

ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА
АРХІТЕКТУРИ

Економічний простір

Збірник наукових праць
(www.eprostir.dp.ua)

№ 124

Дніпро
ПДАБА
2017

УДК 336
ББК 65.01
Е 45

Друкується відповідно рішення Вченої Ради
Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
(Протокол №16 від 30.08.17 р.)

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації 279/3
видано Міністерством юстиції України 17.05.07р.

Науковий збірник «Економічний простір» включено до спеціалізованого
Переліку ВАК України з економіки (Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.)

Збірник включений до міжнародних наукометричних баз даних
INDEX COPERNICUS – з жовтня 2012р. :

<http://journals.indexcopernicus.com/+p3843,3.html>

Российский индекс научного цитирования (РИНЦ) – з грудня 2013р.:

http://elibrary.ru/title_about.asp?id=41282

GOOGLE SCHOLAR – з червня 2016 р.:

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=sLRr06MAAAAJ&hl=ru>

Головний редактор:

доктор економічних наук, професор Орловська Юлія Валеріївна.

Редакційна колегія:

д.т.н, заслужений діяч науки

і техніки України Большаков В.І.,

д.е.н. Божанова В.Ю.,

д.е.н. Вакульчик О.М.,

д.е.н. Верхоглядова Н.І.,

д.е.н. Дубницький В.І.,

д.е.н. Задоя А.О.,

д.е.н. Залунін В.Ф.,

д.е.н. Іванов С.В.,

д.е.н. Коломицева О.В.,

д.е.н. Тараненко І.В.,

д.е.н. Поповиченко І.В.,

д.е.н. Стукало Н.В.,

д.е.н. Уманець Т.В.,

д.е.н. Чимшит С.І.,

д.е.н. Чужиков В.І.,

д.е.н. Шейнфілде М.

ISSN 2224-6282

ISSNe 2224-6290

Е 45 Економічний простір: Збірник наукових праць. – №124. –
Дніпропетровськ: ПДАБА, 2017. – 231 с.

В збірнику розглядаються сучасні проблеми просторових економічних систем, сталого екологізбережуючого розвитку економіки, інноваційних процесів макро і мікрорівня, кластерних форм організації бізнесу, ресурсозбереження, фінансових та інвестиційних аспектів економічного зростання, ефективності регуляційних дій органів державного управління та місцевого самоврядування.

Окремої уваги в збірнику набувають питання підвищення якості освітянських функцій вищих навчальних закладів, ролі освіти в постіндустріальному суспільстві.

Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, представників органів державного управління та місцевого самоврядування.

УДК 336
ББК 65.01

© ПДАБА, оформлення, 2017

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

<i>Сосновська О.О., к.е.н.</i> ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ РИЗИКУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ.....	5
---	---

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

<i>Бабій Г.Я.</i> СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ТРАНСКОРДОННОМУ РЕГІОНІ.....	19
<i>Мащенко С.О., к.е.н., Вибла К.О.</i> СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ТРАНСПОРТНУ ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ.....	32
<i>Поляков М.В., к.е.н.</i> МІЖНАРОДНЕ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	43

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

<i>Алексєєнко Л.М., д.е.н., Карпа І.С.</i> ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА РИНКУ ЖИТЛА: ПРОБЛЕМАТИКА ОЦІНЮВАННЯ З ПОЗИЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ.....	55
<i>Андрейченко А.В., к.е.н.</i> ТИПОЛОГІЯ ВІДХОДІВ В АПК: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.....	67
<i>Божанова В.Ю., д.е.н., Кононова О.Є., к.е.н., Бондаренко К.Є.</i> ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ.....	77
<i>Божанова В.Ю., д.э.н., Орловская Ю.В., д.э.н., Овечкина Е.А., к.э.н.</i> СОЦІАЛЬНА СОСТАВЛЯЮЩАЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ: ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ И АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ.....	89
<i>Пуліна Т.В., д.е.н., Єршов С.В.</i> АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ.....	102
<i>Чала В.С., к.е.н., Мащенко С.О., к.е.н., Алієв Р.А. к.е.н., Дригола К.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО - АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗЕЛЕНОГО БУДІВНИЦТВА.....	113

<i>Штефан Н.М., к.т.н</i> ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ - ЗАПОРУКА УСПІШНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	127
--	-----

ФІНАНСИ, ПОДАТКОВА СИСТЕМА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Ватаманюк О.С., к.е.н.</i> ІПОТЕЧНИЙ КРЕДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ.....	141
<i>Матюшенко С.В., Белова І.В., д.е.н.</i> ОЦІНКА СИСТЕМНОГО РИЗИКУ ЛІКВІДНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	153
<i>Швайдак В.М., Серотюк Б.В.</i> ЗАСТОСУВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ПРИ КОНСОЛІДАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ ТА ВЗАЄМОДІЇ З РЕАЛЬНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ.....	164

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО - КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

<i>Лецер Ю.О.</i> СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ КОГНІТИВНОЇ КАРТИ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВ З РОЗРОБКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	174
<i>Плотницька С.І., д.е.н.</i> МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ В РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ.....	192
<i>Ползікова Г.В., к.е.н., Гильов В.В.</i> ДІАГНОСТУВАННЯ БАНКРУТСТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	204
<i>Харченко Ю.А., к.т.н., Вербицька І.М.</i> МОДЕЛЮВАННЯ ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ І ОПЕРАЦІЙНИХ ПОКАЗНИКІВ ОПЕРАТОРІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ В УКРАЇНІ.....	216

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.131.7

ГЕНЕЗИС ПОНЯТТЯ РИЗИКУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Сосновська О.О., к.е.н.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Функціонування та розвиток сучасного економічного середовища супроводжується ускладненням причино-наслідкових та функціональних зв'язків між елементами ринкового механізму, ускладненням економічної реальності та виникненням загроз у діяльності суб'єктів господарювання. Існування таких тенденцій підтверджує, що проблема дослідження ризиків як феномену ринкової економіки набуває дедалі більшого суспільного значення. Стаття присвячена вивченню категоріально-понятійного апарату ризику та його уточненню на підставі критичного аналізу існуючих систематизованих наукових підходів для з'ясування причин виникнення ризику, виділення його критеріальних ознак та визначення дефініції ризику як економічної категорії. Визначено, що при уточненні економічної сутності ризику існує низка дискусійних питань щодо визначення об'єктивної та суб'єктивної природи ризику, негативних або позитивних наслідків ризику, ототоження ризику з джерелами його виникнення та наслідками впливу. В результаті наукового дослідження було виділено такі критеріальні ознаки ризику як невизначеність, що є причиною ризику та характеризується існуванням нелінійно-динамічного характеру розвитку соціально-економічних процесів; ймовірність характеризує частоту можливого виникнення випадкової події з непередбачуваним кінцевим результатом; альтернативність передбачає необхідність вибору низки альтернативних рішень для нейтралізації або мінімізації негативних наслідків ризикованої події; економічна природа ризику проявляється на всіх етапах господарської діяльності суб'єктів незалежно від сфери та має пряму кореляцію з її фінансовими результатами; невизначеність кінцевих результатів як можливість отримання прибутку або збитку. На основі виділення критеріальних ознак ризику було запропоновано визначення ризику як економічної категорії, що характеризується ймовірністю виникнення непередбачуваних ситуацій під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів та передбачає необхідність вибору існуючих альтернативних варіантів рішень економічними суб'єктами для отримання позитивних або негативних результатів діяльності.

Ключові слова: ризик, невизначеність, об'єктивна та суб'єктивна природа ризику, наслідки ризику, ознаки ризику

UDC 330.131.7

GENESIS OF THE RISK'S CONCEPT AS AN ECONOMIC CATEGORY**Sosnovskaya O.**, PhD in Economics,
Kyiv University named after Bohdan Khmelnytskyi

Functioning and development of the modern economic environment is accompanied by the complication of causal and functional links between market mechanism's elements, the complication of economic reality and the emergence of threats in the activities of business entities. The existence of such trends confirms that the problem of risk research as a phenomenon of the market economy is becoming increasingly social value. The article is devoted to the study of risk's categorical and conceptual apparatus and its refinement on the basis of a critical analysis of existing systematized scientific approaches to find out the causes of risk, the allocation of its criteria and the definition of risk definition as an economic category. It is determined that when clarifying the economic essence of risk, there are a number of discussion issues regarding the objective and subjective nature of risk, negative or positive consequences of risk, risk identification with its sources and effects. As a result of scientific research, such criterion of risk was identified as uncertainty, which is a risk factor and is characterized by the existence of a non-linear dynamical nature of the socio-economic processes' development; the probability characterizes the frequency of the possible occurrence of an accidental event with an unpredictable end result; the alternative suggests the need to select a range of alternative solutions to neutralize or minimize the negative effects of a risky event; the economic nature of risk is manifested at all stages of the economic activity of entities regardless of its sphere and has a direct correlation with its financial results; uncertainty of the final results as an opportunity to generate profit or loss. On the basis of the allocation of risk's criterion signs, it was proposed to identify the risk as an economic category, which is associated with the probability of unforeseen situations' occurrence under the influence of objective and subjective factors and involves the need to select existing alternative solutions to economic agents to obtain positive or negative performance results.

Keywords: risk, uncertainty, objective and subjective nature of risk, consequences of risk, signs of risk.

Актуальність проблеми. Функціонування та розвиток сучасного економічного середовища здійснюється в умовах систематичної та перманентно зростаючої невизначеності ситуації. Це супроводжується ускладненням причино-наслідкових та функціональних зв'язків між елементами ринкового механізму, ускладненням економічної реальності та виникненням загроз і негативних подій у діяльності суб'єктів господарювання. Існування таких тенденцій підтверджує, що проблема дослідження ризиків як феномену ринкової економіки набуває дедалі

більшого суспільного значення. Саме тому одним з ключових напрямків сучасної економічної науки є вивчення генезису ризику, розробка та впровадження різноманітного інструментарію для підвищення процесу ефективності управління ризиками з метою їх нейтралізації та мінімізації.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретичним та практичним дослідженням проблем невизначеності та ризику у контексті різних галузей економіки присвячено велику кількість наукових праць. Фундаторами обґрунтування наукових підходів до вивчення проблем ризику були такі класики економічної теорії як Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, Дж. Міль, Ф. Найт, А. Пігу, А. Сміт, Н. У. Сеніор [11, 16, 18, 20, 28]. Сучасний рівень уявлень про сутність ризиків та їх вплив на різні сфери діяльності суспільства відображено в наукових працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як М. Альберт, Альгін А. П., Асаул А. Н., Вітлінський В. В., Гриценко О. Г., Гранатуров В. М., Гроппеллі А. А., Данчук В. Д., Дядюк М. А., Івченко І. Ю., Єгорова Є. Є., Лапуста Л. Г., Лопатовський В. Г., Лукасевич І. І., Лук'янова В. В., М. Мескон, Нікбахт Е., Пелих О.С., Б. А. Райзберг, Серьогін Є. В., Устенко О. Л., Фінкельштейн О. Б., Ф. Хедоурі, Черкасов В. В., Хохлов М. Ю., Шегда А. В., Шаршукова М. Г., Ястремський О. І. [1, 2, 5-10, 12-15, 17, 19, 21, 23-25, 28] та інші. Проте, незважаючи на масштабний обсяг проведених досліджень, наявні наукові розробки не дають чіткого уявлення про природу ризиків та їх сутність в умовах мінливого економічного середовища. Це пояснюється складністю і багатоаспектністю цього поняття як явища, що має безліч предметних областей, недостатньо використовується в реальній економічній практиці та управлінській діяльності.

Метою статті є вивчення категоріально-понятійного апарату ризику та його уточнення на підставі критичного аналізу існуючих систематизованих наукових підходів для з'ясування причин виникнення ризику, виділення його критеріальних ознак та обґрунтування дефініції ризику як економічної категорії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Різноманітність сфер використання поняття ризику призвела до того, що його визначення за своїм змістом стало міждисциплінарним і безсистемним, оскільки представники різних наукових шкіл пропонували визначення ризику на основі особливостей певної наукової спрямованості.

Огляд наукових літературних джерел у сфері ризикології свідчить про давню етимологію категорії ризику, виникнення якої пов'язано з появою загроз в різних сферах суспільно-економічної та господарської діяльності. Ще за часів первинних державних утворень людина інтуїтивно намагалася захистити себе від різних випадковостей, зокрема, створюючи різного роду резерви та запаси на випадок непередбачуваних ситуацій. Отже, можна стверджувати, що економічний ризик виник з появою людини, якій довелось приймати рішення шляхом вибору одного з альтернативних варіантів.

Одна з перших спроб наукового визначення сутності та змісту поняття «ризик» була зроблена німецьким математиком Тетенсом Й.Н. у праці «Вступ до розрахунку життєвої ренти і право на її отримання» у XVIII ст. (1786 р.), який започаткував основи нового наукового напрямку – науки про ризику або ризикологію. Його праці щодо виміру ризику знайшли своє застосування у страхуванні життя, хоча підвалини основних завдань дослідження та групування ризиків були закладені в працях Граунта Д., Вітта Я., Галлея Е. ще у XVII ст. У теорії ризику переважає підхід, коли ризик ототожнюють з невизначеністю, тобто мають на увазі, що ризик є випадковістю, і тому, коли людина приймає якесь рішення, вона відчуває невпевненість у його наслідках.

Проте перші достатньо обгрунтовані наукові підходи до вивчення проблем ризику окреслились лише у XIX столітті та першій половині XX століття в рамках розвитку класичної та неокласичної теорій підприємницького ризику, економічних шкіл кейнсіанства та неокейнсіанства тощо.

Засновники класичної теорії Дж. Міль та Н. У. Сеньйор розглядали ризик як математичне очікування втрат, що можуть виникнути в результаті реалізації обраного рішення, тобто ризик визначається як збитки, заподіяні реалізацією певного економічного рішення. Вони розрізняли в структурі підприємницького доходу відсоток як частку за вкладений капітал, заробітну плату підприємця і плату за ризик. При цьому винагорода за ризик розглядається як величина покриття середніх втрат, на які наражається капітал внаслідок існуючих загальних соціально-економічних умов або ризиковості конкретного виду підприємницької діяльності [18]. Таке трактування ризику характеризує його як ймовірність настання події, яка матиме виключно негативний

вплив на об'єкт дослідження в ході здійснення прийнятого рішення.

У 20-30 рр. ХХ століття економісти А. Маршалл і А. Пігу розробили основи неокласичної теорії підприємницького ризику, які базуються на припущенні, що підприємець при здійсненні торгівельних операцій керується критерієм величини можливих коливань очікуваного прибутку. В даному випадку ризик може означати як ймовірність отримання збитків (негативний результат), так і неочікуваного прибутку (позитивний результат). Відповідно до цієї теорії, поведінка економічного суб'єкта обумовлена концепцією граничної корисності, тобто підприємець обирає той варіант, у якому коливання очікуваного прибутку менше. Вчені розглядали ризик як ймовірність відхилення від поставлених цілей [16, 20]. Отже з неокласичної теорії ризику виходить: гарантований прибуток має більшу цінність, чим очікуваний прибуток такого ж розміру, але пов'язаний з можливими коливаннями.

На відміну від неокласиків Дж. М. Кейнс обґрунтував поняття «схильність до ризику» як специфічну властивість підприємця, поняття «добровільний» та «вимушений ризик» [11]. Відомий економіст висунув ідею про те, що у вартість товару мають входити можливі витрати, викликані непередбачуваними обставинами. Він же виокремив три основні види ризиків, які доцільно враховувати в економічному житті, а саме ризик підприємця (позичальника), ризик кредитора (ухиляння боржника від сплати боргу), ризик зменшення вартості грошової одиниці (ризик інфляції).

Значно розвинув та доповнив дослідження у цьому напрямі Френк Найт. Він уперше висловив думку про ризик як про кількісну міру вартості. У праці «Поняття ризику та невизначеність», вчений розробив концепцію, згідно якої отримання великих прибутків від ризикованих угод – це винагорода за той ризик, що не піддається вимірюванню та прогнозуванню. Розвиваючи погляди А. Тюнена, він зробив спробу знайти зв'язок між категоріями ризик та невизначеність із погляду можливості їх кількісної оцінки. В концепції Найта було запропоновано розмежування понять ризику та невизначеності, згідно якого ризик – це вимірювана невизначеність. В основу розрахунку ризику (невизначеності, що піддається розрахунку) науковець поклав ймовірність настання будь-якої події та запропонував визначати показник ймовірності. Залежно від ступеня точності розрахованого

значення настання випадкової події Найт Ф. Х. розрізнув три види ймовірності: математична (апріорна), статистична (апостеріорна) та експертні оцінки [29].

В подальшому Р. Ланглоа запропонував розділити невизначеність за Ф. Найтом на два типи: параметричну і структурну, що має значення в дослідженні інституційних трансформацій [30]. Однак за думкою В. Г. Лопатовського ця концепція, незважаючи на всю свою прогресивність, має кілька суперечливих моментів. Зокрема, вона пропагує зниження доходів внаслідок появи нової або поповнення існуючої інформації у суб'єкта підприємницької діяльності про ризиковану угоду і, відповідно, внаслідок збільшення його можливості уникнути або знизити рівень ризиків, що є хибним твердженням. Збільшення інформації про ризиковану угоду лише дозволить знизити її ризикованість шляхом застосування певних методів, не зменшуючи при цьому потенційно отриманий прибуток [13].

Подальший розвиток теорії ризику здійснили у своїх працях американські вчені Дж. Найман та О. Моргенштейн, які обрuntuвали взаємозв'язок понять невизначеність і ризик та запропонували ймовірностно-математичне трактування ризику. Угорські економісти Т. Бачкаї та Д. Мессен у роботі «Господарський ризик і методи його вимірювання» зазначили, що суть ризику зводиться до можливості відхилення від мети, заради якої приймалось рішення [3].

Підсумовуючи погляди відомих класиків на визначення категорії ризику, слід зазначити, що представники класичної школи ототожнюють ризик з негативним результатом. На відміну від них представники неокласичної школи не виключали можливості позитивного впливу фактора ризику на результати діяльності. Принциповим доопрацюванням теорії ризику стала ідея мотивації поведінки суб'єктів господарювання, які керуються в процесі економічної діяльності збільшенням очікуваного доходу та зниженням рівня ризику.

Поштовхом для наступних досліджень у сфері ризиків послужив стрімкий розвиток науково-технічного прогресу після закінчення другої світової війни. Сучасну теорію ризику запропонували відомі американські економісти Г. Марковіц та У. Шарп. Вони запропонували власні теорії ризику щодо управління інвестиціями, які є основною складовою капіталу великих корпорацій, що стали активно виникати та

розвиватись у країнах капіталізму [26]. Провідною думкою Г. Марковіца, узагальненою у його роботі «Вибір портфелю. Ефективна диверсифікація інвестицій» [31] стало виділення двох основних цілей, які ставлять перед собою учасники фондового ринку: зростання рівня майбутнього доходу та зменшення рівня ризику, що супроводжує отримання даного доходу. На його думку, ці дві цілі можна ефективно поєднати за допомогою формування оптимального інвестиційного портфеля для певного фінансового ринку в єдиному варіанті. Американський економіст Тобін Д. Р. узагальнив цю задачу, довівши, що оптимальною є структура портфеля, до якої залучені також безризикові цінні папери (короткострокові державні векселі) і котра не залежить від схильності інвестора до ризику. Марковіц Г.М. запропонував вважати показником рівня ризику відхилення очікуваного значення випадкової величини (прибутку) від її середнього значення (варіації) і стандартного відхилення. В. Шарп поглибив дослідження і розробив свою модель ціноутворення на ринку цінних паперів відому як CAPM. Важливим внеском В. Шарпа був поділ ризику на дві складові: системний ризик, як наслідок загальноекономічних процесів і специфічний, як результат господарської діяльності окремого підприємства.

В країнах з плановою економікою проблема дослідження ризиків та їх впливу на процес господарювання підприємств практично не розвивалась ні на теоретичному, ні на практичному рівнях. Щоправда, на початку функціонування СРСР – у 20-х роках ХХ століття були здійснені спроби легалізувати ризик як економічне поняття. На рівні Раднаркому було ухвалено ряд нормативних документів, в яких згадувався виробничо-господарський ризик. Радянські вчені відстоювали позицію, що управління економікою в цілому та підприємством, зокрема, повинне включати управління ризиками. Однак, можливість покривати збитки за результатами діяльності більшості галузей народного господарства за рахунок високорентабельних галузей (наприклад, видобуток та експорт корисних копалин), дозволяли державі компенсувати негативний вплив ризиків. Разом з тим, керівництво більшості підприємств за часів командно-адміністративної системи господарювання не поспішало здобути конкурентні переваги за рахунок впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу, що мало б допомогти їм зменшити величину ризиків в процесі подальшої діяльності. Це пов'язано

з небажанням суб'єктів господарювання впроваджувати у виробництво досягнення науково-технічного прогресу, оскільки отримані позитивні результати від цього процесу все одно будуть вилучені на користь держави для дотацій збитковим підприємствам.

Такий розвиток подій знайшов своє відображення у негативному ставленні керівників підприємств до ризикованих угод, що знизило необхідність досліджень науковців у цій області економічних знань. Як наслідок, у кінці 30-х років минулого століття поняття «ризик» було оголошено виключно явищем капіталістичного способу господарювання, тоді як «в економіці соціалістичного типу в силу її планового характеру господарські ризики мають тенденцію до відмирання» [3].

Злам у поглядах на ризик у колишньому Радянському Союзі стався лише в кінці 80-х років ХХ століття у результаті розвитку нових форм власності та зародження нових відносин між суб'єктами господарювання. Значний розвиток науки і техніки викликав створення складних технологічних систем, а також багаточисельних зв'язків між ними, успішна робота яких потребувала нових підходів у сфері захисту їх інтересів на ринках, як усередині країни, так і за її межами. Держава виявилась не в змозі контролювати усі можливі несприятливі чинники, що виникали при їх функціонуванні. Внаслідок цього динамічно стала розвиватись концепція безпеки бізнесу на основі дослідження та врахування негативного впливу ризиків на діяльність господарюючих суб'єктів [13].

Звернення до наукових досліджень сучасності дозволяє константувати, що категорія ризику досліджується як складне явище, що має багато причин та джерел виникнення. У цьому зв'язку у вітчизняній та зарубіжній літературі існує багато тлумачень сутності ризику та трактування його з різних позицій. Проте основна різниця підходів полягає у співвідношенні категорій об'єктивності та суб'єктивності у понятті “ризик”. У цьому зв'язку можна виділити три точки зору, які визнають або суто об'єктивну, або суто суб'єктивну, або об'єктивно-суб'єктивну природу ризику. При цьому, слід зазначити, що остання точка зору переважає. Розглянемо прояв кожної із запропонованих компонент.

Об'єктивна компонента полягає в існуванні невизначеності умов функціонування економічних систем, в яких здійснюється фінансово-

економічна діяльність суб'єктів господарювання. Це породжує невизначеність показників (індикаторів), які оцінюють діяльність економічних суб'єктів та зовнішнього середовища та значення яких не можна спрогнозувати з необхідною точністю. При цьому за різними класифікаціями, які враховують специфіку різних видів ризиків, наводиться велика кількість конкретних причин виникнення такої невизначеності та відповідних ризиків, до основних з яких можна віднести спонтанність природних процесів та явищ, стохастичність та нелінійність перебігу більшості соціально-економічних та технологічних процесів, ймовірнісний характер науково-технічного прогресу, асиметричність та перманентна мінливість інформації, нестабільність економічної кон'юнктури, обмеженість різноманітних ресурсів при прийнятті та реалізації управлінських рішень, вплив дестабілізуючих факторів політичного, соціального, культурного, екологічного та техногенного характеру на економічні процеси тощо [7].

Так, ряд науковців, таких як Устенко О. Л., Нікбахт Е., Гроппеллі А. А., Фінкельштейн О. Б., Пелих О. С., Черкасов В. В., Лукасевич І. І. [15, 19, 24, 25] розглядають «ризик» з точки зору об'єктивної природи його виникнення, що охоплює невизначеність результату та можливість настання негативних наслідків у випадку неуспішності економічної ситуації. Відомі економісти М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, А. В. Шегда [17, 27] трактують ризик як рівень невизначеності у передбаченні результату. На думку Асаул А. Н. ризик має об'єктивну основу через нестабільність зовнішнього середовища і невизначеності його впливу на підприємця та являє собою ймовірність втрати частини своїх ресурсів, недоотримання доходів чи появи додаткових витрат і (або) неможливість отримання значної вигоди (доходу) в результаті здійснення певної ціленаправленої діяльності [2]. Автори М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова трактують ризик як невизначеність майбутнього стану, внутрішньої ситуації та зовнішнього середовища, невпевненість у результаті [12]. З точки зору О. І. Ястремського та О. Г. Гриценко ризик – це невизначеність в отриманні доходу, розмір якого залежить від загального стану економіки [28]. Згідно досліджень І. Бланка, «об'єктивна природа прояву ризику залишається незмінною, незважаючи на залежність ряду параметрів цього явища від суб'єктивних управлінських рішень» [4].

Суб'єктивна компонента передбачає активне дослідження суб'єктом особливостей власної діяльності, зовнішнього середовища та вибір рішення із наявних альтернатив. Тобто існує можливість кількісно та якісно визначати ступінь вірогідності настання певної події та відповідно передбачити можливий позитивний або негативний результат. Отже економічний суб'єкт завжди знаходиться в ситуації необхідності вибору певної альтернативи або відмови від неї у ході прийняття та реалізації управлінського рішення.

Наприклад, Альгін А. П. під ризиком розуміє діяльність суб'єктів господарського життя, пов'язану з невизначеністю в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, невдачі та відхилення від мети, що міститься в обраних альтернативах [1]. Автор Івченко І. Ю. зазначає, що ризик виникає за умов невизначеності ситуації, необхідності вибору альтернативних рішень та можливості оцінити ймовірність здійснення цих рішень [10]. За Б. А. Райзбергом: «Ризик – це небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів або недоотримання доходів у порівнянні з варіантом, розрахованим за раціонального використання ресурсів» [21]. Зокрема, Єгорова Є. Є. трактує ризик як ситуацію, що пов'язана з наявністю вибору з передбачуваних альтернатив шляхом оцінки імовірності настання події, яка містить ризик, що призводить як до позитивних, так і негативних наслідків» [9]. За думкою Є. В. Серьогіна ризик – це діяльність суб'єктів господарювання, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації необхідного вибору, в процесі якого є можливість оцінити ймовірність досягнення бажаного результату, невдачі, відхилення від цілі у альтернативах вибору» [23]. Автор Ременников В. Б. визначає ризик як «потенційно існуючу ймовірність втрати ресурсів або недоодержання доходів, пов'язану з конкретною альтернативою управлінського рішення» [22].

Аналіз вищевикладеного, дозволяє дійти висновку, що доцільнішою є третя теорія, відповідно до якої ризик має об'єктивно-суб'єктивну природу виникнення. Тобто ризик, як об'єктивна категорія, ставить певні межі для діяльності суб'єкта господарювання, який, у свою чергу, внаслідок своєчасно прийнятих адекватних рішень може впливати на ризик.

Зокрема науковці Вітлінський В. В., Хохлов М. Ю., Лук'янова В. В.,

Дядюк М. А. [5, 8, 14] визначаючи ризик, вказують на чинники, внаслідок яких вони настають, та виділяють керовані і некеровані чинники, які впливають на ступінь ризику. На їх думку, ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія у діяльності суб'єктів господарювання, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності в ситуації неминучого вибору. Вона відображає міру (ступінь) відхилення від цілей, від бажаного (очікуваного) результату, міру невдачі (збитків) з урахуванням впливу керованих і некерованих чинників, прямих та зворотніх зв'язків стосовно об'єкта управління. Дане визначення крім невизначеності, неминучого вибору, небезпеки характеризує також такі важливі риси ризику, як конфлікт, вплив контрольованих і неконтрольованих чинників. На думку Лопатовського В. Г. ризик – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка внаслідок впливу множини факторів характеризує багатоваріантність результатів діяльності суб'єкта господарювання або його бездіяльності, причому коли існує невпевненість у досягненні будь-якого конкретного варіанту [13]. Автори Гранатуров В. М. та Литовченко І. В. трактують ризик як об'єктивно-суб'єктивну економічну категорію, яка характеризує невизначеність кінцевого результату діяльності внаслідок можливого впливу (дії) на нього ряду об'єктивних та/або суб'єктивних факторів, які не враховуються при його плануванні [6].

Таким чином, розглянувши різні підходи до визначення категорії ризику, слід зазначити, що автори акцентують увагу на різних характеристиках ризику, таких як природа, джерела та причини його виникнення, можливість кількісної та якісної оцінки, наслідки впливу та інші. Запопонувані визначення безумовно доповнюють один одного та дають загальне уявлення про категорію ризику. Отже, аналіз та узагальнення існуючих підходів, дозволили виділити критеріальні ознаки ризику як економічної категорії, до яких слід віднести:

– причиною виникнення ризику є невизначеність, яка характеризується існуванням нелінійно-динамічного характеру розвитку соціально-економічних процесів, що обумовлено прискоренням НТП, формування інформаційного суспільства, процесів глобалізації всіх сфер людської діяльності та призводить до певних особливостей прояву різноманітних ризиків в сучасних умовах господарювання;

– ризик супроводжується ймовірністю його виникнення, що

характеризується частотою можливого настання випадкової події з непередбачуваним кінцевим результатом;

– ризику притаманна властивість альтернативності, яка передбачає необхідність вибору низки альтернативних рішень для нейтралізації або мінімізації негативних наслідків ризикованої події;

– ризик має економічну природу, оскільки проявляється на всіх етапах господарської діяльності суб'єктів незалежно від сфери та має пряму кореляцію з її позитивними та негативними фінансовими результатами;

– очікуваний рівень ризику може коливатися в певному діапазоні та його наслідком може бути отримання позитивного (прибутку) або негативного (збитку) кінцевого результату.

Підсумовуючи вищевикладене, можна запропонувати визначення ризику як економічної категорії, що характеризується ймовірністю виникнення непередбачуваних ситуацій під впливом об'єктивних та суб'єктивних факторів та передбачає необхідність вибору існуючих альтернативних варіантів рішень економічними суб'єктами для отримання позитивних або негативних результатів діяльності.

Висновки. Таким чином, при уточненні економічної сутності ризику існує низка дискусійних питань щодо визначення об'єктивної та суб'єктивної природи ризику, його негативних або позитивних наслідків, а також виділення специфічних ознак ризику. В ході дослідження було проведено дискусійну трактовку категорії ризику різними авторами, виділено критеріальні ознаки ризику та запропоновано визначення ризику як економічної категорії. Перспективами подальших наукових досліджень є вивчення процесів управління ризиками в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни / А. П. Альгин. – М.: Мысль, 1989. – 187 с.;
2. Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности: [учебное пособие] / А.Н. Асаул, М.П. Войнаренко – Санкт-Петербург: Изд-во «Универ» ТУП, 2001. – 392 с.
3. Бачкай Т. Хозяйственный риск и методы его измерения / Т. Бачкай, Д. Месена, Д. Лико. – М.: Экономика, 1979. – 133 с.

4. Бланк И.А. Управление использованием капитала / И. А. Бланк – К.: Ника-Центр, 2000. – 656 с.
5. Вітлінський В. В. Економічний ризик: системний аналіз, менеджмент / В.В. Вітлінський. – К.: КДЕУ, 1994. – 245 с.;
6. Гранатуров В. М. Управление предпринимательскими рисками: вопросы теории и практики / В.М. Гранатуров, И.В. Литовченко.– Одесса: МЧП «Эвен», 2005. – 204 с.
7. Данчук В.Д. Дослідження природи підприємницьких ризиків в умовах нелінійної динаміки розвитку економіки/ В.Д.Данчук, Л.С.Козак, М.В.Данчук // Вісник НТУ К.: НТУ, 2011. Вип.24. – С.251-265.
8. Дядюк М. А. Особливості економічного ризику підприємств торгівлі в сучасних умовах та його систематизація / М. А. Дядюк // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2001. – №6. – С. 199-203.
9. Егорова Е. Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе / Е. Е. Егорова // Управление риском. – 2002. – №2. – С. 10-12.
10. Івченко І. Ю. Моделювання економічних ризиків і ризикових ситуацій [навч. посіб.] / І. Ю. Івченко. – К.: ЦУЛ, 2007. – 344 с.
11. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс [пер. с англ. Н. Н. Любимова / под. ред. Л. П. Куракова]. – М.: Гелиос АРВ, 2002. — 352 с.
12. Лапуста М.Г. Риски в предпринимательской деятельности / М. Г. Лапуста, Л. Г. Шаршукова – М.: ИНФРА-М, 1998. – 224 с.
13. Лопатовський В.Г. Еволюційний розвиток та сучасні підходи до поняття «ризик» // Науковий вісник. – Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. – №7(44). – С. 62-72.
14. Лук'янова В. В. Економічний ризик: [навч. посіб.] / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К.: Академ-видав, 2007. – 464 с.
15. Лукасевич И. Я. Анализ финансовых операций / И. Я. Лукасевич. – М.: Финансы, 1998. – 400 с.
16. Маршалл А. Принципы политической экономии. Т.1 / Альфред Маршалл. – М.: Прогресс, 1983. – 415 с. – (Экономическая мысль Запада) – С. 19, 76. 397.
17. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури – М.: Дело, 2000. – 704 с.
18. Милль Дж. С. Основы политической экономии и некоторые аспекты их приложения к социальной философии / Дж. С. Миль [пер. с англ. Б. О. Личман]. –М.: Прогресс, 1992. – 352 с.

19. Нікбахт Е. Фінанси: [навч. посіб.] / Е. Нікбахт, А. Гроппеллі [перекл. з англ. В.Ф. Овсієнка, В. Я. Мусієнка.] – К.: Основи, 1993. – 383 с.;
20. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу – Т.1. – М.: Прогресс, 1985. – 512 с.
21. Райзберг Б.А. Курс экономики: [учебное пособие] / Б. А. Райсберг – М.: ИНФРА-М, 1999. – 716 с.
22. Ременников В.Б. Разработка управленческого решения: [учебное пособие для вузов] / В. Б. Ременников. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 140 с.
23. Серегин Е.В. Предпринимательские риски / Е. В. Серегин. – М.: Финансовая академия, 1994. – 157 с.
24. Устенко О. Л. Теорія економічного ризику: [монографія] / О. Л. Устенко. – К : МАУП, 1997. – 164 с.;
25. Черкасов В. В. Проблемы риска в управленческой деятельности: [монография] / В. В. Черкасов. – К.: Ваклер, 1999. – 288 с.;
26. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бэйли: [пер. с англ.] – М.: ИНФРА-М, 1999. – 1028 с.
27. Шегда А.В. Менеджмент /А.В.Шегда. – К.: Товариство “Знання”, КОО, 2002. – 583 с.
28. Ястремський О.І., Основи мікроекономіки: [підручник] / О. І. Ястремський, Л. Г. Гриценко – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – 714 с.
29. Knight F. Risk, uncertainly and profit. – NY, 1921. –217 p.
30. Langlois R. N. Rationality, institutions and explanation // Economics as a Process. Essays in New the Institutional Economics, ed. by R.N. Langlois. Cambridge, 1906. P. 225–255, P. 228.
31. Markowitz H. Portfolio Selection. Efficient Diversification of Investments. N. Y. Johu Wiley and Sons, 1959. – 129 p.

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ

УДК [332.122 : 339.9] : [330.322+330.341.1] (477) (438)

СОЦІАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОМУ ТРАНСКОРДОННОМУ РЕГІОНІ

Бабій Г. Я.

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»

Досліджено особливості формування та розвитку соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів на регіональному рівні, а також розглянуто прикладні аспекти його функціонування в українсько-польському транскордонному регіоні.

Акцентовано увагу на тому, що основними напрямками розвитку соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів у межах транскордонного регіону є інформаційний (обмін інформацією), інституційний (інституціоналізація транскордонного простору) і суспільно-психологічний (налагодження соціальних взаємодій). До основних важелів впливу цього механізму на економіку прикордонних регіонів віднесено формування транскордонних інституцій, реалізацію спільних громадських ініціатив і транскордонних проектів, проведення комунікаційних заходів, розвиток транскордонного підприємництва.

Доведено, що найбільший вплив на функціонування соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні чинить малий прикордонний рух, а також транскордонна трудова міграція і прикордонна торгівля. При цьому дія кожного із цих елементів підвладна певним дисфункціям, які деформують їх роль у розвитку інвестиційно-інноваційного співробітництва між сусідніми прикордонними регіонами України та Польщі. Як наслідок, у сучасних соціально-економічних умовах соціальний механізм відіграє переважно деструктивну роль з погляду активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні.

Це актуалізує необхідність пошуку адекватних засобів нівелювання проблем, пов'язаних з низькою ефективністю соціальних взаємодій, наявністю комунікаційних бар'єрів і недостатньою розвиненістю транскордонних інституцій в українсько-польському транскордонному регіоні.

Першочерговими заходами, спрямованими на вирішення цих проблем, визнано створення сучасних транскордонних інституцій, впровадження навчально-освітніх програм для мешканців українсько - польського прикордоння, а також

стимулювання інноваційних форм транскордонного бізнесу в сусідніх прикордонних регіонах України та Польщі.

Ключові слова: соціальний механізм; інвестиційно-інноваційні процеси; українсько-польський транскордонний регіон; економічні взаємовідносини; транскордонне співробітництво; європейська інтеграція; іноземні інвестиції

UDC [332.122 : 339.9] : [330.322+330.341.1] (477) (438)

SOCIAL MECHANISM FOR THE ACTIVATION OF INVESTMENT-INNOVATION PROCESSES IN THE UKRAINIAN-POLISH TRANSPORT REGION

Babiy G.

State institution «Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine»

The peculiarities of formation and development of the social mechanism of activation of investment-innovation processes at the regional level have been studied. Applied aspects of functioning of this mechanism in the Ukrainian-Polish cross-border region have been considered.

The emphasis is placed on the fact that the main directions of development of the social mechanism of activation of investment-innovation processes in the transborder region are information (information exchange), institutional (institutionalization of the cross-border area) and socio-psychological (the establishment of social interactions). The main levers of the mechanism's influence on the economy of the cross-border regions include the formation of cross-border institutions, the implementation of joint civil society initiatives and cross-border projects, the implementation of communication measures, the development of cross-border business.

It has been proved that the smallest border traffic, as well as cross-border labor migration and border trade, have got the greatest influence on the functioning of the social mechanism of activation of investment-innovation processes in the Ukrainian-Polish cross-border region. In this case, the effect of each of these elements is subject to certain dysfunctions that deform their role in the development of investment-innovation cooperation between the neighboring border regions of Ukraine and Poland. As a result, in today's socio-economic conditions, the social mechanism plays a mainly destructive role in terms of intensifying investment-innovation processes in the Ukrainian-Polish transborder region. It updates the need to find adequate means for leveling the problems associated with the low effectiveness of social interactions, the existence of communication barriers and the lack of development of cross-border institutions in the Ukrainian-Polish transborder region.

The creation of modern cross-border institutions, the introduction of educational and educational programs for population of the Ukrainian-Polish borderland, as well as promotion of innovative forms of cross-border business in the neighboring border regions of Ukraine and Poland have been recognized as the primary measures aimed at solving problems noticed above.

Keywords: social mechanism; investment-innovation processes; Ukrainian-Polish cross-border region; economic relations; cross-border cooperation; European integration; foreign investment.

Актуальність проблеми. В сучасних соціально-економічних умовах дедалі важливішого значення набуває спроможність окремих просторових соціально-економічних систем забезпечувати інноваційну модель власного саморозвитку. Передусім це стосується економіки окремих регіонів, зокрема транскордонних, на які в період активізації євроінтеграційних процесів покладається низка важливих функцій і завдань щодо акумулювання інвестиційних ресурсів з метою виробництва інноваційних товарів, генерування нових знань, технологій та управлінських рішень.

Це актуалізує проблему пошуку ефективних механізмів стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів у межах транскордонних регіонів, які охоплюють сусідні прикордонні території України та сусідніх країн-членів ЄС. До них, зокрема, відноситься українсько-польський транскордонний регіон, який на сучасному етапі європейської інтеграції виконує низку важливих функцій, пов'язаних з трансфером технологій і знань з ЄС в Україну.

Аналіз останніх наукових досліджень. Враховуючи актуальність вказаної проблематики, різним аспектам її дослідження присвячені численні публікації українських і польських авторів. Насамперед, це стосується наукових праць І. Бабець, В. Борщевського, В. Засадко, Б. Кавалка, К. Куцаб-Бонк, М. Мальського, Н. Мікули, А. Мокія, Н. Паввліхи, Ю. Присяжнюка, Р. Федана, М. Янківа та інших дослідників.

Так, К. Куцаб-Бонк вказує на дефіцит успішних транскордонних інституцій і фактичну відсутність нових форм транскордонного співробітництва між Україною та Польщею, що унеможлиблює конвергенцію їх економік на основі зближення показників та стандартів ведення бізнесу по різні боки кордону. На думку авторки, однією з основних причин цього є недостатня якість людського капіталу, передусім організаційно-управлінського ресурсу [5, с. 139].

Ю. Присяжнюк акцентує увагу на необхідності активізації загальноєвропейських форм прикордонної співпраці в межах українсько-польського транскордонного регіону, насамперед, транскордонних об'єднань регіонального типу, а також на важливості впровадження нових моделей господарського функціонування прикордонних областей,

в тому числі вільних економічних зон, залучення інвестицій у прикордонні території, розширення гуманітарного обміну, міжрегіональні контакти, що допоможе Україні зблизитися з Польщею [6, с. 211].

У працях В. Борщевського наголошується на пріоритетності інноваційних форм українсько-польського транскордонного співробітництва. Зокрема відзначається: «Активізація діяльності консалтингових компаній на транскордонних ринках, зокрема в частині стимулювання ними розвитку і становлення нових форм транскордонного бізнесу, є важливою складовою успішної реалізації політики європейської інтеграції нашої держави загалом, а також дієвим засобом підвищення ефективності функціонування економік її прикордонних регіонів» [1, с. 19].

Водночас, окремим аспектам розвитку українсько-польського транскордонного співробітництва в межах спільного транскордонного регіону приділяється недостатня увага. Передусім це стосується наукових досліджень, пов'язаних з особливостями функціонування соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні, який є одним із найбільших за розміром та економічною значимістю транскордонних регіонів, що охоплюють сусідні прикордонні території України та країн-членів ЄС.

Зважаючи на зазначене, **метою статті** є ідентифікація основних елементів соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні та визначення пріоритетних засобів підвищення ефективності їх функціонування в сучасних соціально-економічних умовах.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основними площинами розгортання соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні є: інформаційна (міжособове спілкування, Інтернет-комунікації, мобільний зв'язок); інституційна (проведення дво- та багатосторонніх комунікативних заходів, зокрема наукових конференцій, круглих столів, навчань, тренінгів, програм обміну досвідом); суспільно-психологічна (культурні обміни, політичні консультації, ділові переговори, соціальні взаємодії у виробничій і побутовій сферах, реалізація спільних бізнес-проектів, наукових досліджень тощо).

При цьому соціальний механізм активізації інвестиційно-інноваційних процесів у транскордонному регіоні, який охоплює сусідні

прикордонні території України та Польщі, орієнтований у першу чергу на посилення та інтенсифікацію соціальних взаємодій між мешканцями українсько-польського прикордоння. До основних важелів його впливу на економіку прикордонних регіонів обох держав можна віднести: інституціоналізацію транскордонного простору, реалізацію громадських ініціатив за участю партнерських організацій по різні боки кордону, здійснення ними спільних інноваційних проектів, соціологічних досліджень, впровадження заходів з підвищення якості людського та соціального капіталу тощо.

До інструментів соціального механізму, які забезпечують ефективну роботу вказаних важелів, можна також віднести спільні наукові розробки учасників транскордонного співробітництва, реалізацію ними інфраструктурних проектів інноваційного характеру, обмін сучасними виробничими та управлінськими технологіями, адаптацію в межах транскордонного простору новітніх досягнень і наукових розробок світового рівня.

В українсько-польському транскордонному регіоні найбільш відчутними системоутворюючими чинниками, які відображаються на всіх без винятку механізмах активізації інвестиційно-інноваційних процесів, можна вважати малий прикордонний рух, човникову торгівлю, а також транскордонну трудову міграцію. На жаль, у переважній більшості випадків вказаний вплив негативно відображається на активності інвесторів, особливо в інноваційних сегментах економіки досліджуваного транскордонного регіону.

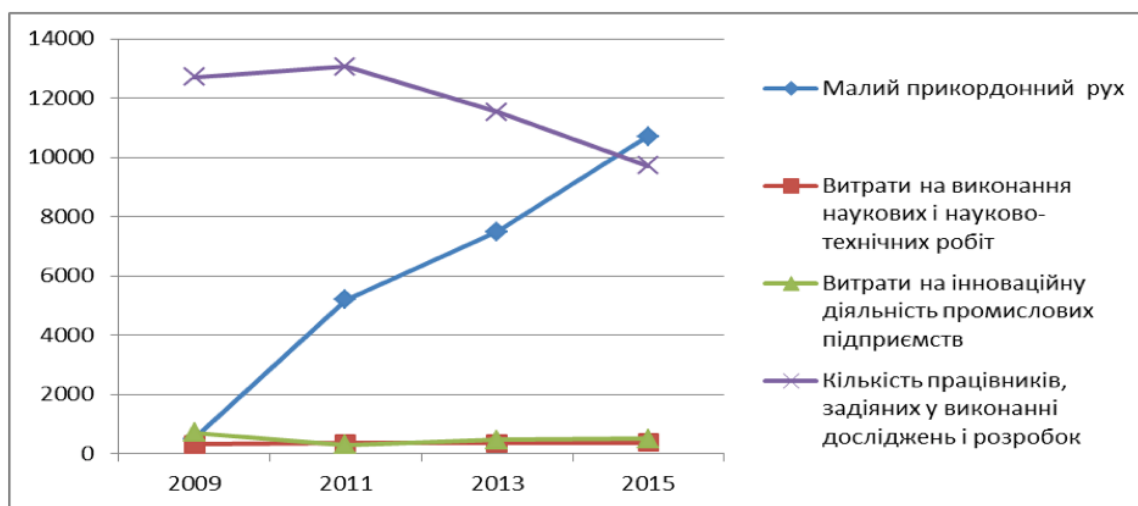
Наприклад, коли 4 липня 2016 року Польща призупинила Малий прикордонний рух на місяць через Саміт НАТО у Варшаві і Світові дні молоді у Кракові, то в той же день у Бещадському відділенні прикордонної служби зафіксували, що кількість автомобілів у пунктах пропуску скоротилася з 40 до 18-ти тисяч. [3]

Це підтвердило доволі очевидний для більшості експертів факт, що саме учасники малого прикордонного руху становлять основну категорію активних учасників українсько-польського транскордонного співробітництва. Але яку якість такого співробітництва вони формують? Чи велика кількість перетинів кордону тягне за собою пропорційне збільшення інвестицій в економіку сусідніх прикордонних регіонів України та Польщі? Чи сприяє це трансферу сучасних технологій та впровадженню інновацій? На жаль, на більшість із цих питань доведеться

дати негативну відповідь.

Зокрема, фахівці констатують: «Прикордонне населення, заробляючи порівняно легкі та великі контрабандні гроші, стає неспроможним до систематичної адекватної праці на виробництві. Це гальмує залучення інвестицій для розвитку територій... Інвестори не ризикують вкладати кошти у виробництво, яке не забезпечується кваліфікованою робочою силою. Адже не секрет, що молоді люди працювати за 1000 грн. за місяць не хочуть, отримуючи більші заробітки від контрабанди. Щоправда, ніхто не враховує ризики цього сумнівного заробітку та шкоду для фізичного та психічного здоров'я, що спричиняє такий бізнес». [2]

Показовим є той факт, що разом зі зростанням обсягів малого прикордонного руху відбувається диференціація у показниках інноваційної діяльності по різні боки українсько-польського кордону, зокрема за величиною витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт, витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств і чисельності працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок у прикордонних із Польщею областях України та у сусідніх з Україною воєводствах Польщі (рис. 1).

*Рис. 1. Окремі показники інноваційної діяльності у прикордонних із Польщею областях України на тлі учасників малого прикордонного руху
Побудовано автором за даними: [8], [9], [10], [12], [13], [14]*

Так, на тлі невідомого зростання подорожуючих українських учасників малого прикордонного руху з Польщею спостерігається значне зменшення кількості працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок на території прикордонних із Польщею областей нашої держави, яке супроводжується скороченням темпів зростання витрат на

виконання наукових і науково-технічних робіт.

За період функціонування малого прикордонного руху (2009-2015 роки) сумарна чисельність дослідників у Львівській, Волинській і Закарпатській областях зменшилась із 12,7 тис. осіб до 9,7 тис. осіб, або майже на 25%. За цей же період часу витрати на інноваційну діяльність промислових підприємств в українській частині спільного транскордонного регіону з Польщею зменшились на третину або на 206,6 млн грн. Водночас, у сусідніх прикордонних воєводствах Польщі спостерігалось як збільшення обсягів витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт (на понад мільярд злотих або більше ніж у три рази), так і фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств (на пів мільярда злотих або на одну третину) (табл. 1).

Таблиця 1 - Порівняння показників інноваційної діяльності в українсько-польському транскордонному регіоні

Показники	Роки							
	2009		2011		2013		2015	
	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща
Витрати на виконання наукових і науково-технічних робіт, млн грн. / млн злотих	315,8	484,9	362,5	920,2	365,5	1195,8	368,3	1642,6
Темп зростання, %	17,31	20,47	14,79	89,77	0,83	29,95	0,77	37,36
Витрати на інноваційну діяльність промислових підприємств, млн грн. / млн злотих	705,3	1444,7	292,3	1568,3	478,4	1625,0	498,7	1970,8
Темп зростання, %	46,02	4,23	-58,56	8,56	63,67	3,62	4,24	21,28
Кількість працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок, осіб, всього	12705	10407	13067	13503	11534	14720	9715	15686
Темп зростання, %	-6,44	3,78	2,85	29,75	-11,73	9,01	-15,77	6,56
<i>докторів наук</i>	<i>1115</i>	<i>1073</i>	<i>1130</i>	<i>1154</i>	<i>1070</i>	<i>1331</i>	<i>1043</i>	<i>1583</i>
Темп зростання, %	-0,98	15,13	1,35	7,55	-5,31	15,34	-2,52	18,93
<i>кандидатів наук</i>	<i>5129</i>	<i>4108</i>	<i>5240</i>	<i>4236</i>	<i>4383</i>	<i>4234</i>	<i>4344</i>	<i>3982</i>
Темп зростання, %	-0,92	5,14	2,16	3,12	-16,35	-0,05	-0,89	-5,95

Складено автором за даними: [8], [9], [10], [12], [13], [14]

Паралельно збільшувалась чисельність працівників, задіяних у виконанні досліджень і розробок у польській частині українсько-польського транскордонного регіону. Зокрема, загальна кількість дослідників у Люблінському та Підкарпатському воєводствах Польщі зросла з 10,4 тис осіб до 15,7 тис осіб, збільшившись на 50%. За рахунок цього відбулись помітні зрушення у структурі зайнятих у сфері досліджень і розробок в українсько-польському транскордонному регіоні. Так, якщо у 2009 р. із 23 тис дослідників 55% представляли українську частину, а 45% – польську, то вже у 2015 р. ця пропорція становила 60% на 40% на користь польської сторони при загальній кількості дослідників у 25,4 тис осіб.

Прикордонні з Україною воєводства Польщі суттєво переважають сусідні із ними області нашої держави за показниками витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт, а також витрат на інноваційну діяльність промислових підприємств. Як у першому, так і у другому випадку це переважання коливалося в межах 25 разів у доларовому еквіваленті станом на кінець 2015 р.

До основних негативних наслідків транскордонної трудової міграції для прикордонних із Польщею областей України можна віднести: втрату найпродуктивнішої частини робочої сили, зокрема молоді, науковців, висококваліфікованих фахівців; зниження рівня кваліфікації переважної частини трудових мігрантів, які здебільшого працюють не за спеціальністю; марнотратне витрачання коштів на підготовку фахівців, які реалізують свій трудовий потенціал і фахові навички за кордоном, створюючи там додаткову вартість; розпад сімей, поглиблення інституційних і суспільних проблем, зокрема виникнення проблеми «соціального сирітства». [7]

Таким чином, трудова міграція в українсько-польському транскордонному регіоні чинить здебільшого негативний вплив на розвиток процесів інвестиційно-інноваційного співробітництва. Не виправдовують себе і ті кошти, які спрямовуються трудовими мігрантами на батьківщину. Як правило вони не потрапляють у бізнес-сегмент, не кажучи вже про їх спрямування на реалізацію інвестиційних чи інноваційних проектів.

Так, згідно інформації Міжнародної організації з міграції в Україні, понад 70 % міжнародних переказів родичі трудових мігрантів витрачають

на поточні побутові потреби, 26 % – на придбання товарів тривалого вжитку (у т.ч. купівлю імпортованих товарів довготривалого використання), і лише 3 % – на відкриття власного бізнесу. [11]

Крім того, перекази трудових мігрантів негативно впливають на пропозицію робочої сили на регіональних ринках праці у прикордонних із Польщею областях України (у т.ч. з огляду на середньо- та довгострокову перспективу їх розвитку). Це обумовлено тим, що реципієнти цих переказів (члени домогосподарств трудових мігрантів, молодь) мають меншу вмотивованість щодо пошуку роботи. Особливо загрозованими є тенденції невмотивованості у працевлаштуванні, поширення стандартів утриманського способу життя у молодого покоління (дітей трудових мігрантів), які мали б становити основу економічно активного населення на найближчу перспективу. Вплив вищезазначених чинників призводить до посилення дисбалансів соціально-економічного розвитку регіонів. [4]

Ще одним аспектом деструктивного впливу діючого соціального механізму на розгортання інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні є традиції ділового співробітництва. Так, фактично для всього українсько-польського прикордоння стало майже типовим тяжіння до дрібнотоварного виробництва, яке супроводжується недостатньо високим інноваційним потенціалом інвестиційних проектів, які реалізуються. Адже дрібнотоварний характер виробництва стимулює товаровиробників орієнтуватися на отримання так званих «швидких грошей». Тобто, більшість підприємницьких структур, локалізованих в українсько-польському транскордонному регіоні не зацікавлені в реалізації довгострокових, трудомістких, а також капіталомістких проектів, що знижує якість їх інноваційної перспективи та обмежує потенціал співпраці з науковими, дослідницькими та іншими інноваційно-орієнтованими суб'єктами господарювання.

Ситуація ускладнюється через низьку якість соціального капіталу, яка деформує характер функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури. Передусім це відображається на відсутності достатньої кількості сучасних інституційних форм транскордонного співробітництва, таких як транскордонні технологічні, індустриальні та наукові парки, європейські об'єднання транскордонного

співробітництва, транскордонні кластери, орієнтовані на реалізацію інвестиційно-інноваційних проектів у пріоритетних сферах економічної діяльності.

Навіть ті інституції, які вже протягом тривалого періоду часу функціонують в українсько-польському транскордонному регіоні, зокрема єврорегіони, що залишаються чи не єдиною реально діючою ланкою транскордонної інституційної інфраструктури, більшою мірою орієнтовані на реалізацію дрібних проектів локального характеру. Натомість вони жодним чином не орієнтовані на впровадження інноваційних технологій у різних сферах економічної діяльності та підприємництва. Це стосується як транскордонних інфраструктурних проектів, передусім пов'язаних з розбудовою транспортно-логістичних центрів, інформаційних мереж та прикордонної інфраструктури, так і інших сфер транскордонної економічної діяльності (виробничої, послугової, науково-технічної тощо).

При цьому, досліджуваний транскордонний регіон відзначається сприятливими можливостями для диверсифікованого розвитку його економіки на основі реалізації спільних інвестиційно-інноваційних проектів. Так, польська сторона володіє достатнім фінансовим та інфраструктурним потенціалом для розвитку та реалізації транскордонних інноваційних проектів, а з українського боку кордону достатньо вагомим є людський потенціал, а також забезпеченість природними, передусім земельних та лісовими, ресурсами. Це дає змогу інтегрувати зусилля і створювати додаткову синергію у процесі залучення фінансового капіталу з метою реалізації транскордонних інвестиційно-інноваційних проектів.

Наприклад, аналізуючи можливості створення транскордонного туристично-рекреаційного кластеру можна акцентувати увагу на тому, що залучення польського досвіду, технологій та фінансово-інвестиційних ресурсів у поєднанні з українськими природними ресурсами та потенціалом розвитку закладів індустрії дозвілля та туристично-готельного господарства може дати доволі потужний ефект.

Іншим важливим напрямом удосконалення соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні є створення передумов для посилення мотивації

учасників транскордонного співробітництва до переорієнтації своєї діяльності з торговельно-посередницької сфери на реалізацію інноваційних проектів і впровадження елементів економіки знань. З цією метою доцільно запровадити податкові канікули для тих суб'єктів транскордонної підприємницької діяльності, які функціонують у сферах інформаційних технологій, трансферу інновацій, сучасної радіоелектроніки та робототехніки тощо.

Крім того, ефективним може виявитися механізм погашення відсотків за кредитами фізичним особам – підприємцям і домогосподарствам, які використовують потенціал українсько-польського транскордонного співробітництва з метою інвестування у модернізацію транспортної та інженерної інфраструктури прикордонних із Польщею регіонів України, розвиток у них альтернативних джерел енергетики, термомодернізацію будівель і споруд тощо.

Окремим напрямом удосконалення соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні слід визнати налагодження системної роботи з мешканцями сусідніх прикордонних регіонів України та Польщі щодо реалізації навчально-освітніх програм, спрямованих на підвищення якості людського та соціального капіталу, а також на підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування, які діють у межах цього транскордонного регіону сприяти ефективному трансферу інноваційних технологій та забезпечувати якісне використання місцевих природних і людських ресурсів на інноваційній основі.

Висновки. В сучасних соціально-економічних умовах соціальний механізм активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні стикається з низкою проблем, які знижують ефективність його функціонування. Передусім це стосується укорінення окремих інституційних дисфункцій, які спричиняють поширення негативних тенденцій у процесі розвитку прикордонної торгівлі, інтенсифікації малого прикордонного руху та при здійсненні транскордонної трудової міграції.

Для подолання існуючих проблем необхідно налагодити системну роботу в напрямі підвищення інституційної спроможності соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів в українсько-польському транскордонному регіоні, насамперед, шляхом формування

сучасних транскордонних інституцій, стимулювання інноваційних форм транскордонного підприємництва та підвищення якості людського і соціального капіталу сусідніх прикордонних регіонів України та Польщі.

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі можуть стосуватися виявлення пріоритетних напрямів та засобів впровадження економіки знань в у межах українсько-польського транскордонного регіону на основі підвищення ефективності функціонування соціального механізму активізації інвестиційно-інноваційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борщевський В. Роль менеджменту консалтингових компаній в розвитку транскордонного бізнесу / Віктор Борщевський, Ірина Коваль // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2010. – Вип. 6 (86). – С. 18-27.
2. Вовканич М. Малий прикордонний рух: виклики на відповідь Шенгену / Маргарита Вовканич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Uzhg2007/21d.htm/>
3. Дудар О. До ЄС без візи: що буде з малим прикордонним рухом / Оксана Дудар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dyvys.info/2016/10/13/do-yes-bez-vizy-shho-bude-z-malym/>
4. Засадко В. «Щодо мінімізації негативних наслідків трудової міграції в Карпатському Єврорегіоні». Аналітична записка / Валентина Засадко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1179/>
5. Куцаб-Бонк К. Інституціоналізація транскордонних конвергентних процесів у контексті європейської інтеграції України / Катажина Куцаб-Бонк // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – Вип. 2 (48). – с. 137-142.
6. Присяжнюк Ю. Особливості розвитку та перспективи торговельних оборотів України й Польщі / Юрій Присяжнюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 99 (ч. II). – С. 208-212.
7. Сирочук Н. Міжнародна трудова міграція українців до країн Європейського Союзу / Н. Сирочук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.economy.kpi.ua/files/files/12_kpi_2014.doc/
8. Статистичний щорічник Волинської області за 2016 рік. – Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2017. – 460 с.

9. Статистичний щорічник Закарпаття за 2016 рік. – Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області, 2017. – 482 с.
10. Статистичний щорічник Львівської області за 2016 рік. – Ч. 1. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2017. – 349 с.
11. Українські заробітчани все частіше переказують гроші «цивілізовано», а не «автобусними переказами» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goloskarpat.info/blog/suspilstvo/27653.html#ixzz2RqEo83Ll/>
12. Rocznik statystyczny województwa Lubelskiego 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lublin.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-województwa-lubelskiego-2016,2,15.html/>
13. Rocznik statystyczny województwa Podkarpackiego 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rzeszow.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-województwa-podkarpackiego-2016,5,13.html/>
14. Ruch graniczny oraz wydatki cudzoziemców w Polsce i Polaków za granicą [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/ruch-graniczny- oraz- wydatki -cudzoziemcow-w-polsce-i-polakow-za-granica-w-iv-kwartale-2016-roku,13,>

УДК 338.24: 330.332

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ТРАНСПОРТНУ ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ**Мащенко С.О., к.е.н.,
Вибла К.О.***Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань залучення інвестицій у транспортну галузь України та можливостей покращання транспортного комплексу. В статті проаналізовані статистичні дані, щодо сучасного стану транспортної системи, вантажообігу, експорту транспортних послуг, іноземних інвестицій у транспортну інфраструктуру України, виявлені несприятливі фактори інвестування, які впливають на українську економіку та транспортну інфраструктуру. Проаналізований сучасний стан транспортної системи України виявив, що лідером у перевезенні вантажів є залізничний транспорт. Щодо автомобільного транспорту, то в загальному обсязі перевезень вона неоднозначна. Досліджено динаміку показників перевезень автомобільним транспортом. Виявлено, що з 2012 рік по 2014 рік обсяг перевезень мав тенденцію до збільшення, а з 2015 року – показники істотно скоротилися. Виявлено, що найбільшу частку в експорті транспортних послуг займає автомобільний транспорт. Зроблений висновок, український ринок транспортних послуг експортоорієнтований. Проаналізована динаміка іноземних інвестицій у транспортну інфраструктуру України. Виявлено, що інвестування у діяльність наземного транспорту скоротилося. Зроблений висновок, щоб досягти збільшення прямих іноземних інвестицій до транспортної галузі України можливо за рахунок залучення кредитів Міжнародних фінансових організацій, Світового банку та ЄБРР, окремих держав і приватних фірм.

Ключові слова: інвестиції, транспортна галузь, експорт, імпорт, іноземні інвестори, транспортна інфраструктура, фактори інвестування, модернізація економіки

UDC 338.24: 330.332

THE ACTUAL ISSUES OF INVESTMENT ATTRACTION IN THE TRANSPORTATION OF UKRAINE**Mashchenko S., PhD in Econ. Sc.
Vibla K.***Pridniprovska state academy of civil engineering and architecture*

The article is devoted to the research of urgent issues of attraction of investments into the transport industry of Ukraine and possibilities of improvement of the transport complex. The article analyzes the statistical data on the current state of the transport system, cargo turnover, exports of transport services, foreign investments in the

transport infrastructure of Ukraine, and identifies adverse factors affecting the Ukrainian economy and transport infrastructure. The analyzed state of the transport system of Ukraine has revealed that rail transport is the leader in the transportation of goods. Regarding road transport, it is ambiguous in the total volume of traffic. The dynamics of indicators of transportation by motor transport is investigated. It was revealed that from 2012 to 2014 the volume of transportation tended to increase, and from 2015 - the figures decreased significantly. It was found out that the largest share in the export of transport services is occupied by road transport. The conclusion is made that the Ukrainian transport services market is export-oriented. The dynamics of foreign investments in the transport infrastructure of Ukraine is analyzed. Investments in land transport activities have been reduced. It is concluded that gaining foreign direct investment in the transport industry of Ukraine is possible by attracting loans from the International Financial Organizations, the World Bank and the EBRD, individual states and private firms.

Keywords: investments, transport industry, export, import, foreign investors, transport infrastructure, investment factors, modernization of the economy

Актуальність теми. Продукція транспортної галузі має загальний характер використання. Транспорт обслуговує діяльність всіх виробників і індивідуальних споживачів, а вироблений продукт стає продуктом споживання, коли він доставлений споживачеві. Концепція модернізації вітчизняної економіки передбачає в якості найважливішого завдання організаційне вдосконалення, технічне переозброєння і якісне поліпшення транспортного обслуговування бізнесу і населення України. Розвиток сучасного суспільства характеризується не тільки поглибленням поділу праці і ускладненням виробничих та комерційних взаємозв'язків, але і прагненням людей до більш тісного спілкування і контакту. У реалізації цих тенденцій важливу роль відіграє транспортна інфраструктура. Україна займає надзвичайно вигідне географічне положення з точки зору організації транзитних вантажопотоків, її потужний транспортний потенціал ураховує розвиток автомобільного, залізничного, морського, річкового, авіаційного та трубопроводного транспорту. На жаль, транспортна галузь сьогодні не в змозі вирішити економічні, об'ємні і якісні характеристики транспортного забезпечення соціального розвитку і економіки України. Саме тому актуальну роль набуває проблема формування в нашій країні розвиненої транспортної інфраструктури.

Рівень конкурентоспроможності сучасної економіки, що розвивається все в більшій мірі залежить від інвестиційної привабливості території. Повною мірою це відноситься і до транспортної галузі, що встає на шлях нового розвитку з переходом до інтелектуальних транспортних систем, де будуть використовуватися високошвидкісні транспортні комунікації.

Транспортне розв'язання відповідає розвитку території і є необхідною сполучною частиною в переміщенні людей і товарів. Чим краще розвинена транспортна інфраструктура, тим вище конкуренція і свобода економічної діяльності, тим більш можливостей для покращення умов і підвищення рівня життя населення регіону. Таким чином, в сучасних умовах економічного зростання, транспорт розглядається не стільки як галузь, що перевозить людей і вантажі, а перш за все, як галузева система, яка змінює базові умови життєдіяльності людини. Транспорт є важливою складовою частиною соціальної і виробничої інфраструктури будь-якого регіону, в тому числі кожної окремої області України. Разом з іншими галузями інфраструктури, транспорт забезпечує основні умови життєдіяльності суспільства, будучи базовим інструментом не тільки економіки, а й соціальної сфери кожного регіону України.

Тому актуальність теми обумовлена тим, що інвестування в транспортний комплекс України впливає на економічне зростання держави. Тому проблема, пов'язана з ефективним здійсненням інвестування транспортної галузі заслуговує дуже серйозної уваги.

Аналіз останніх наукових досліджень. Актуальним питанням залучення іноземних інвестицій в економіку України і поліпшення її інвестиційного клімату присвячено багато праць українських вчених, зокрема Л. Борщ, А. Гайдуцького, В. Гейця, А. Дуки, Ю. Козака, В. Новицького, А. Пересади, О. Рогача та інших. Але наукові розробки, що стосуються інвестування транспортної галузі України є недостатніми. Потрібне поглиблене наукове дослідження аспектів формування інвестиційної привабливості транспортного комплексу, щоб виявити пріоритети ефективнішого управління для залучення іноземних інвестицій в транспортну галузь України.

Мета роботи: дослідження актуальних питань залучення інвестицій у транспортну галузь України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Україна має вигідне географічне та геополітичне розташування, знаходиться на перехресті найважливіших напрямів світової торгівлі та найкоротших транспортних маршрутів в Євразійському регіоні і за протяжністю транспортних коридорів є найбільшою європейською країною з великими транзитним потенціалом. На сьогодні Україна прагне збільшити розвиток своїх транспортних мереж, особливо це стосується міжнародних транспортних коридорів: морські порти, залізниці, аеропорти та автомагістралі. Такий потужний потенціал дає змогу обробляти будь-які об'єми та ефективно відправляти вантажі, користуючись міжнародними транспортними коридорами, зокрема: Пан'європейськими транспортними коридорами №№ 3, 5, 7, 9; коридорами Організації співробітництва залізниць (ОСЗ) №№ 3-5, 7, 8, 10; транспортним коридором Європа - Кавказ - Азія (ТРАСЕКА)[3].

Ефективність транспортної системи - важливий чинник розвитку економіки. Транспорт є галуззю, яка знаходиться на стику виробничої сфери і сфери послуг. Він не створює ніяких матеріальних цінностей, а забезпечує перевезення вантажів і пасажирів, розвиваючи зв'язки між підприємствами, галузями, регіонами. Саме тому транспортний комплекс є важливою складовою у структурі економіки України. Ефективне функціонування державної транспортної системи та включення її у світову транспортну мережу сприятиме збільшенню обсягів міжнародних перевезень, що є надзвичайно значущим для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного транспорту [1, с. 192].

Аналіз сучасного стану транспортної системи України показав, що нині транспортний комплекс України охоплює шість залізниць, три морські пароплавства та АСК «Укррічфлот», 67 авіакомпаній, 800 підприємств автомобільного транспорту, 50 тис. км трубопроводу, комплекс науково-виробничих підприємств та організацій космічного транспорту. У сфері транспорту нині зайнято 20% населення та 30% основних фондів. Кожну добу кордон перетинає в середньому понад 150 тис. громадян та 40 тис. одиниць транспорту [2, с. 58].

Згідно з офіційною статистикою, частка відправлень (перевезень) пасажирів автомобільним транспортом (автобусами) порівняно з іншими становить близько 44%, міським електротранспортом - 49%; частка автомобільного транспорту в перевезенні вантажів становить 25%. Згідно

зі статистичними даними Міністерства інфраструктури України, автомобільна транспортна система України налічує більше 9,2 млн. транспортних засобів, у тому числі: 6,9 млн. легкових автомобілів; 250 тис. автобусів; 1,3 млн. вантажних автомобілів; понад 840 тис. од. мототранспорту [3, с. 26]. Основні показники роботи транспортного комплексу України, а саме кількість перевезених вантажів усіма видами транспорту, представлено на рис. 1.

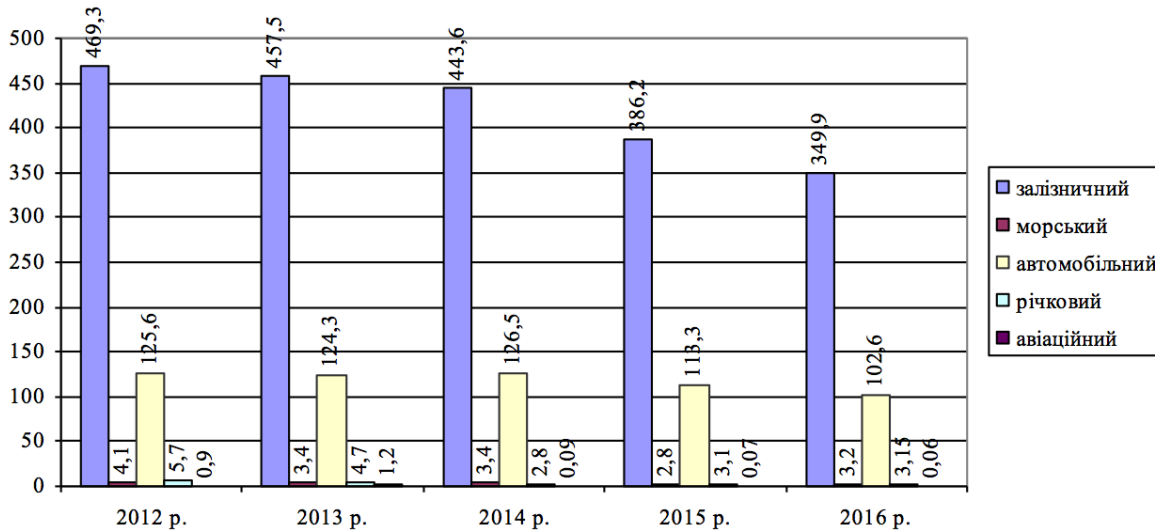
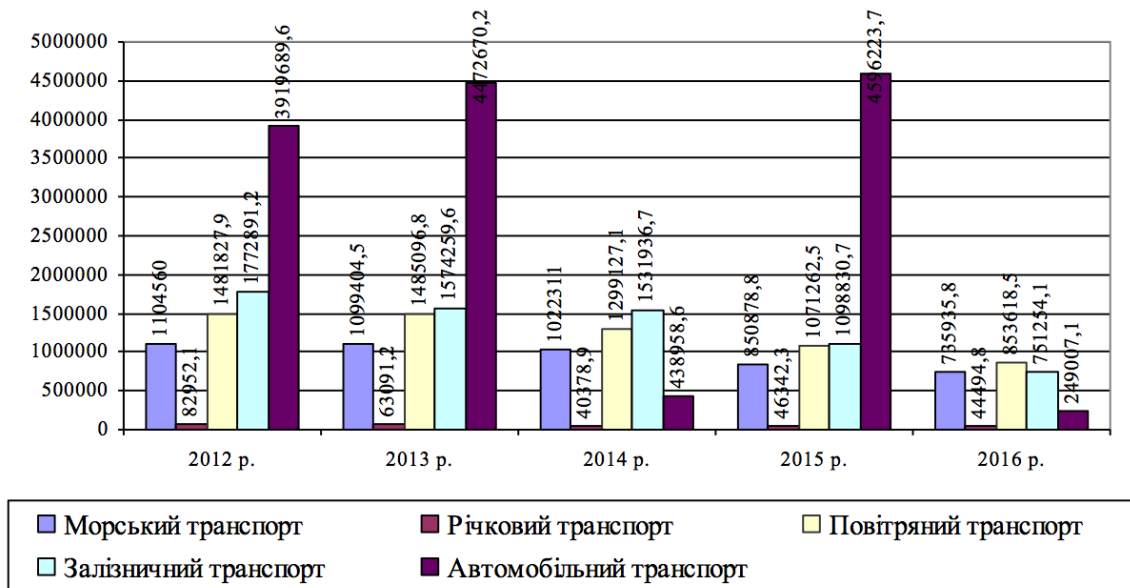

Рис. 1. Динаміка вантажообігу в Україні за період 2012-2016 рр., млн.т
Джерело: [4]

Аналіз даних показав, що лідером у перевезенні вантажів є залізничний транспорт. Частка автомобільного транспорту в середньому становить 20% від загального обсягу перевезень за всіма видами транспорту. Проаналізувавши динаміку показників перевезень автомобільним транспортом, можна стверджувати, що з 2012 по 2014 р. обсяги перевезень були стабільними та мали тенденцію до зростання. А з 2015 р. по теперішній час обсяг перевезень зменшився на 13%, що пояснюється нестабільною фінансово-економічною та воєнно-політичною ситуацією в Україні.

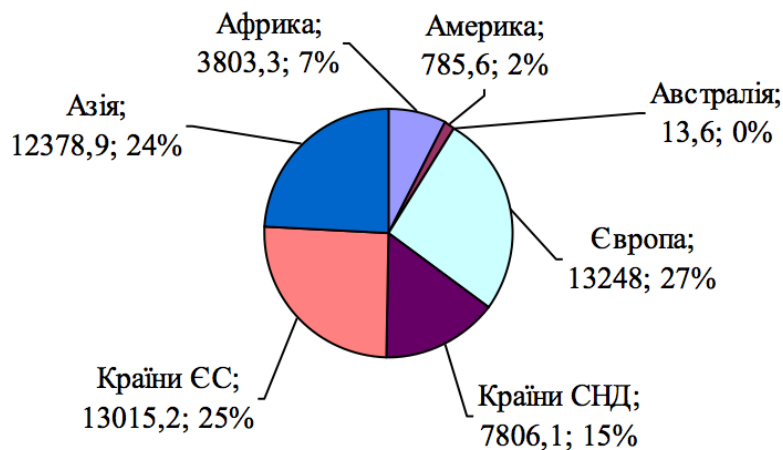
Показники зовнішньоекономічних вантажопотоків України дають можливість зрозуміти, що в країні превалюють експортні або імпорتنі вантажі. Показники експорту транспортних послуг України за період 2012-2016 рр. показують, що майже за всіма видами транспорту обсяги експорту транспортних послуг мали негативний характер, що пов'язано з нестабільною політико-економічною, соціальною, інвестиційною ситуацією в Україні (рис. 2).

*Рис. 2. Динаміка експорту транспортних послуг в Україні, 2012-2016 рр. тис. дол. США
Джерело: [5]*

Найбільшу частку в експорті транспортних послуг займає автомобільний транспорт (у 2015 р. - 74,5%), проте в 2016 р. цей показник значно зменшився та становив 47,1%. Структура експорту залізничного транспорту в середньому становить 18%. Найменшу частку експортних транспортних операцій мають річковий та морський транспорт.

Географія експорту товарів, що транспортується Україною, є надзвичайно широкою. Україна експортує більшу частку до країн Європейського Союзу та до країн Азії - 26% та 24% відповідно. Африка та Австралія отримують експортних товарів від України більш ніж на 300,5 млн. дол. США. Експортні ринки Америки для України є недостатньо відкритими, хоча потенціал є доволі високим (рис. 3).

*Рис. 3. Географія експорту товарів транспортом України, 2016 р., млн. дол. США,%
Джерело: [4]*

Аналіз імпорту транспортних послуг за 2016 р. показав, що загальний обсяг імпорту транспортних послуг становив 1153,4 млн у.о, що на 4109,7 млн у. о. менше від експортних операцій. Із цього випливає, що український ринок транспортних послуг експортоорієнтований. Варто також зазначити, що Україна має один із найбільших коефіцієнтів транзитності серед європейських країн. За даними англійського інституту «Рендел», за коефіцієнтом транзитності (тобто за розвиненістю всіх видів транспортних зв'язків та відповідної їм інфраструктури) Україна посідає перше місце в Європі [5]. У структурі транзитних вантажопотоків України превалує залізничний транспорт - 85%, на другому місці автомобільний транспорт - 9%, морський та річковий займають останні позиції [6, с. 56].

Україна, на жаль, не належить до держав, яким іноземні інвестори надають перевагу. Численні зволікання, непослідовність і суперечності у проведенні реформ, відсутність прогнозованості в оподаткуванні зумовлюють обережний підхід іноземного капіталу до входження на український ринок. Нещодавно Україна знаходилася у переліку 30 країн, які є найбільш перспективними та бажаними для залучення капіталу, однак на теперішній час проведення антитерористичної операції на сході країни, суттєве зниження купівельної спроможності населення та високий рівень корупції відлякують потенційних інвесторів. Найбільшу зацікавленість іноземні інвестори приділяють наступним видам економічної діяльності в Україні: фінансова діяльність, оптова і роздрібна торгівля, операції з нерухомістю, харчова промисловість, але найбільш привабливим видом економічної діяльності, в яку інвестори готові вкладати кошти, залишається транспортна інфраструктура. Останнім часом спостерігається значне скорочення іноземних капіталовкладень у транспортну інфраструктуру, про що свідчать статистичні дані (рис. 4).

За наведеними даними можна зробити висновок, що інвестування у діяльність наземного транспорту в 2014 р. порівняно з 2013 р. скоротилося на 61%, у 2015 р. у порівнянні з 2014 р. скоротилося на 29%. На кінець 2016 р. спостерігається підвищення обсягу іноземних капіталовкладень на 31,7%. У галузі водного транспорту в 2014 р. спостерігається скорочення інвестицій на 27%, а у порівнянні 2015 р. з 2014 р. спостерігається збільшення залучених інвестицій на 53,4%; той же процес відбувся і у 2016 р. - капіталовкладення збільшилися на 9,8%.

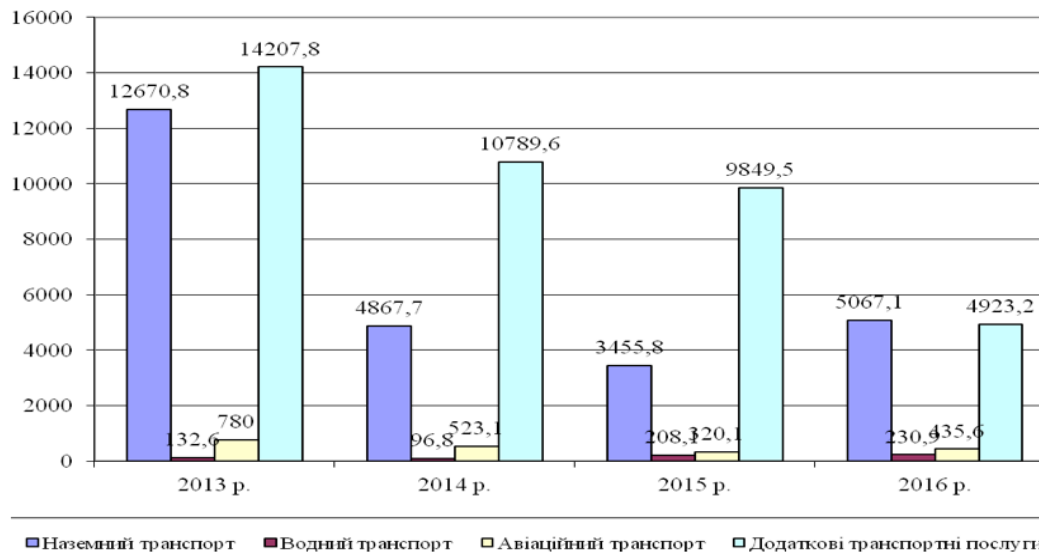

Рис. 4. Динаміка іноземних інвестицій у транспортну інфраструктуру України у 2013-2016 рр., млн. грн.

Джерело: [4]

У період з 2013 по 2015 р. спостерігалася тенденція зниження обсягів інвестування у діяльність авіаційного транспорту, і тільки у 2016 р. вдалося подолати цю тенденцію.

Існують певні несприятливі фактори інвестування, які значно впливають на українську економіку та транспортну інфраструктуру (табл.1).

Таблиця 1 - Несприятливі фактори інвестування, які впливають на українську економіку та транспортну інфраструктуру

Несприятливі фактори інвестування в Україні
- незбалансованість економіки
- нерозвинута транспортна інфраструктура
- недостатньо гнучка податкова система
- невідповідність транспортних засобів європейським стандартам
- економічна і політична нестабільність
- недостатня ефективність законодавства в частині захисту прав приватних інвесторів
- недосконалість механізму реалізації наявних нормативних актів
- неточність податкового регулювання і його непередбачуваність
- дефіцит ефективної інфраструктури для іноземного підприємництва
- застарілість основних засобів, невідповідність ширини колії європейським нормам та стандартам
- неможливість установлення рентабельних тарифів на перевезення пасажирів через соціальні причини
- основною причиною наявності негативного зв'язку є велика частка бартерних операцій
- недостатній рівень державної підтримки інвестиційної діяльності та розвитку системи підготовки інвестиційних програм і проектів
- несприятливий інвестиційний клімат в Україні, у тому числі внаслідок світової фінансово-економічної кризи
- митні бар'єри

Джерело: [7]

В Україні, де більшу частину економіки контролює держава, іноземне інвестування є одночасно і економічною, і політичною проблемою. Сьогодні потрібно дбати не просто про підвищення привабливості української економіки для іноземних інвесторів. Завдання полягає у використанні їх можливостей для розширення внутрішнього купівельно спроможного попиту, активізації інноваційного впливу на вітчизняне виробництво.

Незважаючи на всі перелічені вище проблеми, транспортна інфраструктура має бути одною з найбільш привабливих для інвесторів, оскільки через Україну проходить велика кількість транспортних шляхів та вузлів. Також привабливим об'єктом інвестування для іноземного капіталу транспортна галузь має бути у зв'язку з тим, що транспортну інфраструктуру визначено урядом України пріоритетною, тому для інвесторів мають надаватися особливі умови інвестування.

Незважаючи на наявність в Україні законодавства, яке в цілому забезпечує регламентування та регулювання концесійної діяльності, на сьогодні немає жодного діючого концесійного договору у сфері транспорту [7, с. 95].

Доцільність залучення інвестицій для економіки України очевидна - вона диктується тим, що її реструктуризація вимагає значних інвестицій, що за рахунок власних джерел покривати неможливо, тому в економіку України залучаються кредити Міжнародних фінансових організацій та Світового банку, ЄБРР та окремих держав і приватних фірм. Усе це приводить до необхідності створення в країні привабливих умов для іноземних інвесторів та формування ефективного механізму залучення іноземного капіталу. Перспективна модель фінансування транспортної галузі повинна бути орієнтована на створення умов для підвищення її інвестиційної привабливості. Перспективним напрямком залучення недержавних коштів для фінансування транспортної галузі визнається державно-приватне партнерство. Основною формою такого партнерства є концесії, перш за все в сфері платних доріг, залізничного будівництва, розвитку аеропортів, міського громадського транспорту. Щодо світового досвіду, то повинно стимулюватися виробництво і застосування найбільш економічних і екологічних транспортних засобів, раціональний розподіл попиту на транспортні послуги між видами транспорту, застосування раціональних форм організації перевезень і ефективних транспортних технологій, розумне обмеження транспортних

потреб [8, с. 141]. Інвестиційна діяльність на автомобільному транспорті спрямована на вирішення стратегічних завдань розвитку автотранспортних підприємств, створення необхідних для цього матеріально-речових передумов. Вона тісно пов'язана з операційною (перевізною) діяльністю. У той же час в процесі операційної діяльності формуються фінансові передумови для реалізації інвестиційної діяльності, яка забезпечує зростання операційної діяльності транспортного комплексу за рахунок зростання операційних доходів і зниження питомих операційних витрат.

Перевагами застосування механізму спільної діяльності як форми державно-приватного партнерства є паритетні умови, на яких залучаються інвестиції учасниками-партнерами на розвиток транспортної інфраструктури [9].

Одним із завдань модернізації економіки України є створення сприятливих умов і реальних можливостей для розвитку транспортно-транзитного потенціалу України на засадах інтенсивного розвитку. Активізація використання зовнішніх і внутрішніх інвестиційних ресурсів дозволить пришвидшити структурні трансформації у транспортній галузі й сприятиме реалізації стратегічно важливих проектів, спрямованих на оновлення транспортної інфраструктури і забезпечення високих стандартів транспортних послуг.

А важливим фінансовим механізмом реформування транспортної галузі України є допомога з боку ЄС, іноземних банків та провідних фінансових інституцій, яка здійснюється у формі надання бюджетної підтримки, виділення позик на реалізацію проектів, спрямованих на модернізацію транспортної галузі України.

Висновки. Покращення інвестиційного клімату до транспортної галузі України можливо досягти за допомогою активізації співробітництва з міжнародними організаціями, які надають сприяння залученню інвестицій до країн-партнерів, що впливатиме на посилення обізнаності іноземних інвесторів щодо стану та перспектив зростання інвестиційного потенціалу України та покращення іміджу України за кордоном. Потенціал ефективності транспорту здатний стати базовою точкою зростання як світової економіки, так і України і підвищення якості життя населення. Орієнтація на оптимально функціонуючий транспортний комплекс повинна розглядатися як важливий чинник стійкого економічного розвитку, а відхилення від оптимальних значень є

індикатором додаткового резерву для зростання. Розширення міжнародної співпраці, розвиток транспортних повідомлень, системи інформаційного і комунікаційного забезпечення повинно сприяти формуванню крупних транснаціональних корпорацій, при цьому найважливішим чинником економічного зростання стає інтеграція, здійснювана як на галузевому і регіональному, так і на міжгалузевому, міжрегіональному і міжнародному рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Подпятнікова А. Розвиток транзитного потенціалу в Україні: сучасні тенденції Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. - №2(25). – С. 199-211.
2. Інфраструктурне забезпечення розвитку транспортної системи регіону : [монографія] / І.В. Заблудська. - Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2016. - 193 с.
3. Партола А. І. Аналіз транспортно-логістичного комплексу України // Науковий вісник Ужгородського національного університету. *Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* - 2016. - №9. - С.26-30.
4. Підсумки роботи транспорту України за 2015 рік. Експрес- випуск. [Електронний ресурс]. - К. : Державна служба статистики України, 2016. - Режим доступу : <http://ukrstat.org/uk>
5. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.mtu.gov.ua/uk/news/33388.html>
6. Познанська, І. В. Сучасні тенденції розвитку транспортної інфраструктури ЄС / І.В. Познанська - Молодий вчений. - 2014. - №9. - С. 56-59.
7. Нечай А. А. Проблеми залучення іноземних інвестицій в транспорт України [Електронний ресурс] / А. А. Нечай, В. В. Кассір // Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту. - 2012. - Вип. 4. - С. 95-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdnuzt_pet_2012_4_17
8. Мордань Є. Ю. Іноземні інвестиції в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / Є. Ю. Мордань, Н. В. Винокурова // Вісник Одеського національного університету. *Серія : Економіка.* - 2017. - Т. 22, Вип. 3. - С. 141-145. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2017_22_3_30
9. Цветов, Ю. М. Проблеми та основні напрями реформування залізничного транспорту України / Ю. М. Цветов, М. В. Макаренко, М. Ю. Цветов та ін. - К. : КУЕТ, 2007. - 222 с.

УДК 330.342.24:339.5.9

**МІЖНАРОДНЕ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
СТАНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ****Поляков М.В., к.е.н.***Національний університет водного господарства і природокористування*

Стаття присвячена дослідженню глобалізаційних процесів у сфері науки, освіти, інновацій. Метою роботи є визначення особливостей формування міжнародного інституціонального середовища становлення економіки знань та характеристика ролі міжнародних організацій у цьому процесі. У статті уточнено розуміння міжнародного інституціонального середовища, яке створюється міжнародними організаціями і міжнародно-правовими інститутами. Узагальнюючи існуючу теоретичну базу, досліджено роль міжнародних організацій у сучасній світогосподарській системі. Акцентовано увагу на діяльності ООН, її спеціалізованих установ (ЮНЕСКО, ЮНІДО, ЮНКТАД, Всесвітньої організації інтелектуальної власності тощо). Проаналізовано діяльність Світового банку, Організації економічного співробітництва і розвитку, Світової торговельної організації, міжнародних патентних організацій, Міжнародної організації по стандартизації. Визначено коло міжнародних асоціацій, які приймають участь у інституціоналізації економіки знань (асоціація винахідників, університетів, академічного співробітництва, менеджменту знань та ін.). Формуванню міжнародного інституціонального середовища становлення економіки знань сприяють різноманітні типи галузевих міжнародних організацій (ради, форуми, федерації, інститути, агентства, товариства, спілки). На підставі проведеного аналізу, охарактеризовано роль міжнародних організацій у формуванні інституціонального середовища економіки знань та визначено напрями підвищення їх ефективності.

Ключові слова: економіка знань, інститути, глобалізація, міжнародні організації, міжнародна політика, міжнародне інституціональне середовище

UDC 330.342.24:339.5.9

**INTERNATIONAL INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF THE
KNOWLEDGE ECONOMY FORMATION
IN THE GLOBALIZATION CONDITIONS****Polyakov M., PhD in Economics***National University of Water and Environmental Engineering*

The article is related to the study of globalization processes in the sphere of science, education, innovations. The purpose of this paper is to determine the specific organization features of the international institutional environment for the knowledge economy formation and to characterize the international organizations role in this process. The article specifies the international institutional environment understanding,

that is created by international organizations and international legal institutions. The international organizations role in the modern world economic system was examined by summarizing the existing theoretical basis. The attention is focused on the United Nations activities, its specialized agencies (UNESCO, UNIDO, UNCTAD, World Intellectual Property Organization, etc.). The activities of the World Bank, the Organization for Economic Co-operation and Development, the World Trade Organization, international patent organizations, and the International Organization for Standardization have been analyzed. A set of international associations that take part in the knowledge economy institutionalization (the association of inventors, universities, academic cooperation, knowledge management, etc.) have been identified. Various types of sectoral international organizations (councils, forums, federations, institutions, agencies, societies, unions) promote to the international institutional environment organization for the knowledge economy formation. The international organizations role in the knowledge economy institutional environment formation has been characterized and directions for improving their effectiveness have been identified on the basis of the performed analysis.

Keywords: knowledge economy, institutes, globalization, international organizations, international politics, international institutional environment

Актуальність проблеми. Однією з особливостей сучасного етапу глобалізації став розвиток міжнародних організацій (МО) і міжнародно-правових інститутів, які багато в чому забезпечують економічні взаємодії країн і функціонування світогосподарської системи.

Пройшовши індустріальну фазу провідні країни світу почали перехід до економіки знань (ЕЗ), який значно прискорився внаслідок стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій з кінця ХХ ст. Цей еволюційний перехід впливає на все світове господарство і потребує відповідної інституціоналізації. З огляду на це, актуальним теоретичним і практичним завданням є дослідження особливостей формування міжнародного інституціонального середовища становлення економіки знань та характеристика ролі міжнародних організацій у цьому процесі.

Аналіз останніх наукових досліджень. Теоретико-методологічні засади дослідження економіки знань були закладені всесвітньо визнаними вченими: Б. Годіном, А. Даунсоном, П. Друкером, Г. Іцковіцом, Б.-А. Лундваллом, Ф. Махлупом, Дж. Мокіром, Б. Олсен, В. Пауелом, К. Сміт, К. Снеллманом, Р. Солоу, Дж. Стігліцем, Д. Форай, Ф. фон Хайєком, М. Шелером та іншими. Значний внесок у дослідження сутності і особливостей економіки знань внесли українські вчені-економісти, зокрема: О. Амоша, Г. Андрощук, А. Гальчинський, В. Геєць,

А. Жарінова, О. Захарова, І. Каленюк, Д. Лук'яненко, В. Семиноженко, С. Сіденко, В. Соловійова, Л. Федулова, А. Філіпенко, І. Ханін, М. Якубовський та інші.

У сучасній науці немає цілісного пояснення особливостей формування міжнародного інституціонального середовища економіки знань. Можна виділити окремі роботи, які становили основу цього дослідження. Проблематика міжнародної інституціоналізації економіки знань підіймається у межах концепції глобальної економіки знань (Дж. Робертс [1]), розвитку якої була присвячена стаття [2]. І. Ханін закладає методологічні засади дослідження і пояснює інституціональні передумови функціонування інформаційного простору на рівні національної економіки [3]. Проблеми інституціоналізації інформаційної глобалізації у контексті еволюції світового господарства підіймаються у роботі І. Хільчевської [4]. Формування інформаційного простору на рівні інтеграційного об'єднання країн досліджується у роботі В. Білозубенка [5]. Причому, автор розглядає це саме з метою максимізації інновацій і створення інноваційної системи ЄС, що близько до становлення економіки знань. У роботі О. Новакової пояснено розширення ролі міжнародних організацій у сучасному світовому господарстві (на прикладі концепції сталого розвитку) [6]. О. Месхія інтерпретує міжнародні організації як інституціоналізований механізм міжнародного співробітництва, що також стосується економіки знань [7].

Проведений аналіз теоретичних та емпіричних досліджень дозволяє говорити про фрагментарність дослідження особливостей формування міжнародного інституціонального середовища становлення економіки знань. Зокрема це стосується міжнародних організацій, увага до яких дещо знизилась в останні роки, хоча їх роль постійно зростає та у сфері економіки знань залишається недостатньо дослідженою.

Мета роботи: визначити особливості формування міжнародного інституціонального середовища становлення економіки знань та охарактеризувати роль міжнародних організацій у цьому процесі.

Викладення основного матеріалу дослідження. Підвищення рівня інституціоналізації стало наслідком розвитку процесів інтернаціоналізації та глобалізації, консолідації світового господарства. Поява МО та спеціальних в сфері знань міжнародно-правових інститутів є однією зі сфер трансформації світогосподарської системи і однією з

ознак переходу до ЕЗ на світовому рівні.

Теоретичні основи дослідження МО формуються трьома базовими підходами (інтернаціоналізм, універсалізм, реалізм), теоріями: конструктивізм, інституціоналізм, функціоналізм (як теорії міжнародних відносин). Станом на початок ХХІ ст. в світі створена розгалужена і складна мережа МО, які виконують широкий спектр функцій в різних областях, в тому числі в сфері розвитку науки і технологій, та які виступають основою багатобічного співробітництва та реалізації міжнародної політики. Це стосується як міжурядових, так і неурядових МО. Вони стали невід'ємним елементом світогосподарської системи.

З другої половини ХХ ст. роль МО як учасників міжнародних відносин зросла, вони все більше стосуються сфери науки і технологій та широко беруть участь у: створенні міжнародного режиму наукових досліджень; стимулюванні інновацій; налагодженні і забезпеченні міжнародного науково-технічного співробітництва; регулюванні науково-технологічного розвитку, в тому числі в частині визначення пріоритетів; виробленні міжнародної політики в сфері науки і технологій; захисту інтелектуальної власності. Зміна якості компетенцій, розвиток спеціалізованих МО, поява нових типів організацій дозволяє розглядати їх в контексті становлення ЕЗ. З точки зору сценарію наростання глобальної взаємозалежності держави, уряди, бізнес і громадянське суспільство будуть сприяти розвитку мережі МО та появі нових міжнародних структур в тому числі в науково-технічній сфері. Це створить глобальну систему знань.

Глобальна міжнародна організація ООН у своїй діяльності сприяє науково-технологічному та людському розвитку, становленню інформаційного суспільства, розвитку співпраці, освіти, що підтверджується низкою декларацій (про використання науково-технічного прогресу в інтересах світу та на благо людства, про право на розвиток, про встановлення нового міжнародного економічного порядку тощо) [8]. ООН в своїй діяльності виокремила науку, технології, інновації, освіту та ІКТ як окремий напрямок, що визначило спектр діяльності більшості спеціалізованих установ.

Так, діяльність ЮНЕСКО орієнтована на розвиток вищої освіти досліджень і знань на глобальному рівні, охоплюючи питання доступу до інформації, перетворення знань в суспільне благо. ЮНІДО в рамках своєї

діяльності сприяє інвестуванню в технології та інновації, проводить велику роботу в сфері розвитку підприємництва та модернізації промислової інфраструктури. ЮНКТАД активно діє в сфері захисту інтелектуальної власності, проводить велику інформаційно-аналітичну роботу в сфері науки та інноваційної політики. Міжнародна організація праці реалізує заходи в сфері освіти та підготовки, розвитку навиків у зв'язку зі змінами ринку праці, мобільності висококваліфікованих працівників і студентів. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) є глобальною організацією, яка виконує адміністративні функції щодо 26 міжнародних договорів у сфері інтелектуальної власності, підтримуючи тим самим прогрес знань, інновації та творчу діяльність на світовому рівні. Спеціальні заходи щодо становлення ЕЗ на рівні регіонів світу реалізують регіональні економічні комісії, зміцнюючи національну політику в сфері інновацій та конкурентоспроможності.

Провідні МО, що не належать до системи ООН, також орієнтують свою діяльність на підтримку прогресу знань. Так, Світовий банк реалізує стратегію побудови економіки знань, програму «Знання для розвитку» (2011 р.), проводить міжнародні конференції. Також Світовий банк реалізує проекти в сфері ІКТ, первинної, вторинної і третинної освіти, професійного навчання, промислової підготовки, дорослої грамотності та зайнятості, розвитку людських ресурсів та багатьох ін. Велику кількість заходів Світовий банк реалізує на підтримку країн, що розвиваються.

Концепція ЕЗ широко використовується в діяльності Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) за низкою напрямків. Перш за все, ОЕСР формує довгострокову стратегію економічного розвитку країн-членів, яка за характером є міжнародною. Так звана Інноваційна стратегія, прийнята в 2010 р., була оновлена в 2015 р. З початку 1990-х рр. ОЕСР розробила та удосконалює міжнародні стандарти інноваційної діяльності та політики. З 1996 р. ОЕСР активно розробляє рекомендації з побудови ЕЗ (капітал знань, дослідницькі університети, політика розвитку знань). Потрібно зазначити, що ОЕСР останнім часом велику увагу почала приділяти ІКТ та роботі з даними в сфері інновацій. Необхідно зазначити й про роль Світової організації торгівлі (СОТ) в глобальній універсалізації правових норм захисту інтелектуальної власності. СОТ адмініструє реалізацію ТРІПС.

В рамках міжнародної системи захисту інтелектуальної власності

потрібно враховувати роль патентних організацій і бюро: 1) Європейська патентна організація та Європейське патентне відомство; 2) Євразійська патентна організація та Євразійське патентне відомство; 3) Африканська регіональна організація промислової власності; 4) Африканська організація інтелектуальної власності. Ці організації, крім випуску патентів, здійснюють міжнародну експертизу, пошук, поширення патентної інформації, сприяють розвитку міжнародно-регіонального партнерства. Значну роль в інституціоналізації глобального середовища виконує Міжнародна організація зі стандартизації, діяльність якої стосується стандартизації в різних галузях, крім електротехніки та електроніки.

Іншими міжнародними організаціями, які беруть участь в інституціоналізації міжнародного середовища, є: 1) Міжнародна федерація асоціацій винахідників; 2) Міжнародна асоціація університетів; 3) Міжнародна асоціація наукових парків та галузей інновацій; 4) Асоціація академічного співробітництва; 5) Арабські асоціації економіки знань; 6) Міжнародні регіональні банки розвитку в частині фінансування інвестиційних проектів в сфері НДДКР і технологій.

Певну роль у поширенні досвіду та організації взаємодії з налагодження зв'язків в різних сферах і галузях грають спеціалізовані асоціації та товариства, наприклад: Міжнародна асоціація менеджменту знань; Міжнародна асоціація професіоналів в сфері інновацій, Міжнародна асоціація інженерів знань, Міжнародне товариство з організації знань. У процеси формування міжнародного інституціонального середовища ЄЗ входять галузеві МО, наприклад: Рада з досліджень в області охорони здоров'я з метою розвитку, Міжнародна рада з науки, Міжнародна організація законодавчої метрології, Міжнародна організація з вивчення геному людини, Глобальний форум для наукових досліджень в галузі охорони здоров'я, Міжнародна федерація з теорії механізмів і машин, Міжнародний математичний союз. Такі МО сприяють міжнародній галузевій співпраці в сфері НДДКР, технологій, стандартизації, займаються координацією та реалізують заходи міжнародної політики.

Існуючі МО утворили мережу, яка інституціоналізує ЄЗ на міжнародному рівні (рис. 1).

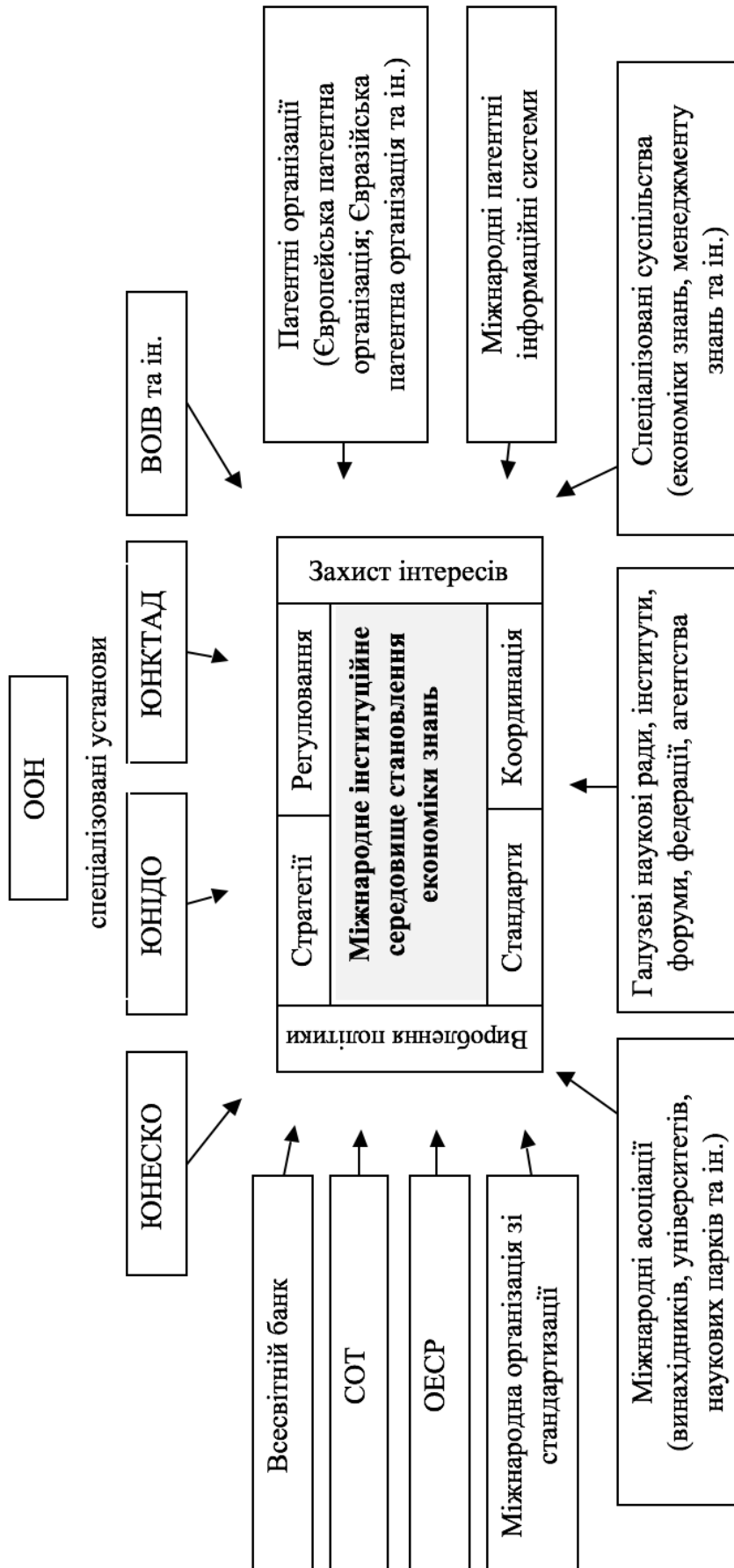

Рис. 1. Мережа міжнародних організацій в інституційному середовищі становлення економіки знань
Розроблено автором

Таким чином, роль універсальних МО проявляється на глобальному рівні та стає основою глобальної інституціоналізації в сферах, пов'язаних зі становленням ЕЗ. Аналіз діяльності універсальних МО показує, що їх формування та розвиток засновані на спільності інтересів країн. МО займаються питаннями, які становлять спільний інтерес, і в цих сферах забезпечують як індивідуальні, так і колективні (співробітництво) дії.

Обмеження в індивідуальному прийнятті рішень країнами допускаються тільки в установлених міжнародною спільнотою випадках. Практично всі МО створюють механізми колективного прийняття рішень і співробітництва, тому їх розвиток призводить до перевизначення ролі держав, в тому числі в сфері знань.

Система МО охоплює всі сфери ЕЗ, а її становлення ставить завдання щодо розвитку цієї системи, сприяючи консолідації зусиль держав у забезпеченні НТП і розвитку колективного прийняття рішень і дій.

Розглядаючи МО як рушійну силу становлення ЕЗ на світовому рівні (найбільш яскраво це проявляється в діяльності ОЕСР, охоплюючи переважно розвинені країни) слід зазначити: збільшення кількості та потенціалу МО, діяльність яких пов'язана зі складовими ЕЗ; розширення географічного охоплення та компетенцій в різних сферах; поступове зміщення акценту на вирішення завдань загального інтересу країн світової спільноти; зміцнення інституційної спроможності МО; посилення автономності та самостійності МО та їх повноважень; розширення компетенцій МО; поява нового рівня управління процесами економічного, науково-технічного та соціального розвитку; поступове набуття діяльністю МО характеру стратегічної для світової спільноти.

У той же час слід зазначити, що МО не змогли взяти на себе основні функції управління науково-технічним і соціальним розвитком, а тільки доповнюють і координують національну політику. Характер втручання МО залишається переважно «м'яким». Основи наднаціональності та наднаціонального управління знаходяться на етапі формування. Знання, наука і техніка залишаються під контролем, перш за все, держав, навіть при посиленні наднаціонального впливу на суверенний контроль. Хоча в окремих галузях науки і техніки (наприклад, атомна енергетика) та правового забезпечення (наприклад, судовий захист прав на інтелектуальну власність) є стійкі наднаціональні елементи, права створювати заборонні норми прямої дії та втручатися у внутрішню компетенцію країн.

Напрямки прояву ролі (функцій) МО в системі міжнародних

відносин і перетворення світового господарства, позитивні і негативні наслідки їх діяльності, проблеми розвитку інституту МО представлені на рис. 2.

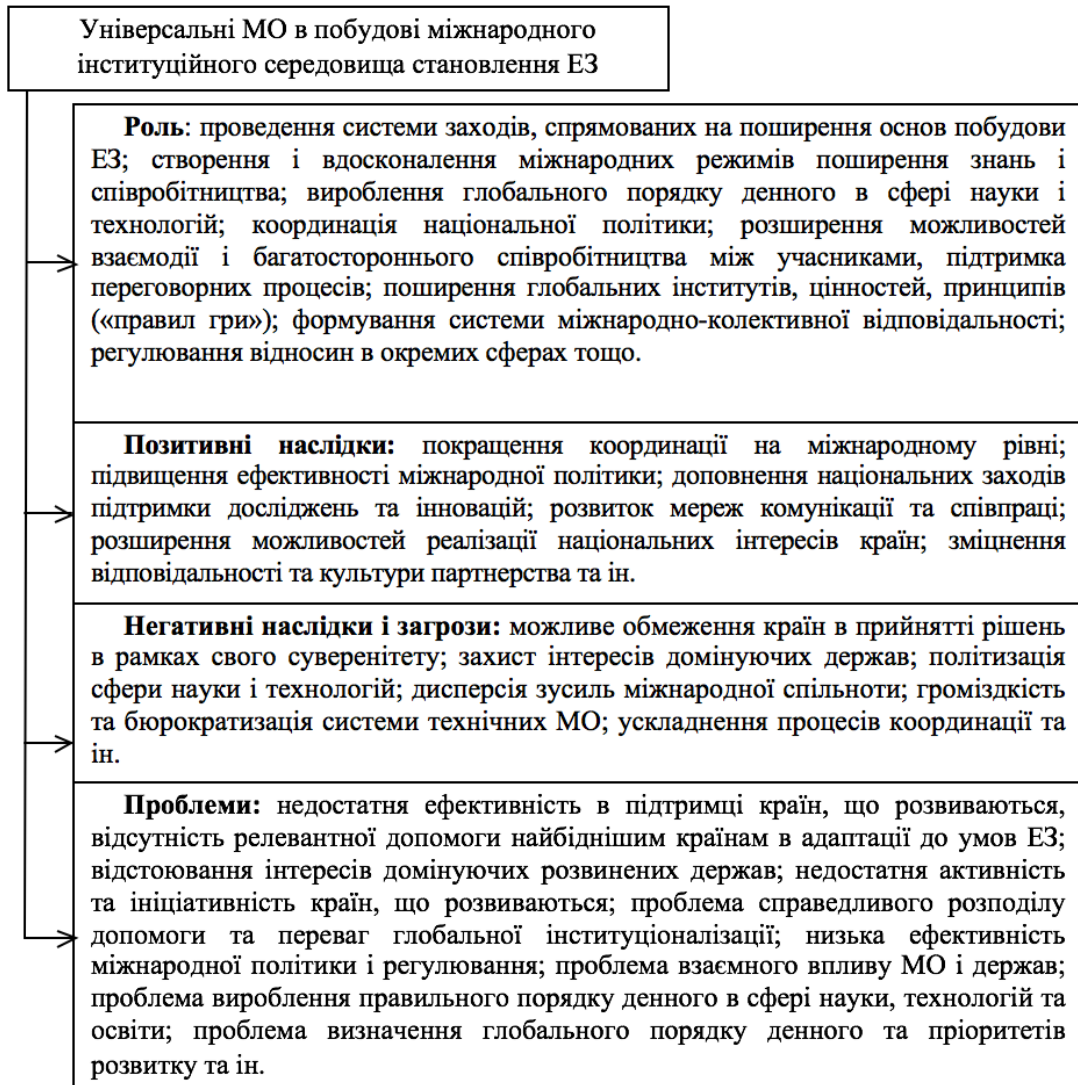

Рис. 2. Роль, наслідки та проблеми діяльності універсальних МО у формуванні міжнародного інституційного середовища становлення ЕЗ

Розроблено автором

Очікуване підвищення ефективності діяльності МО в інтересах світової спільноти в найближчій перспективі, на нашу думку, необхідно пов'язувати з наступними напрямками:

- орієнтація НТП і знань на вирішення проблем людства в рамках глобального управління, перетворення знань в суспільне благо для колективної вигоди і здорової конкуренції;
- активізація зусиль на подоланні монополії на нематеріальні активи та глобальний доступ до пріоритетних технологій, по боротьбі зі зростаючою залежністю країн, що розвиваються, від розвинених;

- осуществление поиска большей симметрии и равенства возможностей, доступа к преимуществам, созданным прогрессом знаний;
- здійснення пошуку більшої симетрії та рівності можливостей, доступу до переваг, створених прогресом знань;
- участь в подоланні агресивно-конфліктної парадигми у відносинах між країнами, створюючи міжнародні умови для становлення ЕЗ;
- реалізація базових принципів розвитку міжнародних економічних відносин, в тому числі принципів справедливості, рівності та універсальності в якості керівництва діяльністю МО;
- сприяння появі нових організацій, угод і норм на захист інтересів світового співтовариства;
- вдосконалення режимів поширення знань, співпраці, проведення НДДКР для досягнення рівності та загального отримання переваг в умовах комерційного та некомерційного використання;
- розвиток мереж і процесів горизонтальної взаємодії у співпраці, різних спільнот;
- розширення ролі та підвищення активності МО у вирішенні практичних проблем, включаючи мікрорівень;
- забезпечення справедливого використання загальних і колективних ресурсів;
- підвищення активності в сфері захисту інтересів і підтримки країн, що розвиваються, посилення їх партнерства;
- створення нових інститутів, що відповідають потребам і формату ЕЗ, зміна якості регулювання;
- розширення участі МО в розвитку наукового і технологічного потенціалу країн, захисті інтелектуальної власності, забезпеченні різного доступу до знань;
- нарощування потенціалу МО в підтримці країн, що розвиваються, скороченні глобальної асиметрії, фінансуванні фундаментальних та експериментальних досліджень в інтересах світової спільноти;
- зміцнення соціального напрямку діяльності МО в умовах ЕЗ, охоплюючи людський розвиток, рівність можливостей, освіту, використання ІКТ, захист права людини в сфері знань та участі в НТП.

На поточному етапі потрібно зосередити увагу на формуванні

ефективних механізмів реалізації міжнародних науково-технічних програм і проектів та їх фінансування, а також створенні систем моніторингу, особливо в питаннях прогресу країн, що розвиваються.

Виходячи з цих змін, необхідно очікувати розширення ролі МО у побудові глобальної системи знань, а саме її інституційних і організаційних складових. Поки можна говорити про формування міжнародної системи підтримки НДДКР, яка реалізується переважно опосередковано.

Допомога МО країнам, що розвиваються, повинна бути спрямована на зменшення їх вразливості щодо розвинених країн і забезпечення справедливості в галузі знань. Для стимулювання міжнародної спільноти до зменшення вразливості країн, що розвиваються, необхідні специфічні механізми (інструменти) міжнародної допомоги і активізація цільового співробітництва розвинених країн та МО. Також важливо активізувати співпрацю між країнами, що розвиваються, координацію їх дій, створення спеціальних режимів співробітництва. На національному рівні необхідно сприяти подоланню інституціональної нестабільності в країнах, що розвиваються. Додатково можуть створюватися спеціальні режими отримання знань і технологій, які мінімізують витрати країн, що розвиваються. Питання надання знань і допомоги країнам, що розвиваються, представляється суперечливим і риторичним. Проте, це не стосується створення мінімального наукового потенціалу і технологічних можливостей у бідних країнах, достатніх для побудови виробничої системи та інноваційного середовища. До того ж, може створюватися особливий пул знань, які передаються країнам, що розвиваються.

Закликаючи до припинення глобальної нерівності в підтримці досліджень та інновацій, необхідно підкреслити, що ця підтримка повинна бути в цілому розширена, в тому числі за рахунок діяльності МО. Серед заходів з підвищення ефективності МО: моніторинг дій та успіхів в подоланні несправедливості; впровадження механізмів цільової підтримки країн, що розвиваються в сфері знань; розробка стратегій підтримки країн, що розвиваються, в тому числі за регіонами, видами технологій, складовими ЕЗ; надання допомоги країнам, що розвиваються, в формуванні та реалізації порядку денного; впровадження нових механізмів фінансування (розподілу ресурсів) для країн, що розвиваються, міжнародних проектів, опосередковуваних МО; визначення траєкторій прогресу знань громадського характеру.

Додатково може бути створений постійний інститут для зміцнення національних систем наукових досліджень, освіти, інновацій, для моніторингу в сфері ЕЗ.

Висновки. Становлення економіки знань у контексті глобалізації почало вимагати відповідної інституціоналізації та формування міжнародного інституціонального середовища, що створюється міжнародними організаціями і міжнародно-правовими інститутами. Перехід до економіки знань забезпечує цілий ряд універсальних та спеціальних міжнародних організацій, які формують основу для багатостороннього співробітництва та реалізації міжнародної політики. У той же час, діяльність міжнародних організацій у контексті розширення їх ролі вимагає певного удосконалення та розвитку. Зокрема, це стосується підтримки країн, що розвиваються. На розробку відповідних пропозицій будуть спрямовані подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Roberts J. The global knowledge economy in questions / J. Roberts // Critical perspectives on international business. – 2009. – Vol. 5, №4. – pp. 285-303.
2. Поляков М.В. Основи концепції і складники глобальної економіки знань / М.В. Поляков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія: економіка і менеджмент, Одеса. – 2016. – Вип. 21. – С. 32-36.
3. Ханін І.Г. Інституційні передумови функціонування інформаційного простору національної економіки / І.Г. Ханін; Донецьк: АРТ-ПРЕС, 2012. – 270 с.
4. Хільчевська І.Г. Інформаційна глобалізація: сучасні тенденції та перспективи [Електронний ресурс] / І.Г. Хільчевська // Геополітика и екогеодинамика регионів. – Т. 10, вып. 2. – Режим доступу: <http://geopolitika.crimea.edu/arhiv/2014/tom10-v-2/050xilch.pdf>.
5. Білозубенко В.С. Інноваційна система Європейського Союзу: особливості формування та розвитку: моногр. / В.С. Білозубенко. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2012. – 456 с.
6. Новакова О.В. Роль міжнародних неурядових організацій реалізації концепції сталого розвитку [Електронний ресурс] / О.В. Новакова // Політологічні записки. – 2013. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_4.
7. Месхія О. Генеза розвитку міжнародних організацій як інституціоналізованого механізму міжнародного співробітництва / О. Месхія // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 6. – С. 62-69.
8. Офіційний веб-сайт ООН [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.un.org>.

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 332.72:338.124.4

ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ НА РИНКУ ЖИТЛА: ПРОБЛЕМАТИКА ОЦІНЮВАННЯ З ПОЗИЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Алексєнко Л. М., д.е.н.

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

Карпа І. С.

*Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука*

В статті піднімаються питання, які визначають теоретико-емпіричні аспекти наукового дослідження закономірностей та суперечностей розвитку технологій фінансування ринку житла з урахуванням сучасних тенденцій активізації міграції людського капіталу. Методологічною основою дослідження є системний метод пізнання економічних явищ і процесів, методи теоретичного узагальнення, статистичні методи, що дало змогу оцінювати фінансування ринку житла з позиції соціальної ефективності. Систематизовано основні теоретико-методичні підходи вирішення житлових проблем з урахуванням тенденцій розвитку нової гуманістичної моделі світової цивілізації. Емпіричні дослідження дають можливість діагностувати групи регіонів з низькою, середньою та високою інтенсивністю капітальних інвестицій в житлове будівництво, визначити інтенсивність капітальних інвестицій в житлове будівництво за обсягами в розрахунку на одну особу по регіонах. Для встановлення рейтингу регіону за капітальними інвестиціями в житлове будівництво на одну особу використано шкалу рангів. Визначено важливість відновлення кредитування як населення, так і суб'єктів господарювання за рахунок зниження рівня системних ризиків, оскільки відсутні механізми вирішення проблем житлового будівництва без участі банківських установ. Актуалізовано доцільність надання житлової нерухомості у фінансовий лізинг для забезпечення житлом громадян України, гарантування прав власників житла, розробку типових методик землекористування й житлової забудови.

Ключові слова: фінансова послуга, технологія, ринок житла, соціальна ефективність, міграція людського капіталу, мобільність робочої сили

UDC 332.72:338.124.4

**FINANCIAL SERVICES AT THE HOUSING MARKET:
OF EVALUATION FROM THE SOCIAL EFFICIENCY PERSPECTIVE****Alekseyenko L.***Ivano-Frankivsk Educational Institute of Management
Ternopil National Economic University***Karpa I.***International University of Economics and Humanities
named after Academician Stepan Demianchuk*

The article raises the questions that determine the theoretical and empirical aspects of the scientific research of the patterns and contradictions in the development of housing market funding technologies, taking into account the current trends in the acceleration of human capital migration. The methodological basis of the research is the systematic method of cognition of economic phenomena and processes, methods of theoretical generalization, statistical methods, which made it possible to evaluate the funding of the housing market from the social efficiency perspective. The main theoretical and methodical approaches to the solution of housing problems taking into account the tendencies of the development of a new humanistic model of the world civilization have been systematized. Empirical researches provide an opportunity to diagnose the groups of regions with low, medium and high intensity of capital investment in housing construction, to determine the intensity of capital investment in housing construction in terms of per capita by region. In order to establish the region's ranking according to capital investment in housing construction per person, a scale of ranks has been used. The importance of lending renewal to both the population and economic entities has been determined by reducing the level of systemic risks, as there are no mechanisms for solving the problems of housing construction without the participation of banking institutions. The expediency of residential property provision in financial leasing to provide housing for citizens of Ukraine, guaranteeing the rights of owners of housing, development of typical methods of land use and residential development have been updated.

Keywords: financial service, technology, housing market, social efficiency, migration of human capital, labor mobility

Актуальність проблеми. У контексті від «космополітичного універсалізму до еволюційно-інституційного трактування економічного розвитку» [1, с. 3–17; 2, с. 49–64; 3, с. 19–37] саме інвестування в людський капітал і гарантування достойного рівня життя дає змогу краще підготувати населення до вирішення проблем технологічних і структурних економічних зрушень. Це особливо важливо з урахуванням збільшення автоматизації виробництва й використання штучного інтелекту.

У глобальній економіці відбувається формування субнаціональних іпотечних житлових ринків. Водночас актуалізується проблематика зростаючої нерівності між громадянами, низької продуктивності праці й підвищених фінансових факторів уразливості економічних агентів. Експерти Міжнародного валютного фонду визнають, що дві третини світової нерівності пояснюються розходженнями в середніх доходах між країнами [4; 5, р. 25–48; 6, р. 3–28]. Міжнародні фінансові інституції здійснюють заходи щодо подолання проблем так званого «застою» реальних заробітних плат, що може негативно вплинути на економічне зростання; додаткового захисту фінансового сектора шляхом нарощування буферів капіталу й зміцнення балансів підприємств і банків; вирішення проблематики надмірних дисбалансів рахунків поточних операцій (у країн як із профіцитом, так і країн з бюджетним дефіцитом) [7].

У теоретико-економічній конструкції важливо осмислити сучасні перспективи розвитку нової гуманістичної моделі світової цивілізації. Векторність наукових досліджень в фінансовій науці ґрунтуються, по-перше, на формуванні системної цілісності світу, новітньої парадигми глобального розвитку і людини глобальної, нового економічного порядку з посиленням конвергенції країн; по-друге – на опрацюванні глобальних трансформацій в контексті поліцентричності, периферії, дивергенції, фінансової нестабільності [8, с. 89–102; 9, с. 159–162].

Аналіз останніх наукових досліджень. Провідні вчені-економісти застосовують новаторські підходи до висвітлення цивілізаційних викликів, зокрема В. Геєць актуалізує політичний цикл в економічній політиці завдяки забезпеченню нового рівня розвитку соціального капіталу на основі вдосконалення людської особистості, політичної конкуренції та конкуренції в бізнесі [1, с. 3–17]; П. Леоненко, В. Федосов, П. Юхименко визначають доцільність розроблення фінансових концепцій неокласичного мейнстріму та їх застосуванні як теоретичної основи фінансової політики держави [8, с. 88–100]; І. Лютий, О. Юрчук визнають фундаментальну цінність ринку фінансових послуг і банківських інститутів для досягнення сталого людського розвитку [10].

Серед українських економістів вагомий внесок у дослідження техпроблематики фінансування розвитку ринку житла внесли О. Колмакова, В. Смачило [11, с. 97–104], Ю. Манцевич [12, с. 6–10], Ю. Сафонов, В. Євсєєва [13, с. 18–21]. Більшість проблем вибору методів

фінансування житлового будівництва, відомих з економічної теорії й практики, у багатьох випадках не доведені до конкретних науково-методичних розробок з використанням сучасних технологій.

Основною метою роботи є виявлення та осмислення теоретико-прикладних підходів щодо оцінювання з позиції соціальної ефективності технологій фінансування розвитку ринку житла для формування сприятливих умов проживання населення з урахуванням постулатів ідеології сталого людського розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вирішення житлової потреби актуалізується в умовах активізації міграції людського капіталу. За даними Світового банку, у 2016 році у 57 країнах із високим доходом іммігранти в середньому становили 26% населення, а в топ-10 країн світу – 36% [14]. Понад те, країни розробили десятки програм із метою залучення іммігрантів за рівнями кваліфікації, видами зайнятості, секторами економіки та рівнем їхнього соціального статусу. Більшості промислово розвинених країн щорічно потрібні нові іммігранти для підтримки розвитку своїх економік. Тільки Німеччині необхідно понад 500 тис. нових іммігрантів на рік. Тому з метою залучення та утримання іммігрантів країни Європейського Союзу застосовують відносно тимчасових мігрантів такі механізми, як видача посвідки на проживання і видача громадянства. У середньому по ЄС на 1000 жителів було видано 5 посвідок на проживання (усього понад 2,6 млн шт.) і 1,7 громадянства (841 тис. шт.).

Реформування політичного й економічного ладу в Україні потребує реалізації соціально спрямованої державної економічної політики з урахуванням національних вимірів. Натомість у структурі національного багатства України людський капітал становить приблизно 45% з негативною динамікою, а в країнах «сімки» і ЄС понад 75%; така диспропорція провокує серйозні проблеми у нашій державі [15]. Експерти Світового банку визнають, що в Україні без комплексного підходу до реформ у бюджетній сфері доведеться підвищувати ставки податків, скорочувати видатки та збільшувати запозичення на внутрішньому ринку, що загрожуватиме борговій стабільності та зменшуватиме потенціал зростання [15]. В Україні доходи населення суттєво скоротилися через глибоку економічну рецесію і високу інфляцію. Так, помірنا бідність (розрахована Світовим банком за національною методологією) зросла з 15% у 2014 році до 22% у 2015 році,

тоді як рівень бідності, що передбачає витрати менше ніж 5 доларів на день за паритетом купівельної спроможності зріс з 3,3% у 2014 році до 5,8 % у 2015 році.

Уряд України здійснює заходи щодо посилення соціального захисту громадян, які працюють, та створення прозорих відносин між працедавцем та найманим працівником; формування сучасного трудового законодавства; підвищення вартості та мобільності робочої сили [16]. З метою врегулювання виробничих, трудових і соціально-економічних відносин і узгодження інтересів працівників та роботодавців на національному рівні представниками сторін соціального діалогу підписано Генеральну угоду про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні. Це має сприяти поліпшенню фінансового стану населення, зростання рівнів його добробуту та якості життя, а за рахунок відновлення довіри громадян до фінансово-кредитних установ збільшиться притік вільних грошових коштів для фінансування житла.

Одним із головних чинників фінансового забезпечення ринку житлової нерухомості є капітальні інвестиції у житлове будівництво. Капітальні інвестиції у житлові будівлі – інвестиції у будівництво житлових будівель, реконструкцію та капітальний ремонт діючих житлових будівель з урахуванням витрат на придбання та монтаж устаткування, що забезпечує їх функціонування, а також інвестиції у придбання нових житлових будівель, які не були у користуванні, їх окремих частин та незавершених будівництвом об'єктів житла [17, с. 107]. Обсяги цих інвестицій змінюються у часі, а також суттєво відмінні по регіонах України. Так, капітальні інвестиції у житлове будівництво (в поточних цінах) в Україні зросли з 25754 млн. грн. у 2010 р. до 45610 млн. грн. в 2015 р. або на 77,1%. Більш ніж у два рази вони збільшилися у Волинській, Закарпатській, Львівській, Миколаївській, Рівненській, Хмельницькій, Черкаській областях, а зменшилися лише у двох – Запорізькій і Херсонській. Слід зазначити, що динамічні порівняння по Донецькій і Луганській областях в багатьох випадках є некоректними через те, що з 2014 р. статистичні дані є тільки по контрольованій території.

Коефіцієнт співвідношення питомої ваги регіону за обсягом капітальних інвестицій в житлове будівництво і чисельністю населення є свого роду індикатором інтенсивності цих інвестицій. Оскільки існує

значна варіація співвідношення питомої ваги регіону за капітальними інвестиціями та чисельністю населення, вважаємо доцільним згрупувати регіони, використовуючи такі інтервали значень коефіцієнта: до 0,50; 0,51-1,00; 1,01-1,50; 1,51-2,00; понад 2,00 (табл. 1).

Таблиця 1 - Групи регіонів відповідно до коефіцієнта співвідношення питомої ваги за капітальними інвестиціями у житлове будівництво і чисельністю населення

2010			2015		
Кількість регіонів у групі	Регіони	Коефіцієнт	Кількість регіонів у групі	Регіони	Коефіцієнт
До 0,50					
6	Дніпропетровська	0,47	8	Дніпропетровська	0,41
	Донецька	0,36		Донецька	0,03
	Запорізька	0,41		Запорізька	0,18
	Кіровоградська	0,44		Кіровоградська	0,33
	Луганська	0,26		Луганська	0,06
	Миколаївська	0,26		Миколаївська	0,40
				Сумська	0,48
		Херсонська	0,30		
0,51-1,00					
11	Вінницька	0,97	8	Вінницька	0,75
	Волинська	0,95		Житомирська	0,65
	Житомирська	0,63		Одеська	0,53
	Закарпатська	1,00		Полтавська	0,73
	Полтавська	0,67		Рівненська	0,97
	Рівненська	0,86		Харківська	0,57
	Сумська	0,81		Черкаська	0,70
	Харківська	0,63		Чернігівська	0,64
	Херсонська	0,70			
	Черкаська	0,60			
	Чернігівська	0,66			
1,01-1,50					
4	Львівська	1,11	4	Волинська	1,18
	Одеська	1,17		Закарпатська	1,11
	Тернопільська	1,24		Львівська	1,50
	Хмельницька	1,07		Тернопільська	1,30
0,51-2,00					
2	Івано-Франківська	1,78	2	Івано-Франківська	1,70
	Чернівецька	1,54		Чернівецька	1,53
Понад 2,00					
2	Київська	3,63	3	Київська	3,32
	м. Київ	3,71		Хмельницька	2,19
				м. Київ	3,67

Джерела: [17; 18; 19; 20]

Отже, як в 2010 р, так і в 2015 р. до групи регіонів з дуже низьким коефіцієнтом (до 0,50) належали шість областей – Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська і Миколаївська, в 2015р. через помітне зменшення коефіцієнта до них приєдналися Сумська і Херсонська області. Високі значення коефіцієнта притаманні Івано-Франківській, Чернівецькій, Київській областям і місту Києву, а в Хмельницькій області коефіцієнт зріс більше ніж удвічі. Таким чином, сформовано групи регіонів з низькою, середньою та високою інтенсивністю капітальних інвестицій в житлове будівництво.

Інтенсивність капітальних інвестицій в житлове будівництво характеризується також їхнім обсягом в розрахунку на одну особу по регіонах. В Україні цей показник у 2010-2013 рр. зріс на 45,6%, в 2013-2015 рр. – на 16,5%, загалом у 2010-2015 рр. – на 69,9%. Більше ніж удвічі відбулося зростання у Волинській, Закарпатській, Львівській, Миколаївській, Полтавській, Рівненській і Черкаській областях, а в Хмельницькій – більше ніж утричі. Зменшилися значення показника в Одеській і Херсонській областях (відповідно на 13,5% і 17,6%). Оскільки існує значна варіація капітальних інвестицій в житлове будівництво на одну особу по регіонах України, вважаємо доцільним перейти до номінальної шкали шляхом визначення рангу кожного регіону у порядку зростання. Для встановлення рейтингу регіону за капітальними інвестиціями в житлове будівництво на одну особу використовуємо шкалу рангів: 1-9 низький рейтинг; 10-17 – середній рейтинг; 18-25 – високий рейтинг (табл. 2).

Таблиця 2 - Рейтинг регіонів України за капітальними інвестиціями в житлове будівництво на одну особу

Регіони України	Рейтинг		
	2010	2013	2015
Вінницька	Середній	Середній	Середній
Волинська	Середній	Середній	Високий
Дніпропетровська	Низький	Низький	Низький
Донецька	Низький	Низький	Низький
Житомирська	Низький	Низький	Середній
Закарпатська	Середній	Високий	Середній
Запорізька	Низький	Низький	Низький
Івано-Франківська	Високий	Високий	Високий
Київська	Високий	Високий	Високий
Кіровоградська	Низький	Низький	Низький

Продовження Таблиці 2

Регіони України	Рейтинг		
	2010	2013	2015
Луганська	Низький	Низький	Низький
Львівська	Високий	Високий	Високий
Миколаївська	Низький	Низький	Низький
Одеська	Високий	Середній	Низький
Полтавська	Середній	Середній	Середній
Рівненська	Середній	Середній	Середній
Сумська	Середній	Середній	Низький
Тернопільська	Високий	Високий	Високий
Харківська	Низький	Середній	Середній
Херсонська	Середній	Низький	Низький
Хмельницька	Високий	Високий	Високий
Черкаська	Низький	Низький	Середній
Чернівецька	Високий	Високий	Високий
Чернігівська	Середній	Середній	Середній
м. Київ	Високий	Високий	Високий

Джерела: [17; 18; 19; 20]

Отже, впродовж досліджуваного періоду стабільно низький рейтинг за капітальними інвестиціями в житлове будівництво на одну особу притаманний Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській і Миколаївській областям, середній – Вінницькій, Полтавській, Рівненській, Чернігівській областям, високий – Івано-Франківській, Київській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій областям і м. Києву. Підвищення рейтингу відбулося у Волинській, Житомирській, Харківській і Черкаській областях, а зниження – в Одеській, Сумській і Херсонській областях.

Регіони України суттєво відрізняються як за введеною в експлуатацію загальною площею житла, так і динамікою цього показника. Так, загалом по Україні в 2010-2015 рр. відбулося зростання на 28,4%, при цьому найбільший приріст був у Волинській (+88,0%), Львівській (+81,5%), Рівненській (+74,4%), Тернопільській (+66,7%) областях, а зменшення – у Запорізькій (-29,9%), Одеській (-1,2%), Сумській (-13,7%), Харківській (-7,7%) і Херсонській (-37,9%) областях. Проведений економіко-статистичний аналіз стану й особливостей введення в експлуатацію житла свідчить про доцільність визначення також економіко-соціальних факторів, які впливають на можливості фінансування покупки житла громадянами.

Пріоритетними завданнями банків на чолі з центральним банком є відновлення кредитування як населення, так і суб'єктів господарювання за рахунок зниження рівня системних ризиків, покращення макроекономічних показників, нормалізації боргового навантаження більшості компаній, збільшення обсягів продаж. Цьому сприяє перехід на нові правила оцінки кредитних ризиків, які визначено Постановою НБУ «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 р. за № 351 [21]. У відповідності з новим підходом запроваджується оцінка ризиків на основі збитків, очікуваних упродовж наступних 12 місяців, а також усувається низка прогалин поточного регулювання, які давали банкам можливість уникати визнання кредитного ризику, адекватного якості активів. Це сприятиме підготовці банків до вчасного та повного запровадження нового стандарту фінансової звітності IFRS 9 (фінансові інструменти) від початку 2018 року і посилить захист прав кредиторів [22, с. 5].

В сучасній економіці корпоративні взаємовідносини між банками і будівельними компаніями активізують іпотечне житлове кредитування, оскільки перетворюють звичайну банківську операцію на форму кредитування безпосередніх інвесторів із забезпеченням права вимоги за інвестиційним договором. Тим не менше, банківські установи досі не воліють ризикувати через нестабільність реальної ситуації в країні і тому обмежують зазначених суб'єктів ринку у праві отримання позики.

Державна іпотечна установа розробила та передала на розгляд Кабінету Міністрів України запровадження такого фінансово-кредитного механізму забезпечення житлом громадян України, як надання житлової нерухомості у фінансовий лізинг [23]. Основними перевагами цього механізму є відсутність першого внеску за житло та отримання можливості проживання в квартирі відразу після укладання лізингової угоди з Державною іпотечною установою. Зауважимо, що житло у фінансовий лізинг передається після завершення його будівництва, проведення внутрішніх оздоблювальних робіт та встановлення необхідного устаткування. Передбачається, що джерелами фінансування Державною іпотечною установою програми фінансового лізингу будуть фінансові ресурси, залучені під державну гарантію, передбачену державним бюджетом України.

Висновки. З урахуванням постулатів Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року [24] щодо економічного зростання можна визначити такі позиції розвитку ринку житла:

По-перше, технології й економічна інтеграція приносять вигоди багатьом країнам, але цими благами користуються не всі країни. Відповідно до постулатів інклюзивної економіки для підтримки своєї життєдіяльності кожна людина повинна мати доступ до продуктів харчування, води, одягу, охорони здоров'я, енергоресурсам і житлу. Недостатня інклюзивність росту економік призводить як до нерівності результатів, так і до нерівності можливостей. Відповідно недостатня інклюзивність проявляється в нерівному доступі до зайнятості й базових послуг, зокрема таких як охорона здоров'я чи житло.

По-друге, активний пошук адекватних нових механізмів, стратегій, інструментів і технологій [25; 26], націлених на взаємодію суб'єктів процесу житлового кредитування, сприятиме фінансуванню програм «Надання державної підтримки для будівництва (придбання) доступного житла», «Надання пільгового довгострокового державного кредиту молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) та придбання житла», «Державне пільгове кредитування індивідуальних сільських забудовників на будівництво (реконструкцію) та придбання житла». Потребує особливої уваги гарантування прав власників житла, що здобувається громадянами, а також розробка типових методик землекористування й житлової забудови.

По-третє, для забезпечення розробки і впровадження ефективних технологій фінансування розвитку ринку житла доцільно вдосконалювати правовідносини щодо регулювання діяльності банківських та небанківських фінансово-кредитних установ, обігу іпотечних цінних паперів, активізації діяльності органів державної реєстрації прав власності, нотаріату, спеціалізованих іпотечних агентств і органів місцевого самоврядування. Це сприятиме подоланню фрагментації правової й інституціональної бази на ринку житла.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Геєць В. М. Особливості взаємозв'язку економічних та політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки України / В. М. Геєць // Економіка України. – 2017. – № 10. – С. 3–17.

2. Бутко М. П. Біфуркаційний стан державного ядра України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу / М. П. Бутко // Економіка України. – 2017. – № 10. – С. 49–64.
3. Онищенко В. П. Соціальні передумови економічного розвитку України / В. П. Онищенко // Економіка України. – 2017. – № 9. – С. 19–37.
4. Рупа Дуттагупта, Стефания Фабрицио, Давиде Фурчери, Света Саксе. Рост, который приносит благо всем: факты, факторы, инструменты. 20 сентября 2017 года. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/np/blog/2017/092017r.pdf>.
5. Li Hongbin, Loyalka Prashant, Rozelle Scott, Wu Binzhen. Human Capital and China's Future Growth. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 31. No. 1. Winter 2017. P. 25–48.
6. Obstfeld Maurice, Taylor Alan M. International Monetary Relations: Taking Finance Seriously. *Journal of Economic Perspectives*. Vol. 31. No. 3. Summer 2017. P. 3–28.
7. Директор-распорядитель МВФ Кристин Лагард настоятельно призывает к действиям по укреплению роста мировой экономики и формированию инклюзивной экономики стран (10 июля 2017 г.). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imf.org/ru/news/articles/2017/07/08/pr17271-lagarde-urges-action-to-strengthen-global-growth-and-build-inclusive-economies>.
8. Леоненко П. М. Формування загальної та національної архітекτονіки фінансової науки / П. М. Леоненко, В. М. Федосов, П. І. Юхименко // Фінанси України. – 2017. – № 6. – С. 87–108.
9. Родіонова Лариса. Напрями розвитку економічної теорії на початку ХХІ ст. / Лариса Родіонова // Вісник ТНЕУ. – 2014. – № 2. – С. 159–170.
10. Лютий І. О. Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг: монографія / І. О. Лютий, О. М. Юрчук. – К.: Знання, 2011. – 357 с.
11. Колмакова О. М. Забезпечення інвестиційними ресурсами будівництва житла з метою скорочення його вартості / О. М. Колмакова, В. В. Смачило // Комунальне господарство міст. – 2013. – № 108. – С. 97–104.
12. Манцевич Ю. М. Концептуальний прогноз розвитку житлового будівництва в Україні на фоні загальної кризи містобудування / Ю. М. Манцевич // Економіка та держава. – 2015. – № 4. – С. 6–10.
13. Сафонов Ю. М. Про механізми залучення та джерела фінансування інвестицій у будівництво житла в Україні / Ю. М. Сафонов, В. Г. Євсєєва // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 16. – С. 18–21.

14. Гайдуцький А. Як Україні подолати вплив людського капіталу / А. Гайдуцький. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/migranomika-hhi-stolittya-256261_.html.
15. Соціальні інвестиції – філософія нової державної політики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/socialni-investiciyi-filosofiya-novoyi-derzhavnoyi/>.
16. Звіт про хід і результати виконання програми діяльності Кабінету Міністрів України у 2016 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249738720&cat_id=246711250
17. Житлове будівництво в Україні у 2010-2015 роках. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. – К.: 2016, 70 с.
18. Житлове будівництво в Україні у 2007-2013 роках. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. – К.: 2014, 106 с.
19. Населення України за 2015 рік. Демографічний щорічник. Державна служба статистики України. – К.: 2016, 114 с.
20. Населення України за 2010 рік. Демографічний щорічник. Державна служба статистики України. – К.: 2011, 442 с.
21. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова НБУ від 30.06.2016 р. за № 351 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/document/download?docId=33378802>.
22. Звіт про фінансову стабільність [Електронний ресурс]. – 2016. – Вип. 2. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>.
23. Уряд надав ДІУ право запроваджувати нові житлові програми (29.08.2017). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250227073&cat_id=244274160.
24. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249629697.
25. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та перспективи розвитку: монографія / Опарін В. та ін.; за заг. ред. В. Опаріна, В. Федосова. – Київ: КНЕУ, 2016. – 695 с.
26. Україна. Економічний огляд. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/publication/economic-update-spring-2017>.

УДК 338.436.33 : 658.567.1

ТИПОЛОГІЯ ВІДХОДІВ В АПК: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД**Андрейченко А.В., к.е.н.***Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

Мета дослідження полягає у визначенні поняття «відходи АПК» та їх класифікація за різними критеріями шляхом аналізу українського законодавства та норм Європейського Союзу. Дослідження базувалося на використанні таких підходів та методів: системного, діалектичного, єдності та боротьби суперечностей, причино-наслідкового методу, теоретичного узагальнення і порівняння. Встановлено, що відходи агропромислового комплексу є привабливою сировиною для отримання теплової та електричної енергії, прямого використання в сільському господарстві, а також виробництва матеріалів. Обґрунтовано, що класифікація агропромислових відходів дозволяє визначити якісні та економічні відмінності для розробки методів їх комплексного, раціонального використання. Зроблено висновок, що відходи АПК доцільно класифікувати за такими ознаками: за джерелами утворення (рослинні, тваринні, хімічні); за агрегатним станом (тверді, рідкі, пастоподібні, газоподібні); за матеріаломісткістю (великотоннажні та малотоннажні); за ступенем використання (такі, що повністю використовуються, такі, що використовуються частково); за напрямками подальшого використання (як добрива, як паливо, як корм, для виробництва харчових продуктів шляхом промислової переробки); за ступенем впливу на навколишнє середовище (безпечні та небезпечні).

Ключові слова: відходи, відходи АПК, класифікація відходів, Класифікатор відходів ДК 005-96, Європейський каталог відходів

UDC 338.436.33 : 658.567.1

TYPOLGY OF WASTE IN THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX: DOMESTIC AND EUROPEAN EXPERIENCE**Andreichenko A. V., PhD in Economics***Odessa National University named after I. I. Mechnikov*

The purpose of the study is to determine the concept of "agricultural waste" and its typology analyzing Ukrainian legislation and norms of the European Union. The following methods were used in the research: systems approach, dialectical, unity and struggle of contradictions, causal-investigatory, theoretical generalization and comparison. It was substantiated that waste of the agro-industrial complex is an attractive raw material for obtaining thermal and electric energy, direct use in agriculture, and also the production of materials. It was proved that classification of

agro-industrial waste will allow to determine qualitative and economic differences for the development of methods for their integrated, rational use. It was concluded, that it is expedient to classify the AIC waste according to the following criteria: by sources (vegetable, animal, chemical); by aggregate state (solid, liquid, paste, gaseous); by material capacity (large-capacity and small-tonnage); by reliance (full and partial utilization); by directions for further use (as fertilizers, as fuel, as feed, for the production of food products by industrial processing); by environmental impact (safe and dangerous).

Keywords: waste, agricultural waste, classification of waste, waste classifier DK 005-96, european waste catalog.

Актуальність проблеми. Науковці з усього світу приділяють пильну увагу проблемам, пов'язаним із збільшенням, переробкою й подальшим використанням відходів. Академік І. В. Петрянов-Соколов наголошував: «Необхідно швидше подолати традиційну оману, що викиди, які забруднюють повітря, воду і землю, – неминуче зло всіх сучасних виробництв».

Успішність використання відходів знаходиться у прямій залежності від рівня розвитку продуктивних сил, організації виробництва та характеру суспільних відносин у галузях національної економіки. Незважаючи на певні позитивні зрушення в процесі переробки відходів як вторинної сировини, протягом останнього десятиріччя зазначена проблема не втратила пріоритетності [1, с. 25].

Проблема відходів в Україні вирізняється особливою масштабністю і значимістю як внаслідок домінування в національній економіці ресурсоемних багатовідхідних технологій, так і через відсутність протягом тривалого часу адекватного реагування на її виклики. Значні масштаби ресурсокористування та енергетично-сировинна спеціалізація національної економіки разом із застарілою технологічною базою визначали і надалі визначають високі показники утворення та нагромадження відходів. У Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 року [2] констатується, що значні обсяги накопичених в Україні відходів та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, утилізації, знешкодження та видалення, поглиблюють екологічну кризу і стають гальмівним фактором розвитку національної економіки. Така ситуація обумовлює необхідність створення та забезпечення належного функціонування загальнодержавної системи запобігання утворенню відходів, збирання, перероблення та утилізації, знешкодження і екологічно безпечного

видалення. Це повинно бути невідкладним завданням навіть в умовах відносної обмеженості економічних можливостей як держави, так і основних утворювачів відходів. Таким чином, єдиним можливим шляхом урегулювання ситуації є створення комплексної системи управління відходами.

Одним із основних джерел утворення відходів в Україні є підприємства агропромислового комплексу поряд з підприємствами хімічного, металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного та ін. комплексів, які розосереджені по всій території країни. Класифікація агропромислових відходів дозволяє визначити якісні та економічні відмінності для розробки методів їх комплексного, раціонального використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам поводження з відходами присвячені праці таких вітчизняних та закордонних вчених: І. Александрова, К. Баретта, А. Бикіна, К. Боулдинга, Л. Васільєва, С. Гармаша, Н. Голикової, Г. Гететухи, З. Гуцайлюка, О. Дериколенко, П. Ейкінса, Жарікова, Т. Железної, А. Захарова, А. Ігоніна, Є. Лебедева, Ю. Лебединського, О. Малєя, Є. Мниха, І. Мельника, Ю. Морева, В. Кержакова, О. Новікова, Н. Пирогова, І. Сотника, А. Трусова, К. Феруччі, М. Хвесика, М. Чумаченко та ін.

Водночас в авторитетних дослідженнях науковців не приділяється достатньої уваги питанню типології відходів в АПК, гармонізації національного законодавства України із законодавством Європейського Союзу щодо видів відходів.

Мета роботи полягає у визначенні поняття «відходи АПК» та їх класифікація за різними критеріями шляхом аналізу українського законодавства та норм Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відходи агропромислового комплексу є привабливою сировиною для отримання теплової та електричної енергії, прямого використання в сільському господарстві.

Зауважимо, що серед вітчизняних та зарубіжних науковців відсутня однаковість щодо визначення поняття «відходи». В економічній енциклопедії відходи визначаються як частина продукції, яка утворилася в процесі виробництва, використання або переробки сільськогосподарської сировини та при тривалому зберіганні завдає

шкоди навколишньому середовищу [3, с. 1].

Згідно визначення, наданого В. Ф. Стольбергом, відходи – це окремі компоненти сировини або виникаючі в ході технологічних процесів речовини та енергія, що не використовуються для виробництва даної продукції і не піддаються утилізації в даному виробництві [4, с. 301]. На думку Р. З. Берлінга, відходи є «нецінними в певному місці, обсязі та часі матеріальні об'єкти та енергія, які утворилися» [5, с. 6].

«Всі об'єкти підприємницької діяльності є споживачами природних ресурсів і умов, виробляючи при цьому, крім дійсно необхідної продукції та послуг, специфічні продукти – відходи», – пише І. Г. Гречановська [6, с. 30]. «Відходи є неминучим наслідком виробництва, які включені у вартість товарів і самі стають товаром, тобто специфічним продуктом виробництва, так як вони залучені до структури системи виробництва, споживання, накопичення», – відзначає С. Г. Шунтова [7, с. 69].

Як зазначає В. Ф. Семенов, «відходи – непридатні для виробництва даної продукції сировина, її невикористані залишки, енергія, які виникли в ході технологічних процесів, які не використані в даному виробництві» [8, с. 220]. Аналогічну позицію займають Н. С. Макарова, Л. Д. Гармидер, Л. В. Михальчук [9, с. 135].

З точки зору В. І. Кержакова та О. М. Дериколенко, з розвитком науково-технічного прогресу кількість речовин, що називаються «відходами», буде зменшуватися, бо з'являються технології, сировиною для яких є відходи, що утворилися раніше. У такому випадку це вторинні матеріальні ресурси [10, с. 12]. Схожу позицію висловлюють О. А. Новиков та Г. А. Маховиков, наголошуючи, що відходи є вторинними матеріальними ресурсами або вторинною сировиною, і які внаслідок процесу відновлення споживчої вартості перетворюються в новий предмет праці, що здатен максимально задовольнити потреби нового процесу виробництва [11, с. 11].

Слід погодитися з Н. Корняковою, що поняття «відходи» є полівидовим і може розглядатись на підставі різних підходів. Зокрема, з огляду на їх фізичні властивості, відходи можна визначити як будь-які, переважно тверді, речовини, матеріали чи предмети, що створюються в процесі людської діяльності. Відносно економічних ознак, відходи виявляються ресурсом для інших видів виробництв. Стосовно екологічних властивостей відходи постають як фактор негативного впливу на середовище у процесі їх утворення, використання чи

поводження з ними. Залежно від кількісних та якісних величин відходів та їх складу такий вплив може визначатися як небезпечний [12, с. 149].

Різні визначення категорії відходів містяться у нормативно-правових актах України. У Законі України «Про відходи» (1998 р.) під відходами розуміються будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [13].

Майже аналогічне визначення міститься у Державному стандарті України 2195-99 «Охорона природи. Поводження з відходами. Технічний паспорт відходу. Склад, вміст, виклад і правила внесення змін» (1999 р.), в якому відходи визначаються як речовини, матеріали і предмети, які утворюються в процесі людської діяльності, не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їхній власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення [14].

Еколого-економічне значення має положення ДСТУ 2195-99 про те, що у довкіллі відходи виступають, з одного боку, як забруднення, що займають певний простір та (або) спричиняють негативний вплив на інші живі і неживі об'єкти і субстанції, а з іншого боку – як вторинні матеріальні і енергетичні ресурси для можливої утилізації безпосередньо слідом за утворенням або після відповідного перероблення.

Більш розширене поняття відходів надане у Державному класифікаторі України («Класифікатор відходів» ДК 005-96) [15], що забезпечує інформаційне підтримування у вирішенні широкого кола питань державного управління відходами та ресурсозбереження на базі системи обліку та звітності, гармонізованої з міжнародними системами, зокрема, у галузі екології, захисту життя та здоров'я населення, безпеки праці, ресурсозбереження, структурної перебудови економіки, сертифікації продукції (послуг) та систем якості.

Державний класифікатор відходів (ДК 005-96) входить до державної системи класифікації та кодування техніко-економічної та соціальної інформації. Він забезпечує інформаційну підтримку у вирішенні питань поведження з відходами, їх переробки та утилізації.

Класифікатор відходів ДК 005-96 визначає відходи як будь-які

речовини та предмети, утворювані у процесі виробництва та життєдіяльності людини, внаслідок техногенних чи природних катастроф, що не мають свого подальшого призначення за місцем утворення і підлягають видаленню чи переробці з метою забезпечення захисту навколишнього середовища і здоров'я людей або з метою повторного їх залучення у господарську діяльність як матеріально-сировинних і енергетичних ресурсів, а також послуги, пов'язані з відходами.

У літературі наголошується, що поняття «відходи» та їх класифікація змінюється з упровадженням досягнень науково-технічного прогресу [16, с. 39], залежно від специфіки діяльності підприємства на якому утворюються відходи [17, с. 202], специфіки діяльності та особливостей технологічного процесу [1, с. 48].

Під час розроблення класифікатора планувалася його побудова на логічно повному наборі класифікаційних ознак відходів за такими елементами: вид економічної діяльності, під час якої утворилися відходи; фаза процесу, на якій утворилися відходи; фізичний, агрегатний і речовинний склад відходу. Використання класифікатора відходів створює нормативну базу для проведення порівнювального аналізу структури та обсягу утворення відходів у межах європейської статистики усіх видів економічної діяльності, у тому числі європейської виробничої статистики, статистики агрокомплексу, статистики послуг, а також порівнювального аналізу послуг, пов'язаних з відходами, на міжгалузевому, державному, міждержавному рівнях

Проблемою класифікатора відходів є те, що в ньому недостатньо враховується хімічний склад відходу. Унаслідок цього не залишається нічого кращого, ніж присвоєння одного коду різним (за хімічним складом) видам відходів [18, с. 11; 14].

ДК 005-96 «Класифікатор відходів» надає різнобічну та обґрунтовану інформацію про утворення, накопичення, оброблення, знешкодження та видалення відходів, що дозволяє уніфіковано описати відходи, які утворилися в різних сферах АПК.

Різні підходи до класифікації відходів АПК можуть базуватися за такими класифікаційними ознаками як джерело утворення; стадія виробничого циклу; ступінь шкоди навколишньому середовищу і здоров'ю людини; напрямок використання; ефективність використання; величина запасу і обсяги утворення; ступінь вивченості і розробленості

технологій утилізації та ін.

Розглядаючи класифікацію відходів в АПК, відзначимо, що агропромисловий комплекс є міжгалузевим комплексом, який об'єднує сільське господарство, галузі, що забезпечують сільське господарство засобами виробництва, і галузі з переробки продукції сільського господарства.

Значну частину відходів АПК (більше 80%) складають відходи сільського господарства, тобто рослинництва і тваринництва. До відходів виробництва продукції сільського господарства згідно «Класифікатору відходів» (ДК 005-1996) (група 01) належать:

- відходи виробництва зернових культур, продукції овочівництва та садівництва;
- відходи вирощування тварин та виробництва продукції тваринництва;
- відходи виробництва продукції змішаного господарювання;
- відходи від надання послуг у рослинництві та тваринництві;
- послуги спеціалізовані щодо поводження з відходами виробництва продукції сільського господарства, які надаються за місцем утворення відходів.

В Національній стратегії управління відходами в Україні до 2030 року зазначається, що традиційно сільськогосподарські відходи в Україні поділяються на відходи тваринництва, відходи рослинництва та агрохімічні відходи.

До відходів виробництва продукції сільського господарства віднесено: органічні відходи рослинництва; органічні відходи тваринництва та птахівництва; біовідходи (труп тварин та птиці); залишкова кількість добрив, хімічних та біологічних засобів для захисту рослин, ветеринарних препаратів [2].

Згідно Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (пункт 2.15) [19] від 2004 р., відходи від виробництва сільськогосподарської продукції (товарів) також відносяться до сільськогосподарської продукції (товарів) .

Цей список включає в себе:

- органічні добрива і суміші органічних і мінеральних добрив (якщо частка органічних добрив становить більше 50% від загальної ваги таких сумішей);
- все біопаливо і енергію, одержувані при переробці

сільськогосподарської продукції (товарів) та їх відходів (біогаз, біодизель, етанол, тверде біопаливо – якщо в їх виробництві використовується понад 50% сільськогосподарської продукції (її відходів) від загального обсягу використаного виробництва електроенергії, пара, гарячої води тощо) [19].

Зважаючи на взяті на себе Україною зобов'язання щодо прийняття технічних стандартів і правил ЄС протягом перехідного періоду в 10 років, що стосується й агропромислової сфери, необхідно розглянути класифікацію відходів сільського господарства в ЄС.

Варто зауважити, що ЄС не має окремих законодавчих актів щодо сільськогосподарських відходів. Для всіх-членів ЄС було розроблено Європейський каталог відходів (*European Waste Catalogue*) [20], в якому сільськогосподарські відходи включені до розділу 0201 глави 2:

02 Відходи сільського господарства, садівництва, полювання, рибальства і аквакультури первинного виробництва, приготування і обробки.

02 01 Первинні відходи виробництва.

02 01 01 Шлам після миття та очищення.

02 01 02 Відходи з тканин тварин.

02 01 03 Відходи з тканин рослин.

02 01 04 Відходи з пластику (окрім пакування).

02 01 05 Відходи агрохімії.

02 01 06 Фекалії тварин, сеча та гній (в т.ч. зіпсована солома).

02 01 07 Відходи від використання лісів.

02 01 99 Інші відходи.

Очікується, що законодавство України, що регулює відходи сільського господарства, буде приведене у відповідність до законодавства ЄС до 2025 року.

З нашої точки зору, відходи АПК доцільно класифікувати за такими ознаками:

- за джерелами утворення: рослинні, тваринні, хімічні;
- за агрегатним станом: тверді, рідкі, пастоподібні, газоподібні;
- за матеріаломісткістю: великотоннажні та малотоннажні;
- за ступенем використання: такі, що повністю використовуються; такі, що використовуються частково;
- за напрямками подальшого використання: як добрива, для виробництва харчових продуктів шляхом промислової переробки, як

корм, як паливо;

– за ступенем впливу на навколишнє середовище: безпечні та небезпечні (містять шкідливі речовини, що мають небезпечні властивості).

Кожен вид відходу потребує детального аналізу у конкретному випадку для виявлення його специфічних характеристик.

Висновки. Неконтрольоване та стрімке накопичення агропромислових відходів становить загрозу довкіллю, здоров'ю населення та загрозу національній безпеці України. Розв'язання проблеми відходів має розглядатися з позицій так званого промислового метаболізму, згідно з яким економіка, структура виробництва і споживання, а також якість життя є єдиною системою і відповідно єдиною проблемою, що включає економічні, соціальні та екологічні аспекти.

Незважаючи на прийняття державних стандартів, термінологія в сфері відходів АПК не є одноманітною. Хоч Україна частково прийняла Європейський каталог відходів, класифікація сільськогосподарських відходів в Україні ще не повністю узгоджена. Наша держава повинна встановити відповідність у визначенні видів відходів між своїм законодавством та законодавством Європейського Союзу й періодично переглядати, доповнювати й змінювати перелік відходів, враховуючи міжнародний, передусім європейський досвід і практику у сфері поводження з відходами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тимчак В. С. Ефективність інновацій комплексного використання відходів харчової промисловості : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Тимчак Віра Степанівна. – Житомир, 2017. – 227 с.
2. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=250431699>.
3. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / відп. ред. С. В. Мочерний. – К. : Видав. центр “Академія”, 2000. – Т. 1. – 864 с.
4. Екологія города : Учебник для студентов / под общ. ред. Ф.В. Стольберга. – Либа , 2000. – 464с.

5. Берлінг Р. З. Державне управління поводженням з твердими відходами : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.03 / Р. З. Берлінг. – Л., 2004. – 20 с.
6. Гречановская И. Г. Механизм экономико-экологического регулирования предпринимательской деятельности: Дис. д-ра экон. наук: 08.08.01/ Гречановская И.Г. – О., 1997. – 400с.
7. Шунтова С. Г. Організаційно-економічний механізм управління твердими відходами виробництва та споживання продовольчої продукції : дис. канд. екон. наук: 08.08.01 / Світлана Георгіївна Шунтова. – О., 2006. – 208 с.
8. Семенов В. Ф. Екологізація економіки регіону. Навч. посібник. / В. Ф. Семенов. – Одеса : Оптимум, 2003 – 288 с.
9. Економіка природокористування: навч. посібн. / Н. С. Макарова, Л. Д. Гармидер, Л. В. Михальчук. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 322 с.
10. Кержаков В.І. Економіка використання вторинних ресурсів / В. І. Кержаков, О.М. Дериколенко. – К. : 1986. – 224 с.
11. Новиков О. А. Цены на вторичные материальные ресурсы : учебное пособие / О.А. Новиков, Г. А. Маховиков. – Л. : ЛФЭИ, 1990. – 78 с.
12. Корнякова Н. Поняття відходів за законодавством України та Європейського Союзу : порівняльно-правовий аналіз / Н. Корнякова // Право України. – 2004. – № 5. – С. 149–153.
13. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>.
14. ДСТУ 2195-99 Охорона природи. Поводження з відходами. Технічний паспорт відходу. Склад, вміст, виклад і правила внесення змін.
15. Класифікатор відходів ДК 005-96 затверджений наказом Державного комітету України по стандартизації, метрології та сертифікації № 89.
16. Трусов А. Д. Калькулирование себестоимости продукции комплексных производств / А. Д. Трусов. – М.: Финансы и статистика. – 1983. – 204 с.
17. Пилипів Н. І. Економічна сутність та класифікація відходів для відображення їх в обліку на деревообробних підприємствах / Н. І. Пилипів, Ю. В. Максимів // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 201–205.
18. Знешкодження та утилізація відходів в агросфері : навч. посібник/ В. К. Пузік, Р.В. Рожков, Т. А. Долгова та ін. – Х: ХНАУ, 2014. – 220 с.
19. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
20. European Waste Catalogue [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nwcpo.ie/forms/EWC_code_book.pdf.

УДК 332.834:502.13

**ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО РОЗВИТКУ
ЛІСОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В
ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ****Божанова В.Ю., д.е.н.,
Кононова О.Є., к.е.н.,
Бондаренко К.Є.***ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*

В роботі була поставлена мета проаналізувати тенденції розвитку лісопромислового комплексу України та розробити практичні рекомендації щодо їх удосконалення в геоелекономічному аспекті. Розкрито сучасний стан та проблеми тенденцій розвитку лісопромислового комплексу країни при нестабільному розвитку економіки. Проаналізовано динаміка площі рубок лісів України та динаміка заготівлі деревини. Проведений аналіз довів, що в основному переважає шкідлива суцільна вирубка дерев без дотримання норм. Побудовані графіки незаконної рубки лісів та встановлені причини таких корупційних подій. Наведено країни світу, в яких встановлена заборона на експорт круглого лісу та необробленої деревини. Проведений аналіз європейських торговельно-захисних заходів, які дозволяють регулювати користування лісовими ресурсами. Наведено тенденції розвитку лісопромислового комплексу. Розроблені практичні рекомендації щодо розвитку лісопромислового комплексу України в геоелекономічному аспекті, які сприятимуть міжнародної економічної інтеграції країни.

Ключові слова: лісопромисловий комплекс, деревообробка, вирубка дерев, заготівля деревини, геоелекономіка

UDC 332.834:502.13

**PRACTICAL ADVICES FOR THE DEVELOPMENT FORESTRY
COMPLEX OF UKRAINE IN THE GEO-ECONOMIC ASPECT****Bozhanova V., Dr. of Econ.Sc.,
Kononova O., PhD in Economics,
Bondarenko K.***Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture*

The paper is aimed to analyze the trends of the forestry complex development in Ukraine and to develop practical advice for their improvement in the geo-economic aspect. The peculiarities and problems of the tendencies of development of the country's forestry complex while the unstable economic developments are revealed. The dynamics of the logging area of Ukraine and the dynamics of wood harvesting have been analyzed. The analysis has proved that the harmful continuous cutting of trees without compliance with norms is steel predominated. The schedules of illegal felling of forests are constructed and the causes of such corruption events are established. The countries of the world,

which set a ban on the export of round timber and unprocessed timber, are listed. The analysis of European trade and protective measures, which allow regulating the use of forest resources, is carried out. The tendencies of development of the forestry complex are presented. Practical advices for the development of the forestry complex of Ukraine in the geo-economic aspect, which will promote the international economic integration of the country, are developed.

Keywords: timber industry, woodworking, felling, wood harvesting, geo-economics.

Актуальність проблеми. Лісопромисловий комплекс України являє собою один з основних джерел потужного природного потенціалу країни та провідною галуззю народного господарства. Сучасний стан розвитку лісової промисловості України знаходиться в не найкращому економічному становищі та відрізняється погіршенням відношення людини до її природного-відновлюваного потенціалу, що має прояв у щорічному зростанні масовій незаконній вирубці лісів, не дотримуючись санітарних норм та правил [1-4]. В свою чергу, деревообробна промисловість знаходиться також в не найкращому стані через незаконний продаж високоякісних порід дерев за кордон за безцінь. При цьому знижується відтворювальний потенціал лісу. У цих умовах ключовим фактором розвитку стає зубожіння всіх верств населення, а також комерційних підприємств України та подальша активізація відповідних адаптаційних механізмів, пошук нових шляхів отримання доходів будь-яким засобом. Такі дії розглядаються як перешкодження взаємодії людини, або економічного суб'єкта з навколишнім середовищем. Сталий розвиток лісопромислового комплексу в даній ситуації визначається не тільки результатом раціонального управління і наявного у нього природно-ресурсних потенціалу, але і здатністю до відтворення. Від цього фактору залежить те, наскільки стійко в динаміці буде розвиватися весь лісопромисловий комплекс. Таким чином, синергетичний ефект від комплексного підходу до грамотного користування лісовими ресурсами буде значно більший, ніж тимчасові заходи щодо встановлення мораторіїв на вирубку ліса, або на експорт, або на ще будь які заходи. Все це вимагає розробки дієвого комплексу адаптивних підходів щодо забезпечення відтворення природного потенціалу лісової промисловості, грамотного користування цим джерелом народного добробуту з урахуванням потреб не тільки

внутрішнього, але й зовнішнього ринку. Наведене визначає важливість і актуальність обраного напрямку наукового дослідження.

Аналіз останніх наукових досліджень. В 1994 році був прийнятий Лісовий Кодекс України [1], що встановлює правовідносини між суб'єктами лісогосподарства та регулюють їх діяльність. А в 1995 році були затверджені санітарні правила в лісах України [3]. Далі, завдяки впливу багатьох факторів, таких, як економічне становище країни, рівень міжнародного співробітництва, науково-технічний розвиток в галузі, діяльність суб'єктів господарювання, рівень попиту на продукцію деревообробки та інших, ситуація складалась таким чином, що виникла необхідність у створенні та затвердженні Правил відтворення лісів [4].

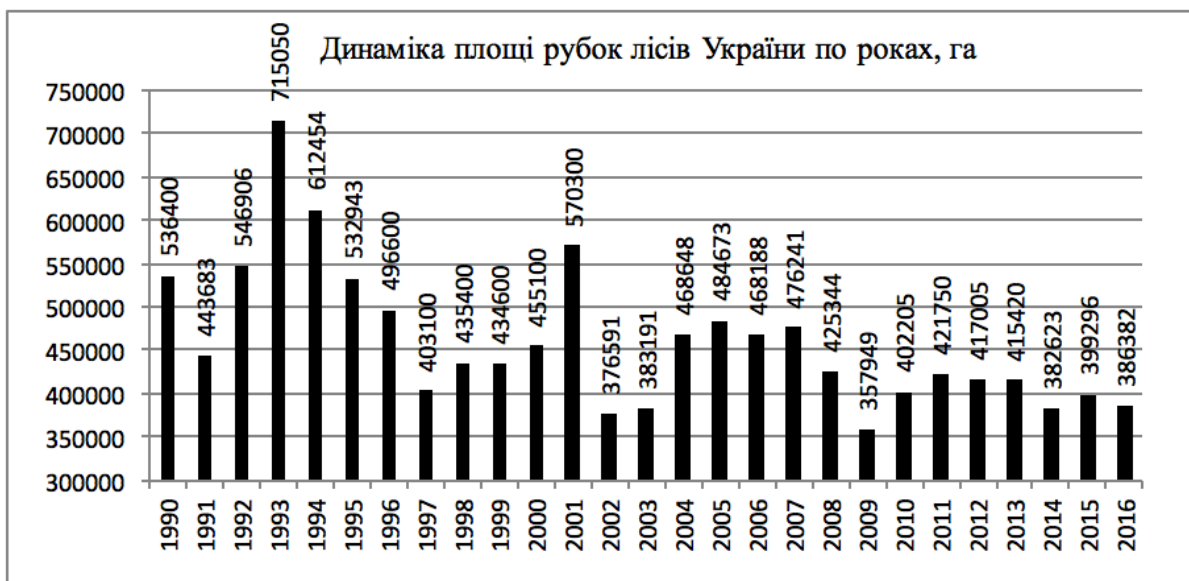
В свою чергу підприємства деревообробної галузі на власне розуміння формують свої стратегії розвитку під впливом факторів ринкового середовища. А саме: в Україні на практиці склались такі умови, що на теперішній час вирубка ліса відбувається стихійно, незаконно, без дотримання встановлених законодавством правил та вимог. Такі заходи приводять до все більших погіршень стану природного ресурсу та біогеоценозу. Ліса не встигають відновлюватись, особливо цінні породи дерев. Крім того, такі незаконні заходи сприяють поповненню не бюджету країни, а бюджету приватних комерційних структур та майже фізичних осіб. Тому у 2015 році були внесені зміни до закону про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів, в яких строком на 10 років забороняється без наявності сертифіката про походження лісоматеріалів та виготовлених з них пиломатеріалів вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту лісоматеріалів необроблених деревних порід, крім сосни, - з 1 листопада 2015 року; а деревних порід сосни - з 1 січня 2017 року [2].

Дослідженню питань природокористування лісами та деревообробної галузі присвячені: звернення Президента України Порошенко П.О. [11, 13]; наукові роботи відомих вітчизняних та закордонних фахівців, таких, як Борецько В.Є. [5], Глаголюк Н. [6], Мешкової В.Л. [8], Негруцького С.Ф. [9], Терехової В.В. [15]; статті, що розміщені на відомих інтернет-порталах [12, 15]. Питанням доцільного користування природними ресурсами гео економічного розвитку України

присвячена наукова робота Згуровського М.З. [7]. Але сучасним проблемам та шляхам їх вирішення щодо функціонування лісопромислового комплексу присвячено не достатньо наукових робіт, крім того недостатньо практичних рекомендації з цих питань. Виходячи з цього, в даній науковій роботі поставлена наступна мета.

Мета роботи – проаналізувати тенденції розвитку лісопромислового комплексу України та розробити практичні рекомендації щодо їх удосконалення в гео економічному аспекті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи сучасний стан лісопромислового комплексу України та здатність природних ресурсів до відновлення з метою збереження та їх відновлення, слід навести наступну статистичну інформацію. На рисунку 1 наведена динаміка площі рубок лісів України по роках за статистичними даними (дані за 2014-2016 рр. без урахування АР Крим, м. Севастополя та зони проведення АТО).

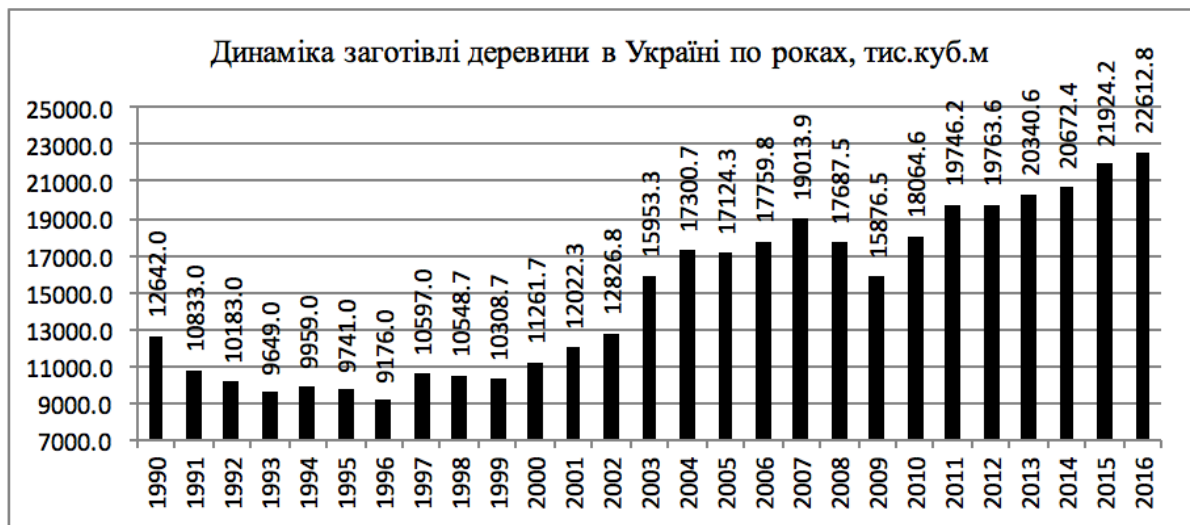

*Рис. 1. Динаміка площі рубок лісів України по роках, га
(побудовано авторами за даними [10])*

Співставляючи цей графік з графіком динаміки заготівлі деревини в Україні по роках (рис. 2), який також був побудований за статистичними даними [10], можна відзначити наступне.

При зниженні площі вирубки лісів зростають обсяги заготівлі деревини по роках. Це говорить про те, що вирубка все більш відбувається без дотримання норм, встановлених законодавством [3, 4]. Тобто дерева вирубаються не вибірково, згідно нормам, а суцільно. В більшості випадків санітарні рубки необґрунтовані з точки зору лісової

науки. Санітарні рубки приховують комерційну заготівлю здорової деревини, а також призводять до великої шкоди лісовому біорізноманіттю. Такі заходи перешкоджають збереженню та відновленню лісів. Крім того, контроль за проведенням вибіркового санітарних рубок практично неможливий. Багато фахівців присвятили свої наукові дослідження для вирішення цієї проблеми. Автором Мешковою В.Л. було встановлено, що на межі з суцільною рубкою на глибині ліса 30 метрів гине 15% сосни та 40%-70% ялин [8].

*Рис. 2. Динаміка заготівлі деревини в Україні по роках, тис.куб.м
(побудовано авторами за даними [10])*

Держлісагентство України проаналізувало оперативну інформацію про стан забезпечення охорони лісів від незаконних рубок та зібрало статистику. Обсяг незаконних рубок за I півріччя 2017 склав 14,4 тис. куб. м, що на 1,4 тис. куб. метрів менше, ніж за аналогічний період минулого року. Сума заподіяного збитку склала 85,8 млн.грн, відшкодовано - 4 млн.грн. [12].

Найбільші обсяги незаконних рубок виявлено у лісах Рівненської області - 2152 куб. м, Херсонській - 1693 куб. м, Житомирській - 1168 куб. м, Закарпатській - 1142 куб. м, Львівській - 1090 куб. м, Харківській - 1080 куб. м, Чернігівській - 838 куб. м, Івано-Франківській - 759 куб. м, Дніпропетровській - 758 куб. м, Волинській - 679 куб. м. Значна частка незаконних рубок, що вчинені невстановленими лісопорушниками, в Донецькій області вона становить 99,5%, Херсонській - 98%, Дніпропетровській - 97%, Одеській - 96%, Миколаївській - 96%, Запорізькій - 94%, Тернопільській - 89%, Кіровоградській - 87%, Полтавській - 87% і Рівненській - 82% [12]. За цими даними статистики

Держлісагенства побудовано графіки, що наочно відображають існуючу проблему (рис. 3, 4).

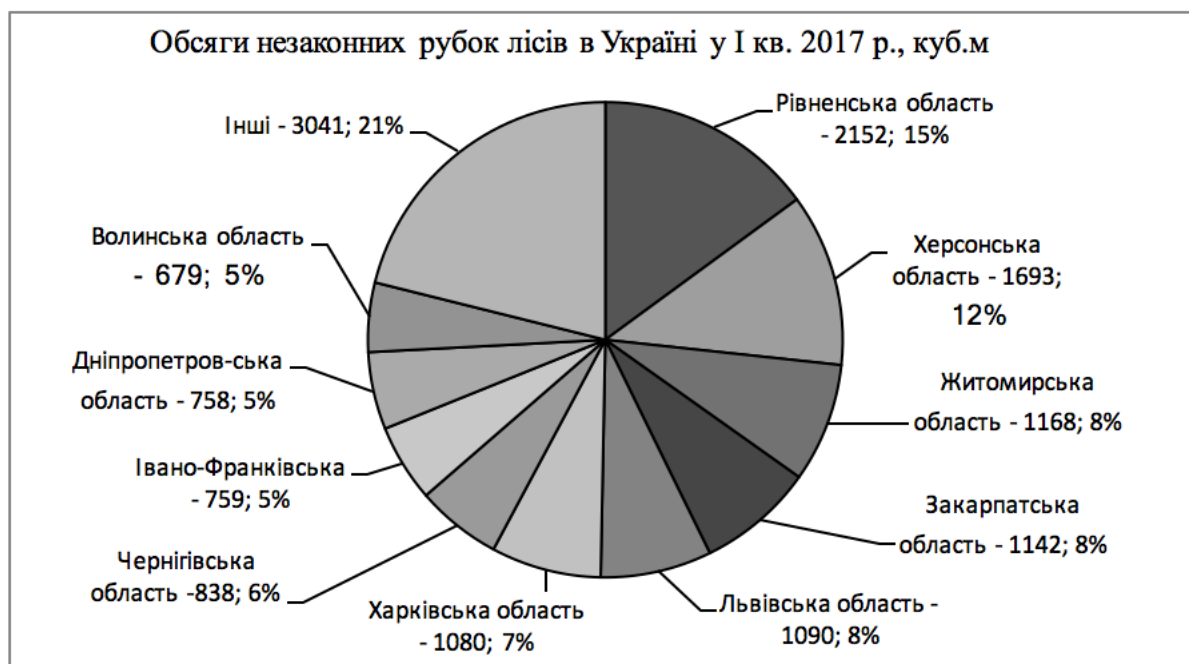
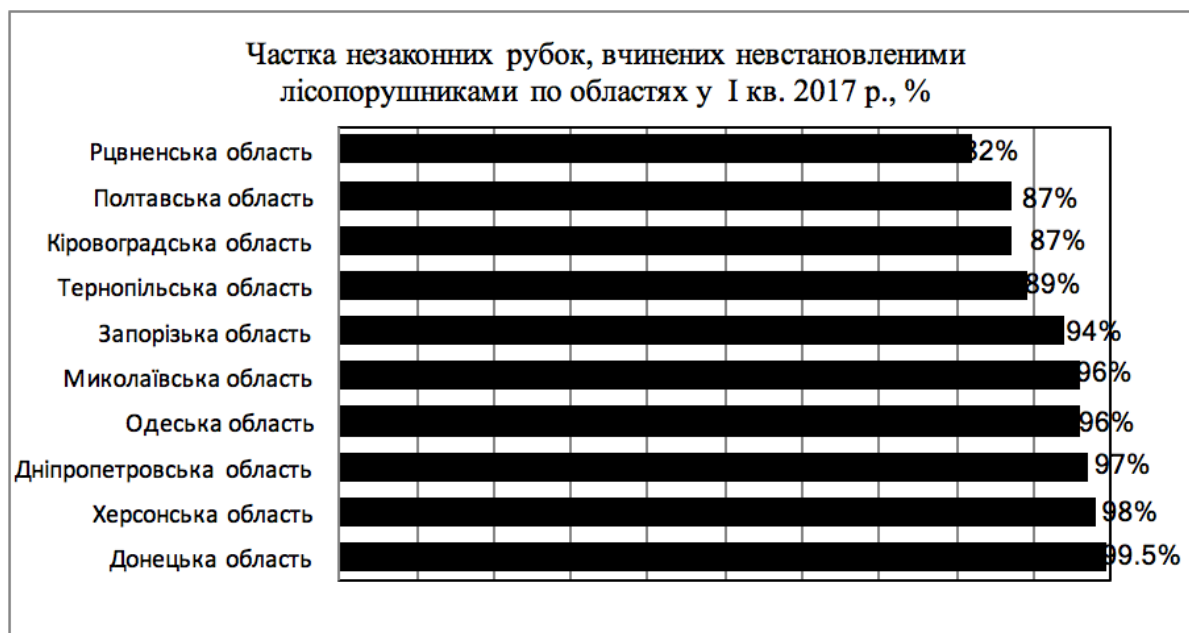

Рис 3. Обсяги незаконних рубок лісів в Україні у I кв. 2017 р., куб.м
(побудовано авторами за даними [12])

Головні причини таких злочинів є:

- низький рівень матеріального забезпечення населення, яке змушене задовольняти свої первинні життєві потреби таким незаконним способом;

- наявність великої кількості приватних пиломатеріалів, що не контролюються державою та скуповують незаконно добуту деревину;
- відсутність бюджетного фінансування державної лісової охорони (особливо в південних і східних регіонах України), що приводить до звільнення з роботи працівників за власним бажанням, в результаті чого значні площі лісів залишаються без нагляду;
- іноді має місце сприяння працівників державної лісової охорони вчиненню незаконних рубок. Так, за перше півріччя 2017 року до дисциплінарної відповідальності притягнуто 467 працівників державної лісової охорони, звільнені від займаних посад 64 людини, проти 9 осіб розпочаті кримінальні виробництва [15].

Парадокс полягає в тому, що Державне агентство лісових ресурсів України зобов'язано регулювати все виробництво в галузі лісового господарства, контролювати дотримання законів, вести реєстри, берегти і відновлювати ліс. Але на практиці, за встановленими фактами, ліс вирубається за в особистих комерційних цілях та ешелонами відправляється за кордон без необхідних документів [15]. Такі кримінальні схеми ніяк не може відноситися до правової держави, якою себе позиціонує Україна.

Крім того, такий незаконний експорт підриває геоелектрономіку країни. З одного боку, у сфері деревообробки в Україні задіяні понад три мільйони українців. Середньостатистична українська родина – це близько 3 чоловік. Отже, майже 12 мільйонів українців, так чи інакше, мають відношення до цієї галузі. Близько десяти областей України на 30% наповнюють свій місцевий бюджет силами саме тих підприємств, які спеціалізуються на обробці дерева. У нас в країні 98,8% - це малий і середній бізнес, і тільки 1,2% складають великі підприємства, що і вимагає величезних реформ. Причому реформи повинні бути проведені таким чином, щоб ні в якому разі не вбити маленькі підприємства, а, навпаки, допомагати їм [15].

В даній ситуації необхідно вивчити світовий досвід формування експортоорієнтованого виробництва та адаптувати відповідні заходи для сучасних умов Україні. Такий підхід допоможе Україні покращити своє геоелектрономічне становище. Захисні заходи (з застосуванням тарифних та нетарифних мір регулювання зовнішньоекономічної діяльності) сприятимуть ефективному імпортозаміщенню на товарних ринках та

покрощуватиме торгівельний баланс країни. Для зміцнення лісової промисловості багато країн світу встановлюють заборону на експорт круглого лісу та необробленої деревини (рис. 5).

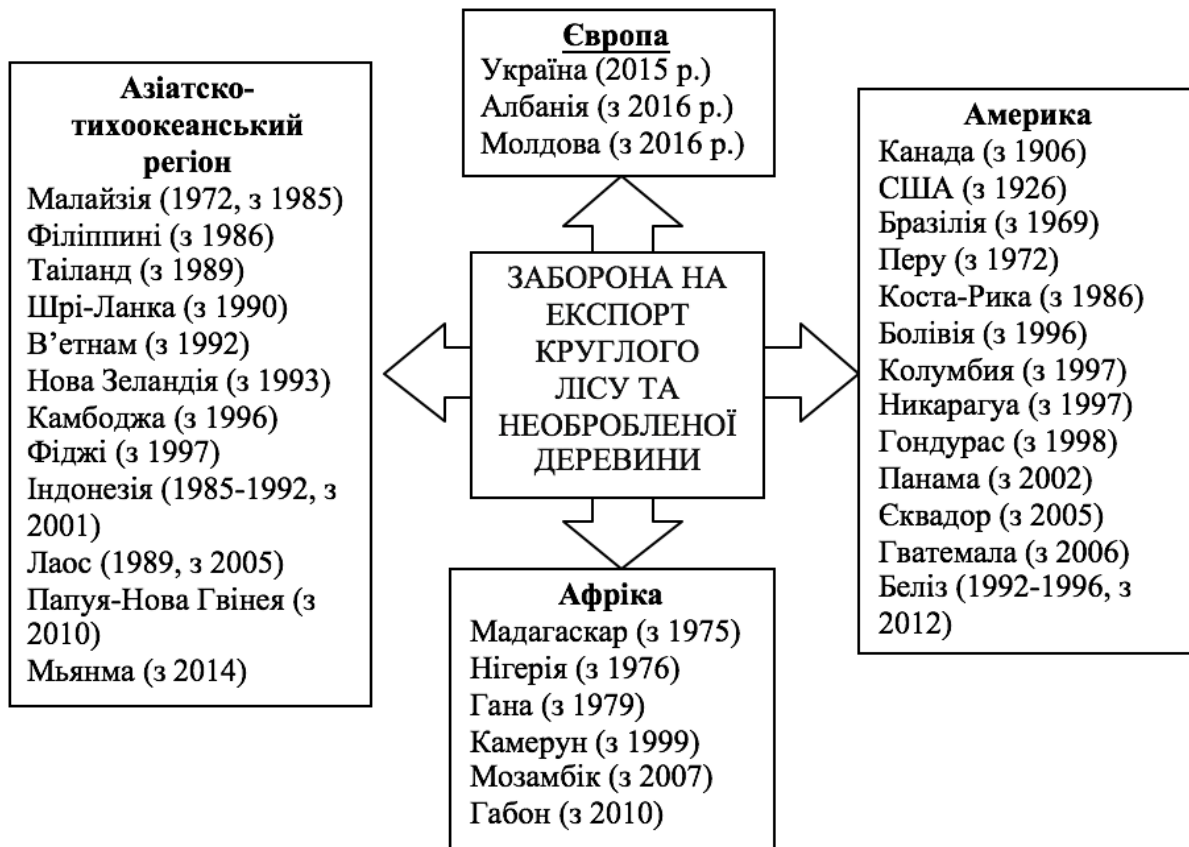

Рис. 5. Країни світу, в яких встановлена заборона на експорт круглого лісу та необробленої деревини (доповнено авторами за даними [6])

Світова практика свідчить, що такі заходи іноді застосовуються як екстрені. В Європі застосовуються торгівельно-захисні заходи, які дозволяють регулювати користування лісовими ресурсами:

1. Електронна система контролю руху та відстеження деревини, яка додає прозорості ведення бізнесу.
2. Продукція лісопереробки проходить міжнародну лісову сертифікацію, а потім погодження з національним законодавством країни, в яку імпортується деревина. Такий процес регулюється законодавчим актом Європейські правила заготівлі деревини, які вступили в силу у березні 2013 р. В Правилах говориться про заборону розміщення на ринку незаконно добутої деревини, а імпортер має відстежити історію походження деревини.

3. Система сертифікації сировини. Основними схемами сертифікації лісів в ЄС є FSC (the Forest Stewardship Council) та Програма підтримки лісової сертифікації (the Programme for the Endorsement of Forest Certification (PEFC)).
4. Санітарні та фітосанітарні заходи.

В Польщі загальний програмно-інформаційний комплекс забезпечує документообіг в лісовому господарстві. Так держава забезпечує контроль руху і відстеження деревини, застосовуючи методи балансовий та індивідуальної ідентифікації. В Швеції застосовується система збереження даних в електронному сховищі, яке містить базу даних всіх підприємств (та їх угоди), які працюють в галузі лісового господарства та в деревообробці, у тому числі й навіть перевізники та сертифікуючі організації. Така система забезпечує маркування деревини та законність її походження у будь-якого користувача.

Україна себе позиціонує як правова держава, але на ділі правові норми не враховуються. Проблеми в галузі лісового господарства почалися з порушення закону. У переліку обов'язків Державного агентства лісових ресурсів України сказано, що агентство має регулювати все виробництво в галузі лісового господарства, контролювати дотримання законів, вести реєстри, берегти і відновлювати ліс. І там абсолютно нічого не сказано про комерційних цілях, зокрема, про ешелони лісу, які безперервно женуть за кордон. Це величезна корупційна схема.

Доктрина геоекономічної полягає в прагненні національних економік включитися у світову геоекономічну систему для повноправної участі у формуванні та розподілі світового доходу з використанням високих геоекономічних і геофінансових технологій на геоекономічній карті світу. Формування геоекономіки він залежить від умов цивілізаційного розвитку.

Сьогодні тенденції розвитку лісопромислового комплексу наступні:

1. Приреченість на обмеження у можливостях сталого розвитку через високу залежність від зовнішньої торгівлі та її низьку диверсифікованість.
2. Вразливість до зовнішніх негативним впливам ніж зараз.
3. Не відповідність цін світовим тенденціям.

4. Недотримання нормам користування лісовими ресурсами призведе до втрати економічного суверенітету України.

Запропоновано наступні практичні рекомендації щодо розвитку лісопромислового комплексу України в геоekonomічному аспекті, які сприятимуть міжнародної економічної інтеграції країни.

1. Створення переліку підприємств, з якими погоджено укласти контракти на експорт, причому за табличними цінами.
2. Створення електронної системи обліку лісових ресурсів з можливістю відстежити рух партії заготовленої деревини.
3. Створення прозорості в тендерах на закупівлю деревини через реалізацію на електронних торгах.
4. Картографічне забезпечення лісогосподарської діяльності з наведенням грошової оцінки земель.
5. Вдосконалення відносин, що пов'язані з реалізацією прав власності на ліса, лісові насадження.
6. Вдосконалення інституціональної структури лісового сектора. Сприяння розвитку системи управління державними лісами.
7. Перегляд лісового законодавства та створення лісової реформи.
8. Посилення митного законодавства в питанні незаконного експорту деревини.
9. Залучення прямих іноземних інвестицій в українську деревопереробну галузь.
10. Створення організаційно-економічного та фінансового законодавства функціонування лісопромислового комплексу України.

Висновки. В результаті можна відзначити наступне. В умовах сучасної економіки однією з галузей, що знаходиться в погіршеному стані – це лісопромисловий комплекс. Проведений аналіз динамік площі рубок лісів України та заготівлі деревини довів, що в основному переважає шкідлива суцільна вирубка дерев без дотримання норм, має місто незаконна рубка та експорт лісів у великої кількості. Аналіз досвіду користування лісом країн світу та торгівельно-захисних заходів, що дозволяють регулювати державою цей процес довів, що необхідна адаптувати такі популярні підходи до економіки України. Наведені тенденції розвитку лісопромислового комплексу не мають оптимістичного сценарію розвитку. Розроблені практичні рекомендації

щодо розвитку лісопромислового комплексу України в геоeкономічному аспекті, які сприятимуть міжнародної економічної інтеграції країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лісовий Кодекс України / Кодекс України. Закон // Відомості Верховної Ради. –1994. - № 17, ст. 99. - (ред. № 2063-VIII від 23.05.2017, ВВР, 2017, № 37, ст.379).
2. Закон України про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів: Від 10 жовтня 2015. - № 2860-15 / Україна. Закон // Відомості Верховної Ради. – 2006. - № 2-3. - ст. 34 (із змінами, внесеними згідно із Законами № 325-VIII (325-19) від 09.04.2015) // ВВР. – 2015. - № 31. - ст.291).
3. Україна. Кабінет Міністрів. Санітарні правила в лісах України. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. №555 / [Електронний ресурс] /Режим доступу до пост.:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/756-2016-%D0%BF>
4. Україна. Кабінет Міністрів. Про затвердження Правил відтворення лісів. Постанова Кабінету Міністрів України від 01 березня 2007 р. №303 / [Електронний ресурс] / Режим доступу до пост.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/303-2007-%D0%BF>
5. Борейко В.Є. Все санитарные рубки необходимо запретить // В.Є. Борейко / Український лісовий портал. - 21.06.2017. - [Электронный ресурс] // - Режим доступа: <http://www.lisportal.org.ua/79768/>
6. Гладо Н. Деревообрабатывающая отрасль: как защищать и развивать // Н. Гладо / Незалежна аналітична платформа VoxUkraine. - 19.05.2017 - [Электронный ресурс] // - Режим доступа: <https://voxukraine.org/2017/05/19/derevoobrabatyvayushhaya-otrasl-kak-zashhishhat-i-razvivat/>
7. Згуровський М.З. Геоeкономічні сценарії розвитку і Україна // М.З. Згуровський / [Електронный ресурс] // - Режим доступа: <http://westudents.com.ua/glavy/14324-2-geoekonomchn-stsenar-dinamki-resursv-rozvitku.html>
8. Мешкова В.Л. Наукові і виробничі проблеми захисту // В.Л. Мешкова / 04.05.2012. - [Електронний ресурс] // Український ордена «Знак пошани» науково-дослідний інститут лісового господарства та агромеліорації

- ім. Г.М. Висоцького. - Режим доступу: www.uriffm.org.ua/files/meshkova_nubip_el12_2pdf
9. Негруцкий С.Ф. Корневая губка // С.Ф. Негруцкий / М. - Агропромиздат, 1986. - 196 с.
10. Основні показники ведення лісогосподарської діяльності (1990-2016) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. - Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/sg/lis/lis_u/lgd2016_u.htm - Заголовок з екрану.
11. Порошенко инициирует внедрение электронного контроля оборота древесины // 02.10.2017. - [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://derevo.ua/news/details/poroshenko-iniciiruet-vnedrenie-elektronnogo-kontr-675>. - Заголовок з екрана.
12. Статистика незаконных рубок по Гослесагентству // 25.07.2017. - [Электронный ресурс] // - Режим доступа: <http://derevo.ua/news/details/statistika-nezakonnyh-rubok-po-goslesagentstvu-672>. - Заголовок з екрана.
13. Порошенко подписал закон, ужесточающий ответственность за вырубку леса // Деловая столица. - 31.08.2017. - [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.dsnews.ua/economics/poroshenko-podpisal-zakon-uzhestochayushchiy-otvetstvennost-31082017152600> - Заголовок с екрана.
14. Терехова В.В. Обгрунтування недоцільності скасування «Сезону тиші» заради боротьби зі шкідниками лісу // В.В. Терехова / 2017. - [Электронный ресурс] // - Режим доступа: www.ecoethics.ru/obgruntyvannya-nedotsilnosti-skasuvannya-sezonu-tishi-zaradi-borotbi-zi-shkidnikami-lisu/ - Заголовок з екрана
15. Чиновники превращают лесную отрасль в сферу массовой коррупции – эксперт // [Электронный ресурс] // - Режим доступа: <http://derevo.ua/news/details/chinovniki-prevraschayut-lesnuyu-otrasl-v-sferu-ma-673>. - Заголовок з екрана

УДК 331.44:5.021.5

СОЦИАЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ: ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ И АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЙ**Божанова В. Ю., д.э.н.,
Орловская Ю. В., д.э.н.,***Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры***Овечкина Е. А., к.э.н.***Восточнoукраинский национальный университет имени Владимира Даля*

В роботі була поставлена мета проаналізувати стан та чутливість соціальної складової стійкого розвитку національної економіки України та її регіонів (передусім депресивних) до впливу певних чинників і процесів. Проведений аналіз наукових розробок за темою дослідження довів, що стан соціальної компоненти стійкого розвитку пов'язується з відтворенням людського капіталу суспільства. На якість цього процесу впливають негативні тенденції сучасних ринків зайнятості багатьох країн, у тому числі України. В роботі з позицій соціально-психологічного підходу розглянуті економічні й неекономічні фактори, що посилюють деструктивні по відношенню до соціально-трудоуних відносин суспільства процеси прекаризації, деградації, сараризації й олігархізації, що вкрай негативно впливають на можливості забезпечення стійкого соціального розвитку соціума. За результатами дослідження зроблені обґрунтовані висновки щодо необхідності створення моделі управління змінами ринка зайнятості з пропозицією дієвих механізмів усунення негативних наслідків деградації та прекаризації працездатного населення й запобігання появи інших деструктивних процесів.

Ключові слова: соціальна складова стійкого розвитку, людський капітал, прекаризація, сараризація, деградація ринку зайнятості, економічні й неекономічні фактори, концепції реформування соціального захисту населення, соціальна політика

UDC 331.44:5.021.5

**SOCIAL COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT
IN UKRAINIAN REGIONS: MAIN APPROACHES
AND ASPECTS OF RESEARCH****Bozhanova V., Dr.of Econ.Sc.,
Orlovska Yu., Dr.of Econ.Sc.***Pridniprovska state academy of civil engineering and architecture***Ovchikina E., PhD in Economics***East-Ukrainian national university named after V.Dall*

The article is aimed to analyze the state and sensitivity of the social component of sustainable development of the Ukrainian economy and its regions (first of all

© Божанова В.Ю., д.э.н., Орловская Ю.В., д.э.н. Овечкина Е.А., к.э.н., 2017

depressive ones) to the influence of certain factors and processes. The carried out analysis has proved that the state of the social component of sustainable development is associated with the reproduction of human capital of society. Negative tendencies of modern employment markets of many countries, including Ukraine influence on the quality of the reproduction of human capital of society. Economic and non-economic factors that increase the destructive processes in relation to the socio-labor relations of society, the processes of prekarization, degradation, salarisation and oligarchization have been investigated from the positions of the socio-psychological approach. It has been proved that these factors have got very negative effect on the possibilities of ensuring a sustainable social development of society. The conclusions about the necessity of creating a management model of changes in the employment market with the proposal of effective mechanisms for eliminating the negative consequences of degradation and prekarization of the able-bodied population and preventing the appearance of other destructive processes have been made in the article.

Keywords: social component of sustainable development, human capital, prekarization, salarization, degradation of the employment market, economic and non-economic factors, concepts of reforming the social protection of the population, social policy.

Актуальность проблемы. В научный оборот достаточно недавно было введено понятие «устойчивое развитие», под которым обычно понимают способности хозяйственной системы осуществлять продвижение к установленной цели, достигать максимальных социальных, экономических и экологических результатов путем преобразования своей внутренней среды, адаптации и гармонизации взаимодействия с внешней средой, в том числе в глобальном масштабе [1, с. 8]. Это понятие, достаточно плодотворно используется для решения многих исследовательских проблем, к числу которых можно отнести: 1) исследование структуры (компонентный анализ) экологической, экономической, социальной составляющих устойчивого развития; 2) оценку степени влияния данных составляющих на объективные и субъективные процессы, происходящие в хозяйственной, политической, социально-культурной жизни общества. При этом считается, что исследовательский потенциал концепции устойчивого развития не исчерпывается актуальными в настоящее время разработками стратегий и обеспечивающих механизмов развития экономической сферы жизнедеятельности общества, а может быть задействован для выявления особенностей функционирования других сфер (подсистем): социально-культурной, институционально-правовой, экологической и т.д. [2, с. 29-33; 3]; характеристики уровней их взаимодействия и оценки

совокупного воздействия на условия развития общества в целом. Такой подход уже был использован в изучении специфики воспроизводства экологической составляющей устойчивого развития общества в аспекте перехода к социо-эколого-гуманитарной модели функционирования национальных хозяйственных систем, когда рассматривались: 1) причины экологических проблем общества и их влияние на экономику; 2) последствия влияния сложившихся эколого-поведенческих моделей социума на выбор способов ресурсосбережения; 3) проблемы создания условий и механизмов внедрения технологических и институциональных инноваций для решения экологических проблем; 4) вопросы формирования экологического сознания как фактора улучшения социального климата общества и т.д. [4; с.15-17; 5].

Анализ последних научных исследований. Соглашаясь с мнением современных ученых [6, с. 20-23; 7, с. 11-13; 8, с.17-19], считаем, что в настоящее время дополнительного углубленного исследования требует состояния социальной составляющей с тем, чтобы определить ее роль и место в достижении баланса (гармонии) между производственно-трудовой, социально-политической, морально-этической сторонами жизнедеятельности общества. На сегодняшний день повышение значимости исследований социальных проблем жизнедеятельности общества в аспекте обеспечения его устойчивого развития в значительной мере обусловлено необходимостью изучения системного воздействия общемировых, национальных, региональных процессов на ресурсные возможности и адаптационные способности микро-, мезо-, макроэкономических субъектов по обеспечению нормальных условий социального развития социума [9; 10, с. 8-9]. В комплексе факторов системного воздействия особое значение для экономик отдельных стран, в том числе Украины, приобретают локальные (региональные) процессы, в которых действие негативных политических событий усиливается нагнетанием кризисных экономических явлений.

Учитывая сказанное, **целью** данной научной работы является анализ состояния выявления чувствительности социальной компоненты (составляющей) устойчивого развития национальной экономики Украины и ее регионов (прежде всего депрессивных и проблемных) к воздействию экономических и неэкономических факторов.

Изложение основного материала исследования. В аспекте сказанного следует отметить, что анализ и решение проблем

воспроизводства социальной составляющей устойчивого развития хозяйства и общества современные авторы связывают с формированием и использованием человеческого капитала [11; 12]. Как известно, в экономической теории категория «человеческий капитал» (система способностей и возможностей людей к участию в процессе производства и активной социальной и духовной деятельности) является объемным по своему содержанию, вбирает в себя знания различных наук (экономики, социологии, психологии, права и т.д.) и обычно классифицируется по: уровням (макро-, микро) организации экономических субъектов; видам затрат; направлениям инвестиций. Используя структуризацию человеческого капитала по видам затрат [8] можно предложить следующую формулу человеческого капитала: $ЧК = K_з + K_о + K_к + K_и$, где: ЧК - человеческий капитал; $K_з$ - капитал здоровья; $K_о$ - капитал образования; $K_к$ - капитал культуры; $K_и$ - интеллектуальный капитал. Капитал здоровья представляет собой инвестиции в человека, осуществляемые с целью формирования, поддержания и совершенствования его физического состояния и работоспособности. Капитал здоровья считается основой человеческого капитала, причем различается естественный капитал здоровья и приобретенный (формируется в ходе производственной деятельности). Капитал образования формируется в результате инвестиций в знания, профессиональные навыки и умения. Человеческий интеллектуальный капитал воплощен в людях в форме их образования, квалификации, профессиональных знаний, опыта, сформировавшегося культурного уровня и способностей продуцировать прогрессивные (формальные и неформальные) институции, призванные содействовать щадящему и эффективному использованию всех форм живой и неживой природы.

Согласно вышеизложенного, накопление человеческого капитала требует определенных затрат на: поддержание здоровья; получение общего и специального образования; поиск работы; профессиональную подготовку и переподготовку на производстве; миграцию по зависимым и независимым причинам; воспитание детей; поиск приемлемой информации о ценах и зарплате и т.п. В современных условиях практически во всех странах возникают проблемы поддержания достаточного и необходимого уровня перечисленных выше затрат, призванных обеспечить нормальное воспроизводство человеческого капитала, следовательно повлиять на состояние социальной

составляющей устойчивого развития общества. Эти проблемы в значительной степени связаны с процессами, которые происходят на национальных рынках занятости и в обществе в целом.

Так, во многих странах фиксируется прекаризация (от лат. *precarium* - сомнительный, опасный, рискованный, негарантированный) социально-трудовых отношений. Прекаризация определяется как дерегуляция трудовых отношений, которые могут быть расторгнуты работодателем в любое время, что приводит к снижению и/или отсутствию правовой и социальной гарантии занятости, односторонней деформации рыночных условий найма, ухудшению условий воспроизводства человеческого капитала [13]. Считается, что прекаризация трудовых отношений включает такие виды занятости, которую также называют атипичной, как: подрядная работа, трудовой контракт на ограниченный срок, занятость на неполное рабочее время при малых или вообще отсутствующих социальных гарантиях, мнимо самостоятельный труд, работа по вызову, так называемый заемный труд (аутстаффинг, лизинг персонала) и т.д.

Следует отметить, что в описании признаков прекаризации доминирует в основном психологический подход, согласно которому этот процесс связывается с изменением структуры человеческих качеств: потерей чувства безопасности и общности людей; возможностей использовать «социальные лифты», с одной стороны, и приобретением чувства недовольства, апатии, растерянности и обеспокоенности, перерастающих в агрессию, с другой стороны [14; 15]. Психологический подход в оценке состояния предложения рабочей силы и, соответственно, идентификации последствий прекаризации, лежал в основе социологического исследования, выполненного Институтом социологии НАН Украины. Проводя опросы, ученые-социологи выявили, что такие важные составляющие общественного мнения, как психоэмоциональные переживания о своем будущем (материальном положении, трудоустройстве, обеспечении старости), будущем своей страны (политико-экономической стабильности, умеренной криминогенной ситуации, благоприятном социальном климате), а также своей семьи (возможности содержать семью, обеспечивать обучение детей), претерпевают значительные изменения – усиливаются «страхи» и опасения. В табл. 1 представлены источники страхов в массовом

сознании украинцев и структура изменений этих «психологических фобий» по годам.

Таблица 1 - Состояние психоэмоционального климата в Украине («Как вы думаете, чего сейчас необходимо опасаться населению больше всего»), %

Психоэмоциональные источники страха	Годы					
	1992	2002	2003	2011	2012	2013
Рост цен	66,4	71,3	75,1	74,7	80,6	79,6
Безработица	60,3	73,0	75,6	71,9	79,4	78,1
Задержки выплат зарплат, пенсий	-	64,7	68,8	56,8	65,8	75,4
Рост преступности	68,0	61,5	59,9	42,0	45,5	49,4
Заражение инфекционными заболеваниями	-	40,6	48,1	26,6	34,5	36,6
Остановка работы предприятия	13,2	39,1	45,1	33,8	35,7	36,4
Угроза голода	50,3	51,2	52,8	33,6	37,3	29,8
Массовые беспорядки	21,2	18,6	20,9	19,4	16,6	18,6

Источник: [16]

Анализируя структуру ответов респондентов, приведенную в данной таблице, можно сделать вывод о том, что в ходе длительного экономического кризиса в Украине сохраняется общая конфигурация и иерархия актуальных опасений граждан, среди которых доминируют: страх роста цен, безработицы, задержки выплат заработной платы и пенсий. Указанные страхи и опасения формируют негативные психоэмоциональные факторы поведения населения и совместно с деструктивными экономическими факторами проецируются на прекарнизацию социально-трудовых отношений общества, провоцируя снижение качества человеческого капитала трудоспособного населения страны. Обращаясь к данным табл. 1, следует отметить, что страх роста безработицы у населения Украины даже выше, чем боязнь голода и массовых беспорядков, поскольку высокая вероятность лишиться работы и заработка усиливает действие других существующих психологических фобий, нагнетая взаимное отчуждение, недоверие и безысходность, депрессию. Очевидно, что наибольшую чувствительность человеческий капитал трудоспособного населения Украины проявляет к действию такого системного экономического фактора, как рост безработицы, сопровождающийся снижением реальных доходов при задержках/невыплатах зарплат, пенсий, пособий.

Согласно официальным данным Госкомстата и публикациям в средствах массовой информации, можно предположить, что негативное

психоэмоциональное воздействие этого фактора стремительно усиливается, поскольку только за период 2013-2015 гг. в Украине уровень безработицы вырос на 26,3% (с 510,14 тыс. до 644,17 тыс. чел.) [17; 18], сопровождаясь падением объемов промышленного производства на 30%, а в ключевых отраслях, например, машиностроении, - выше этого показателя. Если в 2015 г. процент безработных составлял 9,1%, то уже в начале 2017 г. достиг 25%, при этом уровень безработицы считался одним из самых высоких за последние годы [19]. В еще более сложном положении оказалось население Луганской и Донецкой областей из-за неблагоприятной политической ситуации и боевых действий на востоке страны. Начиная с 2014 года, предприятия Донбасса стремительно закрываются, в результате чего тысячи людей остаются без рабочих мест, не имея перспектив устроиться на работу, содержать семью. На контролируемых территориях Донецкой и Луганской областей без работы остались более 600 тыс. человек, или практически треть от числа безработных по всей стране [19]. Как отмечается в средствах массовой информации, в еще более бедственном положении находятся переселенцы с временно оккупированных территорий (каждый третий переселенец сталкивается с дискриминацией при трудоустройстве, аренде жилья или в других бытовых ситуациях) [20].

Кроме экономических факторов на прекаризационное состояние человеческого капитала значительное влияние оказывают социальные факторы, к которым следует отнести: состояние образования, медицинского обслуживания, непредвиденные вынужденные миграции трудоспособного населения. В последнее время наблюдается снижение качества современного образования, связанное с изменением его ценности как таковой и деформацией занятости в сфере высшего образования. В 2014/2015 учебном году в Украине на постоянной основе работало 146 445 человек преподавательского состава, или 0,81 % занятого населения страны. Для сравнения: в Великобритании университеты обеспечивают работой 1% занятого населения, однако при этом внедряется концепция организации высшего образования как предоставляемой услуги. Как метко отмечают некоторые исследователи, университеты конкурируют между собой не по уровню обучения, а по уровню показной «роскоши» и презентабельности [13; 21]. Последовательное внедрение в Украине скопированной концепции «образование как услуга», сопровождающееся снижением качества

высшего образования, провоцирует как раз тот факт, что выпускники вузов оказываются одними из первых кандидатов в прекариат.

Фактором, провоцирующим прекаризацию не трудоспособного населения, но и общества в целом, является деградация медицинского обслуживания. По результатам проводимого социального опроса о качестве медицины в Украине, Украинский офис исследовательского агентства IFAK Institut, констатировал, что за время медицинской реформы численность респондентов, довольных качеством медицинских услуг, сократилось в 2,5 раза: 87% опрошиваемых не удовлетворены качеством здравоохранения. Подавляющее большинство респондентов (75%) отметило, что в Украине используется медицинское оборудование более низкого качества, чем в развитых странах, при этом половина опрошенных (47%) согласилась с тем, что уровень профессиональной подготовки и квалификация врачей в Украине ниже, чем у специалистов ведущих мировых стран [21].

Важнейшей причиной негативных оценок состояния украинского здравоохранения является недостаточный уровень его финансирования. Украина тратит на здравоохранение 3,5% ВВП, намного меньше, чем предусмотрено нормами ООН и ВОЗ (5% от ВВП) [19]. Еще более показательной оценкой качества здравоохранения является не столько объем финансирования, сколько фактические данные о росте уровня заболеваемости населения и средней продолжительности жизни. Согласно последним данным Госкомстата, в Украине с официально проживающими 42,7 млн человек с учетом населения оккупированных территорий Донбасса, продолжается негативная тенденция старения нации: если в 1991 г. доля украинцев старше 60 лет составляла 18,7%, то сегодня – 22,1%, при этом сократилась численность населения в возрасте до 14 лет с 21,4% до 15,2%, а средняя продолжительность жизни составила в среднем 70,4 года (на 10 лет меньше, чем в Европе) [22].

Снижение качества образования и медицинского обслуживания, выступая факторами прекаризации трудоспособного населения, оказывают непосредственное отрицательное влияние на уровень капитала образования и капитала здоровья. В настоящее время человеческий капитал становится более чувствителен к таким неэкономическому фактору, как состояние миграционных процессов на рынке рабочей силы. Следует отметить, что миграционные процессы в Украине значительно активизировались, неоднозначно влияя на

состояние национального рынка занятости, и в настоящее время, открыто провоцируя усиление прекаризации населения и снижение уровня человеческого капитала в целом. По результатам опроса, проведенного НАН Украины, в 2013 г. 45,3% взрослого населения осуществляло свою трудовую деятельность по месту основного проживания. На сегодняшний день, по разным источникам, этот показатель составил выше 50%, так как границей находится более 7 млн. украинцев, в том числе: в Аргентине - 100 тыс., Бразилии - 150 тыс., Великобритании - 70 тыс., Греции - 200 тыс., Израиле - 150 тыс., Испании - 400 тыс., Италии - более 500 тыс., Польше - более 500 тыс., Франции - 40 тыс., Чехии - 400 тыс. мигрантов и т.д. [16; 18; 23].

Наблюдаемый отрицательный чистый миграционный поток усиливает рисковость процесса воспроизводства человеческого капитала в Украине, что проявляется в дифференциации направлений процесса прекаризации, возникновении новых препятствий достижению устойчивого развития общества, хозяйствующих субъектов, граждан. Таким дополнительным препятствием, по нашему мнению, является падение общего уровня культуры и образованности прекаризированного населения, что усиливает примитивизм его эстетических вкусов и предпочтений, снижает уровень и качество материальных потребностей, следовательно, создает новые угрозы нормальному воспроизводству капитала культуры и социального капитала в целом, который опирается на разделяемые в обществе нормы и ценности, созданные социальные сети (личные и безличностные коммуникации), доверие. У прекаризированного населения с разрывом социальных сетей происходит стремительная системная деформация социального института доверия (теряется межличностное доверие к родственникам, знакомым, людям вообще; до минимума уменьшается институциональное доверие к организациям, правительству, бизнесу, профсоюзам) [24].

В аспекте сказанного следует добавить, что украинские социологи и экономисты отмечают также значительное негативное воздействие на украинское общество западного мышления и способа жизни, вызывающего когнитивный диссонанс духовного и эстетического мировосприятия. Все это приводит к культурным изменениям в поведении не только прекариата, но и вполне благополучного занятого населения со средним уровнем дохода, а у прекариата уничтожается даже мысль о том, чтобы добиться статусного положения salariата – страты

современного общества, имеющей определенные гарантии занятости, зарплаты, премии, высокие пенсии, страховки [25; 26; 27]. Различие между прекариатом, salariатом и олигархатом с чрезмерным уровнем потребления углубляется, обуславливая усиление таких процессов, как: деградация трудоспособного населения; прогрессирующее искажение психоэмоционального и институционального климата социума, его дальнейшая классовая поляризация; деформация регулирующей функции социальных институтов, сложившиеся в обществе.

Необходимо также отметить, что проблемы устойчивого развития социо-эколого-экономических систем присущи не только странам с формирующейся рыночной моделью экономической жизнедеятельности, но развитым европейским странам, которые пытаются разрабатывать мероприятия, противодействующие росту прекаризации как в национальном, так и в международном масштабах. В основе постановки стратегических целей борьбы с прекаризацией в странах Европейского Союза предполагаются: концепция восстановления гибкости и эффективности существующей социальной защиты работников на рынке труда, концепция создания новой системы социальной защиты, концепция цифровой экономики, одной из задач которой является предоставление нового качества коммуникаций. Ученые отмечают, что реализация стратегической программы поддержки прекаризованного населения, методологической основой которой могут стать предложенные концепции реформирования системы социальной защиты, связана с разработкой институционально-правового обеспечения процессов [26; 27]: 1) соблюдения недискриминационных схем заключения договорных соглашений между работодателями наемными работниками (взаимного соблюдения прав наемных работников и работодателей); 2) создания условий обучения и переобучения работников на протяжении всей трудовой деятельности, а также условий адаптации (психологической, когнитивной, материальной и т.д.) работников к новым условиям труда; 3) введения обязательных минимальных социальных стандартов и т.д.

Выводы. Обобщая вышесказанное, следует отметить, что состояние социальной составляющей устойчивого развития общества, непосредственно связанное с качеством человеческого капитала трудоспособного населения, подвержено влиянию негативных процессов рынка занятости (прекаризации и деградации рабочей силы) и

деструктивных процессов формирования и развития трудоспособного населения (классовой поляризации, сараризации, олигархизации). Высокая чувствительность социальной составляющей устойчивого развития общества к действию экономических и неэкономических факторов и процессов обуславливает необходимость: 1) проводить мониторинг тенденций в изменениях рынка занятости с тем, чтобы предупреждать развертывание деструктивных процессов, влияющих на состояние не только человеческого, но и социального, институционального капиталов социума; 2) разрабатывать (с использованием зарубежного опыта реформирования системы социальной защиты) модели управления конъюнктурой рынка занятости с предложением действенных механизмов и инструментов устранения последствий прогрессирующей деградации и прекаризации трудоспособного населения, углублению классовой поляризации социума и соответствующего снижения уровня и качества его человеческого капитала; 3) объективно оценивать результативность разрекламированной модели общества потребления, которая навязывает антиэкологическую и антисоциальную по сути культуру потребления, пропагандируя «пресыщенное» потребление для олигархата и сарариата, с одной стороны, и «нищенское» существование для прекариата, с другой стороны.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Кондаурова Д. С. Совершенствование механизма управления устойчивым развитием промышленного предприятия. Автореф. дис....к.э.н./Д.С. Кондаурова. – Самара, 2015. - 26 с.
2. Свиридов О.А. К вопросу о некоторых свойствах социально-экономических систем/О.А. Свиридов//Интеллект. Инновации. Инвестиции. – 2012. - №3. – С. 29-33.
3. Мизя М. С. Влияние социо-технологических систем на эффективность труда работников в условиях инновационного развития промышленных предприятий. Автореф. дис.... к.э.н./ М.С. Мизя. - Саратов, 2015. – 25 с.
4. Шилько М.Ю., Синяк Н.Г. О концепции устойчивого развития в рамках современных экономических реалий/ М.Ю. Шилько, Н.Г. Синяк// Труды БГТУ. - 2015. - № 7. - С. 198-200.

5. Медведева Т.А. Эволюция теорий социально-трудовых отношений в условиях глобализации экономики. Автореф. ... дис. д-ра экон. наук/ Т.А. Медведева. – Москва, 2016. – 46 с.
6. Шестакович А.Г. Формирование личностного компонента инновационного предпринимательства. Автореф. дис... к.э.н./А.Г. Шестакович. – Уфа, 2015. – 25 с.
7. Гришин К.Е. Теоретико-методологические основы проектирования формата эффективного взаимодействия властных и предпринимательских структур. Автореф. дис. ... д.э.н./ К.Е. Гришин. – Уфа, 2015. – 48с
8. Романова А.С. Человеческий капитал в системе устойчивого развития/ А.С. Романова// Труды БГТУ. - 2015. - № 7. - С. 310- 315.
9. Понятие устойчивого развития [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://osvitaplaza.in.ua/publ/506-1-0-63419>.
10. Клевцов С.М. Формирование механизма устойчивого развития промышленных комплексов на основе совершенствования пространственного распределения экономических ресурсов. Автореф. дис. .. к.э.н./ С.М. Клевцов. - Курск , 2015. - 23 с.
11. Иваницкая А.Е. Функциональный подход к управлению инновационной деятельностью предприятий. Дисс... д.э.н. /А.Е. Иваницкая.– Владимир, 2014. – 179с.
12. Теория человеческого капитала [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://center-yf.ru/data/economy/Teoriya-chelovecheskogo-kapitala.php>)
13. Шклярская О. Украина: состояние здоровья в преддверии медицинской реформы [Электронный ресурс]/О. Шклярская. – Режим доступа: <http://racurs.ua/695-medicinay-ukraine-reforma-zdorovye>).
14. Фокин Н.И. В начале было слово. Прекариат [Электронный ресурс]/ Н.И. Фокин. - Режим доступа: <http://dictionary-economics.ru/word>.
15. Механик А. Униженные и оскорбленные современного мира. 2014 [Электронный ресурс]/ А. Механик // Медиахолдинг «ЭКСПЕРТ». - Режим доступа: <http://expert.ru/expert/2015/01/unizhennyie-i-oskorblennyie-sovremennogo-mira/>.
16. Соболева Н. Почуття, сподівання, побоювання у масовій свідомості українців: тенденції змін. / Н. Соболева. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг/ за ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.
17. ООН: кількість біженців та переселенців зростає [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.bbc.com/Ukrainian/politics/2015/06/150619_un_refugees_ukraina_az).
18. Официальная статистика Госстата [Электронный ресурс]. – Режим доступу:<http://antikor.com.ua/articles/148863-zakrytie-fopov-i-hitrosti-statistiki-kakova-situatsija-s-bezrobotitsej-v-ukraine>).

19. Уровень жизни [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://vybor.ua/topics/uroven_jizni.html?yclid=953633250901475&gclid=CjwKCAjwu7LOBRBZEiwAQtfbGD3zQPcKXW66w9R14LFuSh339URuPGtObxO7GbNYDL7kMCBoMzE_pVoCDqAQ.
20. Рогозян Ю.С. Пропозиції щодо забезпечення зайнятості для внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс]/ Ю.С. Рогозян. – Режим доступа: http://xn---ctbjbaaa1cngqno8ec6vla.com.ua/load/naukovi_statti/propoziciji_shhodo_zabezpechennja_zajnjatosti_dlja_vnutrishno_peremishhenikh_osib/5-1-0-49
21. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2015рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
22. Печальная демография Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fakty.ictv.ua/ru/ukraine/suspilstvo/20170109-ukrayintsi-vymyrayut-5-antyrekordiv-smertnosti/>.
23. Зовнішня трудова міграція [Електронний ресурс] // Державна служба зайнятості України. – 2015. – Режим доступа: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350814>.
24. Буркинский Б.В., Горячук В.Ф. Социальный капитал: сущность, источники и структура, оценка/Б.В. Буркинский, В.Ф. Горячук// Экономика Украины. - 2013. - №1 (606). - С.67-81.
25. Харитонова Е.В., Борисов Н.А., Шамонян Р.Д. Социальная доминанта устойчивого роста/ Е.В. Харитонова, Н.А. Борисов, Р.Д. Шамонян// Социально-экономические явления и процессы. - 2015. -Т.10. - № 5. - С. 122-127.
26. Кучин С.П. Модернізація напрямів соціальної безпеки в контексті соціокультурного та духовно-морального розвитку суспільства/С.П. Кучин. Економічна безпека в умовах глобалізації світової економіки: [колективна монографія] у 2 т. – Дніпропетровськ: «ФОП Дроб'язко С.І.», 2014. – Т.2. – 349 с.
27. Вагнер А. Прекаризация и атипичная занятость женщин и мужчин в Германии и Европе [Электронный ресурс] /А. Вагнер. - Режим доступа: <http://dropdoc.ru/doc/414682/prekarizaciya-i-atipichnaya-zanyatost.-zhenshchini-muzhchin-v>.

УДК 330.341.1

**АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЗАПОРІЗЬКОГО РЕГІОНУ****Пуліна Т.В., д.е.н.,
Єршов С.В.***Запорізький національний технічний університет*

Проаналізовано стан інноваційної діяльності промислових підприємств Запорізького регіону. Обґрунтовано реальні та потенційні можливості розвитку інноваційної діяльності промисловості Запорізького регіону. Аналіз структури джерел фінансування інноваційної діяльності Запорізької області показав що є затримки інституційної перебудови в територіально-господарському комплексі Запорізької області. Зокрема це недостатня диверсифікація джерел фінансування та зацікавленість інвесторів (вітчизняних і іноземних) у посиленні конкурентоспроможності бізнесу через нарощування його інноваційного спрямування, підтримку інноваційних процесів з боку місцевої влади. У цієї проблеми є деякі аспекти зумовлені, в основному, неготовністю підприємств до нововведень, відсутністю обґрунтованих інвестиційних проектів та погіршенням інноваційно-інвестиційного клімату в Україні.

За результатами аналізу вищенаведених чинників, що гальмують розвиток інноваційної діяльності на державному та регіональному рівнях, потрібно зосередити увагу на залученні інвестицій з боку банків та інших фінансових інститутів, оскільки вони фінансують цю діяльність підприємств. Зокрема це стосується іноземних інвесторів і населення, поскільки у них зосереджена велика кількість коштів.

Ключові слова: промислові підприємства, інноваційно-інвестиційна діяльність, промисловість, регіон

UDC 330.341.1

**ANALYSIS OF INNOVATIVE ACTIVITY DEVELOPMENT OF
ZAPORIZHZHYA REGION'S INDUSTRIAL ENTERPRISES****Pulina T., Dr.of Econ.Sc.
Yershov S.***Zaporizhskiy national technical university*

The paper analyzes the state of innovative activity of industrial enterprises in Zaporizhzhya region. The real and potential possibilities of innovative activity development of Zaporizhzhya region's industry are grounded. The analysis of the structure of financing sources for innovative activity in Zaporizhzhia region has shown that there are delays in institutional restructuring in the territorial and economic complex of Zaporizhzhya region. In particular, there are no diverse sources of financing, and investors (both domestic and foreign ones) are not much interested in increasing

© Пуліна Т.В., д.е.н., Єршов С.В., 2017

business competitiveness by developing its innovative direction; besides, the local authorities do not support innovative processes. This problem includes some aspects, mainly due to the enterprises' unpreparedness for innovations, the lack of substantiated investment projects and the deterioration of innovation and investment climate in Ukraine.

Based on the analysis of the above-mentioned factors that hinder the development of innovation at the state and regional levels, it is necessary to focus on attracting investment from banks and other financial institutions, as it is they that finance these enterprises' activities. In particular, it concerns foreign investors and the population, as they have a large amount of funds.

Keywords: industrial enterprises, innovation investment activity, industry, region.

Актуальність проблеми. На сьогодні основною проблемою розвитку промислового виробництва є переведення його на інноваційно-інвестиційний розвиток. Адже без цього неможлива інтенсифікація промислового виробництва, та подальше економічне зростання. У вирішенні цієї проблеми важливу роль має науково обґрунтована політика держави щодо активізації інноваційно-інвестиційного процесу в промисловості. Саме вона визначає реальні джерела, напрями, структуру інвестицій, здійснення раціональних та ефективних заходів для виконання загальнодержавних, регіональних та місцевих програм розвитку промислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем активізації інноваційної діяльності провідних секторів економіки, присвячено низку наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених та дослідників, серед яких Амоша О., Краснокутська С., Кропельницька І., Цигилик І., Федулова Л. та ін. [1-4]. Ці наукові розробки, де узагальнено позитивний досвід інноваційного розвитку реального сектору економіки, є орієнтиром для дослідження цієї проблеми, але про розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств окремих регіонів ще не достатньо наукових праць.

Мета статті: провести дослідження розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств запорізького регіону.

Викладення основного матеріалу дослідження. Вихід економіки України з кризового стану неможливий без переходу до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку, тобто потрібні не просто інвестиції, а інвестиції в інноваційну діяльність. Лише такий підхід дасть можливість економіці країни перейти до високих технологій. Через це слід ретельніше проаналізувати, окремі аспекти розвитку інноваційної

діяльності на промислових підприємствах Запорізького регіону. Запорізький регіон один з найпривабливіших в Україні для інвестування через високий промисловий потенціал, наявність природних та енергетичних ресурсів, високий науково-технічний потенціал, розвинену транспортну інфраструктуру, та банківську систему та доступні ринки України, держав СНД, Європи та Азії.

В області зосереджені практично всі основні галузі промисловості, серед яких провідне місце посідають електроенергетика, металургія, машинобудування, металообробка та хімічна промисловість. Основу промисловості регіону складають металургійний та машинобудівний комплекси.

Потенціал розвитку економіки в Запорізької області, безпосередньо, пов'язаний з інноваційно-інвестиційною діяльністю промислового комплексу. У першу чергу, інвестиції направляють на створення, розширення та технічне переозброєння основного капіталу підприємств, створюючи передумови для ефективного впровадження інновацій.

Протягом 2015 року на підприємствах області реалізовано низку масштабних інвестиційних проектів, спрямованих на екологічне та енергоефективне оновлення, модернізацію виробництва та освоєння нових видів продукції. Зокрема, зроблено такі об'єми інноваційних проектів:

ПАТ «Запоріжсталь» у рамках Програми технічного переобладнання основних фондів до 2017 року: введено в експлуатацію комплекс з переробки шлаків «АМКОМ» для утилізації промислових відходів (інвестовано 30 млн. грн., створено 47 нових робочих місць) та газоочистку агломації № 2 (80 млн. грн.); завершено капітальний ремонт доменної печі № 2 (200 млн. грн.) та розпочато ремонт доменної печі № 3 (45 млн. грн.);

ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат» на реалізацію заходів Стратегічної програми розвитку і технічної модернізації виробництва підприємства вкладено 44,3 млн. грн., на інвестиційну діяльність – 45,6 млн. грн.;

АТ «Мотор Січ» на технічне переобладнання виробництва, впровадження новітніх технологій вкладено майже 1,3 млрд. грн., на інвестиційну діяльність – 504,7 млн. грн.;

ДП «ЗМКБ «Прогрес» на технічне переоснащення інвестовано 29,4 млн. грн.; на підприємстві також реалізуються два інноваційні

проекти: «Ефективні системи та силова установка для малого літака» (із загальним обсягом інвестицій 1102,6 тис. євро, профінансовано – 940,6 тис. євро) та «Зміцнення дисперсними оксидними частками матеріалу для адитивного виготовлення жароміцних компонентів в енергетиці» (85 тис. євро та 66,6 тис. євро відповідно).

Крім того, на інноваційно-інвестиційну діяльність ПрАТ «Запорізький залізорудний комбінат» вкладено 321,3 млн. грн. власних коштів, ПАТ «Дніпроспецсталь» – понад 9,0 млн. грн., КП «НВК «Іскра» – майже 29,6 млн. грн., ПАТ «Запоріжтрансформатор» – 1,4 млн. грн.

З метою відновлення позитивної динаміки виробництва, забезпечення стабільної роботи промислового комплексу та поліпшення стану справ на підприємствах області облдержадміністрацією вжито низку заходів, зокрема:

- направлено до центральних органів виконавчої влади пропозиції про державну підтримку вертольотобудування та автомобілебудівної галузі (прискорення затвердження Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку авіаційної промисловості України на період до 2020 року, впровадження заходів щодо подолання кризових явищ в автомобілебудуванні та інші);

- вирішено проблемні питання провідних підприємств області, зокрема (ПрАТ «Запорізький електровозоремонтний завод, ПАТ «Запоріжтрансформатор», ТОВ «Запорізький титаномагнієвий комбінат», ПАТ «Мелітопольський компресор»; вирішення проблемних питань ЗДП «Кремнійполімер», ПАТ «АЗМОЛ», ЗДП «Радіоприлад», ДП «Запорізький автомобільний ремонтний завод», ПАТ «Запоріжнерудпром», ПАТ «Запорізький виробничий алюмінієвий комбінат» «Запорізьке спеціальне конструкторське бюро авіаційних бортових систем»).

Аналіз стану інноваційної діяльності промислових підприємств Запорізького регіону показав, що її загальний рівень та масштаби залишаються дуже низькими. Основні показники інноваційної діяльності промислових підприємств наведені в (табл. 1).

За результатами аналізу даних визначено, що (табл. 1) в (останні) роками в регіоні спостерігається тенденція до скорочення кількості інноваційно-активних підприємств. У 2012-2013 рр. в Запорізькій області інноваційною діяльністю, яка направлена на розробку та впровадження як технологічно нових, так і значно технологічно вдосконалених

продуктів і процесів, було охоплено 115 підприємств. У 2014 році таких підприємств було 1078, а в 2015 – сорок дев'ять.

Таблиця 1 - Показники інноваційної активності промислових підприємств Запорізького регіону за 2010-2015 рр.

Вихідні дані	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість ІАП	22	116	115	115	108	49
Кількість обстежених підприємств	415	421	386	399	470	403
Обсяги реалізованої продукції (у фактичних цінах), млн. грн.	66768	81503,2	82505,7	78490	97797,6	124249,8
Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	114	619	446	397	611	397
Впроваджено нових технологічних процесів	170	509	114	207	212	114
Загальна величина інноваційних витрат, млн. грн.	128,6	800,4	243	298,7	339,9	321,1
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	1979	2490,3	1671,6	1671,1	1530	3162,3

Джерело: [5-6]

Переважна кількість інноваційно-активних підприємств Запорізької області зосереджена у обласному центрі м. Запоріжжя (більше 90%), другу і третю сходинку за кількістю інноваційно-активних підприємств посідають м. Бердянськ та м. Мелітополь.

Результати аналізу діяльності промислових підприємств щодо впровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційних видів продукції за період 2010-2015 рр. заслуговують на особливу увагу. Зокрема, слід відзначити, що за досліджуваний період виявлено стабільне коливання кількості підприємств, що впроваджували інновації. На них хаотично впроваджувалися нові технологічні процеси та освоювалися виробництва інноваційних видів продукції. Зокрема, в 2011 році впроваджено 509 нових технологічних процесів, але через рік їх було лише 114. Протягом 2013-2014 років впроваджено 207 та 212 нових технологічних процесів, а в 2015 тільки 114. Аналогічну ситуацію спостережено в галузі освоєння виробництва інноваційних видів продукції. Зокрема, в 2011 році освоєно 619 інноваційних видів продукції, але через три роки у (2015 р.) їх нараховано 397. Через це виявлено щорічне коливання питомої ваги реалізованої підприємствами Запорізької області інноваційної продукції – від 1530,0 млн.грн у 2014 році до 3162,3 у 2015 р.

За даними (табл. 2) виходить, що інноваційна діяльність в Україні характеризується низьким рівнем активності промислових підприємств.

Таблиця 2 - Показники інноваційної активності промислових підприємств України за 2007-2015 рр.

Вихідні дані	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість ІАП	1462	1850,3	1758	1715	1609	1576
Кількість обстежених підприємств	10594	11454	10089	10208	10010	10002
Обсяги реалізованої продукції млн. грн (у фактичних цінах), млн. грн.	1065851	1331887,6	1400680,2	1354130,1	1389140,5	1776603,7
Освоєно виробництво нових видів продукції, найменувань	2408	3238	3403	3138	3661	3136
Впроваджено нових технологічних процесів	2043	2510	2188	1576	1743	1217
Загальна величина інноваційних витрат, млн. грн.	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	33697,6	50511,74	36157,8	35891,6	25669	23050

Джерело: [7-8]

Зокрема, в 2015 році інноваційною діяльністю в промисловості займалися 1603 підприємства. Це менше докризових показників 2011 року.

За кількістю підприємств, що займалися інноваціями, до їх загальної кількості Україна значно поступається розвиненим країнам. Питома вага таких підприємств в Україні в 4...6 рази менша, ніж в країнах ЄС.

Зменшення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції до загального обсягу реалізованої промислової продукції зумовлено деякими системними зовнішніми та внутрішніми чинниками, та такими, що сформувалися у період глобальної фінансової кризи та продовжили свій негативний вплив у посткризовий період. Частка реалізованої інноваційної продукції у її загального обсягу реалізації в 2015 році становила лише 23050,1 млн. грн., або 1,3%.

На сьогодні науково-технічний розвиток в Україні вимагає від підприємств розробки та впровадження нових організаційно-економічних механізмів управління інноваційною діяльністю. Саме тому в умовах кризи для підприємств Запорізького регіону дуже важливою є розробка концепції організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю підприємств та методів її реалізації,

спрямованих на підвищення ефективності нововведень і досягнення конкурентних переваг підприємств на ринку.

Узагальнюючи вищенаведене, можна зазначити, що підприємствам Запорізького регіону потрібні організаційно-економічні механізми управління інноваційною діяльністю для забезпечення сприятливих організаційних і економічних умов її впровадження в дію. Зокрема, організаційна складова механізму управління інноваційною діяльністю складається з вибору і обґрунтування методів організації та регулювання інноваційної діяльності на конкретному підприємстві та впровадження прогресивних форм організації праці і ефективної системи мотивації інноваційної діяльності.

Успіх реалізації інноваційної моделі розвитку економіки країни залежить від ефективного вирішення проблеми фінансового забезпечення інноваційно-інвестційної діяльності українських підприємств. Через це надзвичайно актуально розробити дієвий механізм фінансування інноваційної діяльності, на всіх етапах інноваційного процесу.

Обсяги фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств Запорізької області у 2010-2015 рр. [5-6] представлено в (табл. 3)

Таблиця 3 - Обсяги фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств Запорізької області у 2010-2015 рр.

Всього, у тому числі:	Роки											
	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	млн. грн	% до заг.о бсягу	млн. грн.	% до заг.о бсягу	млн. грн.	% до заг.о бсягу у	млн. грн.	% до заг.об сягу	млн. грн.	% до заг.об сягу	млн. грн.	% до заг.об сягу
	128,6	100,0	800,4	100,0	243	100,0	298,7	100,0	339,9	100,0	321,1	100,0
держ бюджет	0,7	0,5	11,8	1,5	1,1	0,5	0,3	0,001	-	-	-	-
місцевих бюд-в	-	-	0,1	-	2,7	1,1	-	-	0,1	-	-	-
власних коштів	127,9	99,5	648,8	81,0	235,4	96,9	298,7	100,0	335,7	98,8	321,1	100,0
коштів інвест-в	-	-	22,2	2,8	-	-	-	-	-	-	-	-
інших джерел	-	-	117,5	14,7	3,8	1,5	-	-	4,1	1,2	-	-

Джерело: [5-6]

За результатами аналізу даних (табл. 3) встановлено, що особливостями фінансування інноваційної діяльності Запорізької області в 2010-2015 рр. є недостатня диверсифікація джерел фінансування цієї діяльності, тому що питома вага власних коштів становить 81,0%-100%

і лише 1,1 % складають інвестиції з місцевого бюджету та 14,7 % з інших джерел. Таким чином, особливостями фінансування інноваційної діяльності Запорізької області в 2010-2015 рр. є недостатня диверсифікація джерел фінансування цієї діяльності, зокрема досить висока вага власних коштів.

Слід відзначити, що іноземні інвестори за цей період часу не фінансували інноваційну діяльність підприємств Запорізької області.

Разом з тим, міська влада на сьогодні є неефективним інвестором, у першу чергу, через недостатність доходної частини бюджету та необхідність першочергового вирішення соціальних і політичних завдань.

Структура інноваційних витрат Запорізької області в 2010-2015 рр. [5-6] наведена в (табл. 4.)

Таблиця 4 - Структура інноваційних витрат промислових підприємств Запорізької області в 2010-2015 рр.

Всього, у тому числі: Усього за напрямками	Роки											
	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	млн. грн	% до заг.об сягу	млн. грн	% до заг.об сягу	млн. грн	млн. грн	млн. грн	% до заг.об сягу	млн. грн	% до заг.об сягу	млн. грн	% до заг.об сягу
	128,6	100,0	800,4	100,0	243,0	100,0	298,7	100,0	339,9	100,0	321,1	100,0
дослідження і розробки	53,8	41,9	77,0	9,6	66,0	27,2	140,2	46,9	111,2	32,7	123,8	38,6
інші зовн. знання	0,7	0,5	252,3	31,5	0,3	0,1	0,4	0,13	0,5	0,2	0,4	0,1
прид-я машин, обладнання	69,9	54,3	418,0	52,2	107,9	44,4	129,2	45	197,1	58,0	94,7	29,5
інші	4,2	3,3	53,1	6,6	68,8	28,3	28,9	9,4	31,1	9,1	102,2	31,8

Джерело: [5-6]

За даними аналізу (табл. 4) встановлено, що в структурі інноваційних витрат Запорізької області в 2010 рр. зростає частка витрат на дослідження і розробки до 41,9%, але в 2011 році спостережено стрімке зниження витрат до 9,6%. Проте в 2012-2013 рр. виявлено стабільне зростання цього показника на 46,9 %. Протягом 2014-2015 відбувається падіння інноваційних витрат до 32,7 та 38,6 %, відповідно. Це зумовлено нестабільною ситуацією в країні. Водночас, слід відзначити, що в 2010...2011 рр. значно зростає частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення 54,3 та 52,2%, але на протязі 2012...2013 рр. спостережено зниження цих витрат до 45,% (табл. 4). У 2014 році цей показник зростає до 58,0%, а в 2015 падає до 29,5%.

Водночас необхідно зазначити, що значна кількість підприємств, що впроваджували інновації протягом 2010-2015 рр. належить до переробної промисловості. Другу сходинку посідає машинобудування, зокрема

виробництво машин, електричного, електронного і оптичного устаткування та транспортних засобів.

У хімічній, нафтохімічній промисловості та металургійному виробництві також фінансувалися інноваційні впровадження, але вони були занадто невеликі.

Проте, підприємства добувної промисловості та виробництву і розподілу електроенергії, газу та води за досліджуваний період взагалі не здійснювали інноваційну діяльність.

Слід відзначити, що на потужних промислових підприємствах, які є основними споживачами інноваційної продукції, є власні науково-дослідні установи або вони співпрацюють з провідними галузевими науково-дослідними установами України. Наприклад, ПрАТ «Азовський машинобудівний завод» у співпраці з ПАТ «УкрНДУхіммаш» який є розробником перших пластинчастих теплообмінників в Україні та СРСР, за власні кошти визначили проблеми локальної корозії цих теплообмінників [10]. До того ж їх подальші дослідження [11, 12] за власний кошт дали можливість застосувати корозійнотривкі та дешевші матеріали у виробництві цієї продукції. Внаслідок системних та комплексних досліджень цих підприємств вони витримали конкуренцію.

Через високу вартість НДДКР окремі підприємства відмовляються від розробок та впровадження інноваційної продукції власного виробництва, пояснюючи це зниженням їх конкурентоспроможності та недостатньою фінансовою підтримкою з боку держави. Крім того, в області майже не має механізмів взаємодії між споживачем та виробником інноваційного продукту.

В умовах обмежених внутрішніх фінансових ресурсів, особливо для реалізації радикальних, довготермінових інноваційних проектів, розв'язання проблеми забезпечення достатнього фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності спонукає виявляти та залучати перспективні джерела фінансування, зокрема такі:

- приватні інвестори (населення, комерційні банки);
- інвестиційні фонди та компанії;
- іноземні інвестиції;
- централізовані інвестиції.

Особливої актуальності для оздоровлення та динамічного розвитку економіки Запорізького регіону набуває залучення до фінансування інноваційних процесів коштів населення, підприємств, комерційних

банків, інших фінансових посередників, в яких зосереджені значні фінансові ресурси [9].

Податковий вплив на інноваційну діяльність як в Україні, так і Запорізькому регіоні має особливу актуальність. Він повинен проявлятися у державній підтримці й стимулюванні інвесторів, які вкладають кошти у наукоємні галузі, високотехнологічне виробництво завдяки податковим пільгам, державним гарантіям та кредитам.

Для вибору оптимальної структури джерел фінансування інноваційної діяльності необхідно зробити їх порівняльну оцінку за критерієм вартості капіталу, що доповнюється обліком низкою інших чинників.

Таким чином, з аналізу джерел фінансування інноваційної діяльності у промисловості можна зазначити, що в Україні ще не створений дієвий механізм інвестування масштабних технологічних змін.

Висновок. За результатами аналізу сучасного стану розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств Запорізького регіону встановлено, що її загальний рівень та масштаби залишаються дуже низькими. Це зумовлено зменшенням ролі держави як безпосереднього інвестора, відсутністю приватних інвесторів та низьким рівнем формуванням інноваційно-інвестиційної інфраструктури: комерційних банків, спеціалізованих кредитно-фінансових інвестиційних інститутів тощо. Фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності здійснюється практично за рахунок власних коштів промислових підприємств. У подальшому державі слід сприяти зростанню залученню коштів від населення та іноземних інвесторів для розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності на підприємствах.

Створення сприятливих умов активізації інноваційно-інвестиційної діяльності дасть можливість завершити структурну перебудову та забезпечить подальший розвиток економіки України та Запорізького регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28–32.
2. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посібник [Текст] / Н.В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 502 с.

3. Економіка й організація інноваційної діяльності: Навчальний посібник / І.І.Цигилик, С.О.Кропельницька, О.І.Мозіль, І.Г.Ткачук.- К.: ЦУЛ, 2005. –128 с.
4. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. Л.І. Федулової. – К.: Основа, 2005. – 552 с.
5. Статистичний щорічник Запорізької області за 2014 рік / за ред. Головешка В. П. – Запоріжжя : Головне управління статистики в Запорізькій області, 2015. – 510 с.
6. Статистичний щорічник Запорізької області за 2015 рік / за ред. Головешка В. П. – Запоріжжя : Головне управління статистики в Запорізькій області, 2016. – 510 с.
7. Статистичний щорічник України за 2014 р. [ред. О.Г. Осауленко]. — К.: Консультант, 2015. — 586 с.
8. Статистичний щорічник України за 2015 р. [ред. О.Г. Осауленко]. — К.: Консультант, 2016. — 573 с.
9. Пуліна Т. В. Інноваційний менеджмент [Текст] / Т.В. Пуліна, А. В. Череп, О.Г. Череп. – К. : Кондор, 2014. – 452 с.
10. Narivs'kyi O.E. Corrosion fracture of platelike heat exchangers / O.E. Narivs'kyi // Materials Science. – 2005. – 41., №. 1. – p. 122-128.
11. Narivskiy A.E. Determination of pitting resistance steel AISI 321 in chloride-containing environments is present in the heat-exchanger / A.E. Narivskiy // Physicochemical mechanics of materials. Special Issue. – 2006. – №. 5. – p. 316-320.
12. Narivskiy A.E. Stability of alloy 06XN28MDT to intercrystallite corrosion depending on its chemical composition /A.E. Narivskiy // Materials: corrosion, protection. – 2010. – №. 11. – p. 15-30.

УДК 332.142.6.330.341.44

**ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО - АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПРИКЛАДІ
РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОГРАМ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗЕЛЕНОГО
БУДІВНИЦТВА**

**Чала В. С., к.е.н.
Мащенко С. О., к.е.н.
Алієв Р. А., к.е.н.
Дригола К. В.**

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

У статті досліджена проблема інформаційно-аналітичного забезпечення економічної політики на прикладі програм екологічного зеленого житла. Визначені поняття економічної політики, економічної регіональної політики, регіональної політики в сфері житлового будівництва та екологічного зеленого будівництва, інформаційно-аналітичної діяльності. Сформовано основні принципи та цілі економічної регіональної політики в сфері житлового будівництва, її мету. Проаналізовано вплив особливостей старопромислових регіонів та їхніх мегаполісів на становлення зеленого житлового будівництва. Досліджена роль інформаційної та аналітичної складової в процесі інформаційно-аналітичного забезпечення. Обґрунтовані принципи проведення інформаційно-аналітичної діяльності органами державної та місцевої влади. Запропоновані загально-операційні процедури інформаційно-аналітичної роботи. Запропоноване визначення й складові інформаційно-аналітичної розробки. Наведено інформаційно-аналітичне забезпечення реалізації програм екологічного зеленого будівництва.

Ключові слова: економічна політика, регіональна політика, інформаційно-аналітичне забезпечення, зелене житлове будівництво, старопромислові регіони, органи державної влади

UDC 332.142.6.330.341.44

**FEATURES OF INFORMATIONAL AND ANALYTICAL SUPORT OF
THE ECONOMIC POLICY ON THE EXAMPLE OF REGIONAL
PROGRAMS OF ENVIRONMENTAL GREEN HOUSING**

**Chala V., PhD in Econ. Sc.
Mashchenko S., PhD in Econ. Sc.
Aliyev R., PhD in Econ. Sc.
Dryhola K.**

Pridniprovskaya state academy of civil engineering and architecture

The article examines the problem of informational and analytical support of economic policy on the example of programs of environmental green housing. Concepts of economic policy, economic regional policy, regional policy in the field of housing

© Чала В.С., к.е.н., Мащенко С.О., к.е.н., Алієв Р.А., к.е.н., Дригола К.В., 2017

construction and ecological green building, information and analytical activities are identified. The basic principles and objectives of the economic regional policy in the field of housing construction and its purpose are formed. The influence of the features of the old industrial regions and their megacities on the formation of green housing construction has been analyzed. The role of informational and analytical component in the process of information and analytical support is explored. The principles of conducting information and analytical activity by state and local authorities are grounded. General operating procedures for information and analytical work are given. The definition and components of information and analytical development are suggested. The informational and analytical support for the implementation of environmental green building programs is provided.

Keywords: economic policy, regional policy, information and analytical support, green housing, old industrial regions, state authorities

Актуальність проблеми. Держава та економіка – це два поняття які функціонують в спільній системі координат сучасності. На перетині цих понять проявляється феномен економічної політики держави. В умовах кризи і загострення протиріч першочерговим завданням виступає побудова дієвої, конкурентоздатної та багатогранної економічної політики, яка була б направлена не тільки на економічний добробут нації, а й на підвалини сталого розвитку суспільства і враховувала б інтереси майбутніх поколінь. Одним з напрямків такої політики, що впливає на три підсистеми сталого розвитку: економічну, соціальну та екологічну є програми екологічного зеленого житла. Проте, на сьогоднішній день постає проблема інформаційно-аналітичного забезпечення економічної політики, особливо в секторі зелених технологій. Від ефективності забезпеченості залежить результативність програм, тому першочерговим завданням постає пошук та побудова принципів та процедур інформаційно-аналітичної діяльності.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблемам інформаційно-аналітичного забезпечення механізмів реалізації управлінських рішень та впорядкуванні їх систем на теоретико-методологічному рівні присвячено праці багатьох вчених: В. Горбатенка, М. Комкова, В. Лагутіна, О. Ларичева, М. Лебедева, О. Оболенського, Г. Рузавіна, С. Телешун, О. Титаренко, Ю. Тихомирова, Р. Фатхутдінова та інших. Проте недостатня увага приділена формуванню саме етапів загально-операційних процедур інформаційно-аналітичної роботи та їх апробації в певній практичній сфері.

Мета роботи: дослідити механізм інформаційно-аналітичного забезпечення економічної політики на прикладі програм зеленого житлового будівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна політика держави частіш за все визнається сучасними вченими як система соціально-економічних ідей та цілей розвитку країни, їх основними завданнями, засобами їх досягнення, а також діяльністю органів державної влади й управління щодо реалізації цих ідей та цілей. При цьому в сучасних політичних умовах потрібне використання абсолютно нових підходів у державному управлінні та економічній політиці, адекватних реальній дійсності, зокрема нових механізмів житлової політики, збалансованої ролі держави в цьому процесі. Тому дослідження особливостей прийняття державних рішень потребує вивчення усіх уявлень, які стосуються його структури, функцій та їх взаємодії із зовнішнім середовищем [7, с. 37].

Для вирішення поставлених питань необхідно розглянути теоретико-методологічні засади її функціонування та реалізації в структурі сучасного економічного розвитку. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації суспільного життя економічна політика держави починає розглядатися не тільки на національному, але й на глобальному рівні. Зміст глобальної економічної функції держави полягає у забезпеченні розвитку держави в глобальному вимірі [5].

Як справедливо зазначає В. Лагутін, важливим і необхідним предметом дослідження сучасної економічної теорії є зв'язок економічної політики з економічними інтересами суспільства [6]. Одним з шляхів впливу на глобальну систему економічних інтересів суспільства є сфера житлового будівництва, в особливості програми екологічного зеленого житла. Сучасну економічну політику житлового будівництва можна представити як систему мобільних варіативних зв'язків не тільки політичних акторів, як носіїв конкретних (визначених) завдань, функцій, ролей і цінностей, а й економічних суб'єктів, що ведуть свою діяльність на різних рівнях політико-економічної сфери. У цьому ракурсі взаємини політики та економіки будуть завжди суб'єктивні. Певна політика в частині прийняття рішень у сфері, наприклад, будівництва дохідного житла, таким чином, може мати безліч форм і видів свого існування. Вона

залежить як від зовнішніх, глобальних впливів, так і від самої політичної системи.

Панує думка, що економічна політика держави – це система соціально-економічних ідей та цілей розвитку країни, основні завдання, засоби їх досягнення, а також діяльність органів державної влади й управління щодо їх реалізації [8, с. 38].

На думку Т. Крушельницької, передумовами реалізації економічної політики є: вироблення чіткої стратегії щодо побудови моделі економіки, розуміння необхідності та змісту економічних реформ, зокрема етапності та механізму їх реалізації, ресурсного забезпечення; здійснення модернізації держави, її управлінських структур та інституцій, що відповідатиме національним інтересам та суспільним потребам; створення нормативно-правової бази розвитку конкурентної економіки, інтеграції її у світову систему господарювання; активне обговорення в суспільстві економічних реформ, залучення до їх проведення громадян [9, с. 500].

Осередком становлення принципів економічної політики в сфері житлового будівництва є її розвиток на рівні регіонів, в особливості в депресивних територіях – старопомислових регіонах, які характеризуються кризою суспільного добробуту і високим рівнем навантаження на екологічну систему, проте, водночас, мають високий потенціал до змін.

Т. Завора під регіональною житловою політикою пропонує розуміти взаємозалежну сукупність основних напрямків, спрямованих на реалізацію права громадян на житло, та законодавчих, соціальних, організаційно-економічних, архітектурно-будівельних, експлуатаційно-технологічних заходів щодо їх забезпечення [1].

У Законі України “Про стимулювання розвитку регіонів” [10] метою державної політики щодо стимулювання розвитку регіонів є: забезпечення сталого розвитку регіонів в інтересах України, підвищення рівня життя населення, подолання бідності та безробіття, формування середнього класу; ефективного використання економічного, наукового, трудового потенціалу, ресурсів, а також особливостей регіонів для досягнення на цій основі підвищення рівня життя людей, оптимальної спеціалізації регіонів у виробництві товарів та послуг; подолання депресивного стану окремих територій, своєчасного і комплексного

розв'язання проблем охорони довкілля; створення рівних умов для динамічного, збалансованого соціально- економічного розвитку регіонів; забезпечення додержання визначених державою соціальних гарантій для кожного громадянина незалежно від місця його проживання.

На нашу думку, регіональна житлова політика та регіональна політика житлового будівництва – це діяльність держави, взаємоузгоджена з діяльністю регіонів, що здійснюється в існуючому в її межах нормативно-правовому полі і спрямована на досягнення повноцінного (обґрунтованого згідно з розрахованими для кожного регіону медичними нормами) забезпечення населення цих регіонів житловим фондом шляхом збереження існуючого за допомогою поточних і капітальних ремонтів, реконструкції та регенерації житлових будівель і будівництва нового житлового фонду за кошти держави, міністерств і відомств, підприємств і організацій, а також за кошти населення.

Об'єктом регіональної житлової політики є визначені законодавством регіони України, макрорегіони у складі декількох регіонів чи їх частин, а також інші адміністративно-територіальні утворення, які характеризуються, специфічністю, цілісністю та спільністю розвитку і визначені законодавством для досягнення особливих цілей розвитку територій.

Суб'єктами регіональної житлової політики є Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

Реалізація регіональної житлової політики ґрунтується на принципах діяльності основних політичних акторів: саморегулювання, доступність житла, забезпечення комфортного середовища проживання і життєдіяльності для населення, енерго- та ресурсозбереження, прозорість, застосування інноваційних технологій, стимулювання житлового будівництва, адресної підтримки незахищених верств населення тощо .

Важливим принципом реалізації житлової політики є принцип безперервності спільного моніторингу та контролю за її виконанням і точне визначення (кількісне і якісне) очікуваного ефекту (в т. ч. соціального, політичного, екологічного, правового). Проте в старопромислових регіонах процес порушення економічної стабільності,

у зв'язку з його промислової специфікою, придбав значні розміри. Все це вимагає прийняття нестандартних управлінських рішень, підкріплених ефективним житловим законодавством при достатньому контролі за його виконанням. Тут не обійтися без технологій і дійсної влади, що можуть вплинути на долю зазначених сфер життя. Таким чином, в основу житлових принципів регіональної житлової політики мають бути покладені основні положення, що знаходяться в основі розумного взаємодії громадянського суспільства і держави.

Таким чином, аналізуючи принципи до основних цілей формування регіональної житлової політики варто віднести:

- 1) створення умов для реалізації громадянами конституційного права на житло;
- 2) сприяння формуванню ринкових механізмів та інфраструктури ринку житла, що забезпечують доступність житла для населення регіону;
- 3) створення умов для підтримки мобільності населення регіону з метою підвищення трудового потенціалу країни;
- 4) забезпечення соціального захисту незаможних громадян у житловій сфері, надання їм умов проживання, що відповідають встановленим стандартам;
- 5) створення сприятливих умов для формування та розвитку ринків житла та житлового будівництва;
- 6) підвищення рівня інформаційного забезпечення процесу реалізації регіональної житлової політики.

Український вчений О. Коваленко справедливо відзначає, що в сучасних умовах головним механізмом формування та реалізації житлової політики повинно бути забезпечення розширення платоспроможного попиту населення на житло як товар, зміна форм і методів фінансування будівництва, модернізація та капітальний ремонт житла, приведення будівельного комплексу, інвестиційної та ринкової інфраструктури у відповідність до сучасних ринкових вимог [2].

Вищесказане дозволяє створити робоче визначення регіональної економічної політики житлового будівництва як цілеспрямованого курсу і системи принципів, завдань і заходів, за допомогою яких здійснюється реалізація конституційних прав громадян на житло, виробляється стратегія житлового будівництва, розробляється система партнерства з недержавними структурами та різними акторами в галузі будівництва житла. Житлова політика в сучасній Україні виступає важливим

елементом державного управління, що здійснює різні функції в рамках сучасної стратегії житлового будівництва та реалізації конституційних прав громадян на житло: формування житлової політики із застосуванням інноваційних технологій.

Виходячи з основних цілей розвитку зеленого житлового будівництва як чиннику реалізації на практиці концепції та стратегії сталого (еколого-дружнього) розвитку суспільства та конвергентного нормативно-законодавчого поля ЄС в контексті імперативу європейської інтеграції, слід до визначення економічної політики зеленого житлового будівництва додати системні цільові орієнтири економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності, а також зростання якості соціальних показників розвитку та екологічних індикаторів антропогенного навантаження.

Комплексним призначенням економічної політики зеленого житлового будівництва (ЕПЗЖБ) має бути розширене якісне відтворення сукупного капіталу країни та її регіонів (економічного, соціального та природного) та зростання міжнародної конкурентоспроможності економіки України. Науковою гіпотезою, яка потребує додаткового дослідження, є сприйняття в якості територіально-адміністративних об'єктів імплементації цієї політики саме старопромислові регіони (СПР) України (із застосуванням порівняльного аналізу подібних регіонів ЄС, як таких, що мають вдалі програми реалізації проектів зеленого будівництва і ревіталізації депресивних територій), а також мегаполіси цих регіонів як «полюси постіндустріального зростання».

Мета економічної політики ЕПЗЖБ в мегаполісах старопромислових регіонів (СПР) – створення регуляційних, нормативно-правових, адміністративних механізмів та інструментів для гармонічного прискореного зростання сукупного капіталу СПР за рахунок створення здорового та неагресивного до навколишнього середовища екологічного (зеленого) житла, виробництво та реалізація якого (на відповідному ринку) забезпечує позитивні мультиплікативні соціально-економічні ефекти.

Специфіка виникнення та розвитку мегаполісів старопромислових регіонів та їхні сучасні ознаки впливають на особливості зеленого житлового будівництва, як наприклад:

✓ сучасний креативний клас формується в умовах планувальних та архітектурних течій «нового урбанізму»;

✓ в разі схильності до трудової міграції як професійного зростання формується попит на екологічні житлові простори, що беруться в оренду (і в цьому випадку мова йде про багатоповерхові будинки) – ця поведінка характерна для відносно молодих мешканців (до 35 – 40 років);

✓ зі зростанням доходів та більшої схильності до проживання на одному місці формується попит на приватні одно- двоповерхові зелені житлові будівлі, за можливістю «активні», «розумні», з екологічних матеріалів.

Автори вважають, що в результаті впровадження економічної політики зеленого житлового будівництва в мегаполісах СПР України будуть спостерігатись системні мультиплікативні ефекти економічного, соціального та екологічного характеру.

Задля досягнення мети економічної політики ЕПЗЖБ в мегаполісах СПР України особами, що приймають рішення (ОПР), мають бути вирішені завдання організаційного, аналітичного, мотиваційного, прогностичного та іншого характеру.

Обґрунтування вирішення завдань економічної політики ЕПЗЖБ як приклад системного дослідження має зводиться в кінцевому підсумку до пошуку простоти в складному, пошуку ефективних засобів дослідження та управління складними економічними та іншими об'єктами. І щодо кожного завдання економічної політики має бути створено відповідне інформаційно-аналітичне забезпечення.

Забезпечення може бути визначене як задоволення певних потреб та інтересів суб'єкта діяльності. Потреби та інтереси можуть бути у вигляді певних ресурсів: продовольчих, фінансових, технологічних, інформаційних, матеріально-технічних, сировинних, фахово-трудова та інше.

Термін «інформаційно-аналітичне» представляє собою складний прикметник, роль якого зводиться до того, щоб звузити значення слова «забезпечення» до рівня конкретної сфери застосування, а саме:

- інформаційної – відносно самостійної діяльності спеціально підготовлених фахівців, зайнятих пошуком, відбором, обробкою, накопиченням, узагальненням; збереженням інформаційних одиниць

- аналітичної – як похідний другий етап процесу інформаційно-аналітичного забезпечення в системі управління будь-якого механізму:

виробництво спеціально підготовленими фахівцями, на підставі наявних інформаційних одиниць і складних розумових процесів, нового знання.

Це процес збору, передачі, переробки, зберігання та видачі (відображення), а також використання інформації з метою здійснення ефективної діяльності органів управління.

Інакше кажучи, інформаційно-аналітичне забезпечення – комплекс заходів із збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на суб'єктів діяльності функцій та завдань.

Для виконання функцій та завдань економічної політики житлового будівництва необхідно інформаційно-аналітичне забезпечення як комплекс заходів із збору, опрацювання (оцінки) та використання специфічної інформації у вигляді індикаторів та індексів, зрозумілих для осіб, що приймають рішення.

Оскільки інформаційно-аналітична діяльність – особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням та поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної та економічної діяльності [3, с. 38], тому систему інформаційно-аналітичного забезпечення управління слід визначити як взаємозалежну та, відповідним чином, сформовану сукупність організаційних, організаційно-правових, інформаційних, методичних, програмно-технологічних компонентів, що забезпечує необхідну якість прийнятих управлінських рішень за рахунок раціонального використання інформаційних ресурсів та інформаційних технологій.

Для управлінської сфери, політики та економіки важливим є не стільки своєчасне ознайомлення з первинною інформацією, скільки випереджувальне виявлення проблемних ситуацій і прогноз розвитку подій. Необхідність в отриманні саме такої інформації зумовлена переходом владних структур до прогностичних форм діяльності з використанням багатоваріантних моделей розвитку подій, що потребує не просто констатації фактів для доведення тієї чи іншої тези, а системного підходу до розв'язання проблеми в цілому на основі поєднання інтелектуальних здібностей з функціональними можливостями сучасних автоматизованих інформаційних систем.

Отже, інформаційно-аналітична діяльність – це сукупність дій та заходів на основі концепцій, методів і засобів, нормативно-методичних матеріалів для збору, накопичення, обробки та аналізу даних на основі

інформаційних технологій [4], у процесі реалізації якої особливої ваги набуває систематичність визначення кола питань, що виникають у процесі базової діяльності споживача інформації, їх аналіз та прогнозування тенденцій розвитку.

Передбачення шляхів розвитку ситуації потребує узагальнення відомостей та їх оцінки, тобто використання методів узагальнення, абстрагування, моделювання, які повинні базуватись на певних принципах (Табл.1).

Таблиця 1 - Принципи при проведенні інформаційно-аналітичної діяльності органами державної влади та місцевого самоврядування

Принцип	Зміст
Цілеспрямованість	Орієнтація на досягнення конкретних цілей вирішуваних завдань
Системність	Комплексний аналіз розв'язуваних проблем з урахуванням їх місця, ролі та взаємозв'язків у структурі
Актуальність	Відповідність потребам практики, своєчасність отримання та готовності результатів аналітичної діяльності в зручному для замовника вигляді та формі
Активність	Проведення аналітичної діяльності та оформлення її результатів незалежно від запитів користувачів
Ініціативність	Виявлення проблем, формулювання завдань і способів їх вирішення
Достовірність	Облік істинності вихідних даних аналізу, точності кількісних даних та розрахунків, ступенів об'єктивності та обґрунтованості висновків, оцінок і пропозицій
Об'єктивність	Неупереджене ставлення аналітика до дослідження та його результатів
Повнота	Використання всієї наявної інформації, що стосується справи
Безперервність	Постійний моніторинг ситуації
Гнучкість	Швидка адаптація до змін ситуації
Обґрунтованість	Отримання аргументованих результатів

Джерело: [11]

Саме орієнтація на передбачення, виявлення тенденцій розвитку ситуації обумовлює переважне застосування різних аналітичних методів

опрацювання інформації: інформаційний аналіз, джерелознавчий, ситуаційний, контент-аналіз тощо.

Незалежно від напрямку діяльності інформаційно-аналітична робота охоплює певні операційні процедури (рис. 1).

Підсумовуючи вищезазначене ми можемо сформулювати цільові завдання, що виступають орієнтиром досягнення мети та структуру інформаційно-аналітичного забезпечення регіональних програм екологічного зеленого житла (Табл. 2).

*Рис. 1. Операційні процедури інформаційно-аналітичної роботи
Побудовано авторами*

Зазначене має не суто наукове пояснення, а більш прикладне значення. Тому інформаційно-аналітичний продукт стає основою для прийняття посадовими особами держави та суб'єктів господарювання практичних управлінських рішень.

В результаті дослідження має бути отримана інформаційно-аналітична розробка – це підсумкові прикладні знання, висновки щодо:

1) реальності причинно-наслідкових зв'язків, їх характеру; 2) тенденцій розвитку явищ, процесів, подій; 3) характеру відповідних наслідків певних процесів та дій; 4) визначення ознак, що вказують на ступінь визрівання ризиків, викликів, загроз; а також 5) відповідні пропозиції щодо практичних дій, спрямованих на вирішення проблеми, що існує або зароджується.

Таблиця 2 - Інформаційно-аналітичне забезпечення регіональних програм екологічного зеленого житла

Орієнтири досягнення мети (три цільові завдання, <i>objectives</i>):	Тип й структура інформаційно-аналітичного забезпечення (ІАЗ)
Перше: прогресивні зміни будівельного сектору України в загальноєвропейському ринку будівельних послуг; інтеграція до регуляційного та адміністративно-правового поля ЄС	<i>Аналітична частина:</i> представлення в зручному для суб'єктів політики вигляді результатів сукупної оцінки будівельного ринку ЄС та України (бажано за спільним переліком індикаторів) <i>Інформаційна частина:</i> виявлення переліку вихідних індикаторів, організація їх збору та обробки відповідно авторській методиці позиціонування
Друге: відданість (через механізми економічної політики) критеріям сталого розвитку (<i>sustainable development</i>) суспільства (гармонічне розширене відтворення економічної, соціальної та екологічної складових суспільного капіталу)	<i>Аналітична частина:</i> оцінка рівня та динаміки (відповідно бажаних критеріїв) сталого розвитку суспільства; яка може легко відображатися в символах, зрозумілих суб'єктам політики задля обрання відповідних механізмів регулювання <i>Інформаційна частина:</i> виявлення переліку вихідних індикаторів, організація їх збору та обробки відповідно авторській методиці індексної оцінки
Третє: територіальна специфічність програм, механізмів та інструментів ЕПЗЖБ для зближення (<i>cohesion</i>) рівнів сталого розвитку <i>Довідково:</i> 2 та 3 завдання реалізують концепцію екосправедливості «між поколіннями» (GRS) та «в рамках покоління» (ISD)	<i>Аналітична частина:</i> виявити (або розробити власну) індексну методику комплексної оцінки системи економічних, екологічних та соціальних чинників сталого розвитку; виявити тенденції дивергенції (або конвергенції) рівнів сталого розвитку як результат дії специфічних програм та інструментів ЕПЗЖБ <i>Інформаційна частина:</i> обґрунтувати перелік вихідних (первинних) індикаторів та їхніх груп, організація їх збору та обробки: нормалізації (стандартизації) та зведення до єдиного індексу сталого розвитку; накопичення результатів обробки та відображення із застосуванням графічного, картографічного методів

Побудовано авторами

Таким чином, запропонована система етапів інформаційно-аналітичного забезпечення надає можливість сформулювати цілі завдань та представити їх структуру в вигляді аналітичної та інформаційної частини, що слугує базисом для прийняття управлінських рішень.

Висновки. Становлення інформаційно-аналітичної системи підтримки управлінських рішень економічної політики держави формує основу для органів державної влади і місцевого самоврядування щодо проведення оперативного і повного аналізу та оцінки стану в усіх сферах діяльності суспільства. Постановка етапів інформаційно-аналітичної роботи надає можливість практичного застосування в сфері економічної політики, що було доведено на прикладі реалізації програм екологічного зеленого будівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Завора Т. М. Формування житлової політики регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Завора Таїна Миколаївна; Полтавський національний технічний університет ім. Ю. Кондратюка. – Полтава, 2008. – 21 с.
2. Коваленко О. М. Організаційно-економічні механізми регулювання процесу відтворення житла в умовах ринкових трансформацій : дис. ... канд. екон. наук : 08.02.03 / Коваленко Олександр Миколайович ; НАН України. Інститут економічного прогнозування. – К., 2000. – 261 с.
3. Політична аналітика в системі публічного управління / С.О. Телешун, С.В. Сьомін, О.Р. Титаренко [та ін.]. – К.: НАДУ, 2008. – 284 с.
4. Сілкова Г. Інформаційно-аналітична діяльність як напрям інформаційної діяльності / Г. Сілкова // Вісн. Кн. Палати. – 1999. – С. 15 – 16.
5. Трофимова В. В. Трансформація економічних функцій держави в умовах становлення глобальної економіки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://ua.convdocs.org/docs/index-38292>
6. Лагутін В.Д. Економічна політика держави: сутність, етапи, механізми [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ief.org.ua/Arjiv_ET/Lagutin3406.pdf
7. Горбатенко В. П. Політичне прогнозування : навч. посіб. / В. П. Горбатенко, І.О. Бутовська. – К. : МАУП, 2005. – 152 с.
8. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 5-те вид. / Л.І. Дідківська, Л. С. Головка. – К. : Знання, 2006. – 213 с.

9. Крушельницька Т. П. Політика економічна / Т. П. Крушельницька // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. – Т. 4: Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Їжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. – Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2011. – С. 500–503.
10. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 51. – Ст. 548.
11. Дяченко Н. П. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування / Н. Дяченко. // Публічне адміністрування: теорія та практика. - 2013. - Вип. 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_2_14

УДК 330.341.1+330.341.2

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ - ЗАПОРУКА
УСПІШНОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ****Штефан Н М., к.т.н***ДВНЗ «Національний гірничий університет», м. Дніпро*

У статті розглянуто структуру промисловості за технологічними укладами, джерела фінансування інноваційної діяльності, проаналізовано обсяг виконаних наукових і науково-технічних робіт та інших факторів, що впливають на успішність інноваційного розвитку країни. Проведений аналіз сучасного стану інноваційного середовища країни виявив орієнтацію економічної політики держави на збереження економічної моделі розвитку держави, що ґрунтується на низько технологічних укладах промисловості. Проведене дослідження дало змогу встановити необхідність перетворення інституціонального середовища країни. Метою дослідження є розробка і обґрунтування удосконалення інституціонального механізму, як складової фінансового механізму, що створює організаційно-нормативні умови стабільної роботи суб'єктів господарювання у сфері фінансів. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в можливості їх використання під час формування відповідної законодавчої бази розвитку підприємництва.

Ключові слова: інституціональне середовище, інноваційний потенціал, фінансові результати

UDC 330.341.1+330.341.2

**INSTITUTIONAL REFORMS – PLEDGE TO SUCCESSFUL
INNOVATION DEVELOPMENT IN UKRAINE****Shtefan N., PhD in Techn.Sc.***National Mining University, Dnipro*

The article describes the structure of the national industry in terms of level of technologies, sources of innovative activity financing. The volumes of scientific and technical works performed are being analyzed, as well as other factors of successful innovative development of the national industry. The conducted analysis of the current state of innovative conditions has revealed the orientation of national economic policy on preserving the economic model of development based on the low-technology sectors of the national industry. The conducted studies made possible to establish the need to transform the institutional environment. The purpose of the study is to develop and justify the improvement of the institutional mechanism, as a component of the financial mechanism that creates the organizational and regulatory conditions for the stable operation of businesses within the field of finance. The practical significance of the

research obtained results is that they may be used in the formation of an appropriate legislative framework for the development of entrepreneurship.

Keywords: institutional environment, innovative potential, financial results

Актуальність проблеми. Розвиток економіки країни завжди пов'язаний з інноваціями, які започатковують нові технологічні уклади. Світова економіка протягом останніх десятиліть характеризується суттєвим зростанням ролі наукомістких, високотехнологічних виробництв, розвиток яких визначається головним чином інтенсивним використанням знань і широким впровадженням інновацій у різні сфери економічного та суспільного життя. В Україні цей показник не тільки низький, але й має негативну тенденцію розвитку. Тому проблема оздоровлення економіки країни за рахунок інноваційного потенціалу шляхом перетворення інституційного середовища є актуальною задачею сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми формування інституціонального середовища розглядалися в роботах Д.Норта[6], О. Вільямсона[7], Дж.Окслі [8], А.М.Олейника [9], С.О.Кузнецова [10], Р.І.Капелюшнікова [11], А.А.Ткача [12]. Проте необхідність забезпечення інноваційного розвитку в Україні зумовлює необхідність удосконалення чинного фінансово-господарського механізму та інституціонального механізму як його складової.

Метою дослідження є розробка і обґрунтування удосконалення інституціонального механізму, як складової фінансового механізму, що створює організаційно-нормативні умови стабільної роботи суб'єктів господарювання у сфері фінансів..

Виклад основного матеріалу. Економічний розвиток країни і світу в цілому визначається впровадження інновацій у різні галузі і сфери економіки та соціальної сфери.

Аналіз обсягу реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) країни за видами економічної діяльності у 2010-2016 роках виявив наступну тенденцію: частка продукції тих видів діяльності, які відносяться до четвертого – шостого технологічних укладів (який базується на розвитку генної та біоінженерії, нанотехнологій, енергозберігаючих, інноваційних космічних технологій), складає невелику частину і має негативну тенденцію до подальшого зменшення. Так, питома вага виробництва коксу, продуктів нафтоперероблення

зменшилось з 7.2% у 2010 році до - 3,2% у 2016 році; виробництва хімічних речовин і хімічної продукції - зменшилось з 3.1% у 2010 році до - 2,8% у 2016 році; виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції - 4,4%, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування - зменшилось з 19.1% у 2010 році до - 14,9% у 2016 році; виробництва електричного устаткування - зменшилось з 1.5% у 2010 році до - 1,2% у 2016 році; виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції зменшилось з 0.7% у 2010 році до 0,6% у 2016 році [2].

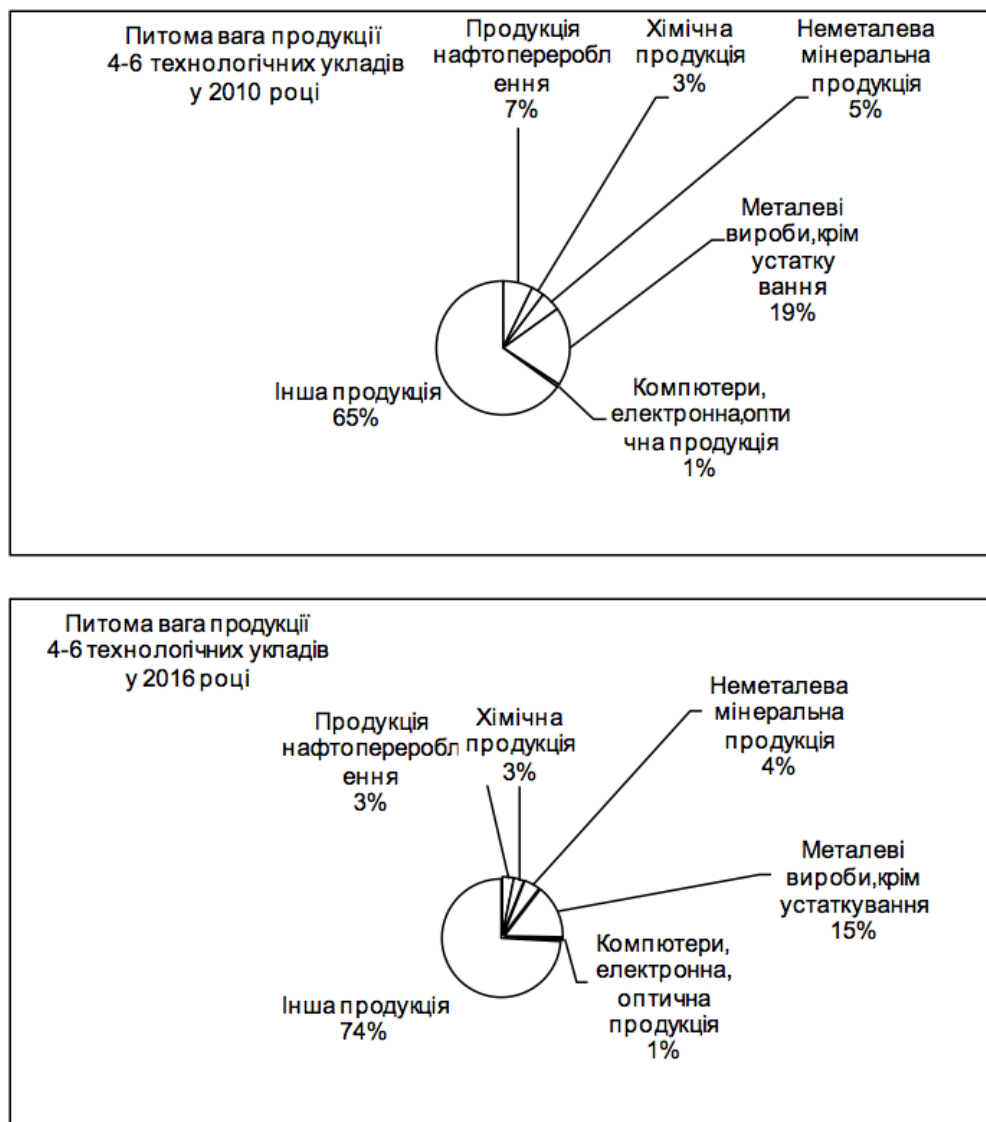

Рис. 1 Питома вага промислової продукції 4-6 технологічних укладів у її загальному обсязі у 2010 та 2016 роках
Джерело: [2]

Зросло лише виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів і зросло майже в 2 рази: з 0,7% у 2010 році до 1,2% у 2016 році [2].

У той же час, частка видів діяльності, що відносяться до більш низьких технологічних укладів, є значно більшою і має тенденцію до подальшого збільшення. Так, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів збільшилось з 18,0% у 2010 році до 21,6% у 2017 році; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря досягло 26,7% у 2016 році в порівнянні з 2010 роком, коли це складало 20,8%. Питома вага продукції добувної промисловості і розроблення кар'єрів – збільшилась з 10,0% у 2010 році до 11,2% у 2016 році.

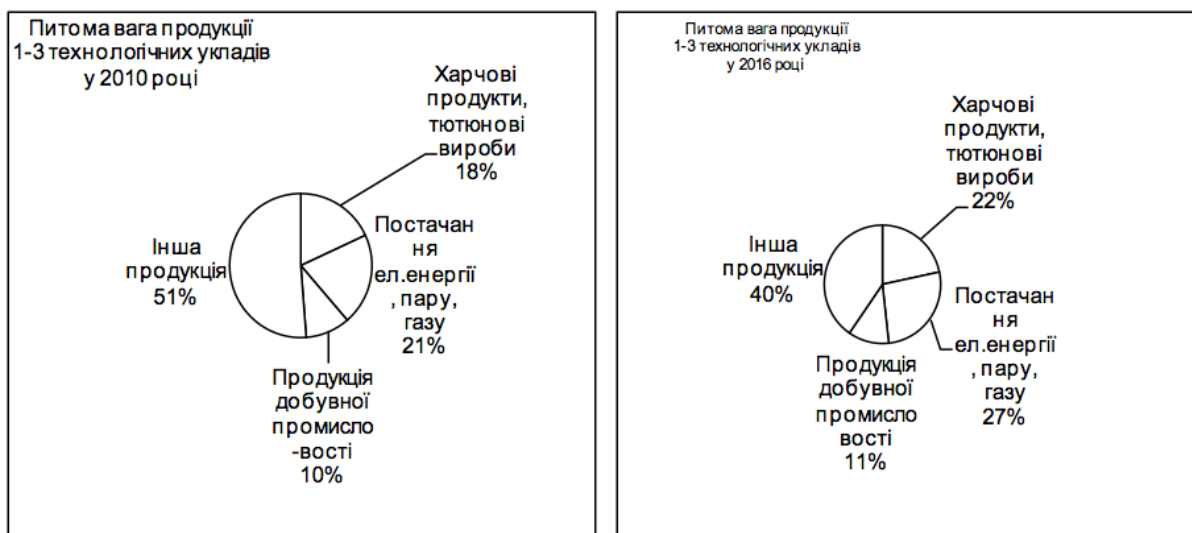

Рис.2 Питома вага промислової продукції 1-3 технологічних укладів у її загальному обсязі у 2010 та 2016 роках
Джерело: [2]

Складається враження, що країна харчується, лікується і спустошує надра [2]. Виправити ситуацію можна за допомогою успішного інноваційного розвитку країни на базі посилення ролі наукової діяльності, розвиток якої, в свою чергу, залежить від її фінансування. Згідно Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»: «Держава забезпечує бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка валового внутрішнього продукту України» [1, ст.48, п.2]. Виконання ст.48, пункт 2 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» не було дотримано в жодному році 21 сторіччя (табл.1) [3].

Таким чином, загальною проблемою науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні є зменшення обсягів фінансування з державного бюджету, недофінансування або припинення фінансування наукових та науково-технічних програм.

Фінансування інноваційної діяльності стало «особистою» справою суб'єктів господарювання, що здійснюється за рахунок власного капіталу на рівні 95 -97% від загального обсягу фінансування, а сума власних коштів суб'єктів господарювання є недостатньою для розширеного інноваційно-технологічного відтворення промислового виробництва та здійснення реструктуризації економіки на основі впровадження науково-технічних досягнень (табл.2).

Таблиця 1 - Питома вага витрат на інноваційну діяльність у ВВП України, %

Роки	Номінальний валовий внутрішній продукт України, млн. грн.	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність, млн.грн.	Питома вага витрат на інноваційну діяльність у ВВП України, %
2000	170070	1757,1	1.03
2001	204190	1971,4	0.97
2002	225810	3013,8	1.33
2003	267344	3059,8	1.14
2004	345113	4534,6	1.31
2005	441452	5751,6	1.30
2006	544153	6160,0	1.13
2007	720731	10821,0	1.50
2008	948056	11994,2	1.27
2009	913345	7949,9	0.87
2010	1082569	8045,5	0.74
2011	1316600	14333,9	1.09
2012	1408889	11480,6	0.81
2013	1454931	9562,6	0.66
2014	1566728	7695,9	0.49
2015	1979458	13813,7	0.70
2016	283182	23229,5	0.97

Джерело: [3]

Фінансування інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету за останні двадцять років коливається в межах 0.4- 3.04%. Але використання навіть цих обмежених коштів не спрямовується у визначені державою пріоритетні напрями інноваційної діяльності, значна їх частина надається добувним підприємствам, низькотехнологічним і середньо низькотехнологічним виробництвам (металургії, хімії). Такий галузевий розподіл державних коштів консервує існуючу застарілу технологічну структуру виробництва.

Залучення кредитних коштів дозволяє підприємствам розширювати інноваційно-технологічний базис виробництва, проте в умовах дорогих кредитних ресурсів мало рентабельні підприємства промисловості є неплатоспроможними позичальниками, для яких залучення довгострокового кредитування для здійснення інноваційної діяльності є практично недоступним.

Така економічна модель розвитку не формує внутрішній платоспроможний попит на інновації, не передбачає інвестицій у людський капітал, не створює стимулів до інноваційної діяльності, призводить до занепаду науки і освіти, оскільки за такої моделі не формується попит на кваліфікованих працівників. Кількість працівників наукових організацій зменшилась з 182484 чол. у 2010 році до 97912 чол. у 2016 році (майже в 2 рази) [4].

Таблиця 2 - Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні, млн. грн.

	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів							
		власних		державного бюджету		іноземних інвесторів		інші джерела	
2000	1757,1	1399,3	79,65	7,7	0,44	133,1	7,56	217,0	12,35
2001	1971,4	1654,0	83,90	55,8	2,83	58,5	2,97	203,1	10,30
2002	3013,8	2141,8	71,07	45,5	1,51	264,1	8,76	562,4	18,66
2003	3059,8	2148,4	70,21	93,0	3,04	130,0	4,25	688,4	22,50
2004	4534,6	3501,5	77,22	63,4	1,40	112,4	2,48	857,3	18,90
2005	5751,6	5045,4	87,72	28,1	0,49	157,9	2,75	520,2	9,04
2006	6160,0	5211,4	84,60	114,4	1,86	176,2	2,86	658,0	10,68
2007	10821,0	7969,7	73,65	144,8	1,34	321,8	2,97	2384,7	22,04
2008	11994,2	7264,0	60,56	336,9	2,81	115,4	0,96	4277,9	35,67
2009	7949,9	5169,4	65,02	127,0	1,60	1512,9	19,03	1140,6	14,35
2010	8045,5	4775,2	59,35	87,0	1,08	2411,4	29,97	771,9	9,60
2011	14333,9	7585,6	52,92	149,2	1,04	56,9	0,40	6542,2	45,64
2012	11480,6	7335,9	63,90	224,3	1,95	994,8	8,67	2925,6	25,48
2013	9562,6	6973,4	72,92	24,7	0,26	1253,2	13,11	1311,3	13,71
2014	7695,9	6540,3	84,98	344,1	4,47	138,7	1,80	672,8	8,75
2015	13813,7	13427,0	97,20	55,1	0,40	58,6	0,42	273,0	1,98
2016	23229,5	22036,0	94,86	179,0	0,77	23,4	0,10	991,1	4,27

Джерело: [2]

Аналіз обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт за останні 20 років виявив також зниження питомої ваги обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП з 1.36% у 1996 році до 0.98% у 2005 році і до 0.6% у 2015 році [4]. А розвиток країни неможливий без всебічного та постійного використання нововведень, постійного перетворення наукових знань у технології та науково-технічні розробки для виробництва.

Стан інноваційного розвитку визначається перш за все глобальним інноваційним індексом, дослідженням інноваційного клімату країн, що проводяться з 2007 року. Глобальний інноваційний індекс складається з 7 ключових елементів: інститути, людський капітал, інфраструктура, ринковий досвід, бізнесовий досвід, науково-практичні результати та результати творчої діяльності. Інноваційний розвиток України за міжнародними показниками інноваційності представлений в табл.3.

Як свідчать отримані дані, достатньо високий результат Україна має по елементу „людський капітал і дослідження” і за „отримані знання та технології (науково-практичні результати)”. За останнім елементом позиція України щороку зміцнюється. Україна має добре розвинену систему освіти, значний науковий базис, а також деякі технологічні ноу-хау, що успішно втілені в окремих сферах. Це характеризує більш значний інноваційний потенціал в порівнянні з країнами які мають співставну величину ВВП. Питання залишається в тому, наскільки ефективно Україна зможе використовувати цю перевагу.

Таблиця 3 - Інноваційний розвиток України за міжнародними показниками інноваційності (позиція в рейтингу)

Назва показника	2010	2011	2012	2014	2015	2016
Глобальний інноваційний індекс		60	63	63	64	56
інститути	101	103	117	103	98	101
людський капітал і дослідження	36	40	48	45	36	40
інфраструктура	68	101	98	107	112	99
ринковий досвід	86	64	68	90	89	75
бізнесовий досвід	74	45	51	87	78	73
науково-практичні результати	75	40	30	38	34	33
результати творчої діяльності	47	70	83	77	75	58

Джерело: [5]

Стан інноваційного розвитку України, який, з одного боку, пояснюється застарілою матеріальною базою країни, а, з іншого, характеризується високим інтелектуальним показником кадрового потенціалу країни, може бути поліпшений за рахунок вирішення проблем інституціонального розвитку країни. Якщо розглянути елементи глобального інноваційного індексу, то можна відзначити, що найнижче значення Україна має по елементу „інфраструктура” та „інститути”, що

ще раз підкреслює важливість проблеми інституціонального перетворення.

Таким чином, однією з умов реальних перетворень в Україні, її економічного оздоровлення за рахунок інноваційного потенціалу, є формування інституційного середовища, що має назву "національні інноваційні системи".

Сучасна теорія управління інноваціями приділяє особливу увагу інституціональним методам і механізмам відтворення інновацій.

Механізми інноваційної економіки можуть працювати ефективно тільки за наявності певного набору інститутів, тому процес формування інноваційного потенціалу повинен протікати паралельно з формуванням відповідного інституціонального середовища (табл.4).

Таблиця 4 - Визначення поняття «Інституціональне середовище»

№ з/п	Визначення і тлумачення поняття	Автор
1	Інституціональне середовище — це рамки укладення інституціональних угод (договорів між окремими індивідами, спрямованими на зниження трансакційних витрат	Д. Норт [6, С. 6]
2	Інституціональне середовище —правила гри, що формують контекст, у якому здійснюється економічна діяльність (звичаї, норми, політика, судова система, право власності і контрактне право —параметри (що варіюються), які змінюють конкурентні витрати управління)	О. Вільямсон [7, С. 36]
3	Інституціональне середовище — набір політичних, економічних, соціальних і юридичних угод, що встановлюють основу для виробництва та обміну	Дж. Окслі [8, С. 283]
4	Інституціональне середовище (економічна конституція, інституціональна структура економіки, інституціональні рамки) — характеристики зовнішнього середовища, що є значимими для економічної діяльності, сукупність цінностей, формальних і неформальних норм, які впливають на співвідношення стимулів у діяльності та обумовлюють досягнення мінімальної згоди між людьми	А. М. Олейник [9, С. 401]
5	Інституціональне середовище (у структурі національної інноваційної системи) — комплекс інститутів правового, фінансового і соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси і мають національне коріння, традиції, політичні й культурні особливості	С. О. Кузнецова [10,С.37]
6	Інституціональне середовище — сукупність основних соціальних і юридичних норм, яка утворює базис для виробництва, обміну і споживання	Р. І. Капелюшніков [11, С. 39]
7	Інституціональне середовище —це рівень підприємницького й управлінського потенціалу, а також соціологічної та правової системи	А.А. Ткач [12, С. 43]

Джерело: складено автором на основі [6-12]

Таким чином, інституціональне середовище - це сукупність формальних і неформальних інститутів, що діють на цей час і визначають основні напрями розвитку суспільства.

Для становлення інноваційної економіки необхідно сформувати інституціональне середовище, яке визначатиме напрями розвитку, форми, взаємозв'язки і взаємодії економічних суб'єктів.

Сучасний стан інноваційного середовища України характеризується:

- орієнтацією економічної політики держави на збереження економічної моделі розвитку країни, яка ґрунтується на низько технологічних укладах і збереженні тих видів господарської діяльності, які забезпечують доходи рентного типу. Це призводить до зниження попиту на інновації і не сприяє розвитку конкурентного середовища;

- орієнтацією економічної політики держави на дешеву робочу силу, якість освіти якої не дозволяє оволодівати новітніми технологіями, що також призводить до зниження попиту на інновації;

- недостатністю інституційного забезпечення інноваційної діяльності, що призводить, зокрема, до недосконалості нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності;

- недостатністю рівня захисту інтелектуальної власності;

- недостатніми темпами реформ в економічній та адміністративній сферах.

Найбільш небезпечним в даній ситуації є те, що Україна втрачає свої переваги щодо розвиненої системи освіти, значного наукового бізнесу (який зменшується в результаті недостатньо фінансування) і це призводить до знецінення «Людського потенціалу» країни; відтоку кращих людських ресурсів до інших країн з розвинутою економікою, а економіка України в рамках світового господарства може конкурувати насамперед за рахунок дешевої робочої сили. Таким чином, скорочується попит на якісну освіту, а це вже загроза становленню інноваційної економіки України в перспективі.

Необхідність забезпечення інноваційного розвитку в Україні зумовлює необхідність удосконалення чинного фінансово-господарського механізму (сучасного інструментарію державного впливу на економічні і соціальні процеси).

Інституціональний механізм, як складова фінансового механізму, створює організаційно-нормативні умови стабільної роботи суб'єктів

економіки у сфері фінансів, законодавчо закріплюючи економічні відносини, що складаються; сприяє ефективній реалізації поставлених державою цілей і завдань.

Проблема формування нових інститутів є актуальною для України. Ця проблема може бути вирішена як шляхом «запозичення» інститутів у розвинутих країн, які готові оплатити витрати на «імітацію або повторення» своїх інститутів, тому що інституціональна подібність країн полегшує економічні контакти, розширює ринкові межі; так і шляхом створення або шляхом модернізації власних інституціональних форм фінансової системи.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» в якості початку змін моделі економічного розвитку передбачає створення ефективної інституційної системи запобігання та протидії корупції, незалежного судочинства [13].

Вплив держави на інноваційно-економічний розвиток країни здійснюється насамперед через податкову політику. Необхідно в перспективі забезпечити перетворення доходної (а не видаткової) частини бюджету, насамперед, податків, у найважливіший інструмент фінансового впливу на економіку.

Якщо проаналізувати фінансовий результат роботи підприємств України за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні і малі, то можна відмітити, що чим менше розмір підприємства, тим більша питома вага прибуткових підприємств.

Так питома вага прибуткових підприємств серед великих підприємств – 51.8% у 2014 році і 55.7% у 2015 році і 65.8% у 2016 році, серед середніх – 62.6% у 2014 році і 71.7% у 2015 році та 76.4% у 2016 році, а серед малих підприємств – більше ніж 66.5% у 2014 році і 73.9% у 2015 році та 73.3% у 2016 році. (таблиця 5).

Але, якщо проаналізувати дані таблиці 5, можна відмітити:

1. Динаміка прибуткових підприємств.

Питома вага прибуткових великих і середніх підприємств зростає, тоді як питома вага малих прибуткових підприємств хоча і незначно, але знижується.

2. Аналіз загального фінансового результату.

Питома вага підприємств, які одержали прибуток за останні три роки коливається в межах 66,3 -73,4%. Але, порівнявши абсолютну суму

прибутків і збитків підприємств видно, що в 2014-2015 році збитки майже в 2 рази перевищували прибутки підприємств і лише у 2016 році прибутки підприємств на 15% перевищили збитки. Така тенденція спостерігається на великих і середніх підприємствах і лише малі підприємства до цих пір не можуть подолати цю негативну тенденцію, хоча розрив між сумою прибутків і збитків скоротився і тепер збитки малих підприємств перевищують їх прибутки не в 2-4 рази, а лише на 22,4%.

3. Порівняльний аналіз загальної суми податків підприємств у бюджети різних рівнів.

Таблиця 5 - Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства у 2014-2016 р.р., (млн.грн.)

Показники	Фінансовий результат до оподаткування	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього- 2014	-564376,8	66,3	233624,7	33,7	798001,5
2015	-348445,4	73,7	387532,9	26,3	735978,3
2016	69887,8	73,4	443012,1	26,6	373124,3
по великих підприємствах-2014	-189934,1	51,8	81040,7	48,2	270974,8
2015	-145576,8	55,7	105290,8	44,3	250867,6
2016	61222,7	65,8	158665,9	34,2	97443,2
по середніх підприємствах-2014	-199180,3	62,6	103427,9	37,4	302608,2
2015	-91139,9	71,1	186770,4	28,9	277910,3
2016	32816,5	76,1	177033,7	23,9	144217,2
по малих підприємствах-2014	-175262,4	66,5	49156,1	33,5	224418,5
2015	-111728,7	73,9	95471,7	26,1	207200,4
2016	-24151,4	73,3	107312,5	26,7	131463,9
у тому числі по мікропідприємствах-2014	-100967,0	66,9	18697,5	33,1	119664,5
2015	-57961,0	73,6	33065,0	26,4	91026,0
2016	-34639,9	72,3	37963,0	27,7	72602,9

Джерело: [14]

Якщо врахувати, що великі і більша частина середніх підприємств знаходячись на традиційній системі оподаткування сплачують податки до бюджету лише закінчуючи рік з прибутком, а малі підприємства (які в основному знаходячись на спрощеній системі оподаткування, сплачують податки незалежно від фінансового результату), то має сенс проаналізувати абсолютні суми податків підприємств різного розміру до бюджетів різних рівнів на базі аналізу обсягу реалізованої продукції, (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі (таблиця 6).

Виходячи з даних табл.5 загальний фінансовий результат великих і середніх підприємств (ЗФР), які одержали прибуток у 2016 році складає:

$$\text{ЗФР} = 158665,9 + 177033,7 = 335699,6 \text{ млн. грн.}$$

Податок на прибуток (ПП), який складає 18% від прибутку до оподаткування в даному випадку дорівнює:

$$\text{ПП} = 0,18 \cdot \text{ЗФР} = 60425,928 \text{ млн. грн}$$

Таблиця 6 - Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг) підприємств у 2016 році, млн.грн.

Показники	Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн.грн.	Питома вага обсягу реалізованої продукції, (товарів, послуг), у % до загального обсягу реалізації
Великі підприємства	2391454,3	38,3
Середні підприємства	2668695,7	42,8
Малі підприємства	1177385,2	18,9
Усього	6237535,2	100,0

Джерело: [14]

Згідно даних табл.6 загальний дохід малих підприємств у 2016 році склав 1177385,2 млн.грн. Єдиний податок (ЄП=5%) дорівнює:

$$\text{ЄП} = 0,05 \cdot 1177385,2 = 58869,26 \text{ млн. грн}$$

Результат вражає. Тому одним з напрямків удосконалення фінансових важелів забезпечення стійкості розвитку національної економіки є удосконалення податкової політики та ефективний розвиток середнього і малого бізнесу.

Основними видами податкової підтримки інноваційної діяльності підприємств є:

- податкові кредити (відстрочка по сплаті податків на певний період);
- прискорена амортизація устаткування, що придбане для впровадження інноваційних проектів. Списання витрат у перший рік зменшує поточні доходи бюджету, але збільшує базу податків на прибуток у наступні роки. Крім того, нове устаткування збільшить обсяг

виробництва продукції, що також вплине на збільшення бази податків наступних років;

- встановлення інвестиційної премії з податку на прибуток у розмірі 100% в рік впровадження інноваційних проектів, якщо програма інноваційного розвитку підприємства і в наступному році передбачає впровадження іншого інноваційного проекту. Це може стати стимулом для розподілу прибутку не на користь споживання, а на користь інвестицій інноваційного характеру.

Висновки. Таким чином, на успішність інноваційного розвитку України негативно впливають: недостатній рівень фінансування науково-дослідних робіт; слабкий розвиток інфраструктури трансферу технологій; недосконалість податкової системи і повільний розвиток ефективних форм інноваційної діяльності; технологічна структура виробництва країни, яка не формує внутрішній платоспроможний попит на інновації, не передбачає інвестицій у людський капітал, не створює стимулів до інноваційної діяльності, призводить до занепаду науки і освіти, оскільки за такої моделі не формується попит на кваліфікованих працівників. Це призводить до зниження рівня “інтелектуалізації” експортної продукції країни.

Для вирішення цих проблем необхідно: створювати нові структури-учасники інноваційної діяльності; продовжувати розвивати систему освіти та науковий базис країни; розвивати системи соціального та економічного інвестування; активізувати використання ресурсів комерційних організацій; забезпечити державну підтримку інноваційного підприємництва, створення механізмів і стимулів для підвищення зацікавленості у впровадженні нововведень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України « Про наукову і науково-технічну діяльність».-Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016,№3.
2. Статистична інформація. Економічна статистика /Промисловість.- [Електронний ресурс]- Режим доступу: - <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. ВВП України: структура і динаміка (2002-2017 р.р) .- [Електронний ресурс]- Режим доступу: - [http://www. Index.minfin.com.ua](http://www.Index.minfin.com.ua)
4. Статистична інформація. Економічна статистика / Наука, технології та інновації.- [Електронний ресурс]- Режим доступу: - <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Global innovation Index .- [Електронний ресурс]- Режим доступу: - <http://www.global-innovationindex.org/> <http://www>
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А. Н. Нестеренко. - М. : Фонд "Начала", 1997. - 180 с.
7. Уильямсон О.И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая контракция» / Пер. с англ. Ю.Е. Благова, В.С. Катькало, Д.С. Славнова, Ю.В. Федотова, Н.Н. Цытович. — СПб. : Лениздат; 1996. — 702 с.
8. Oxley, J. E. Institutional environment and the mechanism of governance: The impact of intellectual property protection on the structure of inter-firm alliances // J. of Economic Behavior & Organization. 1999. № 38. P. 283-309.
9. Олейник А. Н. Конституция российского рынка // Институциональная экономика : учебник / под общ. ред. А.Н. Олейника : Инфра-М, 2005. 704 с.
10. Кузнецова С. А. Инновационный менеджмент : учеб. пособ. для вузов / С.А. Кузнецова, Н. А. Кравченко, В. Д. Маркова, А. Т. Юсупова. - Новосибирск : Изд-во Сиб. отд-ния РАН, 2005. - 276 с. - [Електронний ресурс]- Режим доступу: - https://www.ozon.ru/person/2499305/?group=div_book
11. Капелюшников Р. И. Неинституционализм. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: www.libertarium.ru/kapelushnikov
12. Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
13. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року, №5/2015 – [Електронний ресурс]- Режим доступу: - <http://www.president.gov.ua/-document/18688html>.
14. Статистична інформація. Економічна статистика /Діяльність підприємств.- [Електронний ресурс]- Режим доступу: - <http://www.ukrstat.gov.ua>

ФІНАНСИ, ПОДАТКОВА СИСТЕМА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.717.061.1

ІПОТЕЧНИЙ КРЕДИТ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

Ватаманюк О.С., к.е.н.

Чернівецький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Стаття присвячена науковому обґрунтуванню значення іпотечного кредиту та визначенню ролі іпотечного кредитування у розвитку фінансового ринку в Україні. Узагальнено теоретичні підходи до розуміння специфіки іпотечного кредитування, його принципів та функцій. Розглянуто передумови виникнення вторинного іпотечного ринку та окреслено механізм рефінансування іпотечних кредитів на основі емісії цінних паперів. Визначено, що рівень розвитку вторинного іпотечного ринку є залежним і, одночасно, обумовлює розвиток фінансового ринку країни.

Досліджено стан іпотечного кредитування в Україні, а саме: проаналізовано структуру наданих іпотечних кредитів та виявлено причини регресії вітчизняного іпотечного ринку. Виділено основні фактори, які стримують розвиток іпотечного кредитування, зокрема, низьку платоспроможність позичальників та високу відсоткову ставку за кредитами, а також обґрунтовано негативний вплив правових факторів на діяльність учасників іпотечного ринку. Запропоновано напрями розширення іпотечного кредитування з метою розвитку фінансового ринку в Україні.

Ключові слова: іпотека, іпотечний кредит, іпотечний ринок, фінансовий ринок, банк, позичальник

UDC 336.717.061.1

MORTGAGE LOAN AS AN INSTRUMENT OF DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET IN UKRAINE

Vatamaniuk O., PhD in Economics

Chernivtsi Trade and Economics Institute

of Kyiv National University of Trade and Economics

The article deals with the scientific substantiation of the importance of mortgage loans and the definition of the role of mortgage lending in the development of the financial market in Ukraine. Theoretical approaches to understanding the specifics of mortgage lending, its principles and functions are generalized. The preconditions of the emergence

of the secondary mortgage market are considered and the mechanism of refinancing of mortgage loans on the basis of the issue of securities is outlined. It is determined that the level of development of the secondary mortgage market depends on and, simultaneously, determines the development of the financial market of the country.

The conditions of mortgage lending in Ukraine are investigated. The structure of mortgages granted has been analyzed and the reasons for the regression of the domestic mortgage market have been identified. The main factors that restrain the development of mortgage lending, in particular, low solvency of borrowers and a high interest rate on loans were accentuated. The negative influence of legal factors on the activity of participants of the mortgage market are substantiated. The directions of expansion of mortgage lending with the purpose of development of the financial market in Ukraine are offered.

Keywords: mortgage, mortgage loan, mortgage market, financial market, bank, borrower.

Актуальність проблеми. Модель іпотечного ринку в Україні була сформована в умовах економічної нестабільності та правової невизначеності. Основою її функціонування стали депозитні кошти населення, а головними кредиторами – універсальні банки. Сучасні умови господарювання вимагають підвищення ефективності мобілізації й розподілу фінансових ресурсів приватного сектору економіки, розширення кола суб'єктів фінансового ринку та його збагачення інноваційними інструментами. Це обумовлено, зокрема, необхідністю рефінансування іпотечних кредитів, адже іпотечне кредитування відіграє важливу роль як у стимулюванні розвитку реального сектору економіки, так і у вирішенні житлової проблеми населення. При цьому багатofункціональність іпотечного кредиту обумовлює появу наукового інтересу й до можливостей використання іпотечного кредитування для досягнення інших макроекономічних цілей.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженню сутності, ролі та функцій іпотечного кредитування, а також передумов розвитку іпотечного ринку в Україні присвячено чимало праць вітчизняних науковців, серед яких Є.О. Бублик [3], Б.М. Гнатківський [4], І.О. Лютий, В. І. Савич та О. М. Калівошко [10], Л.А. Свистун та Ю.С. Довгаль [11], О.І. Костюкевич [12, 13] та інші. Крім цього, протягом останніх років збільшилася кількість наукових праць, у яких іпотечне кредитування та іпотечний ринок розглядаються у контексті їх ролі в розвитку національної економіки. Зокрема, іпотечний ринок як засіб досягнення мети фінансової політики держави вивчали М. Романюк

та Д. Аманжаєв [20]. Разом із цим, незважаючи на наявність ґрунтовної теоретичної бази з питань іпотечного ринку, проблематика використання іпотечного кредиту як інструменту розвитку фінансового ринку в Україні ще є недостатньо розробленою вітчизняними науковцями.

Метою дослідження є визначення ролі іпотечного кредитування у розвитку фінансового ринку в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Специфіка іпотечного кредитування у порівнянні з іншими формами банківського кредитування для кредитора полягає, насамперед, у використанні нерухомого майна як предмета застави, тобто, у якості гарантії зобов'язань позичальника. Вітчизняне законодавство трактує іпотечне кредитування як правовідносини, що виникають з приводу набуття права вимоги іпотечного боргу за правочинами та іншими документами [18]. Якщо банківський кредит – це цивільно-правові відносини, в яких кредитор зобов'язаний надати певну суму грошей в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також сплату процентів, нарахованих на таку суму [17], то основою іпотечного кредиту, як і реалізації на практиці принципу забезпеченості кредитування, є іпотека. У даному випадку доцільним є виокремлення двох підходів до розуміння сутності іпотеки – економічного та правового. Відповідно до першого з них, іпотека – це застава нерухомого майна з метою забезпечення боргового (кредитного) зобов'язання. За другим підходом іпотека – це право звернення стягнення на заставлене нерухоме майно відповідно до чинного законодавства, змісту іпотечної угоди та/або рішення суду [8, с. 116].

Отже, специфіка іпотечного кредитування обумовлює такі його принципи: тривалий період надання; визначення величини позики як частки від вартості заставленого нерухомого майна; збереження за позичальником права володіння і користування заставленою нерухомістю, а також важливість страхування ризиків кредитора й позичальника. Однією із головних умов іпотечного кредитування є також здійснення оцінки предмета застави. Якщо окреслені вище принципи іпотечного кредитування є безумовними, то щодо ризикованості іпотечного кредиту у вітчизняній фаховій літературі мають місце діаметрально протилежні думки. Зокрема, Л.А. Свистун та Ю.С. Довгаль зазначають, що для кредитора іпотечне кредитування є привабливим з огляду на стабільний дохід, порівняно низький ризик за кредитом, що

забезпечений нерухомістю, забезпечення стабільної клієнтської бази та довготривалої співпраці [11, с. 42-43]. Натомість окремі науковці вважають, що довгостроковий характер іпотечного кредиту робить його особливо ризиковим, оскільки, окрім факторів ризику ендogenous характеру, банк наражається на невизначеність майбутнього, з огляду на економічну ситуацію в країні, наприклад зростання інфляції, зниження доходів населення, зміна грошово-кредитної політики держави тощо [16, с. 255]. У даному випадку все-таки вважаємо, що перелічені вище зовнішні фактори ризику є типовими для більшості форм банківського кредитування в Україні. Крім цього, слід звернути увагу й на те, що рефінансування іпотечних кредитів, поширене у світовій практиці, дає змогу суттєво знизити ризик кредитора, передавши його іншим учасникам іпотечного ринку. Однак очевидно, що з точки зору саме позичальника, іпотечний кредит і справді несе у собі більший ризик, адже у більшості випадків ставить під загрозу житло боржника.

Іпотечний кредит є основним інструментом іпотечного ринку, а іпотечний ринок, у свою чергу, є одним із елементів фінансового ринку. Іпотечний ринок являє собою систему економічних відносин, що виникають з приводу руху позикового капіталу, забезпеченого нерухомим майном, а також рефінансування іпотечних активів, що здійснюється з метою розширення обсягів кредитування та зростання національної економіки.

Важливою особливістю іпотечного ринку є те, що він являє собою інтегральну єдність ринків позикового капіталу та нерухомості, фондового ринку, а також сегментів страхового ринку та ринку супутніх послуг [13, с. 26]. Це пов'язано із тим, що по-перше, при видачі та обслуговуванні іпотечних кредитів виникають не лише кредитні відносини між кредитором та позичальником, а й економічні відносини щодо оцінки предмета іпотеки та його страхування, адже від об'єктивної оцінки вартості нерухомості залежить сума кредиту, яку отримає позичальник, а від страхування предмета застави залежить можливість задоволення вимог кредитора у разі знищення або псування нерухомого майна [13, с. 25]. По-друге, специфіка іпотечного кредитування, його тісний зв'язок з оцінкою вартості, страхуванням та реєстрацією нерухомості визначили необхідність існування таких інфраструктурних ланок як страхові компанії, професійні оцінювачі, ріелторські фірми, організатори вторинного ринку іпотечних кредитів тощо [2, с. 247].

Досліджуючи характер взаємозв'язку між розвитком іпотечної системи і параметрами соціально-економічного розвитку держави, автори монографії «Іпотека: сучасні концепції, тенденції та суперечності розвитку» І. О. Лютий, В. І. Савич та О. М. Калівошко виділяють такі функції іпотечного ринку:

- фінансова, пов'язана із формуванням великих грошових фондів з подальшою трансформацією їх ресурсів у позичковий капітал, для кредитування галузей економіки та населення;

- розподільчо-стимулююча, яка полягає у перерозподілі нерухомості з метою її раціонального використання;

- захисна, суть якої розкривається через диверсифікацію ризиків учасників іпотечного ринку в процесі обігу боргових зобов'язань;

- індикативно - інформаційна, що забезпечує відслідковування тенденцій в зміні активності у різних сегментах іпотечного ринку, в трансформації співвідношення попиту і пропозиції на ньому, у векторності інвестиційних потоків;

- соціальна, що характеризує сприяння вирішенню споживчих та житлової проблем населення, вирівнювання регіональних умов доступу до іпотечних кредитів, оптимізації галузевої та територіальної структури зайнятості населення, захисту заощаджень населення від інфляційного знецінення та їх примноження.

Насамкінець, що є найбільш важливим у контексті даного дослідження, науковці також відмічають, що іпотечний ринок виконує макроекономічну функцію, яка проявляється в мультиплікаційному ефекті, що забезпечується активізацією ділової активності в різних галузях національної економіки, переливом капіталу в галузі з низьким рівнем доходності тощо [10, с. 19-20].

Як і фінансовий ринок, функціонально іпотечний ринок включає два сегменти – первинний та вторинний. На первинному іпотечному ринку виникають відносини між кредитором і позичальником з приводу отримання кредитних коштів під забезпечення нерухомості, а також і з іншими учасниками, що здійснюють оцінку майна та страхування ризиків. Первинний іпотечний ринок існував у той період, коли іпотечне кредитування і відносини, що його опосередковують, лише зароджувалось. З часом з'явилися нові фінансові інститути-інвестори, що призвело до ускладнення структури іпотечних ринків і механізмів

реалізації іпотечного кредитування (вторинний іпотечний ринок) [14, с. 28].

Як зазначає О.В. Євтух, вторинний іпотечний ринок – це сегмент кредитно-фінансового ринку, на якому відбувається формування сукупного кредитного портфеля іпотечної системи за рахунок трансформації персоніфікованих закладних в безособові дохідні папери і розміщення їх серед інвесторів [7, с. 82]. Справді, вторинний ринок охоплює ширше коло відносин, оскільки базується на системі рефінансування іпотечних кредитів через механізм емісії іпотечних цінних паперів, забезпечених пулами заставних. Причиною виникнення вторинного іпотечного ринку є й те, що рефінансування забезпечило банкам можливість надавати значні за обсягами суми кредитів на довгостроковий період, одержуючи у розпорядження фінансові ресурси завдяки випуску іпотечних цінних паперів.

Іпотечне рефінансування може здійснюватися на беземісійній основі і передбачати проведення операцій із заставними. Рефінансування ж на основі емісії цінних паперів полягає в утворенні пулу іпотечних кредитів і випуску іпотечних цінних паперів на його основі іпотечним кредитором або спеціалізованою іпотечною установою другого рівня. Іпотечні цінні папери є надійними ліквідними фінансовими інструментами, високий рейтинг яких підтримується не лише надійністю емітентів – кредитних інститутів, а й високою якістю іпотечного кредитного портфеля, що дозволяє знизити ризики інвесторів у порівнянні з іншими борговими цінними паперами, які не мають такого забезпечення [15, 326]. Перевагою іпотечних цінних паперів є й те, що покупка іпотечних цінних паперів за кошти бюджету може стати одним із способів рефінансування в системі іпотечного кредитування. Вкладення бюджетних коштів в іпотечні папери може принести дохід до бюджету не тільки за рахунок купонного доходу, але й за рахунок ефекту мультиплікації податків [19, с. 95]. Науковці зауважують, що рефінансування на основі емісії іпотечних цінних паперів є більш складним у сфері організації, оскільки потребує наявності додаткових учасників і відповідної нормативно-правової бази, а також належного рівня розвитку фондового ринку [12, с. 343].

Таким чином, на наш погляд, рівень розвитку вторинного іпотечного ринку є залежним і, одночасно, обумовлює розвиток фінансового ринку країни. По-перше, на фінансових ринках, що вважаються високорозвиненими, постійно впроваджуються нові фінансові

інструменти з метою рефінансування іпотечних кредитів, а також методи сек'юритизації активів. Зокрема, на фінансовому ринку США, окрім традиційних заставних, іпотечних облігацій та сертифікатів обертаються похідні цінні папери, які випускаються на основі вже існуючих іпотечних цінних паперів. З іншого ж боку, зростаючий попит на іпотечні кредити зумовлює розробку механізмів їх рефінансування, а це, відповідно, сприяє розвитку фінансового ринку. З еволюції іпотечних ринків очевидно, що саме поява спеціалізованих іпотечних банків сприяла виникненню вторинного іпотечного ринку, а поява інвесторів, що виступали потенційними покупцями іпотечних цінних паперів, - розширенню джерел рефінансування банків.

В Україні іпотечне кредитування здійснюється відповідно до депозитної моделі функціонування іпотечних ринків – кредиторами виступають, як правило, універсальні банки, джерелом формування активів яких є кошти вкладників. При цьому в загальній сумі наданих економічним суб'єктам іпотечних кредитів переважає кредитування корпоративного сектору – близько 70 % за станом на 2016 р. і цей показник є найвищим за останні 5 років (рис. 1).

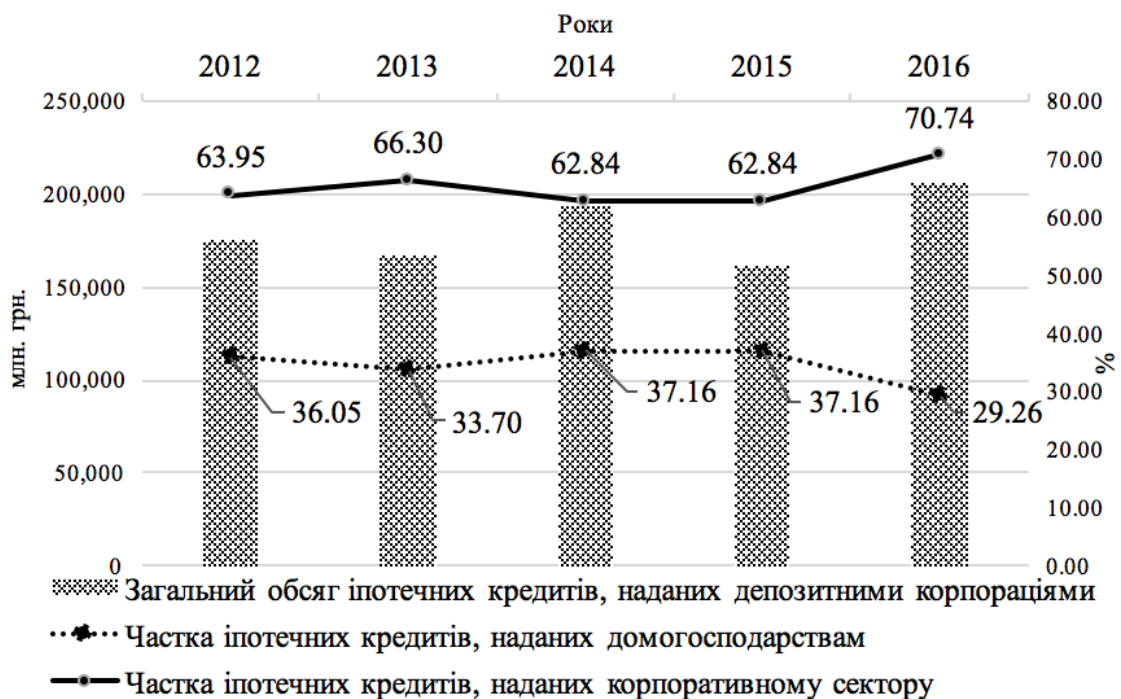

Рис. 1. Структура іпотечного кредитування в Україні за ознакою позичальника у 2012-2016 рр.

Складено за даними: [5]

Якщо на ринку комерційної нерухомості інвестиційна активність низька і девелопери комерційної нерухомості не залучають нових

кредитів, адже мають великі борги та значні збитки, то обсяги фінансування забудовників зростають. Більш того, за умов зниження темпів інфляції та відсоткових ставок є вірогідність подальшого зростання гривневого іпотечного кредитування та фінансування банками забудовників. Однак у короткостроковій перспективі темпи його будуть помірними з огляду на дефіцит якісних позичальників та невирішеність проблеми валютних боргів [9, с. 29].

Незважаючи на те, що порівняно з 2015 роком спостерігається поживлення кредитування житла для фізичних осіб, значною проблемою, що гальмує розвиток іпотечного ринку, є портфель кредитів в іноземній валюті, виданих до кризи 2008 року. Частка негативно класифікованих кредитів є високою через такі причини як переоцінка якості кредитного портфеля низкою банків, а також різке скорочення кількості реструктуризацій разом із погіршенням обслуговування кредитів.

Крім цього, відсоткові ставки за іпотечними кредитами все ще залишаються досить високими (рис. 2), особливо у порівнянні з країнами Європейського союзу. Зокрема, станом на 2017 р. процентна ставка за кредитами на купівлю житла у Латвії склала 2,61 %, у Словенії – 2,48 %, у Нідерландах – 2,41 %, в Італії – 2,02 %, в Німеччині – 1,86 %, у Франції – 1,65 % [1].

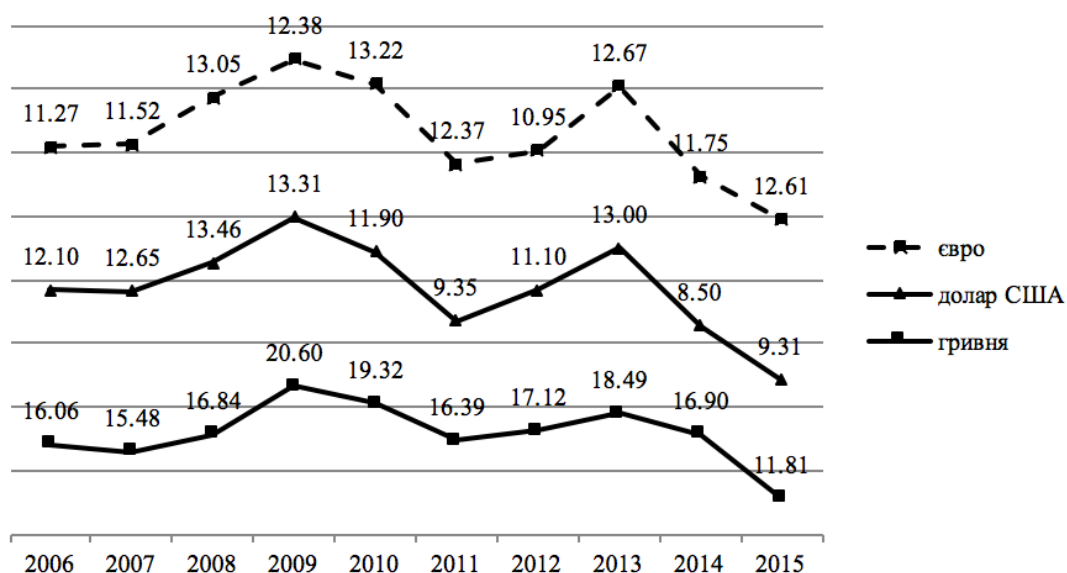

Рис. 2. Процентні ставки за новими кредитами домашнім господарствам за цільовим спрямуванням у розрізі валют в Україні (середньозважені ставки в річному обчисленні, %) Складено за даними: [6]

Дорожнеча вітчизняних іпотечних кредитів пов'язана не тільки з вартістю позикових ресурсів на міжбанківському ринку та залучених коштів вкладників. Головним чином, вона викликана істотними ризиками, які закладаються банками в кредитні ставки і враховують загальноекономічні тенденції, політичну ситуацію в Україні тощо.

Що ж стосується платоспроможності позичальників, то у 2016 році, вперше після кризи 2013 р. реальні доходи населення зросли, хоча темп зростання становив усього 0,3 % до доходів 2015 р., а по реальній заробітній платі – 9 %. Проте фактично частка доходів населення у ВВП України суттєво знизилася і становила 63,76 % у 2016 р. на відміну від аналогічного показника 2013 р. – 82,96 % [21].

Отже, є підстави вважати, що основними факторами, що гальмують розвиток іпотечного кредитування в Україні є низька платоспроможність позичальників та високі відсоткові ставки за кредитами. Не менший вплив на обсяги іпотечного кредитування здійснює й значний рівень валютизації кредитів на нерухомість – згідно даних НБУ, питома вага доларових іпотечних кредитів, що видаються домогосподарствам, залишається досить високою – понад 73 % у 2016 р. [5]. З огляду на це, найближчим часом не слід очікувати значного зростання попиту на такий вид кредитування, адже у випадку суттєвої девальвації гривні, позичальники вкотре будуть наражатися на валютний ризик.

Крім цього, вважаємо за необхідне підкреслити й важливість удосконалення нормативно-правового регулювання іпотечних відносин в Україні з метою як усунення юридичних ризиків кредитування, так і з метою розвитку вторинного іпотечного ринку, який є складним за рівнем організації і наслідки здійснюваних операцій на якому зачіпають інтереси не лише кредитора й позичальника, але й інвесторів та держави.

Недоліки чинної законодавчо-нормативної бази полягають, зокрема, в недіючому реєстрі іпотек, недосконалому законодавчому регулюванні процедур звернення щодо стягнення на предмети іпотеки, які підвищують ризикованість іпотечних угод [3, с. 133]. Більше того, недостатня законодавча урегульованість є однією з причин достатньо низького рівня розвитку процесів сек'юритизації активів в Україні. Наприклад, не врегульовано такі ключові аспекти сек'юритизації як: організаційно-правова форма спеціалізованих іпотечних установ та оподаткування їх діяльності; особливості правового режиму угод

сек'юритизації у разі ліквідації банку-оригінатора та виключення відступлених активів із його конкурсної маси тощо [22, с. 155].

Не беручи до уваги інші фактори, зокрема, інституційні, вважаємо, що вирішення проблем, які обмежують потенціал іпотечного кредитування в Україні, сприятиме розвитку фінансового ринку. Вдосконалення нормативно-правового регулювання відносин іпотеки та рефінансування іпотечних кредитів, а також зростання платоспроможності населення зумовлять необхідність впровадження інноваційних інструментів на фінансовому ринку, а це, у свою чергу, призведе до зменшення рівня ризикованості іпотечних кредитів, що є особливо актуальним для вітчизняних реалій, та їх більшої доступності.

Висновки. Отже, узагальнивши теоретичні засади іпотечного кредитування та проаналізувавши окремі тенденції іпотечного ринку в Україні, було визначено, що іпотечний кредит є основним інструментом іпотечного ринку, а іпотечний ринок, у свою чергу, є одним із елементів фінансового ринку. Іпотечний ринок являє собою систему економічних відносин, що виникають з приводу руху позикового капіталу, забезпеченого нерухомим майном, а також рефінансування іпотечних активів, що здійснюється з метою розширення обсягів кредитування та зростання національної економіки. Рефінансування іпотечних кредитів створює можливості для банку, по-перше, суттєво знизити ризик кредитора, передавши його іншим учасникам іпотечного ринку, а по-друге – надавати значні за розмірами кредити на основі випуску цінних паперів. Таким чином, від масштабів іпотечного кредитування в країні та відповідної потреби у додатковому фінансуванні банків опосередковано залежить стан фінансового ринку.

У даному контексті з метою розвитку іпотечного кредитування в Україні доцільно удосконалити законодавство, що регулює відносини між учасниками іпотечного ринку, і створити економічне підґрунтя для зростання реальних доходів громадян, що сприятиме зростанню їх попиту на іпотечні кредити. Поряд із цим, зниження ставок за іпотечними кредитами стане причиною збільшення обсягів банківського кредитування нерухомості, і одночасно, результатом застосування механізму рефінансування, яке призведе до зниження ризиків кредитора. На нашу думку, до окреслених вище факторів, що гальмують розвиток іпотечного кредитування в Україні, слід додати й інфраструктурні,

зокрема відсутність розгалуженої системи учасників іпотечного ринку. Саме вивченню даної проблематики й буде присвячено наступні дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bank interest rates – Loans [Electronic resource]: Euro area statistics. – Access mode: <https://www.euro-area-statistics.org/bank-interest-rates-loans?cr=ita&lg=en&page=0&charts=c1457522609150+M..B.A2C.F.R.A.2250.EUR.N+M..B.A2B.I.R.A.2250.EUR.N&template=6>
2. Борисюк К.М. Система іпотечного кредитування в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку/К.М. Борисюк//Наукові праці НДФІ.–2005.–Вип. 4. – С. 242 - 250.
3. Бублик Є.О. Потенціал і обмеження посткризового відновлення іпотечного ринку України / Є. О. Бублик // Український соціум. - 2013. - № 2. - С. 127-139.
4. Гнатківський Б. М. Національна система іпотечного кредитування: становлення і розвиток: монографія / Б. М. Гнатківський. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2012. – 396 с.
5. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) [Електронний ресурс]: Офіційне інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
6. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Процентні ставки за кредитами та депозитами [Електронний ресурс]: Офіційне інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
7. Евтух А. Т. Ипотечный механизм инвестирования / Евтух А. Т. – Луцк : Вол. обл. друкарня, 2001. – 260 с.
8. Завидівська О.І. Сутність, роль і функції іпотеки та іпотечного кредитування в забезпеченні розвитку національної економіки / О. І. Завидівська // Регіональна економіка. - № 3. - С. 114-121.
9. Звіт про фінансову стабільність (грудень 2016) [Електронний ресурс] : Офіційне інтернет-представництво НБУ. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>
10. Іпотека: сучасні концепції, тенденції суперечності розвитку: Монографія / І.О.Лютий, В.І.Савич, О.М.Калівошко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 548 с.
11. Іпотечне кредитування в Україні: сучасні проблеми та фактори розвитку: монографія / Л.А. Свистун, Ю.С. Довгаль. – Полтава: ПолтНТУ, 2014. – 162 с.

12. Костюкевич О.І. Іпотечні цінні папери як головний інструмент рефінансування іпотечних кредитів / О.І. Костюкевич // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка. - 2010. - Вип. 13. - С. 342-349.
13. Костюкевич О.І. Теоретичні аспекти функціонування іпотечного ринку / О.І. Костюкевич // Економіка та держава. – 2009. - № 1. – С. 24-26.
14. Лацик Г.М. Іпотечний ринок в умовах трансформаційних перетворень: концептуалізація та проблеми розвитку / Г.М. Лацик // Наука й економіка. – 2009. - № 3. – С. 24-33.
15. Луців Б.Л. Фінансові інструменти іпотечного ринку України / Б. Л. Луців // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Фінансово-економічні системи: трансформація та євроінтеграція. – 2007. – Вип. 1 (63). – С. 324-330.
16. Остапишин Т. П. Вибір банком інструменту іпотечного кредитування як превентивний захід мінімізації кредитного ризику / Т. П. Остапишин, Н. О. Мельнічук // Бізнес Інформ. - 2015. - № 7. - С. 254-260.
17. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс]: Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
18. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 р. № 979-IV. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/979-15>
19. Рамський А.Ю. Іпотечні цінні папери як інструмент мобілізації інвестиційного потенціалу населення / А. Ю. Рамський // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 102. — С. 93-96.
20. Романюк М. Іпотечний ринок як засіб досягнення мети фінансової політики держави / М. Романюк, Д. Аманжаєв // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2013. - № 8 (149). – С. 51-54.
21. Соціально-економічний розвиток України за січень-травень 2017 року [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
22. Шаповал О. А. Управління ризиками банківського споживчого кредитування: дис. канд. ек. наук: 08.00.08 / Шаповал О. А. – Київ, 2017. – 261 с.

УДК 336:330.131.7 (043.5)

**ОЦІНКА СИСТЕМНОГО РИЗИКУ ЛІКВІДНОСТІ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ****Матюшенко С.В.,
Бєлова І.В., д.е.н.***Сумський державний університет*

У статті розглянуті особливості системного ризику як загрози фінансовій стабільності банківського сектору та досліджено його вплив на банківську систему в контексті ліквідності. Для вирішення поставлених завдань були використані загальнонаукові та специфічні методи, зокрема: логіко-діалектичний, економіко-математичні та графічний. Узагальнення трактувань дефініції «системний ризик» дає підстави для уточнення поняття – системний ризик має місце тоді, коли система перестає виконувати покладені на неї функції. На підставі моделі оцінки системного ризику Я. Аміхуда та досліджень Інституту волатильності V-Lab оцінено системний ризик ліквідності банківської системи України загалом та ПАТ КБ «Приватбанк», зокрема. Виявлено, що системний ризик в країні почав реалізовуватися починаючи з 2015 р. після періоду його накопичення. Внаслідок браку капіталу для покриття ризику в Україні використані такі інструменти, як кредити НБУ, кошти ФГВФО та ОВДП, інвестовані у капітал банків. У ситуації з ПАТ КБ «Приватбанк» системний ризик реалізувався у 2016 р., і покриття його відбувається в основному за рахунок ОВДП та кредитів рефінансування. Перспективами подальших досліджень є розробка інструментарію оцінки рівня системного ризику з урахуванням міжбанківських взаємозв'язків.

Ключові слова: системний ризик, банк, банківська система, ліквідність, стабільність банківської системи, системно важливий банк

UDC 336:330.131.7 (043.5)

**EVALUATION OF SYSTEMIC RISK OF LIQUIDITY
IN UKRAINIAN BANKING SYSTEM****Matiushenko S.V.,
Belova I.V., Dr.of Econ.Sc.***Sumy State University*

In the article features of systemic risk as threats to financial stability of the banking sector are considered and its influence on the banking system in the context of liquidity is investigated. The solution of the set tasks is based on the use of general scientific and specific methods, in particular: logical-dialectical, mathematical and graphic. The generalization of the interpretations of the definition of «systemic risk» gives grounds for clarifying the notion - systemic risk occurs when the system ceases to perform its

functions. Based on the model of systemic risk assessment Y. Amihud and studies of the V-Lab Volatility Institute, the systemic liquidity risk of the Ukrainian banking system and PJSC CB «Privatbank» were estimated. It was found that systemic risk in the country began to be realized from 2015 after the period of its accumulation. Due to the lack of capital to cover the risk, instruments such as loans from the NBU, FLGF and OVDPs were invested in the capital of banks. In the situation with PJSC CB «Privatbank» systemic risk was realized in 2016, and its coverage is mainly due to refinancing loans and government bonds. Prospects for further research are the development of tools for assessing the level of systemic risk taking into account interbank interconnections.

Keywords: systemic risk, bank, banking system, liquidity, stability of the banking system, systemically important bank.

Актуальність проблематики. Сучасний вектор розвитку світової фінансової системи з пріоритетом забезпечення стабільності її діяльності ставить питання раннього виявлення та попередження системних ризиків.

Дослідження наслідків світових криз вказує на те, що переважна більшість центральних банків не змогли спрогнозувати та впровадити дієвий комплекс заходів щодо подолання системних ризиків, які охопили банківську систему. Зазначимо, що накопичення загальної незбалансованості та індивідуальних ризиків є першоосновою для виникнення системних ризиків, що в результаті дає нестабільність усєї фінансової системи. Одна з причин появи системних ризиків – недостатнє розуміння масштабу цієї проблеми з боку практиків і науковців, і відповідно відсутність належних та дієвих заходів з її подолання. Активна робота з дослідження даної проблематики була розпочата лише з 2009 року такими установами як Рада з фінансової стабільності, Базельський комітет з питань банківського нагляду, МВФ та ЄС.

Аналіз останніх наукових досліджень. Загальна проблематика забезпечення фінансової макростабільності відображена як у працях таких науковців: Г. Кауфман та К. Скотт [2], Я. Аміхуд [6], Г. Мендельсон [5], В. Рисін [12], інші. Проте, відмітимо, що, незважаючи на накопичені наукові доробки, заходи з забезпечення фінансової стабільності та трансформації наглядової практики мають фрагментарний і неґрунтовний характер, бракує наукових праць, присвячених механізмам мінімізації системних ризиків.

Метою статті є дослідження системних ризиків та побудова методики їх оцінки для банківської системи України і, зокрема, для ПАТ КБ «ПриватБанк».

Виклад основного матеріалу дослідження. Системний ризик є досить важливим аспектом для ефективного функціонування банківської системи. Досліджуючи погляди науковців на осмислення дефініції «системний ризик», слід відмітити, що чіткого та єдиного визначення не існує. Так, «системний ризик» (systemic risk) прийнято описувати як функціональні порушення у фінансовому секторі, або його неспроможність виконати свої завдання [13]. Національний банк України визначає системний ризик як «ризик дестабілізації у наданні ключових фінансових послуг, що можуть мати серйозні наслідки для реальної економіки» [1]. Науковці Дж. Кауфман та К. Скот системний ризик трактують як «ризик чи ймовірність порушення всієї системи, що є відмінним від виникнення порушень в окремих її частинах чи компонентах» [2]. Банк міжнародних розрахунків розглядає дану дефініцію як «ризик того, що неспроможність одного учасника системи виконувати свої зобов'язання може призвести до виникнення подібної ситуації в іншого учасника шляхом поширення ланцюгової реакції, що призведе до більш значних фінансових труднощів» [3].

П. Купієк [14], Е. Церутті [15], Г. Кауфман [16] вважають, що системний ризик пов'язаний з реалізацією «ефекту доміно», коли нездатність одного з учасників ринку виконати свої зобов'язання призводить до порушення функціонування інших учасників.

Вважаємо за доцільне зазначити, що системний ризик тісно пов'язаний з фінансовою стабільністю і характеризується як ризик порушення надання фінансових послуг, що викликає збитки для усієї або частини фінансової системи та може мати серйозний негативний вплив на економічну діяльність в цілому.

У контексті нашого дослідження поділяємо погляд Європейського центрального банку стосовно визначення системного ризику. Це – «ризик того, що нездатність однієї установи до виконання своїх зобов'язань у строк викличе у інших установ таку нездатність. Таке невиконання може викликати значні проблеми з ліквідністю або кредитні проблеми і, як наслідок, може поставити під загрозу стабільність і впевненість у

ринках» [4]. Отже, системний ризик має місце тоді, коли система перестає виконувати покладені на неї функції.

Зазначимо, що загалом в літературі системний ризик розглядають в макроекономічному масштабі (ризик банківської системи країни) або ж як ризик глобальної банківської системи. В доповнення до поглядів О. Говтваня, А. Піскунова, С. Науменкової, В. Міщенко, ми пропонуємо вивчити питання системного ризику для окремого банку.

Оцінка системного ризику є важливим процесом для забезпечення ефективного функціонування банківської системи. Так, науковці Я. Аміхуд та Г. Мендельсон розробили методику оцінки системного ризику ліквідності з позиції взаємозв'язку з ціною на активи, з обсягами торгів, транзакційними витратами [5, 6]. В основу методики покладено гіпотезу: «співвідношення між прибутком та ліквідністю полягає в тому, що очікуваний дохід від акцій впаде, а функція фондової неліквідності зросте».

Мірою фондової неліквідності (ILLIQ) є щоденне співвідношення абсолютного прибутку від акцій до їх обсягу, усереднене протягом певного періоду (рік). Це можна тлумачити як щоденну «цінову реакцію», пов'язану з обсягом торгів в один долар, що служить грубою мірою впливу цін. Крім того, неочікувана ринкова неліквідність знижує поточні ціни на акції.

Я. Аміхуд розвиває ідею міри неліквідності в момент часу t у вигляді:

$$ILLIQ_T = \frac{|R_T|}{VOLD_T}, \quad (1)$$

де R_T – прибуток акцій, $VOLD_T$ – обсяг у 100 мільйонів доларів.

Розрахунки за даною методикою реалізовані на сайті V-Lab [7], де представлені результати для багатьох країн світу. Отже, слід відмітити, що вона передбачає використання для розрахунків даних фондового ринку країни. Однак, оскільки в Україні фондовий ринок так і не сформувався, то підхід Я.Аміхуда для нерозвинених економік не підходить.

На сайті V-Lab оцінено світовий глобальний системний ризик. Цей ризик складає 3 трлн. дол., до того ж основна частка ризику припадає на Китай. Якщо окремо знайти дані по Україні, то аналітики V-Lab оцінюють даний ризик менше ніж 0,6 млрд. дол. Тобто, українська банківська система не несе загрози для світового системного ризику.

Однак, у банківській системі нашої країни присутні такі глобальні банки як Raiffeisen Bank Aval та UniCredit Group. Ризик, що походить від них в світовому банківському просторі, може поширюватися в тому числі і на Україну.

Доцільно відмітити, що системні ризики накопичуються під час бумів, і після періоду накопичення – можуть реалізовуватися або не реалізовуватися. Це залежить від самого банку, його менеджменту, від якості нагляду з боку регулятора та від економіко-політичної ситуації в країні. Частота криз зростає, але більш передбачуваними вони не стають, бо немає надійних методів виявлення часу їх настання.

Отже, слід відмітити, якщо реалізується увесь накопичений ризик банківської системи України (враховуючи обсяг сукупних активів та зобов'язань банків), то це буде становити 1 трлн. грн. (або максимально близько 30 млрд. дол.).

Відповідно до офіційних даних Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб дослідимо, чи реалізувався зазначений ризик у вітчизняній банківській системі (рис. 1).

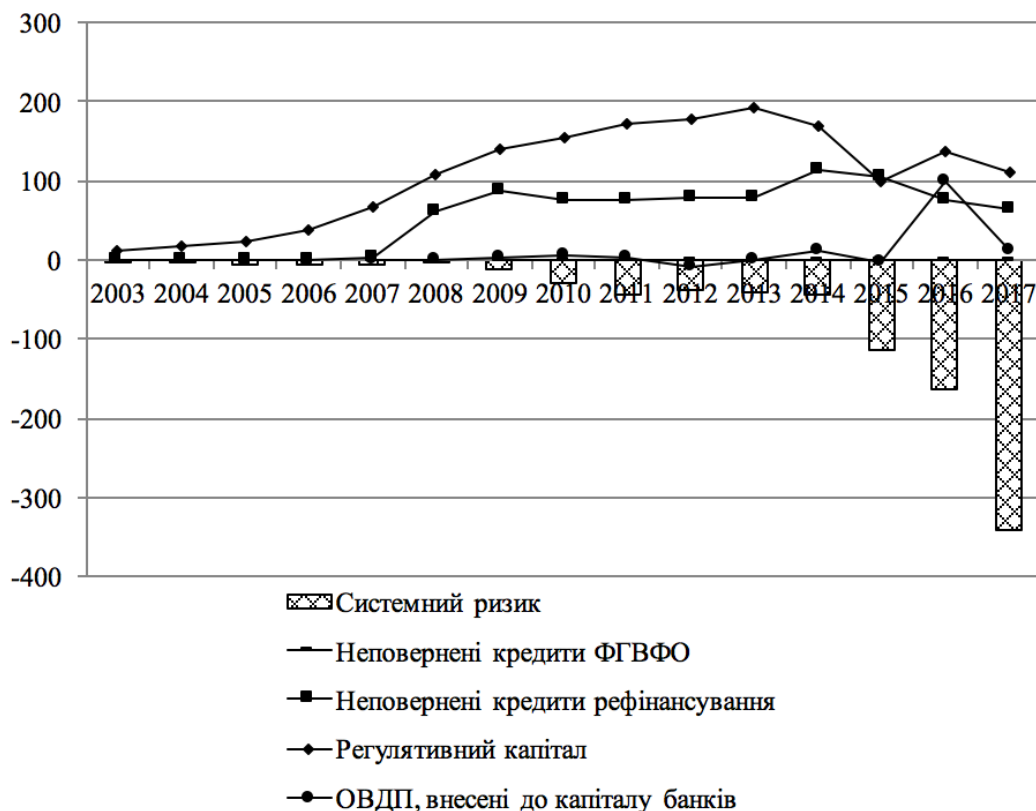

Рис. 1 Реалізація системного ризику ліквідності у банківській системі України за період 2003–2017 рр., млрд. грн. станом на початок року
Складено авторами

Вбачаємо, що системний ризик реалізується тоді, коли не вистачає власних ресурсів капіталу банку, тобто це є масштабна подія. Оскільки сукупна дія різної природи ризиків (кредитний, валютний, ін.) призводить до значних збитків та втрати капіталу банків, регулятори вимушені покривати це за рахунок кредитів рефінансування (або стабілізаційних), за рахунок коштів системи гарантування вкладів (у випадку визнання банку неплатоспроможним), за рахунок випуску в обіг значної кількості ОВДП, що «заливаються» у капітал банків. Нами враховувалося, що системний ризик визначається як обсяг власного капіталу банківської системи за мінусом обсягу статутного капіталу та незареєстрованих внесків до статутного фонду.

Як видно, системний ризик мав зростаючу тенденцію протягом усього аналізованого періоду та в основному почав реалізовуватися у 2015р. Таку тенденцію можна інтерпретувати як накопичення значних збитків за рахунок усіх видів ризику: кредитного, операційного, ліквідності, валютного, ринкового, тощо.

Відмітимо, що регулятивний капітал банківської системи, незважаючи на свій обсяг, повністю не покриває системний ризик банківських установ починаючи з 2015 р. (табл. 1).

Таблиця 1 – Покриття системного ризику регулятивним капіталом банків, млрд.грн.

Рік	Системний ризик	Регулятивний капітал	Покриття системного ризику регулятивним капіталом (якщо >1, то не покривається)
2003	-2,55	12,17	0,21
2004	-2,43	16,96	0,14
2005	-4,74	24,73	0,19
2006	-4,99	38,37	0,13
2007	-6,65	67,18	0,10
2008	-3,65	107,36	0,03
2009	-10,80	139,00	0,08
2010	-29,91	156,08	0,19
2011	-43,48	173,58	0,25
2012	-37,30	177,99	0,21
2013	-39,98	192,92	0,21
2014	-44,31	169,49	0,26
2015	-112,15	99,31	1,13
2016	-162,91	138,53	1,18
2017	-341,19	111,31	3,07

Складено авторами

Отже, як бачимо, системний ризик не покривається капіталом починаючи з 2015 р. Оскільки регулятивного капіталу не вистачає для покриття ризику, то необхідні інші джерела. Так, основними з яких виступають кредити НБУ, кошти ФГВФО та ОВДП, інвестовані у капітал банків. Відповідно до рис. 1 частка неповернених кредитів ФГВФО є значною та за аналізований період в середньому становить 68,8% їх суми, і за інформацією експертів багато боржників використовують шахрайські схеми, щоб не повертати кредити банкам, що впливає на очікування у майбутньому щодо погіршення ступеня повернення коштів.

Аналізуючи неповернені кредити рефінансування (від НБУ), слід говорити про те, що їх питома вага є досить значною. На сьогодні залишок за кредитами рефінансування, наданими за всю історію незалежної України, складає 110 млрд. грн., або 7 % ВВП, з яких сума за ринковими кредитами під заставу ОВДП складає 14 млрд. грн. або менш ніж 1 % ВВП. Левову частку стабілізаційних кредитів складають кредити, які були надані протягом 2008–2013 років та досі не повернені Нацбанку [8]. Слід зазначити, що інформація про обсяги та терміни рефінансування НБУ в розрізі конкретних банків тривалий час була конфіденційною, і лише починаючи з 01.01.2016р. НБУ почав відображати в щоквартальній банківській звітності показник заборгованості банків перед регулятором. Станом на 11.2017 р. загальний обсяг заборгованості неплатоспроможних банків перед НБУ становить 50,92 млрд. грн. (44,21 млрд. грн. – основна сума та 6,71 млрд. грн. – нараховані відсотки) [1].

Доцільно відмітити, що у банківській системі будь-якої країни є системно важливі банки. Відповідно, вони концентрують значні обсяги капіталу, зобов'язань та активів, для них є характерним проведення великої кількості та обсягу різноманітних операцій. Саме тому, порушення чи диспропорції в діяльності таких банків можуть призвести до значних збитків банківського сектору та економіки в цілому. Отже, згідно інформації НБУ, системно важливими банками у 2017 р. є ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Укресімбанк» та АТ «Ощадбанк».

Найбільшим гравцем на ринку банківських послуг є ПАТ КБ «ПриватБанк». Слід відмітити, що 18.12.2016 р. Кабінет Міністрів України на позаплановому засіданні ухвалив рішення про входження держави до капіталу найбільшого в країні банку. Відповідно до цього

рішення, 100 % акцій ПАТ КБ «ПриватБанк» перейшли у власність держави в особі Міністерства фінансів України.

Проведемо оцінку системного ризику ПАТ КБ «ПриватБанк» (рис. 2). Аналізуючи діяльність банку у контексті носія системного ризику, слід звернути увагу на те, що ПАТ КБ «ПриватБанк» має критичну залежність від рефінансування з боку НБУ. Відмітимо, що наразі ця залежність продовжує зростати: зобов'язання банку з рефінансування становили 18,1 млрд. грн. (53 % відповідної заборгованості всіх працюючих банків) станом на 01.01.2017 р. (75 % заборгованості банківської системи), у т.ч. 14 млрд. грн. простроченої заборгованості при тому, що за даними видання «Форбс», у 2013 р. заборгованість банку перед Національним банком складала лише 4,6 млрд. грн.

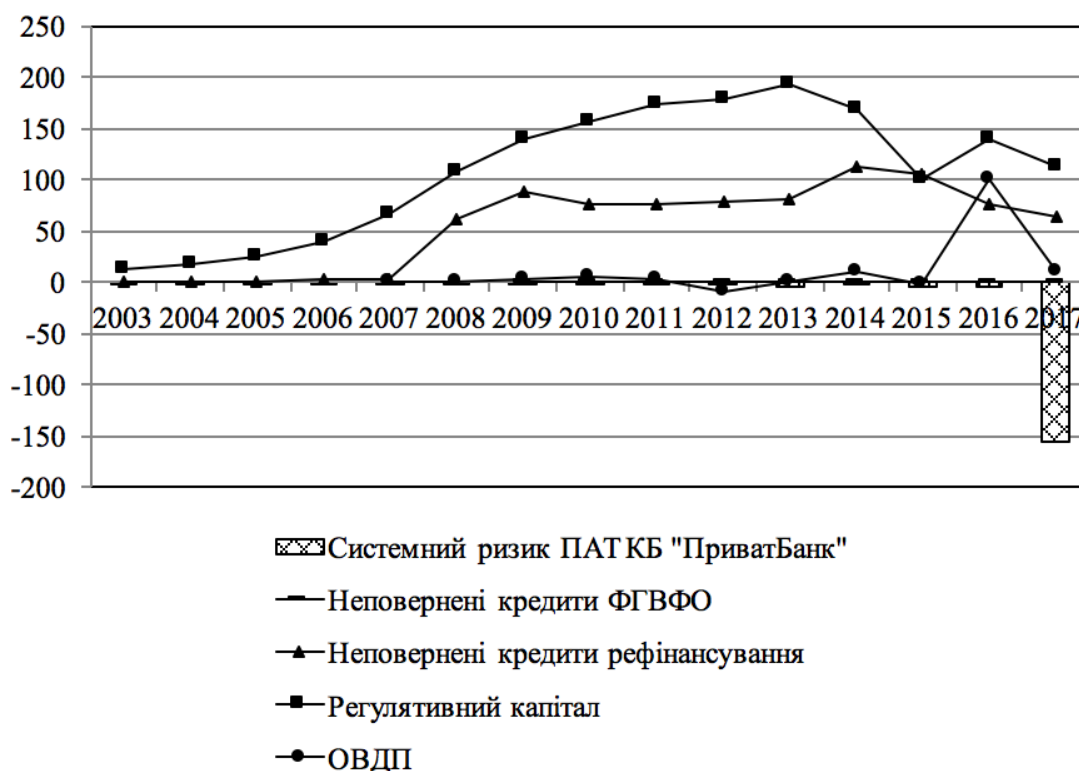

Рис 2. Реалізація системного ризику ліквідності ПАТ КБ «ПриватБанк» за період 2003–2017 рр., станом на початок року, млрд. грн.

Складено авторами

Таку тенденцію можна пояснити так: ще з 2014 р. ПАТ «Приватбанк» почав активно нарощувати заборгованість перед регулятором, що було пов'язано зі стрімким відпливом депозитів

населення в той час (це відчули всі системні банки) на тлі значної частки проблемних кредитів у досліджуваному банку. А основна сума кредитів рефінансу була надана після прийняття рішення про націоналізацію банку за 10 днів до кінця 2016р., і держава в особі центрального банку тут діяла з метою вгамування можливих проявів паніки на депозитному і валютному ринку.

Також доцільно зазначити, що ПАТ КБ «ПриватБанк» демонструє високі показники дефіциту капіталу. Так, під час стрес-тестування 60 найбільших банків України станом на 01.12.2016 р., дефіцит складав 148 млрд. грн. [8]. Причиною такої нестачі капіталу в ПАТ «ПриватБанк» та негативним наслідком для банківської системи та держави в цілому було нарощення поточних витрат банку на доформування ним страхових резервів під проблемні кредити наприкінці грудня 2016 р., що стало поштовхом до збитковості банківської системи країни, і розмір збитків склав 159 млрд. грн. [9]. Така ситуація зумовила необхідність «покриття» державою цього дефіциту за рахунок нарощування державного боргу (через емісію ОВДП на 107 млрд. грн. тільки на той момент) [10]. До того ж, варто зауважити, що такі витрати були заздалегідь передбачені в проекті Державного бюджету на 2017 р. (стаття 16: «Надати право Кабінету Міністрів України у разі потреби здійснювати випуски облігацій внутрішньої державної позики понад обсяги, встановлені додатком №2 до цього Закону, з подальшим придбанням у державну власність в обмін на ці облігації акцій додаткової емісії банків з відповідним коригуванням граничного обсягу державного боргу, визначеного цим Законом. На обсяг випущених облігацій внутрішньої державної позики Міністерство фінансів України збільшує відповідні показники фінансування державного бюджету понад обсяги, затверджені у додатку № 2 до цього Закону») [11].

Таким чином, дослідження причини накопичення критичного ризику ПАТ КБ «ПриватБанк» дає підстави акцентувати, що ця установа, на думку регулятора, здійснювала вкрай ризикову депозитну та кредитну політику, через що і опинилася на межі банкрутства.

Системний ризик одного банку у сумі 156,77 млрд. грн. проти 341,19 млрд. грн. по всій системі українських банків свідчить про те, що це може створити реальну загрозу безпеці всієї банківської системи України, враховуючи системне значення банку.

Висновки. Таким чином, системний ризик авторами розглянуто як ризик, що має місце тоді, коли система перестає виконувати покладені на неї функції. Відповідно до результатів дослідження, системний ризик в нашій країні в основному почав реалізовуватися починаючи з 2015 р. після періоду його накопичення. Внаслідок браку капіталу банків для покриття ризику, використані такі інструменти, як кредити НБУ, кошти ФГВФО та ОВДП, інвестовані у капітал банків. У ситуації з ПАТ КБ «Приватбанк» системний ризик реалізувався у 2016 р., і покриття його відбувається в основному за рахунок кредитів рефінансування та ОВДП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua>.
2. Kaufmann, G. G., & Scott, K. E. (2000). Does Bank Regulation Retard or Contribute to Systemic Risk? Stanford Law School Working Paper, 211, 31.
3. The Bank for International Settlements (1994). 64th Annual Report. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org>.
4. OECD Glossary Of Statistical Terms [Electronic resource] / European Central Bank, Annual Report: 2004, ECB, Frankfurt. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stats.oecd.org/glossary>.
5. Amihud, Y., Mendelson, H., 1986. Asset pricing and the bid-ask spread. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1386418101000246>.
6. Amihud, Y., Mendelson, H., 2008. Illiquidity and Stock Returns: Cross-Section and Time-Series Effects. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arc.hhs.se/download.aspx?MediumId=1481>.
7. Офіційний сайт The Volatility Laboratory V-Lab [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vlab.stern.nyu.edu/>.
8. В. Гонtareва. В ПриватБанке недостаток капитала / Корреспондент.biz, 19/12/16. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/financial/3788822-hontareva-vpryvatbanke-ne-dostatok-kapytala>.
9. Вергун Д. Приватбанк спровоцировал рекордные убытки в банковской системе – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ubr.ua/finances/banking-sector/privatbank-sprovociroval-rekordnye-ubytki-v-bankovskoi-sisteme468769>.
10. Офіційний сайт Національного банку України. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Дохідність ОВДП на первинному ринку, щомісяця. – [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
11. Проект Закону про Державний бюджет України на 2017 рік – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60032.
 12. Рисін В. В. Системний ризик банківського сектора: сутність, форми та чинники / В. В. Рисін. // Ефективна економіка. - 2010. - № 4. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_4_11.
 13. Лаврентюк В.В. Системно важливі банки та їх вплив на стабільність банківської системи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kneu.edu.ua/userfiles/d-26.006.04/2016/dis_Lavreniuk_V_V_V.pdf.
 14. Kupiec P. Assessing Systemic Risk Exposure from Banks and GSEs Under Alternative Approaches to Capital Regulation [Text] / P. Kupiec, D. Nickerson // The Journal of Real Estate Finance and Economics. – 2004. – Vol. 28. – 25 p.
 15. Cerutti E. Systemic risk in global banking: what can available data tell us and what more data are needed? [Text] / E. Cerutti, S. Claessens, P. McGuire // Bank for international settlements : Working Papers. – № 376. – 2012. – April. – 27 p.
 16. Kaufman G. What is Systemic Risk, and do Bank Regulators Retard or Contribute to it? [Text] / G. Kaufman, K. Scott // Independent Review. – 2003. – № 7. – 2003. – P. 371–391.

УДК: 336.142.7.347.168.5] (477)

**ЗАСТОСУВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ПРИ
КОНСОЛІДАЦІЇ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ ТА ВЗАЄМОДІЇ З
РЕАЛЬНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ****Швайдак В. М.,
Серотюк Б. В.***Національна академія управління*

У статті розглянуто комплекс макроекономічних функцій, які є об'єктивними в рамках оцінки засади процесу інтеграції представників небанківського фінансового посередництва (НФП), виділено особливості взаємодії з реальним сектором економіки. Окремо проаналізовано взаємовідносини в рамках інтеграції представників НФП з банками. Встановлено, що розвиток альтернативних каналів продажу для НФП впливає на обсяги операцій та позитивно індексується до бюджетних надходжень, проте найбільш дієвими лишаються системні програми підтримки НФП щодо кредитування та інших видів посередництва, які впливатимуть на економіку в цілому на державному рівні та дадуть змогу збільшувати валовий внутрішній продукт, стимулюючи промисловість та зовнішньоекономічну діяльність. Проведено порівняльну характеристику з позначенням потенціального наповнення державного бюджету від приросту операцій у банківській системі та структурних обсягів фінансової системи. Запропоновано розрахунок біфуркації періодичних рішень шляхом відповідних математичних функцій в ході заданої в залежності від складових шляхів наповнення державного бюджету в залежності від заходів по активізації посередницької діяльності НФП на внутрішньому ринку.

Ключові слова: небанківське фінансове посередництво, гомогенний та гетерогенний процеси, квазілінійне рівняння, фактори розвитку, консолідація, реальний сектор економіки, формат інтеграції

UDC: 336.142.7.347.168.5] (477)

**APPLICATION OF MACROECONOMIC FUNCTIONS FOR
CONSOLIDATION OF FINANCIAL INTERMEDIARIES AND
INTERACTION WITH THE REAL ECONOMIC SECTOR****Shvaydak V.,
Serotyuk B.***National Academy of Management*

The article considers a set of macroeconomic functions that are objective in the framework of basis evaluation for the non-bank financial intermediation (NFI), their integration and specifics of interaction with the real sector of the economy. The relationships within the framework of integration of NFI representatives with banks have been separately analyzed. It is established that the development of alternative sales

channels for NPF affects to the volume of transactions and is positively indexed in budget revenues. Among the most effective are the system programs for supporting NPF for lending and other types of intermediation that will affect the economy as a whole at the state level and will allow increasing the gross domestic product, stimulating the industry and foreign economic activity. The comparative characteristics were represented with an indication of the potential filling of the state budget from the growth of operations in the banking system and the structural volumes of the financial system. The calculation with help of the bifurcation method of periodic solutions by means of the corresponding mathematical functions was proposed for specified ways of filling the state budget depending on the components, related with the general NPF activity in the domestic market.

Keywords: non-bank financial intermediation, homogeneous and heterogeneous processes, quasi-linear equation, developmental factors, consolidation, real sector of the economy, integration format.

Актуальність проблеми. Практичні застереження для небанківських фінансових посередників та комерційних банків в рамках функціонування на ринку передбачають уповільнення банківському пануванню у фінансові площині стосунків формату «клієнт-фінансова послуга». Для класичних фінансових посередників важливо комплексно протидіяти банківським установам та їх дочірнім компаніям на комплексній основі для забезпечення власного таргетування.

На сьогоднішній день поточні антикризові заходи фінансових посередників та комерційних банків не можуть достатньо ефективно забезпечувати клієнтські доручення та запити, що негативно впливає на активізацію бізнес-процесів, що відбувається в тому числі за рахунок недосконалого економетричного та математичного забезпечення у прогнозування, детермінації та обчисленні ефективності фінансової діяльності в рамках взаємної інтеграції та обслуговування реального сектору економіки.

Аналіз останніх наукових досліджень. У дослідженнях Ю. С. Конопліної, Л.Ю. Сисоєва, Р. Мандрик, Є.П. Бондаренка було проведено огляд головних детермінантів оцінки ефективності та взаємодії фінансових посередників на вітчизняному ринку. Авторами досліджувалося оцінка результативності державного регулювання фінансового ринку за поняттями ступенів ефективності контролінгу ринкових операцій з боку держави та виконання профілактичних заходів за для покращення стабільної роботи комерційних установ.

Хоча специфіка відкритого ринку є важливим суспільним індикатором, який відображає соціальну направленість НФП та зацікавленість масових клієнтських потоків в послугах посередника, однак актуальний набір макроекономічних функцій щодо обчислення ефективності, прогнозування та детермінації критичних точок лишається невирішеною проблемою в рамках теоретичних основ консолідованого функціонування суб'єктів ринку фінансових послуг при обслуговуванні реального сектору економіки.

Фактори, які знижують рівень фінансового посередництва були розглянуті в роботах І. Школьник, І. Лютого, А. Мещерякова, В. Кремень, взятий сегмент фінансової системи має свої особливі властивості, котрі залежать від масштабу території країни, її чисельності, потенціалом інфраструктури, національними стратегічними ресурсами та об'ємами клієнтської бази на внутрішнього ринку.

Вирішення проблем обчислення та прогнозування частки потенціальних взаємозв'язків НФП з реальним сектором економіки у балансі та його достовірність є малодослідженим науковим підходом, що передбачає подальшого удосконалення у контексті забезпечення та врегулювання діяльності НФП та клієнтів – представників бізнесової середи.

Мета роботи: проведення порівняльної характеристики при взаємодії фінансових посередників та реального секторів економіки в рамках конгломератів та підбір виокремлених математичних функцій.

Викладення основного матеріалу дослідження. Реалізація заходів з реінжинірингу комерційних банків в рамках проведення ризикової діяльності в середовищі є значним викликом через недосконалу нормативно-методичну базу більшості банків задіяних в системі функціональної взаємодії між установами з одного боку, та ефективного задоволення клієнтських потреб з іншої сторони.

Застосування макроекономічних функцій при взаємодії фінансових посередників та реального секторів економіки в рамках конгломератів

Потенційний розподіл клієнтів між банками та фінансовими посередниками може коливатись в діапазоні до 20 % від базисного значення у середньостроковій перспективі. Більших змін очікувати не варто, а перевірка на адекватність підтвердила дану гіпотезу.

Індикація взаємодії реального сектору економіки при понаднормовій банківській кооперації показово забезпечується клієнтськими рекламаціями та відгуками в контексті послідовності пошуку оптимальної альтернативи через масиви даних. Масив даних щодо пошуку прийняттого для клієнта НФП може бути оптимальним в позначених рамках на ринку, складаючи основу стимуляційної складової її удосконалення [1].

Критичні рамки при обслуговування реального сектору економіки, корпоративного бізнесу та міжнародних інвесторів на вітчизняному ринку мають бути оперативно ідентифіковані та розпізнані у найкращих промислових темпах.

З соціальної точки зору взаємна інтеграція банків с СК дозволяє населенню більш безпечно розміщувати кошти, кредитуватися та при цьому бути спокійнішими в питаннях страхового відшкодування.

Банкоцентричні фінансові групи, на нашу думку, хоч і є на перший погляд стабільними формуваннями, проте виходячи з актуальності вітчизняного ринку банк у разі ліквідації може потягнути за собою і страхову компанію [2].

В рамках визначення оптимального складу функціонального кошику НФП на макрорівні важливо об'єднати найбільш пріоритетні та дієві методики співпраці державних органів влади з комерційними фінансовими посередниками в рамках протидії банкоцентричній банківській системі.

У ході досліджень НФП було з'ясовано, що теоретичними засадами поширення інтеграції є саме всебічна консолідація посередництва навколо клієнтського кола, здебільш характеризує міжнародні фінансові ринки.

Фінансова конвергенція спричиняє формування конгломератів, які є мостом гетерогенних процесів між комерційними банками та страховими компаніями, котрі підпадають під розпорядження фінансових структур [9].

Під час розгляду проблематики взаємодії НФП та клієнтів реального сектору економіки було доведено те, що процеси посередництва та убезпечення підпадають під взаємовідносини між різновидами НФП, що у свою чергу ґрунтується на базі їх фінансово-господарської та маркетингово-комунікаційної діяльності.

Таблиця 1 - Визначення формату інтеграції фінансових посередників

Визначення інтеграції НФП в різних форматах розвитку подій		
Гомогенний та гетерогенний процеси		
Середній і високий рівні інтеграції		Низькі рівні інтеграції
Консолідація		Кооперація
1. Моніторингу та контролю фінансових союзів 2. Підрозділів банків та СК, які функціонують на фінансовому ринку		Кооперація комерційних банків та СК на договорах про колективне функціонування, або дистрибуцію
Гетерогенний процес		
Конвергенція	1. Здійснення ділових процесів на фінансових ринках 2. Формування інформаційних баз даних по клієнтам 3. Вдосконалення видів фінансових послуг 4. Функціонування комерційних банків та СК	
	Формат розвитку подій	Характеристика розрахунків
Для ІСІ та фінансових компаній	Пряме поглинання банком та використання посередників у своїх допоміжних цілях з мінімальними капітальними інвестиціями	Комісійне та дотаційне забезпечення, окрім випадку коли банк буде вести роздрібний бізнес через фінансову компанію
Для страхових компаній	Безумовне убезпечення повернення застрахованих активів банку, в рамках повного замкнутого циклу. Контролінг перестрахових процесів та розміщення коштів у власному банку групи	Взаємозалік комісії або умовні розрахунки при поверненні комісій за наданого клієнта Індивідуальні відсоткові ставки згідно векторного аргументу
Для недержавних пенсійних фондів та довірчих товариств	Участь у схемах по пенсійному забезпеченню та управлінню активами, зберігання в рамках похідних фінансових задач з реінжинірингу банківської групи	Накопичувальні та комісійні за зберігання активів, фондів та їх супровід

Складено автором на основі [1,6]

Саме створення синергетичного результату при координації продаж послуг НФП, замість альтернативного проведення банківських операцій реальним сектором економіки може спонукати сформувати модифіковані фінансові послуги [8].

Розвиток фінансових посередників у співпраці з корпоративним клієнтами треба перш за все аналізувати за рядом таких заходів, як пошук ефективних каналів збуту, поняття про відносини між фінансовими структурами базуючись на продукції інтегрування та інших важливих організаційних моментів.

Запропонуємо прийом обчислення біфуркації періодичних рішень шляхом відповідних математичних функцій в ході заданої тематики.

Біфуркація періодичних рішень може бути застосована у контексті погодження дій між секторами економіки в якості макроекономічних функцій при взаємодії фінансових посередників та реального секторів економіки в рамках конгломератів [5].

$$Ax + X(x) + \mu Q(\mu, x) = 0 \quad (1);$$

При заданому факторі розвитку НФП, де $\mu = 0$, стан та ступінь взаємодії посередників на ринку є мінімальною, а рівняння періодичного рішення для НФП матиме вигляд:

$$x = Ax + X(x) + \mu Q(\mu, x) \quad (2);$$

де Ax – виступає вимірником поточної активної фази розвитку НФП;

$X(x)$ – виступає випадковим елементом покращень в діяльності НФП щодо функціональної взаємодії з реальним сектором;

Q – комплекс стратегічних покращень діяльності НФП направлених на розвиток відносин з реальним сектором економіки.

При стані позитивного платіжного балансу НФП вплив $B = 1$, при негативному $B = 0$.

$$B = \begin{pmatrix} 0 & 0 \\ L & A \end{pmatrix} \quad (3);$$

За рахунок квазілінійних рівнянь можливо оцінити фінансовий стан та фактичний прогнозований розвиток подій при взаємодії бізнесу з фінансовими посередниками в перехідний період для від банку або профільної установи до відповідного типу НФП[2].

Обчислення стійкості НФП в критичних випадках проводиться за рахунок додавання глибинної складової в квазілінійне рівняння, що може мати від'ємне значення у такому вигляді:

$$x = Ax + g(t) + \mu h(t, x, \mu) \quad (4);$$

де h – глибинна складова проблематики, що направлена на виокремлення та поширення.

Доповнимо даний підхід різносторонніми заходами, які безперервно здійснюють вплив на початковий стан НФП, в виді y – що здійснює комбінаторне врахування стоп-факторів та фактичних втрат діяльності НФП, що перечать розвитку відносин з малим та середнім бізнесом та системним корпоративним сектором економіки,

$$y = Jy + Y(\mu, y); \quad (5);$$

що при заданих часових параметрах має наступний вигляд :

$$y = P(t, \mu)y + \mu Y(t, y, \mu) ; \quad (6);$$

Часові параметри досягнення умов співпраці та встановлення ділових відносин між НФП з потенційним клієнтом є ключовим параметром ефективності взаємодії між сторонами що аналізуються.

Встановимо носії потенціалів розвитку НФП при консолідованих умовах діяльності в рамках заданого ризикового середовища за рахунок компонентного коефіцієнту безперервності функції[7].

$$P(t, \mu) = A + \mu \frac{\partial h}{\partial x}(t, (t, \mu)u) \quad (7);$$

Таким чином даний підхід дозволить обчислити вибірку заходів з удосконалення процесу взаємної інтеграції НФП на постійній основі.

Основна мета у застосуванні методів лінійного програмування є знаходження оптимального плану. Подібним чином, методичні засади лінійного програмування дають право вибрати з безлічі альтернативних рішень найкраще, яке забезпечить максимальне досягнення поставлених завдань при взаємодії банку та НФП.

Важливим показником оцінки фінансової стійкості такої взаємодії є темп приросту реальних активів ($A, \%$):

$$A = \left(\frac{C_1 + Z_1 + D_1}{C_0 + Z_0 + D_0} - 1 \right) \cdot 100 \quad (8);$$

C - являє собою засоби і вкладення без обліку зносу по нереалізованим продуктам, нематеріальних активів, що мали прибуток, грн .;

Z - є запасами і витратами, грн .;

D - є безпосередньо грошми та активами без обліку використаних банківських кредитних коштів, грн .;

0 - попередній рік; а 1 – це поточний рік.

Щоб оцінити економічну стійкість банку використовується коефіцієнт автономії, коефіцієнт фінансової стабільності банку і коефіцієнт залучення коштів[1].

Для НФП запропонуємо введення трьох ризикових факторів, що всебічно описують взаємодії фінансових посередників та реального секторів економіки в рамках поодинокого профільного функціонування на відкритому ринку (в рамках конгломератів вплив прогнозується у більшій мірі):

- t періодичний фактор, що включає потенціальну строковість залучених та наданих у позику ресурсів, а в рамках внутрішнього контексту дозволяє оцінити часове проходження операційних процесів в технологічному середовищі НФП;

- u фінансовий фактор, який вказує на потенціал розвитку та забезпечення клієнтських запитів на ринку в рамках стратегічного розвитку підвиду НФП;

- μ поміркований фактор, що характеризується комплексними змінами які здатні впливати на очікування клієнтів та партнерів на ринку, в тому числі на рішення із консолідації та об'єднання на ринку під спільний бренд; при цьому передбачається зміна клієнтського кола згідно управлінського рішення, перших двох факторів або програми оптимізаційного менеджменту НФП[3].

Носіями потенціалів в фінансовому посередництві можуть бути суб'єкти варіації бізнесового сектору, а також їх клієнтські кола. В контексті групування та диференціації потенціалів варто здійснювати профілі економічно активності, а й за ієрархічними рівнями економіки, в межах яких вони функціонують: мега-, мета-, макро-, мезо- та мікрорівнями. Потенціал інституту фінансового сектору є комплексом його активних заходів для досягнення поставленої цілі, імплементація якої проводиться за рахунок реінвестування, засобами та можливостями даного інституту.

Прийmemo вихідні параметри при яких забезпечення в виді у дорівнює:

$$\frac{\|y\|}{\|y\|} \rightarrow 0 \text{ при } \|y\| \rightarrow 0, \quad (9);$$

Швидкісні параметри імплементації дорівнюють S та обчислюються за рахунок лімітування диспозиції НФП у заданий час на ринку в контексті забезпечення сталого розвитку власної діяльності[2].

$$S = BS - SC + Q_{12} + \mu(Q_{11}S - SN_2) \quad (10);$$

У ході досліджень та оглядів факторів інтеграції банків та НФП, зазначимо важливість регулювання даного підрозділу. Для детального огляду регулювання політики ІСКБ пропонуємо звернутися до таблиці 2.

Таблиця 2 - Характеристика суспільного спостереження за діяльністю НФП на відкритому ринку

Регуляторна політика щодо державного посередництва	
Фінансова лібералізація	Фінансовий тиск
Усунення обмежень у функціонуванні фінансових структур при виконанні послуг. - Збільшує розвиток ІСКБ	Обмеження законодавчого характеру, щодо обсягів функціонування фінансових структур. - Зменшує розвиток ІСКБ
Державне регулювання консолідації фінансових посередників	
Секторальний спосіб	Консолідований спосіб
Самостійні інтеграція НФП забезпечують регулювання порізаних сегментів фінансового ринку	Формування взаємної консолідації, в ході якої визначається взаємне регулювання таких сегментів ринку, як банківський, страховий та фондовий. Проходження інтеграції здійснюється за такими критеріями, як інституційна, фінансова, наглядова та регулятивна.
Інструменти урядового регулювання ІСКБ	
Регулювання діяльності	Пруденційний нагляд
Направлено на поліпшення зв'язків серед фінансових структур і клієнтів при ІСКБ. Забезпечує форми надання захисту фінансових даних клієнтів та встановлює структури вирішення конфліктів між фінансовими структурами та клієнтами.	Направлено на допомогу фінансової стабільності та безпеки роботи при ІСКБ. Завдяки цьому забезпечується прогнозування перевищуючого об'єму небезпек та встановлюються норми до обсягу капіталу.

Складено автором на основі [5]

Прикладним забезпеченням для державної регуляторної політики щодо розвитку НФП є система розпізнавання повноважень та вихідних переваг за типами наглядових органів.

Від того який запит буде направлено від НФП персонально або у груповій формі – залежить час розгляду та зворотної реакції на заявку, тому аспекти класифікації періодів стимулювання НФП за асоціативним аспектом є удосконаленою формою звернення та взаємодії з регулятором з метою якнайшвидше бути почутим [5].

Висновки. Розглянуті математичні функції у хронологічному порядку можуть виступати основою технічної карти звернення при взаємодії НФП з клієнтом реального сектору та в рамках інтеграційних процесів з партнерами чи конкурентами по ринку, є синхронним процесом збільшення значимості асоціативних позицій в малому масиві інформації НФП, завданого по усім проблемним напрямкам одночасно [4]. Упорядкована діяльність НФП на ринку дозволить отримати такі переваги в рамках взаємодії з регулятором: захист інтересів НФП як

безпосередніх координаторів організаційно-супроводжувальних процесів на ринку відповідно до клієнтських потреб; поширення інформації стосовно альтернативних операцій на ринку за рахунок нерозповсюджених в країні підвидів НФП, таких як довірчі товариства, ІСІ та різновиди фінансових компаній; конкретизація адресної консультаційної допомоги установам, підписання договірних угод про врегулювання та стабілізацію НФП з регулятором; запобігання несистемним ризикам НФП, їх детермінанти та спільні заходи з покращення систем ризик-менеджменту НФП за видами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильченко З. М. Методологічні аспекти дослідження сутності банківських установ як фінансових посередників / З. М. Васильченко // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 11–24.
2. Васильченко З. М. Фінансова консолідація як сучасна тенденція розвитку банківського бізнесу / З. М. Васильченко // Світ фінансів. – № 3 (8). – 2006. – С. 60–70.
3. Конопліна Ю. С. Недержавне пенсійне забезпечення як напрямок розширення банківської діяльності / Ю. С. Конопліна // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 1. – С. 58–65.
4. Кремень В. М. Світові тенденції консолідації регулювання фінансового ринку / В. М. Кремень // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави”. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2008. – Т. 1. – С. 51–53.
5. Лютий І. О. Проблеми розвитку сучасного міжнародного фінансового ринку та інтеграційний курс України / І. О. Лютий, В. І. Міщенко // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 21–32.
6. Мандрик Р. Финансовые конгломераты: причины возникновения, достоинства, недостатки [Электронный ресурс] / Роман Мандрик, Максим Шеховцев. – Режим доступа: <http://www.fingames.com.ua/news/7062/>. – 01.09.2011. – Название с экрана.
7. Мещеряков А. А. Аналіз економічної сутності понять “ринок фінансових послуг” та “ринок банківських послуг” / А. А. Мещеряков // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 5. – С. 31–35.
8. Сисоєва Л.Ю. Взаємодія банків з недержавними пенсійними фондами / Л.Ю. Сисоєва // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2008. – Випуск 244. – Т. 3. – С. 769–773.
9. Школьник І.О. Міжнародні фінансові конгломерати у банківському секторі України / І. О. Школьник // Вісник НБУ. – 2010. – № 2. – С. 32.

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО - КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 658:519.711.3

СТРУКТУРНИЙ АНАЛІЗ КОГНІТИВНОЇ КАРТИ БІЗНЕС- МОДЕЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВ З РОЗРОБКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Лецер Ю.О.

Національний університет водного господарства і природокористування

Стаття присвячена дослідженню оперативного впровадження нових вдалих рішень та удосконалення бізнес-моделей підприємств з розробки інформаційних технологій. Метою роботи є структурний аналіз когнітивної карти та обґрунтування правил побудови бізнес-моделей ІТ-підприємств. У статті розглянуто специфіку управління підприємствами ІТ-галузі в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій. Визначено шляхи вдосконалення бізнес-моделей в умовах нестачі кількісної інформації про роботу ІТ-підприємств. Проведено структурний аналіз когнітивних карт бізнес-моделей підприємств з розробки інформаційних технологій. Виявлено подібні елементи та закономірності у зв'язках між елементами цих бізнес-моделей. Виділено ці закономірності в правила побудови когнітивної карти бізнес-моделей. Обґрунтовано можливість перенесення вдалих рішень з однієї бізнес-моделі до іншої та створення нових бізнес-моделей на основі цих правил. Практична цінність запропонованого підходу полягає в можливості формалізації бізнес-моделей підприємств інших галузей, виокремлення вдалих рішень, удосконалення бізнес-моделей підприємств з розробки інформаційних технологій. Крім того, автоматизація створення комбінованих бізнес-моделей дозволить зосередитися на створенні нових, що будуть основою для нових комбінацій. Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є створення алгоритмів генерації нових бізнес-моделей або модифікації наявних, перевірка їх цілісності та оцінка ефективності.

Ключові слова: інформаційні технології, бізнес-модель, когнітивна карта, когнітивне моделювання, ІТ-підприємства, підприємства з розробки інформаційних технологій

UDC 658:519.711.3

STRUCTURAL ANALYSIS OF THE COGNITIVE MAP OF BUSINESS MODELS OF ENTERPRISES FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION TECHNOLOGY

Letser I.O.

National University of Water and Environmental Engineering

The article is devoted to research of operative introduction of new best practices and

improvement of business models of enterprises on the development of information technologies. The purpose of the work is a structural analysis of the cognitive map and the justification of the rules for constructing business models of IT enterprises. The article deals with the specifics of management of enterprises of the IT industry in the conditions of rapid development of information technologies. The ways of improvement of business models are determined in the absence of quantitative information on the work of IT enterprises. The structural analysis of cognitive maps of business models of enterprises for the development of information technologies was conducted. Such elements and regularities in the relationships between elements of these business models are revealed. These regularities are highlighted in the rules for building a cognitive map of the business models. The possibility of transferring best practices from one business model to another and creating new business models based on these rules is substantiated. The practical value of the proposed approach lies in the possibility of formalizing business models of enterprises in other sectors, identifying best practices, and improving business models of enterprises for the development of information technology. In addition, automating the creation of combined business models will allow focusing on new ones that will be the basis for new combinations. Prospects for further research in this area are the creation of algorithms for generating new business models or modifying existing ones, checking their integrity and assessing their effectiveness.

Keywords: information technology, business model, cognitive map, cognitive modelling, IT enterprises, enterprise for the information technology development.

Актуальність проблеми. Як і будь-який бізнес, підприємства з розробки інформаційних технологій потребують управління, що неможливе без розуміння суті процесів, які відбуваються в ІТ-галузі. Так, комодитизація апаратного забезпечення робить розробку інформаційних технологій більш доступною, а нематеріальна природа ІТ забезпечує швидке поширення вдалих рішень за допомогою мережі Інтернет. Як наслідок, вдосконалення інформаційних технологій прискорює розвиток економіки. За словами Й. Шумпетера, джерелом розвитку економіки є комбіновані інновації, що створюються завдяки новим комбінаціям виробничих чинників [1]. У сфері інформаційних технологій ІТ-підприємства першими стикаються з областю невідомого, інтуїтивно або випадково знаходячи окремі рішення [2]. Висока швидкість змін призводить до того, що, як зазначає Р. Гласс, однією з проблем ІТ-галузі є неможливість або труднощі кількісної оцінки показників роботи: «ми керуємо дослідженнями та розробкою – діяльністю, що фактично неможливо виміряти, і результати цієї роботи змінили вигляд світу» [3].

З іншого боку, за словами П. Друкера, «приблизно 90% всіх проблем

організацій однакові», а решта – «відбивають специфіку місії організації, її особливу культуру, історію та термінологію» [4]. Тому для управління ІТ-підприємствами можна використовувати загальноприйняті підходи, врахувавши специфіку ІТ-галузі. Також П. Друкер зазначає, що в сучасному світі для задоволення певної потреби можуть використовуватися декілька різних способів, унікальною є «тільки потреба, а не засоби її задоволення» [4], внаслідок чого конкуренція товарів та послуг поступається конкуренції бізнес-моделей.

Як зазначають О. Гасман, К. Франкенбергер, М. Шик, за останні 50 років понад 90% нових бізнес-моделей було створено шляхом розуміння, перетворення, рекомбінації та перенесення наявних ідей і концепцій з інших областей [5]. Відтак надважливого значення набуває дослідження проблем створення нових комбінацій вдалих рішень та вдосконалення бізнес-моделей ІТ-підприємств в умовах нестачі кількісної інформації про їх роботу, що не можливо без аналізу структури бізнес-моделей.

Аналіз останніх наукових досліджень. За визначенням А. Остервальда та І. Піньє, бізнес-модель – це концептуальний інструмент, який містить набір елементів та їх взаємозв'язків і дає змогу побачити логіку того, яким чином компанія заробляє гроші [6].

За словами З.К. Авдеевої, коли попереднє бачення стає неактуальним, коли невідомо куди прямує розвиток системи або невідомо як вийти з кризи, виникають слабоструктуровані проблеми – такий клас проблем, де побудова точних моделей для аналізу ускладнена через необхідність обліку великої кількості факторів, частину з яких важко виміряти [7]. За словами Г.В. Горєлової, про наявність слабоструктурованих проблем говорять у випадках, коли домінують невизначені закономірності, залежності, характеристики та ознаки, що не піддаються кількісному аналізу. При цьому, «слабоструктурованість відноситься скоріше до інформаційної складової – ступеня інформованості особи, що приймає рішення (експерта, аналітика)» [8].

Одним з варіантів вирішення проблеми нестачі кількісної інформації про роботу ІТ-підприємства є використання когнітивних моделей, що були запропоновані Р. Аксельродом [9]. В основі когнітивного моделювання лежить поняття когнітивної карти (КК). Згідно [10], КК – це орієнтований граф, вершини (вузли) якого відбивають компоненти складних систем (координати, фактори), а ребра – зв'язки між цими факторами. Побудова КК виконується за участю експертів, що дозволяє

кількісно і якісно описати взаємозв'язки між компонентами складної системи за допомогою направленої графа. Аналіз структури когнітивної карти дозволяє виявити найбільш важливі для підтримки структурної зв'язаності вершини.

Питання аналізу структури когнітивних карт розглянуті в роботах як закордонних, так і вітчизняних вчених, а саме: З.К. Авдєєвої, Н.В. Агаркової, В.М. Волкової, Г.В. Горєлової, В.В. Грідіної, К. Друкера, Дж. Касті, А.Б. Качинського, О.М. Козак, В.М. Козлова, О.О. Кулініча, А.П. Ладанюк, В.Н. Романова, О.В. Савчук, А.В. Тристана та інших. Згідно до З.К. Авдєєвої та Г.В. Горєлової, для аналізу структури когнітивних карт доцільно використовувати симпліціальний аналіз, що розглядає когнітивну карту у вигляді відношення між елементами множини вершин і заданого сімейства непустих підмножин цих вершин – симплексів [11]. Відповідно до В.Н. Романова, для вивчення структури взаємозв'язку елементів використовують топологічний аналіз, або аналіз зв'язності, що оперує поняттями комплексу, симплексу, q -зв'язності та ексцентриситету, і за допомогою дослідження структури взаємозв'язків елементів визначає зв'язність підсистем в системі [12]. Поняття зв'язності та симпліціальних комплексів докладно описано в працях Дж. Касті [13].

Топологічні дослідження складних систем на основі вивчення структурних властивостей ведуть з 1960-1970-х рр. Математичні основи методу заклав К. Друкер, а британський фізик Р. Еткін розробив перший інструмент симпліціального аналізу, названий q -аналізом [14]. Разом з тим, можливість застосування структурного аналізу до аналізу бізнес-моделей майже не досліджено.

Мета роботи: структурний аналіз когнітивної карти та обґрунтування правил побудови бізнес-моделей ІТ-підприємств.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідження бізнес-моделей ІТ-підприємства проведено на прикладі компанії Noosphere (м. Дніпро).

На основі опитування експертів визначено вісім базових бізнес-моделей: БМ 1 – консалтинг; БМ 2 – розрахунки на замовлення; БМ 3 – аутстафінг; БМ 4 – аутсорсинг; БМ 5 – розробка ПЗ на замовлення з подальшим супроводом; БМ 6 – розробка ПЗ на продаж; БМ 7 – розробка та підтримка власного сервісу; БМ 8 – розробка власного сервісу для послуг, не пов'язаних з ІТ.

Опис бізнес-моделей виконано за допомогою шаблону бізнес-моделі

А. Остервальдера – одного з інструментів стратегічного управління в рамках концепції ощадливого виробництва, що дозволяє дати наочний опис бізнесу за допомогою наступних дев'яти блоків [6]: СС – сегменти споживачів, ЦП – ціннісні пропозиції, КЗ – канали збуту, ВС – взаємини зі споживачами, ПД – потоки доходів, КР – ключові ресурси, КД – ключова діяльність; КП – ключові партнери, СВ – структура виплат. Для опису бізнес-моделей визначено п'ятдесят шість чинників (табл. 1).

Таблиця 1 - Чинники бізнес-моделей ІТ-підприємства

№	Чинник	Позначення
1.	Підприємства, які використовують ПЗ для основної діяльності	СС_01
2.	Підприємства, які використовують ПЗ для вирішення допоміжних задач	СС_02
3.	Підприємства та приватні особи, що використовують ПЗ для вирішення невиробничих задач	СС_03
4.	Замовники, що систематично використовують результати розрахунків	СС_04
5.	Замовники, що епізодично використовують результати розрахунків	СС_05
6.	Підприємства, що наймають спеціалістів для командного вирішення проблем в конкретному напрямку використання ПЗ	СС_06
7.	Підприємства, що наймають поодиноких спеціалістів для вирішення окремих питань, пов'язаних з ПЗ	СС_07
8.	Підприємства, для яких сервіс має переважно корпоративний характер споживання	СС_08
9.	Підприємства та приватні особи, для яких сервіс має переважно індивідуальний характер споживання	СС_09
10.	Оптимізація витрат на придбання ПЗ	ЦП_01
11.	Раннє виявлення перспективного ПЗ	ЦП_02
12.	Вирішення найбільш поширених завдань забезпечення та управління	ЦП_03
13.	Зменшення ризику помилок	ЦП_04
14.	Інформаційна підтримка бізнесу	ЦП_05
15.	Підвищення ефективності використання ПЗ	ЦП_06
16.	Зниження витрат на утримання персоналу	ЦП_07
17.	Підвищення ефективності основної діяльності	ЦП_08
18.	Витрати на ІТ-підтримку в межах бюджету	ЦП_09
19.	Модернізація ПЗ	ЦП_10
20.	Зниження ризику збоїв	ЦП_11
21.	Урахування зміни вимог	ЦП_12
22.	Надання trial та demo версій ПЗ	ЦП_13
23.	Відповідність ПЗ потребам споживачів	ЦП_14
24.	Простота експлуатації ПЗ	ЦП_15
25.	Знижки до ціни	ЦП_16
26.	Оренда ПЗ	ЦП_17
27.	Оренда обчислювальних ресурсів та ресурсів пам'яті	ЦП_18
28.	Продаж за прямими контрактами	КЗ_01

Продовження Таблиці 1

№	Чинник	Позначення
29.	Продаж через мережу Інтернет	КЗ_02
30.	Продаж через торгівельних агентів	КЗ_03
31.	Спільне створення	ВС_01
32.	Особлива персональна підтримка	ВС_02
33.	Персональна підтримка	ВС_03
34.	Доходи від розробки ПЗ за договорами	ПД_01
35.	Доходи від розробки та супроводу допоміжного ПЗ	ПД_02
36.	Доходи за розрахунки з використанням ПЗ на замовлення	ПД_03
37.	Доходи за розрахунки з використанням стандартного ПЗ	ПД_04
38.	Доходи від продажу ліцензій на ПЗ	ПД_05
39.	Доходи від сервісу за обсяг спожитих послуг та ресурсів за період	ПД_06
40.	Доходи від сервісу – щомісячна абонентська плата	ПД_07
41.	Розробники ПЗ та експлуатаційний персонал	КР_01
42.	Маркетологи	КР_02
43.	Інтелектуальна власність на ПЗ	КР_03
44.	Аналітики з ПЗ	КР_04
45.	Бізнес-аналітики	КР_05
46.	Аналітики з розрахунків	КР_06
47.	Власні обчислювальні ресурси та ресурси пам'яті	КР_07
48.	Маркетинг	КД_01
49.	Дослідження	КД_02
50.	Розробка, супровід та експлуатація ПЗ	КД_03
51.	Кадрові агентства	КП_01
52.	Постачальники ПЗ	КП_02
53.	Постачальники обчислювальних ресурсів та ресурсів пам'яті	КП_03
54.	Управлінські витрати	СВ_01
55.	Заробітна плата спеціалістів	СВ_02
56.	Витрати на обчислювальні ресурси та ресурси пам'яті	СВ_03

Складено автором на основі даних компанії Noosphere (м. Дніпро)

Визначено залежності між чинниками (табл. 1) та побудовано повну когнітивну карту бізнес-моделей ІТ-підприємства (рис. 1 та рис. 2).

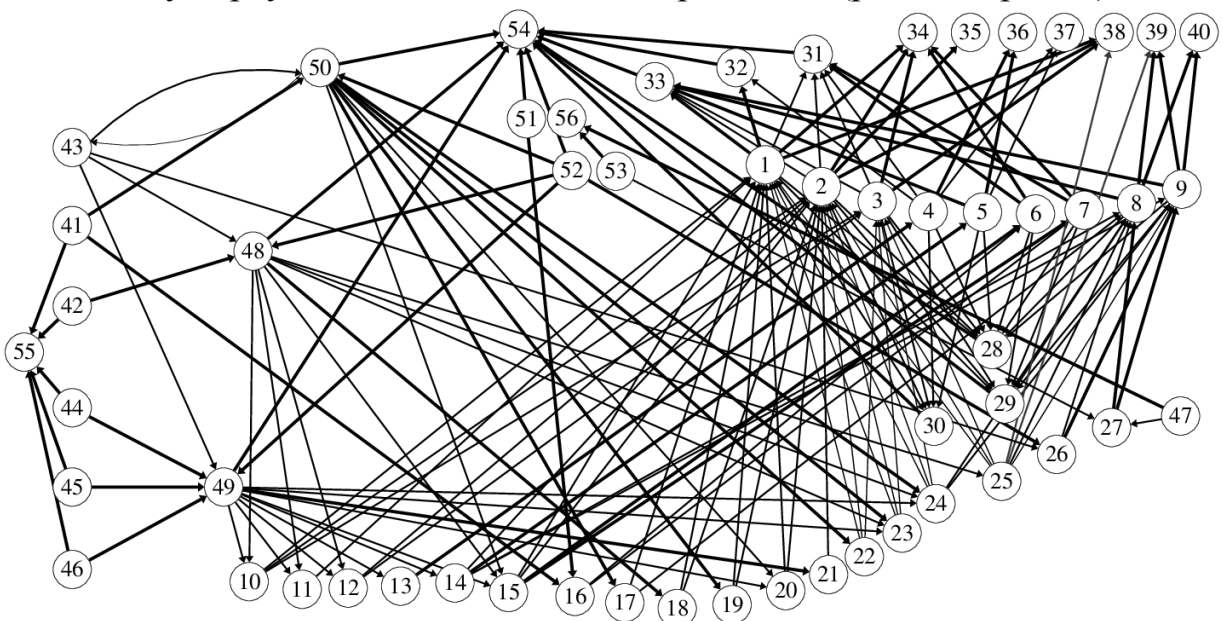

Рис. 1. Повна когнітивна карта бізнес-моделей ІТ-підприємства
Розроблено автором на основі даних компанії Noosphere (м. Дніпро)

Групування вершин когнітивної карти (рис. 1) за блоками шаблону бізнес-моделі (рис. 2) дозволило виявити загальну структуру когнітивної карти бізнес-моделей (рис. 3) та визначити закономірності у зв'язках вершин когнітивної карти на рівні блоків шаблону бізнес-моделі (табл. 2).

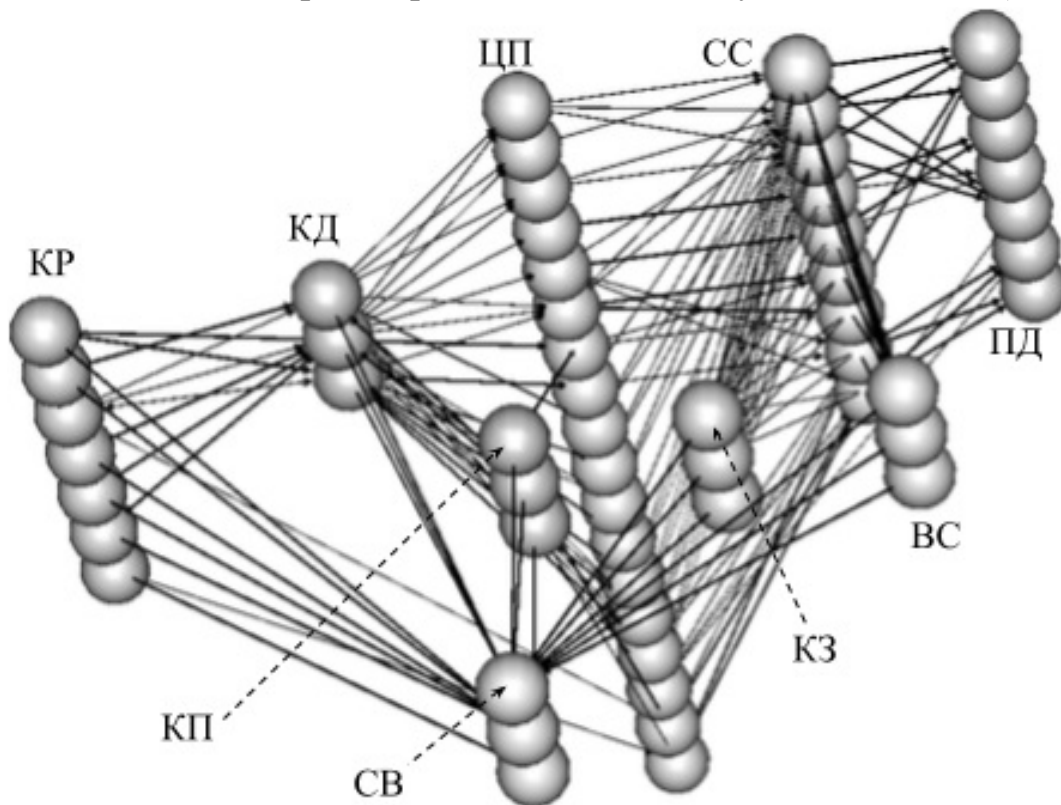

Рис. 2. Повна когнітивна карта бізнес-моделей ІТ-підприємства з групуванням вершин за блоками шаблону бізнес-моделі А. Остервальдера
Авторська розробка

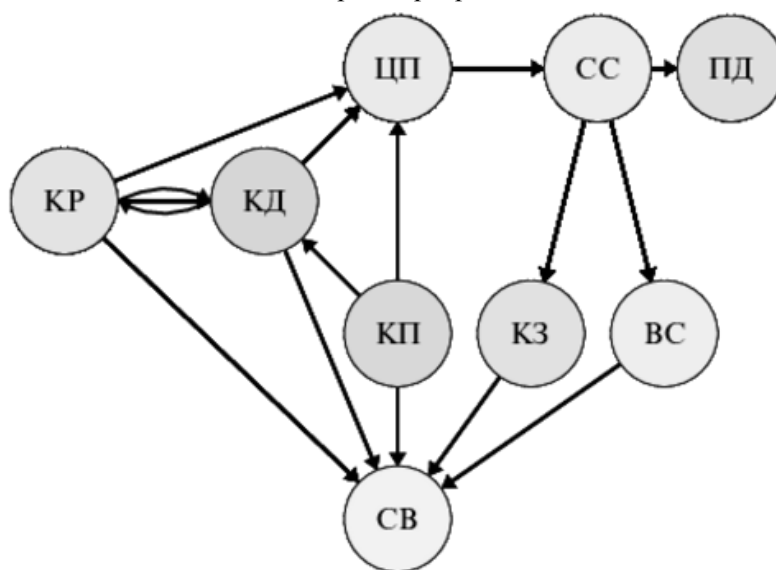

Рис. 3. Загальна структура когнітивної карти бізнес-моделей.
Авторська розробка

Таблиця 2 - Зв'язки вершин когнітивної карти на рівні блоків шаблону бізнес-моделі

Блок	Впливає на блоки	Залежить від блоків
СС	{ВС, КЗ, ПД}	{ЦП}
КЗ	{СВ}	{СС}
ВС	{СВ}	{СС}
ЦП	{СС} {ПД, СС}	{КД} {КР} {КП} {КД, КП} {КД, КР} {КП, КР} {КД, КП, КР}
ПД	{}	{СС} {СС, ЦП}
КР	{КД, СВ} {СВ, ЦП} {КД, СВ, ЦП}	{} {КД}
КП	{КД, СВ} {СВ, ЦП} {КД, СВ, ЦП}	{}
КД	{СВ, ЦП} {КР, СВ} {КР, СВ, ЦП}	{КП} {КР} {КП, КР}
СВ	{}	{ВС, КЗ, КП} {ВС, КЗ, КР} {ВС, КЗ, КП, КР} {ВС, КД, КЗ, КП} {ВС, КД, КЗ, КР} {ВС, КД, КЗ, КП, КР}

Примітка: {ВС, КЗ, ПД} – одночасний зв'язок з блоками ВС, КЗ та ПД; {КП}{КР} – зв'язок або з блоком КП або КР; {} – відсутність зв'язку з жодним з блоків.

Авторська розробка

Визначено наступні правила побудови бізнес-моделі:

1. Бізнес-модель описується як когнітивна карта, вершини якої являють собою підмножину чинників з табл. 1.
2. Кожен з дев'яти блоків шаблону бізнес-моделі має бути представлений принаймні однією вершиною.
3. Кожна вершина має бути пов'язана з іншими безпосередньо або через інші вершини.
4. Зв'язки між вершинами когнітивної карти бізнес-моделі на рівні блоків шаблону бізнес-моделі мають відповідати табл. 2.

Вісім базових бізнес-моделей ІТ-підприємства БМ 1 – БМ 8 було описано згідно з зазначеними вище правилами. Розподіл чинників за бізнес-моделями представлено у табл. 3.

Таблиця 3 - Розподіл чинників IT-підприємства по бізнес-моделям

Чинник	Бізнес-модель							
	БМ 1	БМ 2	БМ 3	БМ 4	БМ 5	БМ 6	БМ 7	БМ 8
СС_01	+			+	+	+		
СС_02	+			+	+	+		
СС_03	+					+		
СС_04		+						
СС_05		+						
СС_06			+					
СС_07			+					
СС_08							+	+
СС_09							+	+
ЦП_01	+							
ЦП_02	+							
ЦП_03	+							
ЦП_04		+						
ЦП_05		+			+		+	
ЦП_06			+		+			
ЦП_07			+					
ЦП_08				+	+			+
ЦП_09				+				
ЦП_10				+				
ЦП_11					+			
ЦП_12					+			
ЦП_13						+		
ЦП_14						+		
ЦП_15						+	+	+
ЦП_16						+	+	+
ЦП_17							+	+
ЦП_18							+	+
КЗ_01	+	+	+	+	+	+	+	+
КЗ_02	+		+	+		+	+	+
КЗ_03		+			+	+		
ВС_01	+	+	+	+	+			
ВС_02	+	+			+			
ВС_03	+	+			+	+	+	+
ПД_01	+		+	+	+			
ПД_02					+			
ПД_03		+						
ПД_04		+						
ПД_05						+		
ПД_06							+	+
ПД_07								+
КР_01		+	+	+	+	+	+	+

Продовження Таблиці 3

Чинник	Бізнес-модель							
	БМ 1	БМ 2	БМ 3	БМ 4	БМ 5	БМ 6	БМ 7	БМ 8
КР_02	+		+	+		+	+	+
КР_03		+		+	+	+	+	+
КР_04	+				+	+	+	+
КР_05	+							
КР_06		+						
КР_07							+	+
КД_01	+		+	+		+	+	+
КД_02	+	+			+	+	+	+
КД_03		+		+	+	+	+	+
КП_01			+					
КП_02	+	+		+	+	+	+	+
КП_03							+	+
СВ_01	+	+	+	+	+	+	+	+
СВ_02	+	+	+	+	+	+	+	+
СВ_03							+	+

Розроблено автором на основі даних компанії Noosphere (м. Дніпро)

Когнітивні карти бізнес-моделей БМ 1 – БМ 8 з групуванням вершин за блоками шаблону бізнес-моделі наведено на рис. 4.

Як видно з рис. 3, залежності КР→КД, КР→СВ, КД→СВ, КП→СВ, КЗ→СВ, ВС→СВ, КД→ЦП, ЦП→СС, СС→ПД, СС→КВ та СС→ВС притаманні усім моделям. Інші залежності зустрічаються тільки в наступних бізнес-моделях:

- КП→КД – в усіх, крім БМ 3;
- КП→ЦП – в БМ 3, БМ 7 та БМ 8;
- КР→ЦП – в БМ 3, БМ 7 та БМ 8;
- КД→КР – в усіх, крім БМ 1 та БМ 8.

– Аналіз структури когнітивної карти дозволяє оцінити зв'язаність вершин, отже може бути використаний для знаходження умов перенесення зазначених залежностей з однієї бізнес-моделі до іншої або для створення нових бізнес-моделей. Топологічний (або поліедральний) аналіз структури когнітивної карти полягає в аналізі симпліціальних комплексів [11, 13, 15].

– Поліедральний аналіз передбачає наявність двох скінченних множин X та Y , елементи яких зв'язані бінарним відношеннями λ . Для когнітивної карти $X = Y = V$, де V – множина всіх чинників (табл. 1), а λ можна розрахувати за наступною формулою:

$$\lambda = \{\lambda_{ij}\}, \quad \lambda_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{якщо } x_i \text{ впливає на } y_j \\ 0, & \text{якщо } x_i \text{ не впливає на } y_j \end{cases} \quad (1)$$

– де $x_i \in X$, $y_j \in Y$, $i=1,2,\dots,N$, $j=1,2,\dots,N$, N – кількість вершин множини V (табл. 1).

– За Дж. Касті, симпліціальний комплекс утворюється множиною симплексів, що пов'язані спільними гранями, тобто спільними вершинами [13].

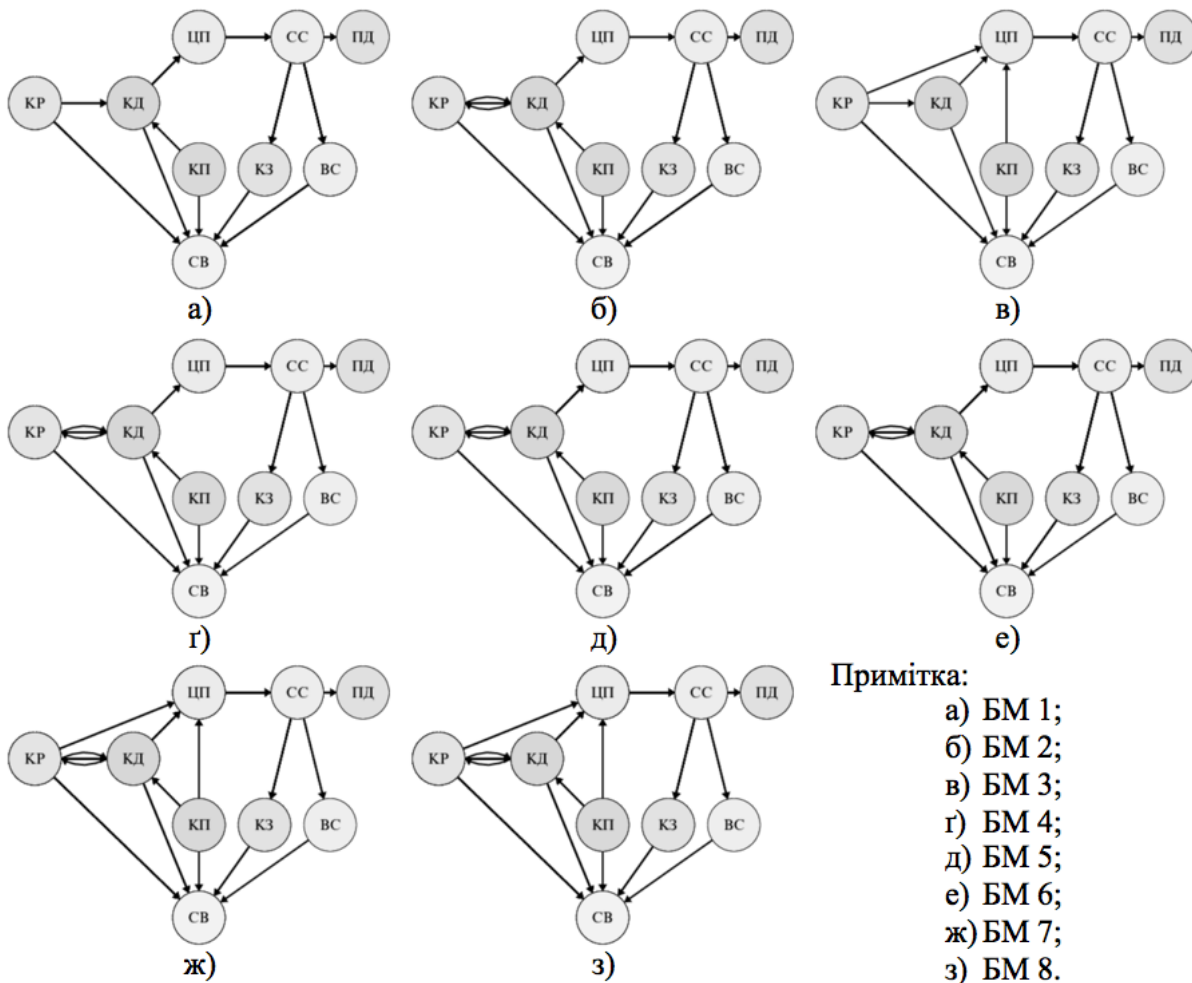

Рис. 4. Когнітивні карти бізнес-моделей БМ 1 – БМ 8
 Авторська розробка

При цьому розглядають як вплив X на Y за допомогою λ , так і навпаки. Під час розгляду зв'язку Y з X використовують транспоновану матрицю відношень λ^T . У першому випадку симпліціальний комплекс $K_X(Y, \lambda)$ утворюється за допомогою множини симплексів $\sigma_X(Y, \lambda)$, у другому $K_Y(Y, \lambda^T)$ – за допомогою множини симплексів $\sigma_Y(Y, \lambda^T)$.

Симпліціальний комплекс $K_X(Y, \lambda)$ можна представити за допомогою матриці інцидентності λ [16], що показує входження

вершини y_j до симплексу σ^{x_i} :

$$\lambda = \begin{array}{c|cccccc} & y_1 & y_2 & \dots & y_j & \dots & y_M \\ \hline \sigma^{x_1} & \lambda_{11} & \lambda_{12} & \dots & \lambda_{1j} & \dots & \lambda_{1M} \\ \sigma^{x_2} & \lambda_{21} & \lambda_{22} & \dots & \lambda_{2j} & \dots & \lambda_{2M} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \sigma^{x_i} & \lambda_{i1} & \lambda_{i2} & \dots & \lambda_{ij} & \dots & \lambda_{iM} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \sigma^{x_N} & \lambda_{N1} & \lambda_{N2} & \dots & \lambda_{Nj} & \dots & \lambda_{NM} \end{array} \quad (2)$$

Симплекс $\sigma_q^{x_i}$ складається з вершин Y , які залежать від вершин X . Кількість вершин у симплексі дорівнює $q+1$, де q – розмірність симплекса, або кількість граней симплексу. Якщо вершина x_i не впливає на жодну з вершин Y , що аналізується, то симплекс позначається як порожній із розмірністю $q = -1$ [11]. На основі впорядкованих симплексів симпліціального комплексу $K_X(Y, \lambda)$ визначається перший структурний вектор Q_x [8, 17]:

$$Q_x = \{Q_{\max(q)}, \dots, Q_q, \dots, Q_1, Q_0\} \quad (3)$$

Для кожного значення розмірності $q = 0, 1, \dots, \max(q)$ розраховується кількість симплексів в кожному класі еквівалентності Q_q за наступними правилами [8, 17]:

5. Якщо два симплекси q -зв'язані, то в комплексі $K_X(Y, \lambda)$ ці симплекси також пов'язані і для розмірності $q-1, \dots, 1, 0$. Тобто, якщо два симплекси мають q спільних граней, то мають і $q-1, \dots, 1$ спільні грані та принаймні одну спільну вершину ($q = 0$).

6. Якщо хоча б одна вершина симплексу не входить в жоден з попередніх, впорядкованих за зменшенням розмірності, симплексів, то симплекс відносять до окремого класу еквівалентності.

Обчислено симплекси $\sigma_q^{x_i}$, симпліціальні комплекси $K_X(Y, \lambda)$ та перший структурний вектор Q_x для бізнес-моделей БМ 1 – БМ 7.

Так, для бізнес-моделі БМ 7 «розробка та підтримка власного сервісу» симплекси $\sigma_q^{x_i}$ мають вигляд:

$$\sigma_3^{x_8} = \sigma_3^{CC-08} = \{K3_01, K3_02, BC_03, ПД_06\}$$

$$\sigma_3^{x_9} = \sigma_3^{CC-09} = \{K3_01, K3_02, BC_03, ПД_06\}$$

$$\sigma_1^{x_{14}} = \sigma_1^{ЦП-05} = \{CC_08, CC_09\}$$

$$\sigma_1^{x_{24}} = \sigma_1^{ЦП-15} = \{CC_08, CC_09\}$$

$$\sigma_2^{x_{25}} = \sigma_2^{ЦП-16} = \{CC_08, CC_09, ПД_06\}$$

$$\sigma_1^{x_{26}} = \sigma_1^{ЦП-17} = \{CC_08, CC_09\}$$

$$\sigma_1^{x_{27}} = \sigma_1^{ЦП-18} = \{CC_08, CC_09\}$$

$$\sigma_0^{x_{28}} = \sigma_0^{K3-01} = \{CB_01\}$$

$$\sigma_0^{x_{29}} = \sigma_0^{K3-02} = \{CB_01\}$$

$$\sigma_0^{x_{33}} = \sigma_0^{BC-03} = \{CB_01\}$$

$$\sigma_{-1}^{x_{39}} = \sigma_{-1}^{ПД-06} = \{\}$$

$$\sigma_1^{x_{41}} = \sigma_1^{KP-01} = \{КД_03, СВ_02\}$$

$$\sigma_1^{x_{42}} = \sigma_1^{KP-02} = \{КД_01, СВ_02\}$$

$$\sigma_3^{x_{43}} = \sigma_2^{KP-03} = \{ЦП_17, КД_01, КД_02, КД_03\}$$

$$\sigma_1^{x_{44}} = \sigma_1^{KP-04} = \{КД_02, СВ_02\}$$

$$\sigma_1^{x_{47}} = \sigma_1^{KP-07} = \{ЦП_18, СВ_03\}$$

$$\sigma_2^{x_{48}} = \sigma_2^{КД-01} = \{ЦП_15, ЦП_16, СВ_01\}$$

$$\sigma_2^{x_{49}} = \sigma_2^{КД-02} = \{ЦП_05, ЦП_15, СВ_01\}$$

$$\sigma_2^{x_{50}} = \sigma_2^{КД-03} = \{ЦП_15, KP_03, СВ_01\}$$

$$\sigma_4^{x_{52}} = \sigma_4^{КП-02} = \{ЦП_17, КД_01, КД_02, КД_03, СВ_01\}$$

$$\sigma_1^{x_{53}} = \sigma_1^{КП-03} = \{ЦП_18, СВ_03\}$$

$$\sigma_{-1}^{x_{54}} = \sigma_{-1}^{CB-01} = \{\}$$

$$\sigma_{-1}^{x_{55}} = \sigma_{-1}^{CB-02} = \{\}$$

$$\sigma_{-1}^{x_{56}} = \sigma_{-1}^{CB-03} = \{\}$$

Впорядкований за зменшенням розмірності q симпліціальний

комплекс $K_X(Y, \lambda)$ для бізнес-моделі БМ 7 «розробка та підтримка власного сервісу» має вигляд:

$$K_X(Y, \lambda) = \{\sigma_4^{x_{52}}; \sigma_3^{x_8}; \sigma_3^{x_9}; \sigma_3^{x_{43}}; \sigma_2^{x_{25}}; \sigma_2^{x_{48}}; \sigma_2^{x_{49}}; \sigma_2^{x_{50}}; \sigma_1^{x_{14}}; \sigma_1^{x_{24}}; \\ \sigma_1^{x_{26}}; \sigma_1^{x_{27}}; \sigma_1^{x_{41}}; \sigma_1^{x_{42}}; \sigma_1^{x_{44}}; \sigma_1^{x_{47}}; \sigma_1^{x_{53}}; \sigma_0^{x_{28}}; \sigma_0^{x_{29}}; \sigma_0^{x_{33}}; \sigma_{-1}^{x_{39}}; \sigma_{-1}^{x_{54}}; \sigma_{-1}^{x_{55}}; \\ \sigma_{-1}^{x_{56}}\}$$

$$K_X(Y, \lambda) = \{\sigma_4^{KP-02}; \sigma_3^{CC-08}; \sigma_3^{CC-09}; \sigma_3^{KP-03}; \sigma_2^{ЦП-16}; \sigma_2^{КД-01}; \\ \sigma_2^{КД-02}; \sigma_2^{КД-03}; \sigma_1^{ЦП-05}; \sigma_1^{ЦП-15}; \sigma_1^{ЦП-17}; \sigma_1^{ЦП-18}; \sigma_1^{KP-01}; \sigma_1^{KP-02}; \\ \sigma_1^{KP-04}; \sigma_1^{KP-07}; \sigma_1^{КП-03}; \sigma_0^{КЗ-01}; \sigma_0^{КЗ-02}; \sigma_0^{BC-03}; \sigma_{-1}^{ПД-06}; \sigma_{-1}^{CB-01}; \\ \sigma_{-1}^{CB-02}; \sigma_{-1}^{CB-03}\}$$

Кількість симплексів в кожному класі еквівалентності Q_q для бізнес-моделі БМ 7 «розробка та підтримка власного сервісу»:

$$q = 4 \quad Q_4 = 1 \quad \{КП_02\}$$

$$q = 3 \quad Q_3 = 3 \quad \{КП_02\} \{CC_08, CC_09\} \{KP_03\}$$

$$q = 2 \quad Q_2 = 7 \quad \{КП_02\} \{CC_08, CC_09\} \{KP_03\} \{ЦП_16\} \{КД_01\} \\ \{КД_02\} \{КД_03\}$$

$$q = 1 \quad Q_1 = 13 \quad \{КП_02\} \{CC_08, CC_09\} \{KP_03\} \{ЦП_16\} \\ \{КД_01, КД_02\} \{КД_03\} \{ЦП_05, ЦП_15\} \{ЦП_17\} \{ЦП_18\} \{KP_01\}$$

$$\{KP_02\} \{KP_04\} \{KP_07, КП_03\}$$

$$q = 0 \quad Q_0 = 5 \quad \{КЗ_01, КЗ_02, BC_03, KP_01, KP_02, KP_04, КД_01, \\ КД_02, КД_03, КП_02\} \{CC_08, CC_09\} \{KP_03\} \{ЦП_05, ЦП_15, \\ ЦП_16, ЦП_17, ЦП_18\} \{KP_07, КП_03\}$$

Перший структурний вектор Q_x для бізнес-моделі БМ 7 «розробка та підтримка власного сервісу»: $Q_x = (1, 3, 7, 13, 5)$.

Як видно з розрахунків, для бізнес-моделі БМ 7 «розробка та підтримка власного сервісу» симпліціальний комплекс не пов'язаний для розмірностей $q < 4$, що означає, що симплекси мало пов'язані між собою. Симплекс найбільшої розмірності $q = 4$ відповідає вершині

КП_02 «постачальники програмного забезпечення», що означає залежність бізнес-моделі від програмного забезпечення, яке ІТ-підприємство отримує від постачальників. Вилучення зазначеної вершини з розгляду рівноцінно руйнуванню бізнес-моделі. Крім постачальників програмного забезпечення, бізнес-модель має високу залежність від сегментів споживачів СС_08 та СС_09, а також від інтелектуальної власності на програмне забезпечення сервісу КР_03. Тому вилучення зазначених вершин також зруйнує бізнес-модель. Проте, сегменти споживачів відносяться до одного класу еквівалентності $\{CC_08, CC_09\}$ та одного блоку бізнес-моделі, що означає можливість спеціалізації на одному з зазначених сегментів та відказу від іншого. Клас еквівалентності $\{KP_07, KP_03\}$ відповідає джерелам отримання обчислювальних ресурсів та ресурсів пам'яті (ОРРП): використання КР_07 відповідає утриманню власних ОРРП, а КП_03 – оренді ОРРП у постачальників. Наявність КР_07 та КП_03 в одному класі еквівалентності означає їх пов'язаність, тобто можливість заміни однієї на іншу.

Симпліціальний комплекс $K_Y(X, \lambda^T)$ можна представити за допомогою матриці інцидентності λ^T [16], що показує входження вершини x_i до симплексу σ^{y_j} :

$$\lambda^T = \begin{array}{c|cccccc} & x_1 & x_2 & \dots & x_i & \dots & x_N \\ \hline \sigma^{y_1} & \lambda_{11} & \lambda_{21} & \dots & \lambda_{i1} & \dots & \lambda_{N1} \\ \sigma^{y_2} & \lambda_{12} & \lambda_{22} & \dots & \lambda_{i2} & \dots & \lambda_{N2} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \sigma^{y_j} & \lambda_{1j} & \lambda_{2j} & \dots & \lambda_{ij} & \dots & \lambda_{Nj} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ \sigma^{y_M} & \lambda_{1M} & \lambda_{2M} & \dots & \lambda_{iM} & \dots & \lambda_{NM} \end{array} \quad (4)$$

Симплекс $\sigma_q^{y_j}$ складається з вершин X , які впливають на вершини Y . Перший структурний вектор Q_y будується за правилами побудови (3).

Обчислено симплекси $\sigma_q^{y_j}$, симпліціальні комплекси $K_Y(X, \lambda^T)$ та перший структурний вектор Q_y для бізнес-моделей БМ 1 – БМ 7.

Кількість симплексів $\sigma_q^{y_j}$ в кожному класі еквівалентності Q_q для

бізнес-моделі БМ 7 «розробка та підтримка власного сервісу»:

$$q = 6 \quad Q_6 = 1 \quad \{CB_01\}$$

$$q = 5 \quad Q_5 = 1 \quad \{CB_01\}$$

$$q = 4 \quad Q_4 = 3 \quad \{CB_01\} \{CC_08\} \{CC_09\}$$

$$q = 3 \quad Q_3 = 3 \quad \{CB_01\} \{CC_08\} \{CC_09\}$$

$$q = 2 \quad Q_2 = 8 \quad \{CB_01\} \{CC_08, CC_09\} \{ЦП_15\} \{ПД_06\} \{КД_01\} \\ \{КД_02\} \{КД_03\} \{CB_02\}$$

$$q = 1 \quad Q_1 = 8 \quad \{CB_01\} \{CC_08, CC_09\} \{ЦП_15\} \{BC_03, ПД_06\} \\ \{ЦП_17, КД_01, КД_02, КД_03, CB_02\} \{ЦП_18\} \{КЗ_01, КЗ_02\} \\ \{CB_03\}$$

$$q = 0 \quad Q_0 = 9 \quad \{ЦП_15, ЦП_17, КД_01, КД_02, КД_03, CB_01, \\ CB_02\} \{CC_08, CC_09\} \{BC_03, ПД_06\} \{ЦП_18\} \{КЗ_01, КЗ_02\} \\ \{CB_03\} \{ЦП_05\} \{ЦП_16\} \{КР_03\}$$

Перший структурний вектор Q_y для бізнес-моделі БМ 7 «розробка та підтримка власного сервісу»: $Q_y = (1, 1, 3, 3, 8, 8, 9)$.

Як видно з розрахунків, найбільш важливими для цілісності бізнес-моделі є управлінські витрати CB_01 та сегменти споживачів CC_08 та CC_09 . Аналіз класів еквівалентності показує можливість заміни каналу збуту (клас еквівалентності $\{КЗ_01, КЗ_02\}$).

Таким чином, аналіз структури когнітивної карти бізнес-моделі дозволяє виявити вершини, від яких залежить цілісність бізнес-моделі.

З аналізу класів еквівалентності зроблено висновок, що:

1. Без руйнації бізнес-моделі можна замінювати вершини, пов'язані з симпліціальними комплексами низької розмірності.
2. Можлива заміна вершин, що входять в один клас еквівалентності та відповідають одному блоку бізнес-моделі.
3. Можлива заміна вершин, що входять в один клас еквівалентності та відповідають альтернативним шляхам зміни пов'язаного чинника.

При цьому симплекси σ^{x_i} та σ^{y_j} показують вершини, пов'язані з певною вершиною, що дозволяє переносити вдалі рішення з однієї бізнес-моделі до іншої з забезпеченням відповідності правилам побудови бізнес-моделей (табл. 2).

Висновки. За допомогою структурного аналізу наявних бізнес-моделей підприємства з розробки інформаційних технологій було

виявлено подібні елементи та закономірності у зв'язках між елементами цих бізнес-моделей. Виділено ці закономірності в правила побудови когнітивної карти бізнес-моделей. Обґрунтовано можливість переносу вдалих рішень з однієї бізнес-моделі до іншої та створення нових бізнес-моделей на основі цих правил.

Практична цінність запропонованого підходу полягає в можливості формалізації бізнес-моделей інших галузей та можливості оцінки прийнятності вдалих рішень з них для підприємств з розробки інформаційних технологій. Це дозволить скоротити лаг між зміною ситуації на ринку та появою нових вдалих рішень і адаптацією підприємства до нових умов господарювання. Крім того, автоматизація процесу комбінування бізнес-моделей дозволить зосередитися на створенні нових, що будуть основою для нових комбінацій. Подальшою задачею є створення алгоритмів генерації нових моделей або модифікації існуючих, перевірка їх цілісності та оцінка ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер ; пер. Антонова и др. — М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. — 436 с.
2. Поляков М. В. Формы реализации парадигмальной модели информационного развития мировой экономики : дис. канд. эк. наук : 08.00.02 / М. В. Поляков. — Днепропетровск, 2013. — 200 с.
3. Гласс Р. Креативное программирование 2.0 / Р. Гласс ; пер. с англ. — СПб.: Символ-Плюс, 2009. — 352 с.
4. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / П. Друкер. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012. — 163 с.
5. Гассман О. Бизнес-модели: 55 лучших шаблонов / О. Гассман, К. Франкенбергер, М. Шик ; пер. с англ. — М. : Альпина Паблишер, 2016. — 432 с.
6. Остервальдер А. Построение бизнес-моделей: Настольная книга стратега и новатора / Александр Остервальдер, Ив Пинье ; пер. с англ. — 3-е изд. — М.: Альпина Паблишер, 2012. — 288 с.
7. Авдеева З.К. Формирование стратегии развития социально-экономических объектов на основе когнитивных карт / З.К. Авдеева, С.В. Коврига. — Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co. KG, 2011. — 184 с.
8. Горелова Г.В. Когнитивный анализ, синтез, прогнозирование развития больших систем в интеллектуальных РИУС / Г.В. Горелова, Э.В. Мельник, Я.С. Коровин // Штучний інтелект. — 2010. — № 3. — С. 61-72.

9. Axelrod R. The Structure of Decision: Cognitive Maps of Political Elites / R. Axelrod. — Princeton University Press, 1976. — 404 с.
10. Згуровский М.З. Принципы и методы управления импульсными процессами в когнитивных картах сложных систем. Часть 1 / М.З. Згуровский, В.Д. Романенко, Ю.Л. Милявский // Международный научно-технический журнал «Проблемы управления и информатики». — 2016. — № 2. — С.21-29.
11. Угрозы безопасности мегаполиса, когнитивное моделирование / З.К. Авдеева, Г.В. Горелова, С.В. Коврига, Н.Д. Панкратова // System Research & Information Technologies. — 2014. — № 4. — С.20-34.
12. Романов В.Н. Системный анализ для инженеров / В.Н. Романов. — СПб.: СЗГЗТУ, 2006. — 186 с.
13. Касти Д. Большие системы. Связность, сложность и катастрофы / Д. Касти ; пер. с англ. — М.: Мир, 1982. — 216 с.
14. Atkin R.H. Mathematical structure of human affairs / R.H. Atkin. — London: Heinemann Educational Books, 1973. — 142 с.
15. Atkin R.H. Combinatorial Connectivities in Social Systems / R.H. Atkin // An Application of Simplicial Complex Structures to the Study of Large Organisations, Interdisciplinary Systems Research, 1997.
16. Поліедральний аналіз у дослідженні структурно складних систем для рішення задачі вибору об'єктів вогневого ураження / А.В. Тристан, В.В. Грідіна, О.М. Козак, С.Л. Городецький // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. — 2014. — № 4 (17). — С.15-19.
17. Кулинич А.А. Компьютерные системы анализа ситуаций и поддержки принятия решений на основе когнитивных карт: подходы и методы / А.А. Кулинич // Проблемы управления. — 2011. — № 4. — С.31-45.

УДК 658.8:378.1

**МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ В РОЗВИТКУ
МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ****Плотницька С.І., д.е.н.***Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова*

В статті проаналізовано виклики та можливості, пов'язані з використанням маркетингових інструментів для розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Дослідження з цього питання є недостатніми, незважаючи на значну кількість досліджень маркетингової діяльності підприємств. В дослідженні був використаний кількісний метод, отримані статистичні дані були проаналізовані за допомогою статистичного пакету соціальних наук (SPSS). Опитування проводилось протягом 2017 року у трьох областях України. Результати дослідження показали, що канали розподілу та комплекс маркетингових комунікацій визнані важливими та дуже важливими, але ці маркетингові інструменти використовуються лише кілька разів на рік. Використання маркетингових інструментів є важливим, оскільки позитивно впливає на продаж, покращує комунікацію та співпрацю між підприємствами та споживачами, сприяє зростанню кількості споживачів, що призводить до збільшення прибутку та створює нові можливості для малих та середніх підприємств. Інтенсивне використання інструментів просування має розглядатися як можливість для цих підприємств в Україні подолати поточні проблеми та покращити свій бізнес.

Ключові слова: малі та середні підприємства, маркетингові інструменти, розвиток, маркетингові комунікації, канали розподілу

UDC 658.8:378.1

**MARKETING TOOLS IN SMALL AND MEDIUM BUSINESS
DEVELOPMENT****Plotnytska S., Dr. of Econ. Sc.***Kharkiv National University of Urban Economy named after O.M. Beketov*

This paper describes the challenges and opportunities related to the use of marketing tools for improving business of the small and medium enterprises (SMEs) in Ukraine. The research on this subject in Ukraine is scarce despite the rich research of enterprises marketing activities. The method used in this paper is quantitative, based on survey data collected from enterprises followed by statistical data analyses using Statistical Package for Social Sciences (SPSS). The survey was conducted during 2017 in three regions of Ukraine. The results have showed that developed channels of distribution and communication mix have been recognized as important and very important, but these marketing tools are used only few times per year. The use of marketing tools is important because they have positive influence on sale, improve communication and cooperation

© Плотницька С.І., д.е.н., 2017

between enterprises and with consumers, increase the number of consumers, which leads to higher profit and creates new opportunities for SMEs. Intensive use of promotion tools should be seen as an opportunity for these enterprises in Ukraine to overcome current challenges and improve their business.

Keywords: small and medium enterprises, marketing tools, development, marketing communications, distribution channels.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається глобалізація світових процесів і явищ, які охоплюють політичну, економічну, соціально-культурну та освітні сфери життєдіяльності, тобто процес глобалізації є однією із новітніх тенденцій розвитку суспільства, що призводить до корінних змін в бізнес-середовищі. Одним із результатів глобалізації є підвищення ролі малих і середніх підприємств як чинників економічного зростання та зайнятості. Так, малі та середні підприємства (МСП) створюють більшу частку валового внутрішнього продукту (ВВП) в країнах із розвинутою ринковою економікою. За даними ООН у малому бізнесі зайнято понад 50% працездатного населення світу [2]. У таких країнах, як США, Японія, Німеччина, частка ВВП, яка припадає на долю малих та середніх підприємств, становить більше 60 % від загального його обсягу, а чисельність працівників, які задіяні на цих підприємствах, – близько 60% від загальної кількості працюючих [13].

Більш того, міжнародні організації визнають інтеграцію економіки в світовий економічний простір і встановлення демократії, як кращий спосіб подолання бідності та нерівності в країнах, що розвиваються. Глобалізація створює нові сприятливі умови для розвитку малих і середніх підприємств, які зумовлені, з одного боку, полегшенням виходу на закордонні ринки за належного рівня конкурентоспроможності, а з іншого, - розширенням можливостей пошуку ймовірних інвесторів. В цих умовах саме використання маркетингу стає однією з ключових умов виживання і, в подальшому, розвитку малих та середніх підприємств. При цьому маркетинг виступає не тільки засобом підтримки і стимулювання продажу, а й засобом пошуку нових ринкових сегментів, на яких підприємство може мати конкурентні переваги, підвищення інвестиційної привабливості підприємства та залучення фінансових інвестицій, встановлення партнерських стосунків тощо.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вагомий внесок у дослідження проблематики розвитку малих та середніх підприємств

зробили такі вітчизняні вчені, як Багрова І. В., Бочан І. О., Будкін В. С., Варналій З.С., Гальчинський А. С., Данилишин Б., Кожевіна Н.Д., Лучакова О.В., Ляшенко С.В., Уманець Т.В. та інші. Особливості маркетингової діяльності малих і середніх підприємств на внутрішньому та зовнішніх ринках ґрунтовно розглянуті і проаналізовані в роботах Р. Мачало, С. Холленсена, Т.М. Циганкової та інших. [8, 10, 12]. Але не дивлячись на значний обсяг досліджень з проблематики маркетингу, питання, які пов'язані з використанням маркетингових інструментів МСП, потребують додаткового дослідження.

Мета роботи полягає в дослідженні викликів та можливостей використання маркетингових інструментів для розвитку МСП та обґрунтуванні

Викладення основного матеріалу дослідження. Наразі малий бізнес відіграє важливу роль в економіці України. Так, на початок 2016 р. в Україні налічувалось 1973 тис. суб'єктів малого і середнього підприємництва (проти 1932 тис. в 2015 р.), з яких 1,63 млн. фізичних осіб-підприємців і 343 тис. юридичних осіб-підприємців [7]. Слід відмітити, що впродовж останніх трьох років спостерігається тенденція зменшення кількості середніх підприємств (в 2016 р. їх кількість зменшилась порівняно з попереднім роком на 703 одиниці (4,4%), а в порівнянні з 2010 роком - на 24%) [7]. А от кількість малих підприємств, навпаки, зростає і у 2016 р. досягла майже 328 тис. підприємств [7]. Проте, не дивлячись на таку позитивну тенденцію, кількість підприємств малого бізнесу ще не досягла рівня 2010 року за рахунок різкого скорочення кількості МСП в 2014 році (на 30 тис. одиниць) [7].

Найбільша кількість МСП традиційно зосереджена в м. Києві – 25%, Дніпропетровській – 11,2%, Донецькій – 6,8%, Харківській – 6,7%, Львівській – 5,5%, Київській – 5,5%, Одеській – 5,2% областях [7].

Залежно від виду і призначення продукції малі підприємства можна поділити на такі групи [6]:

— підприємства, що працюють у сферах, які традиційно обслуговуються малим бізнесом і виробляють продукцію (товари та/або послуги) для кінцевих споживачів;

— підприємства, що випускають продукцію (товари та/або послуги) для забезпечення виробничої діяльності великих компаній;

— підприємства, що ведуть наукові дослідження, розробляють нові технології та «ноу-хау», працюючи у сфері винахідництва і раціоналізаторства.

В Україні малий бізнес зорієнтований переважно на діяльність у сфері гуртової та роздрібною торгівлі (близько 50 % малих і середніх підприємств), у виробничій сфері зосереджена лише третина малих підприємств, і ця частка має тенденцію до зниження. А у високотехнологічних галузях, які є рушійною силою економіки, на жаль, працює лише незначна частка малих підприємств: у сфері інформатизації та у сфері досліджень і розробок — відповідно 1,6 % та 1,7 % малих підприємств, частка малих підприємств, що здійснюють технологічні інновації, складає лише — 0,1 % [7].

Дослідження провідних вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних, вказують на нерозвиненість та надостатність маркетингової діяльності малих та середніх підприємств в країнах з економікою, що розвивається, та відсутній або недостатній досвід управління на засадах маркетингу, що в сучасних умовах глобалізації негативно відображається на результатах їх діяльності.

Поряд з цим, маркетинг відіграє важливу роль в діяльності будь-якої організації [15], зокрема, завдяки саме маркетинговій діяльності бізнес досягає успіху у визначенні і задоволенні прагнень, потреб і бажань своїх цільових споживачів [15]. Американська асоціація маркетингу (2014) визначає маркетинг як "...діяльність, сукупність інституцій та процесів для створення, спілкування, доставки та обміну пропозиціями, які мають цінність для клієнтів, клієнтів, партнерів та суспільства в цілому» [12].

Класичними вважаються маркетингові інструменти, які запропонував американський професор Дж. МакКарті в 1960 році: Product – продукт; Price – ціна; Place – місце, розподіл; Promotion – просування [4]. Згодом ці маркетингові інструменти були об'єднані під назвою комплекс маркетингу або «4P».

Основна ідея маркетингу - орієнтація на потреби споживачів – пройшла пристосування до особливостей окремих країн та конкретних галузей. Так, маркетингові інструменти в процесі своєї еволюції переглядалися та доповнювалися і на сьогодні ми можемо говорити про наступні підходи [15]:

1. «4P» (Дж. МакКарті, 1960 р.): Product – продукт; Price – ціна; Place – місце, розподіл; Promotion – просування.

2. Інші «4P» (1970 – 1990 pp.): Politics – політика (Ф. Котлер); Public opinion – суспільна думка (Ф. Котлер); Policy – поведження (Ф. Попкорн); Pace – темп (Л. Твіді).

3. «4C» (Ф. Котлер, 1999 p.): Customer value – споживча цінність; Cost of the customer – витрати споживача; Communication – комунікації; Convenience – зручність.

4. «5P» (С. Годін, 2001 p.): Permission – добровільність (налагодження вза-ємного спілкування); Paradigm – парадигма (ламання старого і створення нового раниш за конкурентів); Pass along – наступна передача (споживачі самі передають інформацію один одному); Practice – практика виконання (аналіз); «Purple Cow» (фіолетова корова) – видатний («remarkable») товар,

5. «4A» (С. Репп, Ч. Мартін, 2001 p.): Addressability – адресація (визначення кращих споживачів); Accountability – звітність (вимірність результату); Affordability – можливість реалізації (ефективність взаємодії); Accessibility – доступність (доступність споживачів для повідомлень).

6. «SIVA» (Ч. Дев, Д. Шульц, 2005 p.): Solution - рішення, Incentive/Information - інформація, Value - вартість, and Access - доступ.

Відомий американський вчений Ф. Котлер відмічає, що типізація цих інструментів приводить до висновку, що всі нові інструменти маркетингу є або модифікацією класичних «4P», або виступають характеристиками середовища застосування цих інструментів [3]. Його думку підтримує інший відомий вчений - Ж. Ламбен, який відмічає зміщення акценту з необхідності задоволення функціональних потреб на необхідність задоволення емоційних потреб споживачів [4].

Вимоги середовища, з погляду конкуренції, переконливо представлені у роботі Л. Волкової. Вивчаючи особливості розвитку маркетингу, вона відзначає, що маркетинг за всю історію свого існування найчастіше був лише «відповіддю на виклики ринку. Усі створювані ним інструменти були не більш, ніж реакцією на посилення або зміну параметрів конкурентної боротьби» [1].

Таким чином, серед усіх існуючих інструментів маркетингу, найбільш виправданим є адаптивний підхід до комплексу маркетингу, тобто ситуаційна адаптація комплексу маркетингу, яким орудує підприємство, до вимог зовнішнього середовища. Проведений аналіз дав змогу визначити домінування комунікацій, хоча моделі їх адаптації ще не

сформовані через незавершеність процесів глобалізації в суспільстві в цілому.

Для подолання бар'єрів Ф. Котлер пропонує замінити традиційні підходи елементами нових маркетингових підходів: фокусуватись на цінностях, що існують протягом усього життя споживачів; оцінювати виконання як за маркетинговими, так і за фінансовими показниками; фокусуватись на задоволенні декількох груп акціонерів; управляти так, щоб всі співробітники були задіяні в маркетинговій діяльності підприємства; формувати бренд через всю діяльність компанії; робити акцент на «утриманні» споживачів; менше обіцяти, більше надавати; зробити ланцюжок цінностей одиницею аналізу [3].

В умовах глобалізації ефективність системи маркетингової діяльності підприємства стає вирішальним фактором успіху, яка, в свою чергу, залежить від адаптації класичних маркетингових інструментів до можливостей підприємства та вимог зовнішнього середовища. Таким чином, говорячи про використання маркетингових інструментів малими і середніми підприємствами, доцільно виходити з традиційного інструментарію «4Р», який підтвердив свою ефективність, за умови відповідної модифікації.

Котлер (2005) вказує, що недостатній маркетинговий бюджет призводить до неможливості ефективного поєднання елементів маркетингу. Це твердження підтримують також інші вчені, [12], які наголошують на необхідності для малого бізнесу, з метою адаптації до невеликого маркетингового бюджету, приділяти особливу увагу методам особистого спілкування. Він також зазначає, що малі фірми обмежені у дизайні маркетингового комплексу на рівні їх бюджету. Проте, дуже часто малий бізнес розглядає маркетингові комунікації як набір ізольованих інструментів та заходів, таких як брошура та розповсюдження відео, реклама та інше, а не як інтегровану систему і саме тому дуже часто маркетингові комунікації, які проводяться суб'єктами малого бізнесу, не ефективні [12].

Так, просування має вирішальне значення для успіху малого бізнесу. Проте вона не може застосовуватися як стратегія в ізоляції, оскільки інші елементи маркетингової комбінації відіграють важливу роль у сприянні загальному успіху бізнесу. На відміну від інших елементів маркетингу (ціна, місце розповсюдження та продукту), промоція - це діяльність, яка потребує спрямування ресурсів на неї, і не приносить негайних

результатів, що робить його "недоступним" для малого бізнесу. З огляду на проблеми, з якими стикаються підприємства малого бізнесу, існує потреба у промоції, яка буде використовуватися разом з іншими елементами маркетингового комплексу. "Будь-яка форма просування - це як складний відсоток. Потрібен час, щоб накопичити залишкові прибутки, але якщо ви дотримуєтеся цього, то окупність може бути суттєвою" [15], тому просування критично важливе для МСП.

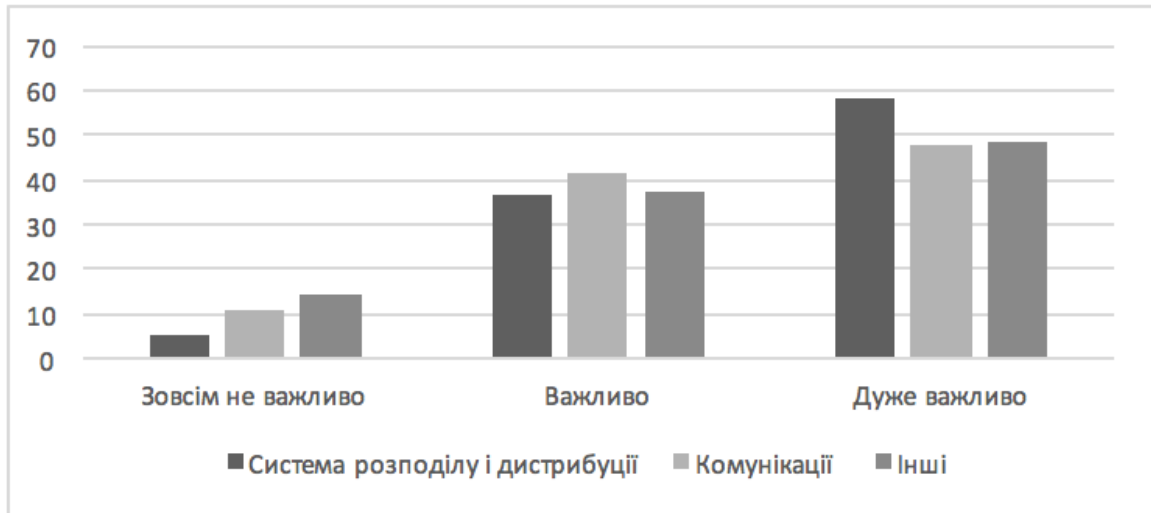
Таким чином, можемо констатувати, що маркетинговим зусиллям малих та середніх підприємств стають на заваді безліч перешкод, такі як розмір бізнесу, брак маркетингових знань, незадовільний рух грошових коштів або незначні бюджети на вирішення тактичних та стратегічних завдань. Однак, незважаючи на ці перешкоди, роль маркетингу незаперечна для успіху бізнесу. Тому важливим питанням є визначення маркетингових інструментів, які суттєво впливають на ефективність діяльності МСП.

Незважаючи на те, що в ХХІ столітті з'явилися і продовжують з'являтися все нові форми маркетингових комунікацій, такі як електронний маркетинг, багато підприємств, а особливо це стосується малих та середніх підприємств, все ще використовують традиційні маркетингові інструменти, спрямовані на просування своєї діяльності.

За даними Business News Daily (2013) близько 77 % МСП розвинених країн все ще використовують традиційні інструменти маркетингу [13]. Так, деякі дослідження показують, що для МСП найбільш ефективним є використання спрощеного набору традиційних маркетингових інструментів. Проте, багато маркетингологів вважають, що ця стратегія неефективна для МСП, які функціонують у розвинених країнах [15].

Нами було проведено дослідження щодо використання маркетингових інструментів малим та середнім бізнесом в Україні. З цією метою було проведено анкетування керівників (власників) 110 малих та середніх підприємств Харківської, Полтавської та Дніпропетровської областей, які працюють у різних сферах діяльності.

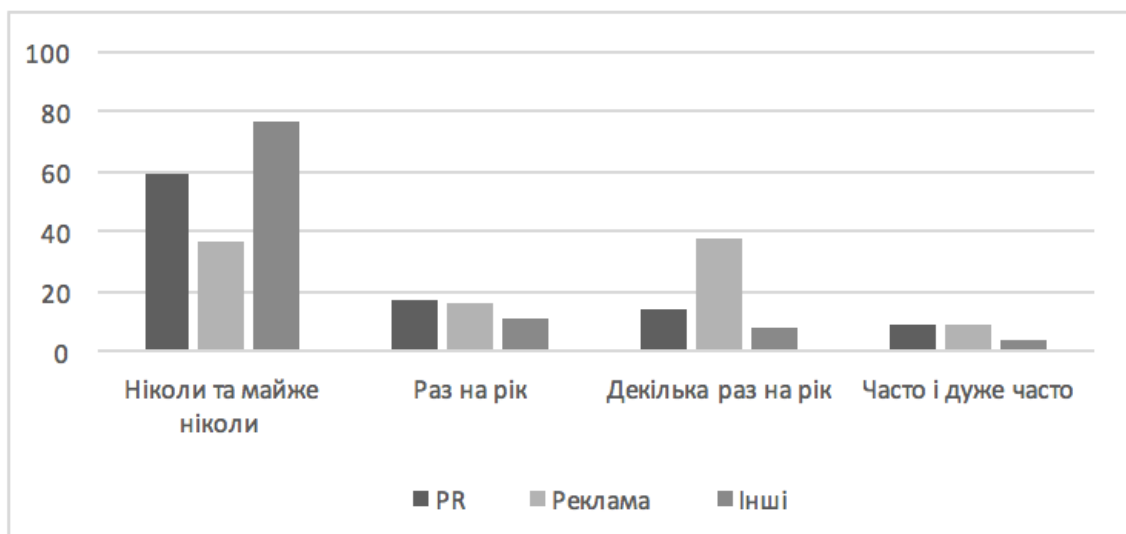
Близько 60% респондентів вважають використання маркетингових інструментів, таких як канали розподілу і дистрибуції, комплекс маркетингових комунікацій, тощо дуже важливим для успішної діяльності (рис. 1).

*Рис. 1. ажливість використання маркетингових інструментів МСП, %
Джерело: розраховано автором за власними дослідженнями*

Результати, пов'язані з важливістю використання маркетингових інструментів, свідчать, що найвищий відсоток респондентів - 58% - вважають, що канали розподілу та дистрибуції є важливими та дуже важливими як маркетингові інструменти для розвитку МСП. Такої ж думки щодо маркетингових комунікацій та інших маркетингових інструментів дотримується 47% і 48% відповідно.

Однак, результати проведених досліджень, свідчать про загальне невикористання МСП маркетингових інструментів. Так, незважаючи на те, що більшість респондентів вважають використання маркетингових інструментів важливим і дуже важливим, вони не використовують їх у повсякденному бізнесі, або використовують їх лише раз на рік або кілька разів на рік (рис. 2).

*Рис. 2. Використання маркетингових інструментів МСП, %
Джерело: розраховано автором за власними дослідженнями*

Серед «Інших маркетингових інструментів», більшість респондентів (57%) виділили міжнародні і місцеві ярмарки, соціальні мережі тощо. Тобто, за висловом інтерв'юерів, можна зробити висновок, що «інструменти маркетингу найчастіше використовуються для успішного просування компаній, продуктів та якості продукції».

Наразі в Україні регулярними користувачами мережі Internet є близько 35 % МСП, основну частину (майже 70 %) складають МСП, що стали користувачами мережі Internet відносно недавно. Серед тих МСП, що використовують Internet, найбільша частка належить МСП галузей науки та наукового обслуговування, транспорту та зв'язку [7].

За результатами анкетування, яке стосувалося проблем використання МСП мережі Internet: понад 40 % респондентів відзначили, що використовувати Internet для них надто дорого, понад 20 % послалося на відсутність комп'ютеризації підприємств. До 40 % респондентів не знали, як використовувати електронну комерцію в практичній діяльності. Проте ті підприємці, що оцінюють стан свого бізнесу як добрий, набагато більш схильні використовувати можливості електронної комерції (рис.3).

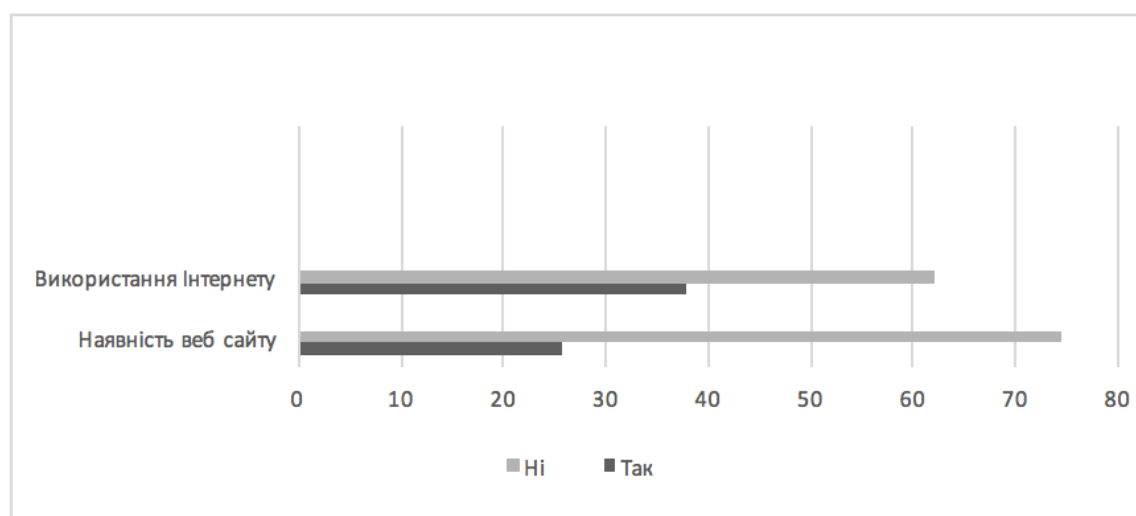

Рис. 3. Використання веб-сайтів і електронних адрес МСП, %
Джерело: розраховано автором за власними дослідженнями

У той же час маркетингові інструменти призводять до кращого продажу, спілкування та співпраці між компаніями та споживачами одночасно, залучають надійних покупців і дають змогу збільшити кількість споживачів. Проте застосування цих маркетингових інструментів стримується через брак фінансових ресурсів та кінцевого продукту.

Проведене опитування щодо умови, якби інтерв'юери мали достатні фінансові ресурси, то куди б вони їх інвестували і чому, дало наступні результати: майже 20 % опитаних розмістили рекламу в верхній частині списку, оскільки вони вважають, що це призведе до більших обсягів продажу та вищих прибутків, так як це відкрита можливість для розширення виробництва та для більш швидкого обороту, однак більшість респондентів заявили, що їх пріоритет становить інвестування у вдосконалення технології і нове обладнання, а маркетинг не був пріоритетом взагалі.

Таким чином, за думкою інтерв'юерів, найбільш успішними маркетинговими інструментами для МСП є реклама, брендинг товарів та послуг, а також канали розподілу та дистрибуції. Причини можуть полягати в тому, що підприємства зосереджені на просуванні своєї продукції і якості продукту. Все це дає можливість досягти прибутку, а також більш економічного та ефективного способу діяльності.

Висновки. Використання маркетингових інструментів є важливим, оскільки їх використання позитивно впливають на продаж, покращує комунікацію та співпрацю між підприємствами та споживачами, створюють надійних покупців та збільшують кількість споживачів, що призводить до збільшення прибутку та створює нові можливості для МСП.

Проте дослідження виявили дуже низький рівень використання маркетингових інструментів в повсякденному бізнесі малих і середніх підприємств. Однією з проблем, яка перешкоджає використанню маркетингових інструментів малими та середніми вітчизняними підприємствами, є недостатність фінансових ресурсів. Також використання звичайних маркетингових інструментів, особливо тих, які показали свою ефективність для великих компаній, для МСП є складним.

Проведені дослідження показали, що канали розподілу, а також комплекс маркетингових комунікацій, в частині брендингу та реклами, визнані респондентами як важливі та дуже важливі, але рівень використання цих маркетингових інструментів, навпаки, дуже незначний. Більшість респондентів відзначили рекламу як найчастіше використовуваний та найбільш успішний маркетинговий інструмент.

Респонденти виявили, що технології, роздрібною торгівлі, фірмових продуктів, кращого просування компаній, інформування громадськості

та відповідного обладнання для компаній є інструментом для розвитку малого та середнього бізнесу. Крім того, регулювання питання видачі дозволів, субсидій, грантів і наданням кредитів є законодавчими та допоміжними заходами, що посилять розвиток МСП.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волкова Л. Сжимающаяся спираль изменений / Л. Волкова // Практический маркетинг. – 2005. – № 9. – С. 45-51.
2. Європейський комітет статистики [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.eu.int/>.
3. Ілляшенко С.М. Сучасні тенденції застосування інтернет-технологій у маркетингу / С.М. Ілляшенко // Маркетинг і менеджмент інновацій.– 2011.– № 4.– Т. II.– С. 64 -74.
4. Котлер Ф. Маркетинг 3.0: от продуктов к потребителям и далее – к человеческой душе / Ф. Котлер [и др.] ; пер. с англ. А. Ю. Заякина. – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2012. – 218 с.
5. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок: учебник для слушателей, обучающихся по программе «Мастер делового администрирования» / Ж.-Ж. Ламбен, Р. Чумпитас, И. Шулинг ; [пер. с англ. под. ред. Б. Колчанова]. – 2-е изд. – Москва: Питер, 2014. – 718 с.
6. Мороз Л.А. Проблеми використання нестандартних методів маркетингових комунікацій / Л.А. Мороз // Теорія логістики і маркетингу. – 2010. - №6. – С.109-113.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstst.gov.ua>.
8. Плотницька С. І. Дослідження стану адаптивності малих підприємств до зовнішнього середовища в умовах глобалізації [Текст] / С. І. Плотницька, М.К. Гнатенко // Молодий вчений. — 2017. — №5(45). – С. 697-700.
9. Смолянюк О.В. Інтернет-комунікації у маркетингу молокопереробних підприємств [Електронний текст] / О.В. Смолянюк // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 6 (16). – С. 193-198
10. Третьякова Т.С. Комплекс маркетинговых коммуникаций субъектов малого предпринимательства на основе малобюджетных технологий / Т.С. Третьякова // Проблемы современной экономики. – 2011. – № 1 (37). - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3477>
11. Шехайтлі К.М. Використання новітніх технологій маркетингових комунікацій та їх

- адаптація до умов вітчизняного ринку / К. М. Шехайтлі, О.М. Коваль // Вісник КНУТДК. – 2013. – №2. – С.188-193.
12. O'Dwyer, M., Gilmore, A. & Carson, D. (2009). Innovative marketing in SMEs, *European Journal of Marketing*, 43 (1/2). Available at: <http://dx.doi.org/10.1108/03090560910923238>. Accessed: 2015-08-28.
 13. Internet World Stats. (2014). Internet growth statistics. Available at: <http://www.internetworldstats.com/emarketing.htm>. Accessed: 2014-04-07.
 14. Supporting the Internationalisation of SMEs http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/marketaccess/index_en.htm
 15. Taherdoost, H. & Jalaliyoon, N. (2014). Marketing vs E-marketing, *International Journal of Academic research in management (IJARM)*, 3 (4), pp. 335-340. Available at: <http://elvedit.com/journals/IJARM/wpcontent/uploads/2015/01/marketing-e-marketing.pdf>.

УДК 338.124.4

ДІАГНОСТУВАННЯ БАНКРУТСТВА НА ПІДПРИЄМСТВІ

Ползікова Г. В., к.е.н.

Гильов В. В.

Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Для забезпечення ефективного управління результатом діяльності підприємства і запобіганню банкрутства виконана діагностика його фінансово-господарської діяльності. Для отримання об'єктивної оцінки фінансового стану підприємства було проведено інтегральний аналіз ефективності використання капіталу з використанням трифакторної моделі Дюпона та виявлен вплив на рентабельність підприємства операційної діяльності (продажу), інвестиційної та фінансової. Для експрес-діагностики схильності до банкрутства українських підприємств використано модель У. Бівера та універсальну дискримінантну функцію. Діагностування стану підприємства показало велику ймовірність настання банкрутства. Один з шляхів подолання цього явища є інноваційний розвиток. Саме здатність до швидкого прийняття інновацій та ефективного управління власним інноваційним потенціалом може стати основою ефективного функціонування економічної системи підприємства.

Ключові слова: управління, прибуток, криза, діагностування, банкрутство, розвиток

UDC 338.124.4

DIAGNOSTIC THE BANKRUPTCY ON THE ENTERPRISE

Polzikova G., PhD in Economics,

Gilev V.

Pridneprovska state academy of civil engineering and architecture

To ensure the effective management of the company's activities and to prevent its bankruptcy the diagnostics of its financial and economic activity has been done. To obtain an objective assessment of the financial condition of the enterprise an integrated analysis of the efficiency of capital use using the three-factor model of DuPont has been made as well as impact of an enterprise operating (sales), investment and financial activity on the company's profitability has been revealed. For rapid diagnostics of the propensity to bankruptcy of Ukrainian enterprises the model of W. Beaver and the universal discriminate function have been used. The diagnosis of the state of the company has shown a high probability of bankruptcy. One of the ways to overcome this phenomenon is innovative development. The ability to quickly perceive the innovation and effectively management of its own innovative potential could become the basis for the effective functioning of the enterprise's economic system.

Keywords: management, profit, crisis, diagnosis, bankruptcy, development

© Ползікова Г.В., к.е.н., Гильов В.В., 2017

Актуальність проблеми. Зміни та загострення напруженості в світі, а також ризикована і мінлива економічна ситуація в Україні, вплинули на збільшення кількості збиткових підприємств у нашій країні. Прибуток створює базу економічного розвитку суспільства в цілому і є головним джерелом зростання вартості підприємства. Це є основний механізм, який захищає підприємство від загрози банкрутства. На величину прибутку впливає сукупність багатьох факторів, які необхідно враховувати в процесі управління при обґрунтуванні управлінських рішень. Отже, дослідження проблеми управління прибутком підприємства з метою уникнення кризових явищ і отримання ефективної виробничо-господарської діяльності є вкрай актуальною.

Аналіз останніх наукових досліджень. Проблему формування механізму управління прибутком підприємства розглядали в своїх працях вітчизняні і закордонні вчені: І.Т. Балабанова, І.О. Бланк, Є.Брігхем, В.М. Геєц, П. Друкер, П.В. Єгоров, А.М. Ковальова, Л.А. Костирко, С.В. Мочерний, А.М., В.О. Протопопова, Г.В. Савицкая, В.П. Стасюк, Р.А. Фатхутдинов, А.Д. Шеремет та інші, але управлінню прибутком в умовах кризових явищ приділялося недостатньо уваги. Ця проблема існує постійно і потребує додаткових досліджень в напрямку діагностики оцінювання ймовірності банкрутства як прибуткових так і збиткових підприємств в українських реаліях.

Метою роботи є управління прибутком на підприємстві в умовах кризових явищ з метою запобігання банкрутства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка України значно відстає від інтеграційних процесів, що відбуваються у світі. Складні цивілізаційні процеси постійно окреслюють перед підприємствами нові завдання, тому для їх успішного функціонування важливо своєчасно вносити необхідні зміни у напрямки їх розвитку з метою відображення досягнень науково-технічного прогресу та вимог середовища їх функціонування. Нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в Україні, яка підсилюється невизначеністю та ризикованістю призводить до збільшення кількості збиткових підприємств. Згідно з оцінками рейтингового агентства «ІВІ-рейтинг», більшість малих та середніх підприємств (63,9%) були змушені згорнути свою діяльність у 2016 році через брак коштів, який викликаний відсутністю збуту [11]. Отже, на величину прибутку впливає сукупність

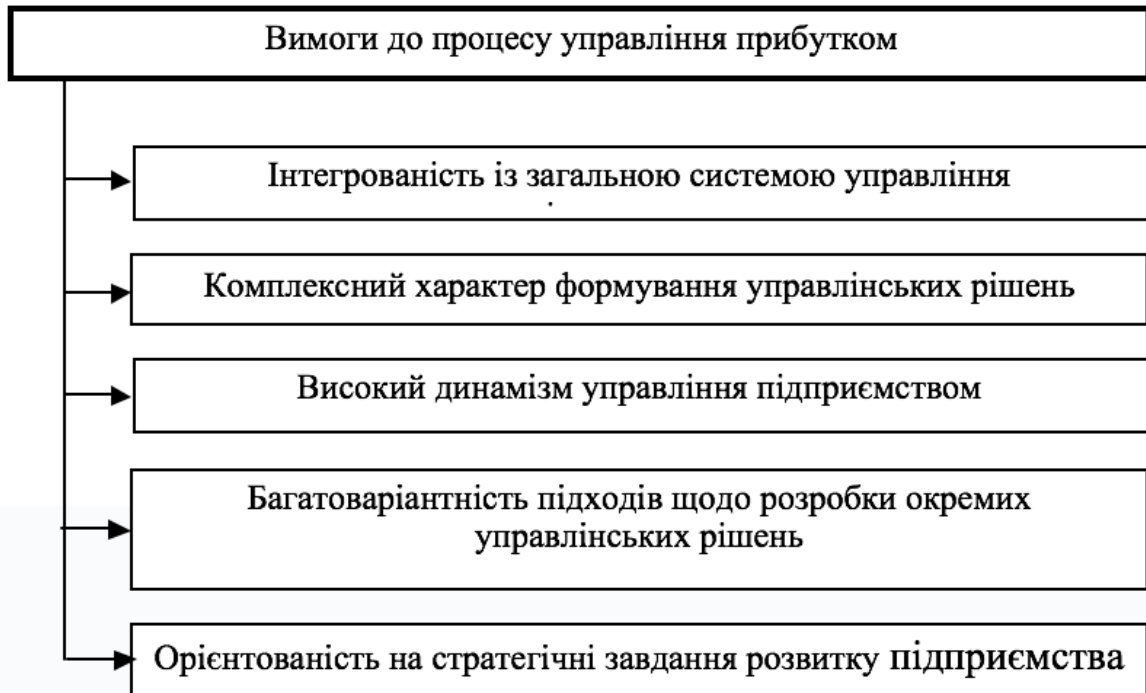
багатьох факторів, які необхідно враховувати в процесі управління при обґрунтуванні управлінських рішень.

Головний комплекс проблем і основні причини поточного неблагополуччя багатьох промислових підприємств приховуються в: незатребуваності продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, у її низькій конкурентоспроможності; недоступності інвестиційних ресурсів; митних і валютних бар'єрах тощо [6]. Кожне підприємство у своїй діяльності не рідко стикається з проблемою економічних кризових ситуацій, які виникають через невідповідність його фінансово-господарських можливостей вимогам навколишнього середовища і супроводжуються руйнуванням тих елементів, які найменш стійкі і життєздатні. Адже кожне підприємство прагне забезпечувати такий стан своїх фінансових ресурсів, за якого воно стабільно зберігало б здатність безперервно виконувати свої фінансові зобов'язання перед своїми діловими партнерами, державою, власниками, найманими працівниками.

На думку Бланка І.А., управління прибутком є процесом розроблення і прийняття управлінських рішень за всіма основними аспектами його формування, розподілу і використання [2]. Головною метою політики управління прибутком є забезпечення зростання добробуту підприємства, підвищення його ринкової вартості. Здатність самозростання вартості капіталу забезпечується шляхом капіталізації частини отриманого підприємством прибутку, тобто його спрямованість на приріст активів підприємства. Чим вища сума і рівень капіталізації отриманого прибутку, тим більшою мірою зростає вартість його чистих активів, а відповідно і ринкова вартість підприємства в цілому [3].

Забезпечення ефективного управління прибутком підприємства визначає вимоги до цього процесу, основні з яких відображені на рисунку 1. Отже, під управлінням прибутком підприємства необхідно розуміти побудову системи управління, що враховує тактичні та стратегічні аспекти управління, спрямована на підвищення кінцевих результатів діяльності суб'єкта господарювання, яка розглядається як сутність взаємопов'язаних елементів, кожних з яких виконує певну роботу, спільна дія котрих забезпечує досягнення механізму отримання прибутку заданої величини.

Управління прибутком розподіляється на дві важливі підсистеми: управління формуванням прибутку та управління розподілом прибутку [5].

*Рис. 1. Основні вимоги до процесу управління прибутком
Джерело: [9]*

Процес управління формуванням прибутку полягає в аналізі прибутку підприємства в передплановому періоді та плануванні обсягів та оптимального складу формування прибутку у плановому періоді та являє собою процес формування напрямків його майбутнього використання.

На величину прибутку впливає сукупність багатьох факторів, які необхідно враховувати в процесі управління при обґрунтуванні управлінських рішень. Всі фактори можна об'єднати у дві групи: зовнішні (як правило, не залежать від підприємницької діяльності і генеруються зовнішніми умовами діяльності підприємства) та внутрішні (що генеруються особливостями господарської діяльності даного підприємства). Фактори, що впливають на розподіл прибутку підприємства наведено в таблиці 1 [4].

Прибуток створює базу економічного розвитку суспільства в цілому. Він є основним внутрішнім джерелом формування фінансових ресурсів підприємства, які забезпечують його розвиток. Чим вищий рівень прибутку, тим менша потреба в залученні коштів із зовнішніх джерел, і тим вищий рівень самофінансування розвитку підприємства, підвищення конкурентної позиції підприємства на ринку. При цьому, на відміну від деяких внутрішніх джерел формування фінансових ресурсів

підприємства, прибуток є таким джерелом, яке постійно відтворюється, тому однією з найголовніших складових фінансової політики підприємства є політика максимізації прибутку, яка може досягатися завдяки мінімізації витрат підприємства, адаптації до нововведень і розширення сфери використання послуг інфраструктури ринку [12].

Таблиця 1- Фактори, що впливають на розподіл прибутку підприємства

Зовнішні	Внутрішні
- правові обмеження	- менталітет власників підприємства
- податкова система	- рівень рентабельності діяльності
- середньоринкова норма прибутку на інвестований капітал	- інвестиційні можливості реалізації високодохідних проектів
- альтернативні зовнішні джерела формування фінансових ресурсів	- альтернативні внутрішні джерела формування фінансових ресурсів
- темп інфляції	- стадія життєвого циклу підприємства
- стадія кон'юнктури товарного ринку	- рівень ризиків здійснюваних операцій і видів діяльності
- прозорість фондового ринку	- рівень коефіцієнта фінансового лівериджу
	- рівень концентрації управління
	- чисельність персоналу та діючі програми його участі в прибутку
	- рівень поточної платоспроможності підприємства

Джерело: [4]

Було досліджено діяльність виробничого підприємства ТОВ «Бромфапром» (далі Підприємство), яке займається виготовленням та реалізацією вікон та віконних конструкцій з ПВХ профілю.

Аналіз обсягу виробництва й реалізації продукції показав, що у період 2012-2014 рр. показник що обсяг виробництва мав тенденцію до зростання і у 2014 році становив 25232,2 тис. грн. Проте 2015 рік відзначився різким падінням обсягів виробництва та реалізації продукції (на 31,2% до 2014 року) та становив 17350,8 тис. грн. Причиною зниження темпу росту стало зниження попиту на продукцію, внаслідок кризових політично-економічних явищ в країні. У поєднанні з внутрішніми кризовими процесами економічної системи підприємства така ситуація спровокувала значне погіршення показників діяльності підприємства.

На Підприємстві існує постійна тенденція до старіння основних фондів (ОФ). Це підтверджується постійним збільшенням їх зносу, і як наслідок – зменшенням їх залишкової вартості (табл. 2).

Таблиця 2 - Характеристика основних фондів Підприємства за період з 2012-2016 рр.

Показник	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
Залишкова вартість ОФ, тис.грн.	256	261	527	414,5	267,2
Первісна вартість ОФ, тис.грн.	434	520	916,2	973,8	958,2
Знос, тис.грн.	178	259	389,2	559,3	691
Коефіцієнт зносу ОФ	0,41	0,50	0,42	0,57	0,72

Розраховано авторами

Показники стану й ефективності використання основних засобів негативно характеризують виробничу діяльність підприємства та вказують на очевидну тенденцію погіршення економічного стану підприємства. Так, коефіцієнт зносу ОФ за період аналізу збільшився від 41% (2012 р.) до 72% (2016 р), а коефіцієнт оновлення був або нульовим, або занадто низьким, ніж того вимагає ступінь зносу основних засобів. Отже, поряд з негативним явищем зношення основних фондів спостерігається зменшення їх первісної вартості. Це пов'язано з тим, що темпи вибуття основних фондів значно випереджають темпи їх оновлення.

Для отримання об'єктивної оцінки фінансового стану підприємства було проведено інтегральний аналіз ефективності використання капіталу через оцінку ключових факторів, що визначають рентабельність підприємства з Дюпонівською системою, яка була розроблена фірмою «The DuPont System of Analysis» (США) та являє собою факторний аналіз, тобто виділення основних факторів, що впливають на ефективність діяльності підприємства [7]. Трифакторна модель Дюпона показує вплив на рентабельність підприємства операційної діяльності (продажу), інвестиційної та фінансової. Як ми бачимо, ефективність системи продажів підприємства безпосередньо визначає рентабельність власного капіталу і отже інвестиційну привабливість підприємства. Ця модель має наступний вигляд:

$$ROE = ROS \times Koa \times LR$$

де: ROE (Return On Equity) – рентабельність власного капіталу;

ROS (Return On Sales) – рентабельність продажів;

Koa – коефіцієнт оборотності активів;

LR (Leverage ratio) – коефіцієнт капіталізації (коефіцієнт фінансового важеля).

$$ROE = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Власний капітал}} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Виручка}} \times \frac{\text{Виручка}}{\text{Активи}} \times \frac{\text{Активи}}{\text{Власний капітал}}$$

Показники що визначають рентабельність власного капіталу Підприємства наведені у таблиці 3.

Таблиця 3 – Показники Моделі Дюпона

Показники	2012	2013	2014	2015	2016	Відхилення Δ_{16-15}
Рентабельність продажів підприємства (ROS)	0,011	0,012	0,015	0,003	-0,012	-0,015
Коефіцієнт оборотності активів (Коа)	8,17	20,23	23,85	13,64	20,71	7,065
Коефіцієнт капіталізації (фінансового важеля LR)	1,11	1,10	1,12	1,45	1,18	-0,270
Рентабельність власного капіталу (ROE)	0,10	0,26	0,39	0,06	-0,28	-0,346

Розраховано авторами

Модель Дюпона засвідчує, що найбільший вплив на рентабельність власного капіталу Підприємства має рентабельність продажів підприємства. Її зниження на 0,015 обумовило зниження рентабельності власного капіталу на 0,346. Цей факт підтверджує дані економічного аналізу, які доводять зниження ефективності продажу продукції і як наслідок зменшення прибутків, отриманих підприємством. В свою чергу, підвищення коефіцієнту оборотності активів на 7,065 обумовило зниження рентабельності власного капіталу на 0,346, що означає збільшення чистої виручки від реалізації продукції на одиницю коштів, інвестованих в активи. Найменшою мірою вплинуло зменшення коефіцієнту капіталізації на 0,270. Зменшення коефіцієнту капіталізації свідчить про збільшення частки позикових коштів відносно власних і про збільшення залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування.

Рентабельність власного капіталу за період 2015-2016 рр. стрімко зменшувалась та у 2016 році становила -28%, що засвідчує неефективність вкладення власного капіталу у діяльність підприємства. Таким чином зміна складових факторів моделі Дюпона призвела до зниження рентабельності власного капіталу на 0,346, що засвідчує неефективність вкладення власного капіталу у діяльність підприємства. Якщо внутрішні системи функціонування підприємства вже виявляють ознаки вірогідної економічної кризи, необхідно провести діагностику можливості настання банкрутства на Підприємстві з метою його запобігання.

Прибуток є основним захисним механізмом, який захищає підприємство від загрози банкрутства. Хоча загроза банкрутства існує і в умовах прибуткової діяльності підприємства, але підприємство набагато

швидше виходить з кризового стану при високому потенціалі генерування прибутку. За рахунок капіталізації отриманого прибутку може бути швидко збільшена частка високоліквідних активів, тобто відновлена платоспроможність; збільшена частка власного капіталу при відповідному зниженні обсягу залучених засобів, тобто підвищена фінансова стійкість; сформовані відповідні резервні фінансові фонди [13].

Вчені вже десятки років працюють над засобами раннього діагностування можливості настання банкрутства на підприємстві з метою його запобігання. Кожен з методів оцінювання банкрутства має свої переваги та недоліки, тому при здійсненні аналізу виникає необхідність вибору такого підходу, який дозволить з мінімальними затратами ресурсів отримати найбільш однозначну та точну оцінку економічного стану. Обираючи метод оцінки, необхідно ретельно аналізувати доцільність застосування комплексу аналітичних процедур [1].

Найпридатнішим для експрес-діагностики схильності до банкрутства українських підприємств є метод Бівера саме його рекомендує застосовувати під час проведення моніторингу фінансового стану підприємств для виявлення ознак їх неплатоспроможності Міністерство економіки України (табл. 4).

Таблиця 4 - Модель У.Бівера оцінювання ймовірності банкрутства

Фактори, які включені в модель	Інтерпретація інтегрального показника дискримінантної моделі, розробленої на основі емпіричних досліджень
1) коефіцієнт Бівера; 2) рентабельність активів; 3) фінансовий ліверидж; 4) коефіцієнт покриття чистим оборотним капіталом; 5) коефіцієнт покриття	За 5 років до банкрутства: 1) коефіцієнт Бівера – 0,17; 2) рентабельність активів – 4; 3) фінансовий ліверидж – ≤ 50 ; 4) коефіцієнт покриття чистим оборотним капіталом – $\leq 0,3$; 5) коефіцієнт покриття – ≤ 2 . За 1 рік до банкрутства: 1) коефіцієнт Бівера – $(-0,15)$; 2) рентабельність активів – (-22) ; 3) фінансовий ліверидж – ≤ 80 ; 4) коефіцієнт покриття чистим оборотним капіталом – $\leq 0,06$; 5) коефіцієнт покриття – ≤ 1

Джерело: [10]

Коефіцієнт Бівера входить в систему коефіцієнтів для діагностики ризику банкрутства підприємства. Відмінною особливістю системи Бівера є те, що в ній не передбачений інтегральний показник, а також не розраховуються ваги при коефіцієнтах. Значення коефіцієнтів порівнюються з контрольно-нормативними значеннями для трьох станів підприємства: фінансово стійки підприємства; для підприємств, які стали банкрутами протягом 5 років; для підприємств, які стали банкрутами протягом 1 року.

Показники оцінки за методикою Бівера наведені у таблиці 5.

Таблиця 5 - Розрахунок коефіцієнту Бівера та показників оцінки

Показники	2012	2013	2014	2015	2016
Коефіцієнт Бівера	-0,20	0,97	1,35	-0,23	-2,59
Рентабельність активів, %	9,7	27,6	38,6	4,8	-18,6
Фінансовий ліверидж, %	10,21	8,78	10,69	31,00	15,23
Покриття активів чистим оборотним капіталом	0,58	0,67	0,50	0,43	0,58
Коефіцієнт покриття	6,67	8,62	5,63	2,38	4,82

Розраховано авторами

Ознакою формування незадовільної структури балансу є таке фінансове становище підприємства, за якого протягом тривалого періоду (1,5-2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,2, що відображає небажане зменшення частки прибутку, спрямованого на розвиток виробництва. Ця тенденція призводить до незадовільної структури балансу, коли підприємство починає працювати в борг і його коефіцієнт забезпечення власними засобами становить менш ніж 0,1.

Проведений аналіз за коефіцієнтом Бівера виявив ознаки великої ймовірності настання банкрутства Підприємства, оскільки значення коефіцієнту за останні два роки було від'ємним зі зростаючою тенденцією до спаду. Хоча коефіцієнт покриття є досить високим для Підприємства і далекий від критично низького рівня, проте рентабельність активів та фінансовий левиридж засвідчують низьку ефективність діяльності підприємства і згідно до методики відповідають третьому стану підприємств, які стали банкрутами протягом 1 року.

Дослідження ймовірності банкрутства за універсальною дискримінантною функцією показали, що її особливостями є використання показника співвідношення cash-flow (обсягу чистих грошових потоків, які формуються внаслідок операційної та

інвестиційної діяльності підприємства та є у його розпорядженні у конкретному часовому періоді) до величини загальних зобов'язань [8].

Показники, які включені в модель оцінювання ймовірності банкрутства за універсальною дискримінантною функцією наведені у таблиці 6.

Таблиця 6 - Універсальна дискримінантна функція оцінювання ймовірності банкрутства

Показники, які включені в модель	Інтерпретація інтегрального показника дискримінантної моделі, розробленої на основі емпіричних досліджень
к1 – cash-flow/зобов'язання; к2 – активи/зобов'язання; к3 – прибуток/активи; к4 – прибуток/виручка; к5 – виробничі запаси/виручка; к6 – виручка/активи	$Z = 1,5 \times \kappa_1 + 0,08 \times \kappa_2 + 10 \times \kappa_3 + 5 \times \kappa_4 + 0,3 \times \kappa_5 + 0,1 \times \kappa_6;$ $Z > 2$ – підприємство фінансово стійке і йому не загрожує банкрутство; $1 < Z < 2$ – фінансова стійкість підприємства порушена, але за умови антикризового управління банкрутство йому не загрожує; $0 < Z < 1$ – підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів; $Z < 0$ – підприємство є напівбанкрутом

Результати розрахунку прогнозу банкрутства для Підприємства за універсальною дискримінантною функцією (табл. 7).

Таблиця 7 – Результати розрахунку прогнозу банкрутства для Підприємства за універсальною дискримінантною функцією

Показники	2012	2013	2014	2015	2016
к1 – cash-flow/зобов'язання;	0,41	0,02	0,01	0,07	0,75
к2 – активи/зобов'язання;	9,793	11,387	9,353	3,225	6,567
к3 – прибуток/активи;	0,090	0,241	0,350	0,044	-0,240
к4 – прибуток/виручка;	0,006	0,016	0,018	0,004	-0,014
к5 – виробничі запаси/виручка;	0,028	0,029	0,019	0,038	0,025
к6 – виручка/активи	15,58	15,24	19,05	10,96	17,53
$Z = 1,5 \times \kappa_1 + 0,08 \times \kappa_2 + 10 \times \kappa_3 + 5 \times \kappa_4 + 0,3 \times \kappa_5 + 0,1 \times \kappa_6$	3,90	4,96	6,27	1,92	0,94

Розраховано авторами

Згідно до проведених розрахунків коефіцієнта ймовірності банкрутства за універсальною дискримінантною функцією період 2012-2014 рр. підприємство мало фінансово стійке положення і йому не загрозувало банкрутство, оскільки коефіцієнт для нього був на рівні $Z > 2$. У 2015 році його стан погіршився і за методикою його можна оцінити у проміжку $1 < Z < 2$, як підприємство з порушеною фінансовою стійкістю, але на якому за умови антикризового управління банкрутство

не загрожує. Проте, оскільки за рік жодних антикризових заходів не було застосовано, економічна криза підприємства тільки посилилась і вже у 2016 році Підприємство характеризується як таке, якому загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів, а коефіцієнт прогнозу банкрутства складає 0,94, що відповідає межах $0 < Z < 1$.

Виходячи з отриманих даних розглянутих методик прогнозування банкрутства можна зробити висновки про те, що Підприємству загрожує кризове становище та є велика ймовірність настання банкрутства, якщо не вжити вчасно заходів щодо запобігання економічній кризі.

Висновки. Діагностування стану підприємства щодо подолання кризових явищ і запобігання банкрутства показало, що згідно з методикою Бівера Підприємство вже два роки поспіль знаходиться у незадовільному становищі, що дає змогу прогнозувати банкрутство у межах одного року. Розрахунок прогнозу банкрутства для підприємства за універсальною дискримінантною функцією засвідчує ту ж саму ситуацію щорічного погіршення показників вірогідності банкрутства. Одним із головних шляхів подолання економічних кризових явищ на підприємстві є інноваційний розвиток. Саме здатність до швидкого сприйняття інновацій та ефективного управління власним інноваційним потенціалом може стати основою ефективного функціонування економічної системи підприємства, яке забезпечить вихід підприємства з кризи та виведе підприємство на якісно вищий рівень функціонування. Отже, кризи можна розглядати не тільки як об'єктивно невідворотні, але і як об'єктивно необхідні, що виступають імпульсом інтенсифікації розвитку підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авдющенко А.С. Обґрунтування можливості використання агрегованого показника для оцінки економічного стану підприємства / А. С. Авдющенко // Науковий вісник НГУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу.: <http://www.nbu.gov.ua/>. №5. – 2010
2. Бланк И.А. Управление прибылью / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2007. – 768 с.
3. Верхоглядова Н.І. Зміст та значення прибутку як головної рушійної сили ринкової економіки // Економічний простір. – 2008. – № 18. – С. 173-178, с.175.

4. Все про фінанси в Україні / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://allfinance.org.ua/FNansovij%20Menedzhment/ZmiiiiSt%20Ta%20Zavdannja%20UpravliiiiNnja%20Pributkom%20PiiiiDpriMstva.htm>
5. Гринчуцький В. І. Економіка підприємства: навч. посібник / В.І. Гринчуцький, Е.Т. Карапетян, Б.В. Погріщук. – К.:Центр учбової літератури. – 2010. – 304 с., – С.266
6. Міщенко С. П. Концептуальні аспекти економічної безпеки підприємств у ринковій економіці / С. П. Міщенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. –№ 2. – С. 190-195, с. 193-194
7. Модель Дюпона. формула розрахунку. 3 модифікації. <http://finzz.ru/model-dyupona-formula-3-modifikacii.html>
8. Островська Г. Аналіз практики використання зарубіжних методик (моделей) прогнозування ймовірності банкрутства підприємств / Г. Островська, О. Квасовський // Галицький економічний вісник. – 2011. – №2(31). – с.99-111, с.105.
9. Пігуль Н.Г. Управління прибутком підприємства // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2010. – № 28. – С. 25-32, с.26.
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерство економіки України № 14 від 19.01. 2006 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ua-info.biz/legal/basert/ua-dmejur/index.htm>.
11. Рейтингове агентство «ІВІ-рейтинг» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ibi.com.ua/>
12. Семченко О.М. Прибуток як елемент економічної безпеки підприємства http://www.rusnauka.com/28_PRNT_2011/Economics/10_93734.doc.htm
13. Шаманський С.О. Стимулююча функція прибутку: теоретичні та практичні проблеми її реалізації//Формування ринкових відносин в Україні.–2007.–№ 2.–С.145-152, с.150.

УДК 338.47: 519.87

МОДЕЛЮВАННЯ ОСНОВНИХ ФІНАНСОВИХ І ОПЕРАЦІЙНИХ ПОКАЗНИКІВ ОПЕРАТОРІВ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ В УКРАЇНІ**Харченко Ю. А., к.т.н.,****Вербицька І. М.***Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

В статті досліджуються ринок телекомунікаційних послуг країни. Авторами виконано аналіз основних показників фінансово-господарської діяльності операторів мобільного зв'язку в Україні. Для моделювання фінансових і операційних показників запропоновано використати адаптивні методи прогнозування. За результатами дослідження виявлено, що загальний дохід компаній зростає значно більшими темпами ніж абонентська база. Насамперед за рахунок впровадження мережі 3G та надання нових інформаційних послуг клієнтам. Авторами розроблено моделі та розраховано значення загальної виручки на 3-й і 4-й квартали 2017 р. для двох основних компаній на ринку телекомунікацій країни. Виконано порівняння даних прогнозування з фактичними показниками за 3-й квартал 2017 р. Отримані результати надають можливість постійного оновлення запропонованих моделей за рахунок нових даних. Таким чином, можна прогнозувати збільшення загальної виручки за рахунок впровадження нових інформаційних технологій та поступової доступності нових сервісів для великої кількості населення.

Ключові слова: моделювання, фінансові показники, телекомунікаційні послуги, мобільний зв'язок, методи прогнозування

UDC 338.47: 519.87

MOBILE OPERATORS IN UKRAINE MAIN FINANCIAL AND OPERATING INDICATORS MODELING**Kharchenko Yu., PhD in Techn.Sc.,****Verbytska I.***Poltava National Technical University named after Yuri Kondratyuk*

Telecommunication services market of the country is investigated in the article. Main financial and economic activity mobile operators' indicators in Ukraine have been analyzed. For financial and operational indicators modeling, it is suggested to use adaptive forecasting methods. According to the study results, it was distinguished that the company's total revenue is growing at a much higher pace than the subscriber base. First of all it is possible due to the implementation of the 3G network and providing to customers new information services. Models and total revenue calculation value in the 3rd and 4th quarters of 2017 for the two main companies in the country's telecommunications market have been developed. Forecasting data comparison with actual figures for the 3rd quarter of 2017 has been performed. The obtained results give

© Харченко Ю.А., к.т.н., Вербицька І.М., 2017

the opportunity to constant update the proposed models at the expense of new data. So it can be forecasted an increase in total revenue by introducing new information technologies and new services gradual availability for a large number of people.

Keywords: modeling, financial indicators, telecommunication services, mobile communication, forecasting methods.

Актуальність проблеми. Розвиток сучасних технологій у світі відображає рівень економіки і суспільства. Побудова інформаційного суспільства є однією із загальносвітових тенденцій. Тобто галузь зв'язку та телекомунікацій є одним з пріоритетних напрямів економіки в світі. Вона забезпечує інноваційну складову в соціально-економічному розвитку країни та стабільно розвивається протягом останнього десятиліття.

Побудова сучасної телекомунікаційної структури є однією з важливих передумов інтеграції нашої держави у глобальне інформаційне середовище. Поширення інформаційних технологій в усі галузі життєдіяльності суспільства стало нормою подальшої еволюції цивілізації. Разом з розширенням доступу до світових інформаційних ресурсів поліпшуються умови й якість життя.

В червні 2017 р. набрав чинності Закон України [1], який сприятиме подальшому розвитку телекомунікацій. Прийняття Закону зумовлене приведенням законодавства України до вимог європейського законодавства. Це надасть новий поштовх впровадженню інноваційних технологій в країні. Таким чином, актуальною є задача моделювання напрямів розвитку компаній, що працюють на ринку телекомунікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У багатьох наукових роботах описується та досліджується ринок телекомунікаційних послуг в Україні. Так у статті [2] розкрито специфіку сучасних телекомунікаційних послуг і основні положення розвитку ринку телекомунікацій з виділенням системи факторів, що впливають на його ефективне інноваційне забезпечення та виконано моделювання перспектив його розвитку. Особливості розвитку світового ринку телекомунікацій та перспективні напрями вітчизняного ринку телекомунікаційних послуг, які є найбільш привабливими для інвестування, наведено у [3]. У праці [4] досліджувалися особливості ринку мобільного зв'язку в Україні. Аналіз ринку та розроблення науково-практичних підходів щодо перспектив розвитку

телекомунікаційної галузі здійснено у науковій роботі [5]. Так у публікації [6] проведено оцінку сучасного стану ринку мобільного зв'язку та структуровано доходи від надання різних видів послуг зв'язку.

В роботі [7] представлено методи прогнозування та наведені приклади практичного застосування для розв'язання економічних задач за допомогою математичних моделей. Огляд основних статистичних понять, моделей дослідження масивів статистичних даних, а також практичних принципів застосування методів прогнозування при ухваленні управлінських рішень виконано в праці [8]. Основні принципи моделювання та приклади застосування для розв'язування задач управління в середовищі Microsoft Excel викладено у книзі [9].

Ринок телекомунікацій досить динамічно розвивається, тому незважаючи на значну кількість наукових публікацій з обраної теми, він потребує нових досліджень та визначення перспективних напрямів розвитку.

Метою роботи є розроблення моделі адаптивного прогнозування основних фінансових і операційних показників операторів мобільного зв'язку в Україні.

Викладення результатів дослідження. Розвиток мобільного зв'язку в першу чергу визначає інфраструктура галузі, яка повинна якісно обслуговувати населення і суспільне виробництво. Зростає роль засобів зв'язку й інформатизації в сучасному житті, а також підвищується соціальна значущість ринку телекомунікаційних послуг. В Україні на цьому ринку домінують два оператора мобільного зв'язку.

Компанія «Vodafone Україна» [10] в останньому кварталі 2015 р. забезпечила 3G покриття у більшості обласних центрів країни. Загальні інвестиції у мережу склали 7,1 млрд. грн. за рік. Використовувана стратегія будівництва забезпечує високу надійність мережі, надаючи можливість обробляти великі масиви даних. В 2015 р. обсяг мобільного Інтернет-трафіку в мережі зріс у 4 рази. Також істотно збільшилася кількість користувачів 3G Інтернету, вона зросла до 5 млн. клієнтів. Як наслідок зросли доходи від передачі даних.

У 2016 р. мобільний оператор зменшив чистий прибуток на 44% порівняно з минулим роком. Разом з тим загальна виручка за 2016 р. навпаки зросла та склала 11,138 млрд. грн. Насамперед, за рахунок

збільшення доходів від мобільної передачі даних (зростання на 79%). Таким чином, мобільний Інтернет забезпечив близько 20% усієї виручки.

Потрібно також відзначити, що операційний прибуток за 2016 р. знизився на 14,6% до 1,382 млрд. грн. Скоригований показник OIBDA (операційний дохід до вирахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів) знизився на 7,7% до 3,795 млрд. грн. Компанія продовжила активно вкладати кошти у розвиток мережі. В 2016 р. інвестиції склали 2,903 млрд. грн., а абонентська база збільшилася на 425083 клієнтів. Основними факторами динамічного розвитку компанії є якісне планування, розвиток 3G мережі та «привабливі» тарифи [10].

Найбільші на ринку телекомунікацій інвестиції в мережу та збалансована тарифна політика збільшили ключові фінансові та операційні показники компанії і в 2017 році. Також за цей час зростає кількість абонентів. Наприклад, кількість абонентів мережі на кінець 1-го кварталу 2017 р. досягла 20,9 млн. чол. та зберігає тенденцію до зростання.

Показник OIBDA збільшився на 62% порівняно з аналогічним періодом минулого року. Зростання доходів обумовлено в основному збільшенням доходів від передачі даних. Чистий прибуток компанії в 1-му кварталі 2017 р. теж збільшився і склав 0,5 млрд. грн. У 1-му кварталі 2017 р. мобільний оператор «Vodafone Україна» встановив 366 базових станцій в країні. З 2015 р. загальний обсяг інвестицій перевищив 13 млрд. грн.

Також продовжує розвивати інноваційні сервіси та пропонувати нові продукти найбільший в Україні оператор телекомунікацій «Київстар» [11]. У 2016 р. він отримав чистий дохід у розмірі 14,96 млрд. грн. (на 11% більше, ніж у попередньому році) та чистий прибуток 3,08 млрд. грн. (на 19,6% більше ніж у 2015 р.). Показник EBITDA (прибуток до вирахування витрат зі сплати податків, відсотків і нарахування амортизації) збільшився на 23,4% і склав 7,811 млрд. грн. Капітальні витрати компанії за 2016 р. зменшилися на 25,1% до 2,672 млрд. грн. кількість абонентів склала 26,1 млн. грн. Мобільним Інтернетом «Київстар» у 2016 р. скористалися понад 16,8 млн. клієнтів, тобто трафік збільшився вдвічі. З них 8,6 млн. – це абоненти 3G зв'язку, які генерували 73% усього data-трафіку в мережі. Найбільш активними були клієнти з

смартфонами, які використали у 8 раз більше data-трафіку порівняно з іншими клієнтами мобільного Інтернету.

Зростання споживання мобільного Інтернету зумовлено швидким розвитком 3G покриття, технічними можливостями мережі та вигідними тарифами для користувачів смартфонів. В 2016 р. компанія модернізувала понад 7000 базових станцій, де встановлено найсучасніше обладнання 3G та 4G. За перше півріччя 2017 р. мобільний оператор збільшив загальний дохід на 11%. Середнє споживання мобільних даних на абонента у 2-му кварталі 2017 р. зросло більше ніж удвічі порівняно з аналогічним періодом минулого року. Як наслідок, доходи від послуги мобільного Інтернету збільшилися на 71,6%, що суттєво вплинуло на загальне зростання доходів компанії. У першому півріччі 2017 р. EBITDA зросла на 13,8% – до 4,378 млрд. грн. За даними «Київстар» [11] за цей час кількість абонентів мобільного Інтернету збільшилася на 8,7% – до 11,2 млн. чол. Також зросла вартість активів компанії за 2016 р. на 5,7% і склала 17,65 млрд. грн. Сумарна дебіторська заборгованість мобільного оператора збільшилася на 7%. Поточні зобов'язання зросли за минулий рік на 11,3% – до 5,86 млрд. грн., а довгострокові – на 16,7%, до 219,07 млн. грн.

Інші оператори ринку телекомунікацій теж збільшують загальну виручку, чистий прибуток, а також кількість абонентів та базових станцій, але набагато меншими темпами. Активно розбудовує власну мережу мобільний оператор «Lifecell». За кількістю абонентів відбувається незначне зростання за останні три роки. Ринок досягнув точки насичення, багато абонентів вже мають по кілька SIM-карток.

За рівнем технологій та якості зв'язку з двома потужними операторами телекомунікаційних послуг важко конкурувати іншим компаніям. Також операторам мобільного зв'язку складно запропонувати такі новації, які б мотивували масовий перехід абонентів від конкурентів. Отже, за три останні роки основні оператори збільшили кількість абонентів у власних мережах тільки на кількості тисяч клієнтів.

Разом з тим загальний дохід компаній зростає значно більшими темпами. Це пов'язано з впровадженням мережі 3G. Збільшився трафік на сервісах аудіо- та відеострімінгу, а також зріс data-трафік. Наприклад, у мережі «Київстар» в 2016 р. було використано 51486ТБ data-трафіку, що вдвічі більше, ніж у 2015 р. А «Vodafone Україна» – 49547ТБ, тобто

на 210% більше ніж у 2015 р. Таким чином, найбільший дохід отримав «Київстар», майже на 40% більше ніж у компанії «Vodafone Україна». Також ці оператори значно випереджають компанії «Lifecell» та «3mob(Укртелеком)», які в 2016 р. отримали 4,838 млрд. грн. і 6,636 млрд. грн., відповідно. Аналіз даних свідчить про динамічне зростання компаній за останні два роки та перше півріччя 2017 р. Головні фінансові та операційні показники діяльності основних операторів ринку телекомунікацій України наведено на рис. 1 і 2.

Період	Загальна виручка, млрд. грн.	
	Київстар	Vodafone
1 кв 2015 р.	3,076	2,621
2 кв 2015 р.	3,332	2,379
3 кв 2015 р.	3,595	2,572
4 кв 2015 р.	3,472	2,428
1 кв 2016 р.	3,457	2,740
2 кв 2016 р.	3,700	2,700
3 кв 2016 р.	3,922	2,860
4 кв 2016 р.	3,881	2,800
1 кв 2017 р.	3,900	2,840
2 кв 2017 р.	4,058	2,900

Рис. 1 Дані про загальну виручку основних операторів
Джерело: [10, 11]

Період	Кількість абонентів мережі, млн.			
	Київстар	Vodafone	Lifecell	3mob
2014 р.	25,6	20,2	10,4	0,995
2015 р.	25,4	20,4	10,6	1,009
2016 р.	25,9	20,7	12,4	1,423

Період	Кількість базових станцій, штук			
	Київстар	Vodafone	Lifecell	3mob
2014 р.	2500	1800	1400	1700
2015 р.	3750	4000	3900	1700
2016 р.	3796	4297	3944	1769

Рис. 2 Основні операційні показники за три роки
Джерело: [10, 11]

В Україні крім операторів ринку телекомунікації функціонує велика кількість суб'єктів господарювання, що надають послуги місцевого, міжміського, міжнародного зв'язку, передачі даних, Інтернету тощо. Для розвитку мереж потрібно виконати багато робіт, основними з яких є будівництво нових об'єктів мобільного зв'язку. Щоб удосконалити систему планування доцільно використати економіко-математичне моделювання. Тобто прогнозування можна визначити, як науково обґрунтоване твердження про найбільш імовірний стан, тенденції та особливості розвитку об'єкта управління в майбутньому періоді на основі оцінки виявлених регресійних взаємозв'язків і залежностей. Тому важливо обрати такий метод, що буде відповідати реальній ситуації та буде базуватися на відповідних статистичних даних. Безпосередній вплив на вибір методу прогнозування має часовий горизонт. Також потрібно ретельно дослідити статистичні дані, які накопичені за попередні періоди. Разом з тим, можна відмітити, що статистично складні або комплексні методи прогнозування не дають обов'язково більш точних прогнозів у порівнянні з більш простими методами та моделями.

Одним із способів перевірки адекватності моделі є створення моделі з використанням тільки частини даних за минулий період, тоді іншу частину можна використати для оцінки точності прогнозу. Розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій надає можливість для більш активного застосування кількісних моделей прогнозування. Також в цих моделях можна систематично вносити зміни та поліпшувати якість прогнозування, доки модель не буде давати надійні результати.

В моделях часових рядів передбачається, що система є стабільною і в майбутньому її поведінка не дуже зміниться. Тобто існує чотири основних типи моделей даних: тренд, сезонна, циклічна і горизонтальна. Тренд, це довготерміновий компонент, який відображає зростання чи спадання часового ряду протягом тривалого періоду часу. Сезонна компонента – це модель змін, які повторюються щорічно. Циклічна компонента характерна для даних, які не мають фіксованого періоду зростання чи спадання. Горизонтальна модель відображає поведінку даних, якщо вони коливаються відносно постійного рівня або середнього значення.

Методи усереднення дають можливість будувати прогнози на основі середніх значень минулих спостережень. Якщо припустити, що більш

точний прогноз на майбутній період можна отримати при використанні останніх n спостережень, тоді їх вага для прогнозу повинна бути більшою. Це припущення використовується в методі ковзного середнього, який передбачає, що імовірнісний процес визначається моделлю

$$y_t = b + \varepsilon_t, \quad (1)$$

де y_t – реалізація випадкового процесу в час t ;

b – невідомий постійний параметр, який визначається за відомими статистичними даними;

ε_t – випадкова помилка в t (має нульове сподівання і постійну дисперсію).

В методі простого експоненціального згладжування використовується зважене (експоненціально) ковзне середнє всіх даних попередніх спостережень. Тобто усереднюються (згладжуються) часові ряди минулих спостережень в спадному (експоненціально) напрямку. Таким чином більш пізнім подіям надається більша вага: остання подія – вагою буде константа згладжування (постійна величина) α ($0 < \alpha < 1$), для попередньої – $(1-\alpha)$, далі $(1-\alpha)^2$ і т.д. Нехай відомі значення часового ряду для минулих t моментів часу y_1, y_2, \dots, y_t . Тоді оцінка Y_{t+1}^* для майбутнього періоду $t+1$ обчислюється так

$$Y_{t+1}^* = \alpha Y_t + \alpha(1-\alpha)Y_{t-1} + \alpha(1-\alpha)^2 Y_{t-2} + \dots, \quad (2)$$

де Y_{t+1}^* – значення прогнозу на майбутній період;

α – константа згладжування;

Y_t – спостереження величини за поточний період t ;

Y_t^* – попередній згладжений прогноз величини Y_t на період t .

В формулі (2) коефіцієнти Y_t, Y_{t-1}, Y_{t-2} поступово зменшуються, таким чином надається більша вага останнім (за часом) даним. Тобто значення Y_{t+1}^* можна розраховувати рекурентно за відомими значеннями останніх спостережень Y_t та останнього прогнозу Y_t^* .

Щоб проілюструвати зміст константи α в рівнянні (2) його потрібно переписати наступним чином:

$$Y_{t+1}^* = \alpha Y_t + (1-\alpha)Y_t^*; \quad (3)$$

Метою такого підходу є оцінка поточного стану, результати якої і визначають всі наступні прогнози. Ця процедура передбачає можливість постійного перегляду результатів прогнозування з врахуванням останніх

подій. Постійна згладжування α є фактором зважування. Її реальне значення визначається тим, якою мірою поточне спостереження повинне впливати на прогнозовану величину. Тобто можна представити Y_t^* , як зважене середнє значення всіх минулих спостережень з ваговими коефіцієнтами, що спадають (експоненціально) з певною швидкістю при зростанні “віку” даних.

Якщо потрібно, щоб прогнозовані величини були стабільними й випадкові відхилення згладжувалися необхідно вибирати малі значення α і навпаки великі значення α доцільні у випадках, коли потрібна швидка реакція на зміни в спектрі спостережень.

Одним із методів оцінки оптимального значення α є мінімізація середньоквадратичної похибки прогнозування за допомогою надбудови «Поиск решения» Microsoft Excel. Отримане мінімальне значення використовується для розрахунків прогнозу.

При використанні формули (3) також важливо правильно визначити початкове згладжене значення. Це може бути значення першого спостереження, або середнє значення перших кількох спостережень. Отже, під час побудови короткотермінових прогнозів (на 1 – 2 квартали) для стаціонарних даних можна використати методи середнього ковзного та експоненціального згладжування. На основі цих методів були розроблені економіко-математичні моделі прогнозування для удосконалення системи планування розвитку операторів мобільного зв'язку країни.

Аналіз статистичних даних загальної виручки за 2015, 2016 та 2 квартали 2017 року показав відсутність тренду, а також сезонного чи циклічного впливу на показник. Загальна виручка прогнозується у цінах поточних періодів з врахуванням статистичного показника інфляції. Після проведеного дослідження найбільш оптимальним значенням для середнього ковзного буде $n=3$, а для експоненціального згладжування початковим приймається перше значення з 10 періодів часового ряду.

Для обґрунтування адекватності моделі застосований прийом, коли модель будується за даними двох років (8 періодів), а потім виконується імітація минулого за даними 2-х періодів 2017 р., тобто оцінюється точність отриманих прогнозів. На останніх статистичних даних модель дає задовільні результати, тоді при прогнозуванні майбутніх значень ймовірно результат теж буде достатньо точним.

Виконане порівняння результатів, що отримані різними методами. Прогнозні дані на два перші квартали 2017 року менше на 2 – 4 % від фактичних. Отримані результати прогнозування для двох найбільших операторів представлено на рис. 3 і 4.

В якості обережного прогнозу на майбутній період можна брати мінімальне значення з отриманих даних за двома методами. Більш оптимістичний прогноз показує побудована лінія тренду, але враховуючи умови зовнішнього середовища й усі внутрішні чинники не можна сподіватися на максимальний результат у майбутньому періоді.

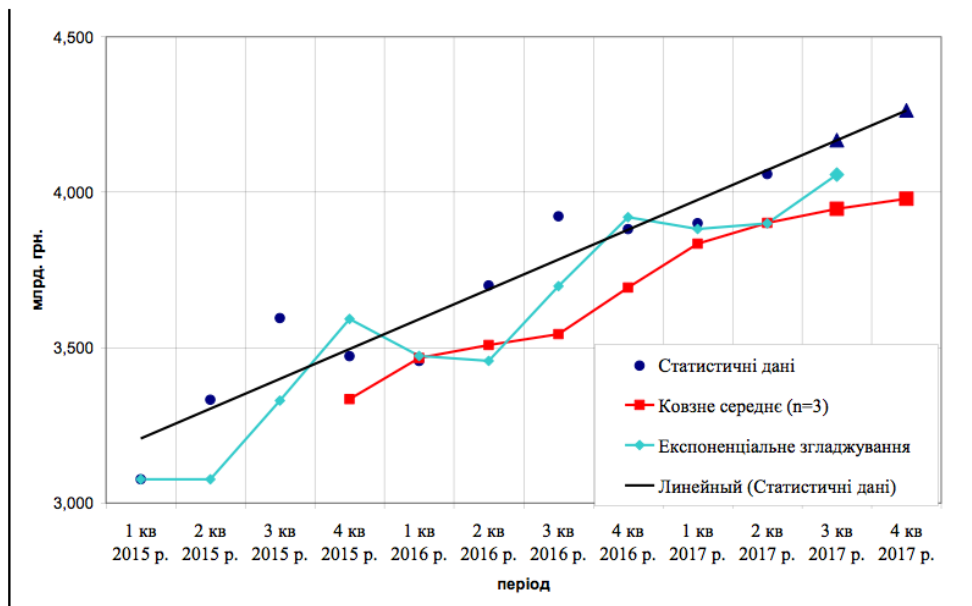

Рис. 3 Прогноз загальної виручки компанії «Київстар»
(результати розрахунків авторів)

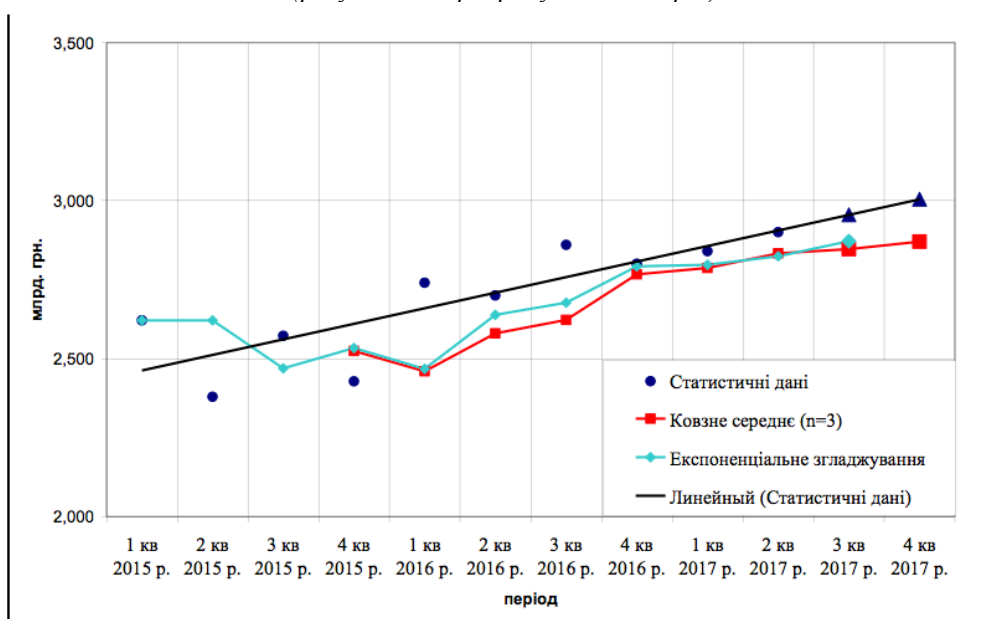

Рис. 4 Прогноз загальної виручки компанії «Vodafone»
(результати розрахунків авторів)

Також були досліджені статистичні дані чотирьох мобільних операторів країни [10, 11], щодо збільшення кількості базових станцій та зростання чисельності клієнтів. Виявлені тенденції розвитку мереж мобільного зв'язку відображено на діаграмах (рис. 5 і 6).

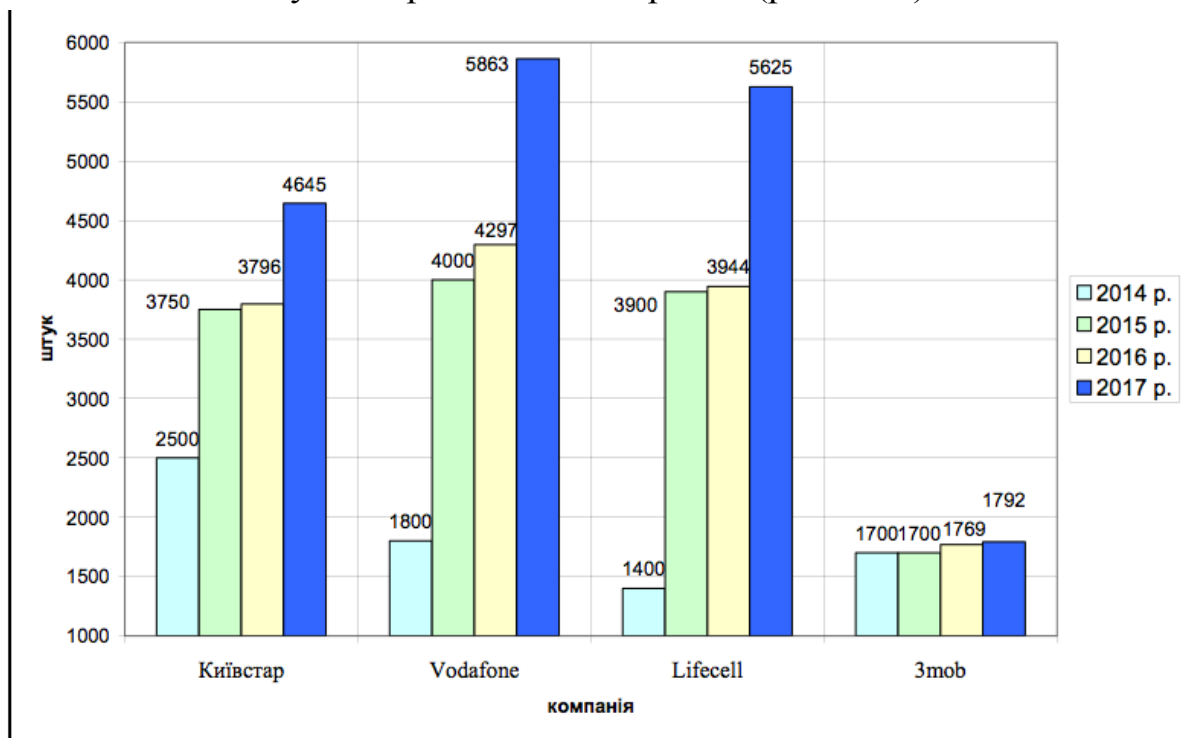

Рис. 5 Загальна кількість базових станцій у основних операторів (результати розрахунків авторів)

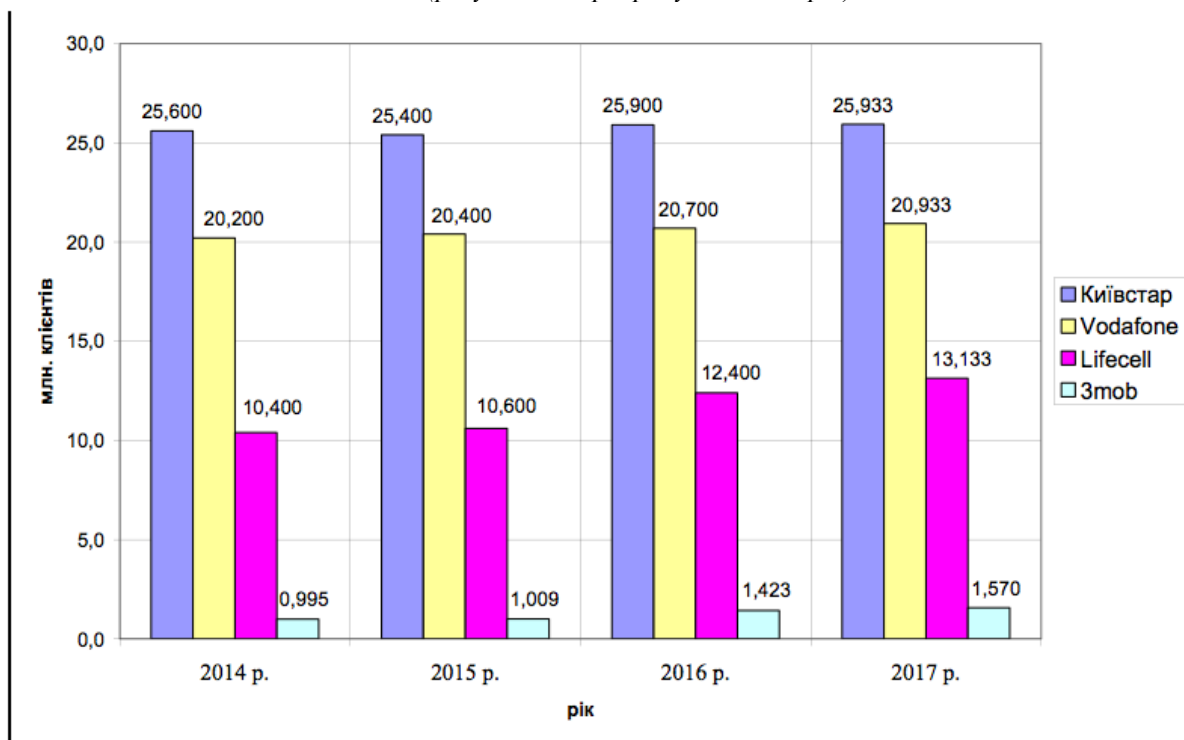

Рис. 6 Кількість абонентів мобільних операторів по рокам (результати розрахунків авторів)

Аналізуючи отримані результати можна відзначити, що оператори рекордними збільшують покриття власних мереж на території країни. Разом з тим несуттєво зросла кількість клієнтів у основних компаній, приріст відбувається в межах кількох сот тисяч осіб щорічно. Наприклад, кількість абонентів мережі «Київстар» в 3-му кварталі 2017 р. збільшилася до 26,4 млн. клієнтів, а загальний дохід зріс до 4,3 млрд. грн. [11]. Порівняння фактичних результатів за 3-й квартал 2017 року з розрахунковими даними показало достатню точність прогнозних значень.

Висновки. Характерною особливістю ринку телекомунікацій України є суттєва відсталість як за обсягами так і за технологіями від розвинених країн. Також існує розрив за часом між впровадженням новітніх технологій в Києві та регіонах країни. Запропоновані моделі адаптивного прогнозування основних фінансових і операційних показників для удосконалення системи планування розвитку операторів мобільного зв'язку забезпечують можливість постійного оновлення моделі за рахунок нових даних. Більш пізнім подіям надається більша вага і результати прогнозування постійно переглядаються з урахуванням останніх даних.

Отже, створення умов для чесної конкуренції й інвестиційної привабливості галузі прискорить розвиток телекомунікацій в Україні. Це підвищить рівень якості життя та наблизить населення країни до європейських стандартів користування електронними послугами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку телекомунікаційних мереж» від 7.02.2017 р. №1834-VIII. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/1834-19>
2. Коваль В.В. Моделювання перспектив розвитку підприємництва на ринку телекомунікаційних послуг / В.В. Коваль, М.А. Дем'янчук // Економічні інновації: Зб. наук. пр. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2015. – Вип. 59. – С. 135 – 141.
3. Новикова І.В. Пріоритетні напрями розвитку та особливості вітчизняного і світового ринку телекомунікацій / І.В. Новикова // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право: Науковий журнал. – К., 2013. – № 5 – 6 (70 – 71). – С. 107 – 114.

4. Зубко Л.В. Аналіз конкуренції на ринку мобільного зв'язку України / Л.В. Зубко, Т.Л. Зубко, Я.В. Сапега // Економіка. Менеджмент. Бізнес: Зб. наук. пр. – К., 2015. – № 3 (13). – С. 107 – 114.
5. Бойко А.Б. Оцінка ринку телекомунікаційних послуг в Україні та основні напрями його подальшого розвитку / А.Б. Бойко // Інноваційна економіка: Наук. журнал. – Тернопіль, 2014. – № 6 (55). – С. 49 – 53.
6. Маргіта Н.О. Оцінка сучасного стану розвитку ринку мобільного зв'язку в Україні // Н.О. Маргіта, О.П. Карпій // Економіка і суспільство: Електронне наук. фахове видання. – Мукачево, 2016. – № 7. – С. 385 – 389.
7. Таха Хемди А. Введение в исследование операций, 7-е издание. / А. Таха Хемди; перевод с англ. – М.: «Вильямс», 2005. – 912 с.
8. Ханк Д.Э. Бизнес-прогнозирование, 7-е издание./ Д.Э. Ханк, Д.У. Уичерн, А.Дж. Райтс; перевод с англ. – М.: «Вильямс», 2003. – 656 с.
9. Мур Д. Экономическое моделирование в Microsoft Excel / Д. Мур, Л. Уэдерфорд. – 6-е изд.; пер. с англ. – М.: «Вильямс», 2004. – 1024 с.
10. Операційні та фінансові результати роботи Vodafone Україна. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vodafone.ua/uk/news>
11. Використання мобільного Інтернету в мережі Київстар. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.kyivstar.ua/uk/mm/news-and-promotions/>

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Засновник фахового видання з економіки – державний вищий навчальний заклад Придніпровська державна академія будівництва та архітектури (ПДАБА).

Свідоцтво про державну реєстрацію в Мінюсті України № 12699–1583Р від 17.05.2007р.

Фахова реєстрація: *Наказ МОНУ №1081 від 29.09.2014р.*

Редакційну колегію очолює завідувача кафедри міжнародної економіки, д.е.н., проф. Ю.В. ОРЛОВСЬКА.

До складу редколегії входять провідні вчені по різних напрямкам економічної науки: д.т.н., заслужений діяч науки і техніки України Большаков В. І., д.е.н. Божанова В. Ю., д.е.н. Вакульчик О. М., д.е.н. Верхоглядова Н. І., д.е.н. Дубницький В.І., д.е.н. Задоя А.О., д.е.н. Залунін В.Ф., д.е.н. Іванов С.В., д.е.н. Коломицева О. В., д.е.н. Максимова Т. С., д.е.н. Поповиченко І. В., д.е.н. Стукало Н.В., д.е.н. Уманець Т.В., д.е.н. Чимшит С.І., д.е.н. Чужиков В.І., д.е.н. Шейнфілде М.

Термін публікації матеріалів складає 3 місяці з дня їх надходження до редакційної колегії. Статті, відхилені рецензентами та редакційною колегією, повертаються авторам для доопрацювання.

До публікації в збірник наукових праць «Економічний простір» приймаються матеріали, що стосуються результатів оригінальних науково–економічних досліджень і розробок.

Мова – українська, російська або англійська.

Наукові статті, що публікуються в журналі «Економічний простір», організовуються редколегією в блоки, які містять декілька статей одного достатньо загального і значущого тематичного напрямку

- МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА І ЗМІНИ ГЕОЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ;
- ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ;
- ФІНАНСИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНО – БУДІВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ;
- ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС;
- РОЗБУДОВА ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ;
- ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ;
- СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА.

Блоки можуть змінюватися за рішенням редакційної колегії.

Кожна стаття супроводжується рецензією доктора економічних наук. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, не рецензуються.

Редакція журналу залишає за собою право скорочення отриманих матеріалів і внесення в них редакційних змін. Зміни в статтях узгоджуються з представниками авторського колективу.

Редакція може публікувати статті в порядку обговорення, не розділяючи точки зору авторів. Автори опублікованих статей несуть відповідальність за точність приведених фактів, статистичних даних, власних імен і інших відомостей, а також за зміст матеріалів, що не підлягають відкритій публікації.

СТРУКТУРА СТАТТІ

Стаття повинна складатися з логічно взаємопов'язаних розділів, озаглавлених згідно нижченаведеної схеми:

УДК

Назва статті

ПІБ автору (авторів) з зазначенням наукового ступеню, місце роботи (повністю).

Анотація – розширена, мінімум 900 знаків (від 0,5 до 1 сторінки) українською та англійською мовами.

Ключові слова та словосполучення – від 5 до 10 – українською та англійською мовами.

Актуальність проблеми та її зв'язок з важливими науково–практичними завданнями.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та (ОБОВ'ЯЗКОВО!) визначення питань, що не вирішені.

Мета роботи.

Викладення основного матеріалу дослідження з науковим авторським обґрунтуванням отриманих результатів.

Висновки (висновки та перспективи подальших наукових розробок в даному напрямі).

Список використаних джерел – мінімум 8 одиниць.

ДО СТАТТІ ДОДАЮТЬСЯ:

(для виконання вимог міжнародних наукометричних баз даних):

1) засвідчена печаткою установи рецензія доктора економічних наук – скан.копія;

2) МЕТАДАНИ на трьох мовах – англійській, українській та російській:

прізвище, ім'я, по–батькові автора (–ів),

назва статті,

анотація обсягом не менше 900 знаків,

ключові слова та словосполучення – від 5 до 10,

вчений ступінь і вчене звання автора (–ів),

місце роботи та посада кожного з авторів,

номери службового, домашнього або мобільного телефонів,

поштова адреса,

адреса електронної пошти кожного з авторів – ОБОВ'ЯЗКОВО!

Стаття та авторська справка надсилаються електронною поштою на адресу редакції

Важливо: назва файлу зі статтею – прізвища авторів; назва файлу з МЕТАДАНИМИ – прізвища авторів зі словом «метадані»; в темі листа обов'язково вказувати прізвища авторів В одному електронному листі має бути тільки одна стаття!

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО НАДАЮТЬСЯ У СЕКТОР КОМП'ЮТЕРНОГО МАКЕТУВАННЯ

– Обсяг статті – від десяти сторінок комп'ютерного набору у форматі А4. Міжрядковий інтервал 1,5. Шрифт Times New Roman, розмір (кегель) – 14. Абзац–10мм.Поля з усіх боків повинні складати 25 мм.

– Рисунки і таблиці набираються шрифтом Times New Roman №12 з одинарним міжрядковим інтервалом. Рисунки, діаграми і таблиці створюються з використанням чорно–білої гамми. Використання кольору не допускається!

– Формули набираються за допомогою редактора формул Microsoft Equation і нумерувати в круглих дужках, наприклад: (2).

– Список літератури повинен містити відомості з доступних читачам джерел і бути оформлений згідно діючим стандартам. Посилання в тексті на літературу подаються в прямих дужках, наприклад: [12].

Кількість літературних джерел– не менше вісьмох!

– Підрядкові примітки не дозволяються.

Більш детальну інформацію щодо надання статей до редакції збірника «Економічний простір» можна отримати на сайті: www.eprostir.dp.ua, e–mail:eprostir@gmail.com, або в робочі дні з 9.00 до 16.00 за телефоном (096) 559–20–18 Олена Миколаївна.

Наукове видання

Економічний Простір

Збірник наукових праць

№124

Українською, російською та англійською мовами

*Комп'ютерну верстку та друк виконано
в редакційно-видавничому відділі ПДАБА*

Відповідальний редактор *Вертелецька О.М.*
Технічний редактор *Вовк М.С.*

Підписано до друку 31.08.2017 р.
Формат 60x84 1/16. Цифровий друк.
Умов.друк.арк. 14 Тираж 200 прим.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
Україна, 49600, м. Дніпропетровськ,
вул. Чернишевського, 24–А, офіс В–500
www.eprostir.dp.ua, e-mail: eprostir@gmail.com